కీలుబొమ్మలు

జి. వి. కృష్ణరావు

ప్రజాసాహిత్య పరిషత్తు
△ తెనాలి △

ప్రథమ ముద్రణం 1952

'స్వతంత్ర' వారపత్రికనుండి పునర్ముద్రితం

వెల రు. 2—8—0

నలందా ప్రెస్, తెనాలి.

రచయిత ఇతర రచనలు

- చైత్రరథం
- ఆదర్శ శిఖరాలు
- జఘన సుందరి
- కావ్య జగత్తు
- వరూథిని
- తెలుగు లిపి సంస్కారం
- సునీథ
- యుగసంధ్య
- తోలుబొమ్మలు
- జేగంటలు - 1
- జేగంటలు - 2

ప్రస్తావన

ఇది ప్రణయగాథ కాదు. ప్రాచీన చరిత్ర కాదు. భారతీయ ధర్మవిశిష్టతా బోధకం కాదు. వ్యక్తులను కాని, పార్టీని కాని, వస్తున్న ఎన్నికలనుకాని ఉద్దేశించి దీనిని వ్రాయి లేదు. ఇంకా అపోహ ఉంటే బోజర్ వ్రాసిన "ది పవర్ ఆఫ్ ఎ లై" అన్న రచన చూడటం మేలు. అతడు ఈ దేశంవాడు కాదు. ఈనాటి వాడూ కాదు. అయితే అతని రచన కిది అనువాదం కాదు. అనుసరణమూ కాదు.

ఈ రచనకు కళానుభూతే ప్రధానం. పార్టీ ఆవేశాలను సాధ్యమైనంతవరకూ మరచి చదివినప్పుడే ఆఅనుభూతి ఇందులోసాధ్యం.

తెనాలి
15-3-51

జి. వి. కృష్ణరావు

మునిమాపు ఇంకా చీకట్లను విరబోసుకోలేదు. పుల్లయ్య చిరాకుతో గిత్తలను గదిమాడు. నిండు బండితో అవి గునుకుపరుగు లంకించుకొన్నాయి. పంచాయితీబోర్డు పుణ్యాన రోడ్డుపొడుగునా పూటీ గుంటలే! బండి అంతంత మాత్రంగా ఉన్నది. వేసినది ఏడుపలకల వడ్లు. బండిఎక్కడ బోల్తాపడుతుందో! పూటీలు విరిగితే ఆరాత్రి అక్కడే జాగారం చేయాలి. అసలు లేత గిత్తల గుండెలు చిక్కబడితేనో! పుల్లయ్య ఏమైనా సహిస్తాడు కాని వాటికి ఆపద సహించలేడు. "ఓ, ఓ" అని బుజ్జగిస్తూ పగ్గాలు లాగి పట్టాడు.

గునుకు పరుగు మాని గిత్తలు రుసరుస లాడుతూ పోతున్నవి. పైన నిర్మల నీలాకాశం. క్రింద ఎర్రని రోడ్డు. రోడ్డుపై అర్రులు వంచి బండి లాగుతున్న తెల్లనిగిత్తలు. వాటి మెళ్ళల్లో నల్లని పట్టెడలు, కాళ్ళకు జల్లని పెండ్రుక త్రాళ్ళు, గిట్టలు తాకుతున్న కుచ్చుతోకలు, బండిమీద గోధుమవన్నె గోతాలు, తొట్టిలో నీరు కావి తలపాగా చుట్టుకొని ఉన్న నిండు విగ్రహం, చల్లని గాలి, పిట్టల కిలకిల ధ్వనులు, గిత్తల మువ్వల ధ్వనులు, మధ్య మధ్య బండి కిరకిరలు.

పుల్లయ్య ఆలోచనలో పడ్డాడు. నోరులేని పశువుల మీదనా కోపం? అసలు కోపం ఎందుకు రావాలి? స్కూలు కమిటీ అతనికి తెలియకుండానే సమావేశమై అమాయకుడైన ఉపాధ్యాయుణ్ని తీసివేయటానికి నిశ్చయించింది. అతడు చేసిన తప్పేమిటి? కమిటీ మెంబరు కొడుక్కు ప్రైవేటు చెప్పలేదనేగా! ఇంతకన్న అన్యాయం ఏముంది? అతడు వచ్చి పుల్లయ్యతో లబ్బున మొత్తుకొన్నాడు. ఉద్యోగం ఎక్క[illegible] ఒకచోట దొరకక పోదు. కాని ఉన్న ఊరు వదలిపోతే అ[illegible]గు వాళ్ళతో సంసారం ఎలా గడుస్తుంది? ఇవన్నీ చెప్పకొ[illegible] సాయం కోరాడు. ఆటంకాలు వస్తాయని పుల్లయ్యకి తెలు[illegible]తడు చూదాములే అన్నాడు. కమిటీ అనుకుంటున్నట్లు [illegible]కుండా సమావేశం జరిపి ఉపాధ్యాయుణ్ని తీసివేయటాని[illegible] ఎంత అన్యాయం! అతన్ని లేకుండాచేసి ఈపని చేస్తా[illegible]! [illegible] ఈపని చేసినవాళ్లు రేపు ఏపని చేయరు?

పుల్లయ్య ఒక మాత్రాన తొణికేవాడు కాడు. అంతకన్నా[illegible] కారణం ఉన్నది. అతడు మార్వాడీవద్ద చంద్రశేఖరానికి అయి[illegible] అడ్డమున్నాడు. ఆనాడు అతడు అడ్డంఉండకపోతే మార్వాడి ద[illegible] ఉండేవాడు కాడు. అసలు పుల్లయ్యకూడా డబ్బువిషయంలో మాన[illegible]డికి చోటు పెట్టడు. కాని ఆనాడు, రెండేళ్ళ క్రితం, ఏగుణాన ఉన్నా[illegible] చంద్రశేఖరానికి అడ్డమున్నాడు.

నాటి సంఘటనలు అతనికిప్పుడు కన్నులముందు జరుగుతున్న[illegible] ఉన్నాయి. చంద్రశేఖరమూ, అతడూ పనిమీద బస్తీకి వెళ్ళారు. [illegible] ఇద్దరూ హోటల్లో తృప్తిగా భోజనం చేశారు. తరువాత వద్దంట[illegible] వినక శేఖరం పుల్లయ్యను నాటకానికి లాక్కొని వెళ్ళా[illegible] ఖర్చంతా శేఖరమే పెట్టుకొన్నాడు. ఆ మరునాడు అత[illegible] సాయం కోరాడు. అప్పటికి శేఖరం పని మూడు పూవులు ఆ[illegible] ఉంది. ఊళ్ళో లక్షల పెట్టుబడితో కాగితాల మిల్లు జం[illegible] సాగిస్తున్నాడు. అలాంటి ఆసామి నోరుతెరచి అయిదు వేలక[illegible] వద్ద తనను అడ్డం ఉండవలసినదని అడిగాడు. పుల్లయ్య అప్ప[illegible] పోయాడు. భార్య లక్ష్మమ్మ వంటింటినుంచి చెవినిల్లు కట్టుకొ[illegible] ఉన్నది. ఆమెకు తెలియకుండా పుల్లయ్య శేఖరానికి అడ్డం [illegible]

పోయింది. శేఖరం పూర్తిగా చితికిపోయాడని తెలిసింది. మారువాడి తనకు రావలసిన అయిదువేలూ గూబలుపిండి మరీ పుల్లయ్యవద్ద పుచ్చుకుంటాడు. అందులో సందేహం ఏమాత్రం లేదు.

ఇప్పుడు పుల్లయ్యను బాధిస్తున్నది అయిదువేలూ పోతాయని కాదు. అలాంటి మొత్తాలు పది పోయినా అతనికి లెక్కలేదు. కాని లక్ష్మమ్మకు ఈ సంగతి తెలిస్తే అతని మర్యాద దక్కదు. ఏడు లోకాలు యెదురొక్కన్నా అతన్ని ఏమీ చేయలేవు. కాని లక్ష్మమ్మ కనుబొమలు ముడివడితే మాత్రం గజగజలాడి పోతాడు. ఆమె సాధారణంగా మాట్లాడదు. ఒకరి సొమ్ము ఆశించదు. తనది పూచిక పుల్ల అయినా సరే బయటకి పోనీదు. ఈనాడు పుల్లయ్య యాభై వేలు తిప్పుతున్నాడంటే సగం ఆమే కారణం. మూప్ఫైయేళ్ళనాడు కాపురానికివస్తూ అయిదువేలు కట్నం తెచ్చింది. వడ్డీపై వడ్డీలతో అవి పద్ధానుగు వేలకు దాటాయి. మిగిలిన మొత్తం ఆమె పొదుపరితనం వల్ల, పసుపు వ్యాపారంలో వచ్చిన లాభంవల్లా పోగయింది. అంతేకాదు. తండ్రి యిచ్చిపోయిన అయిదెకరాలు కాక పుల్లయ్య మరో పదెకరాలు కొన్నాడు. ఊరు పెరుగుతున్నది. అందువల్ల ఊరికి ఆనుకుని ఉన్న మూడెకరాల మడి ఇళ్ళస్థలానికి అడుగుతున్నారు. ఎట్లా లేదన్నా దానిమీద ఇరవై వేలకుపైగా వస్తుంది. ఈ స్థితిలో అయిదువేల నష్టానికి పుల్లయ్య అంత కాళ్ళు తొక్కుకోవలసిన పనిలేదు.

కాని లక్ష్మమ్మ మండిపడుతుంది. తన అదృష్టాన్ని తిట్టుకొంటుంది. అంత లోకం కావాలనుకుంటే సన్యాసం పుచ్చుకొనక తన్నెందుకు కట్టుకున్నావంటుంది. బిడ్డలనోట దుమ్ము కొడతావా అని యేడుస్తుంది. అంతటితో ఊరుకొంటే బాగానే ఉంటుంది. కాని మళ్ళీ ఒక నెలరోజుల దాకా భార్యాభర్తలకు మాటలుండవు. మేఘసందేశాలు కావు కాని కుడ్య సందేశాలు ప్రారంభమౌతాయి. ఇవన్నీ జ్ఞాపకంవచ్చి పుల్లయ్య కంపించిపోయాడు. ఇంతకంటే బాధ కలిగించేది మరొకటి ఉన్నది.

పుల్లయ్య ఒకరి వలలో పడేవాడు కాడని ప్రసిద్ధి. పాషాణంనుంచి అయినా పాలు పిండుతాడని గ్రామస్థులకు గౌరవం. శేఖరంవల్ల టోకరా తిన్నాడంటే ఊళ్ళో ఎంత పలచదనం! కూడబెడుతున్న వారికున్న గౌరవం పల్లెటూళ్ళలో మరెవరికీ ఉండదు. పుల్లయ్యను ముఖ్యంగా చీకాకు పరు

స్తున్నది ఇదే. ఇదే ఆలోచిస్తున్నాడు. లక్ష్మమ్మతో ఏమి చెప్పాలి? ఊళ్ళో తన పేరు ప్రతిష్ఠలు యెలా నిలబెట్టుకోవాలి? ఇవే అతన్ని పీడిస్తున్న సమస్యలు. చంద్రశేఖరం దివాళాతీశాడని ఊరంతా కోడై కూస్తున్నది. "మార్వాడీకి వ్రాసియిచ్చిన ఋణపత్రంమీద శేఖరం మీసంతకాన్ని ఫోర్జరీ చేశాడటనే" అని ఒకరిద్దరు అతన్ని అప్పుడే అడగటంకూడా అయింది. ఆ మాటకు ఏమి సమాధానం చెప్పాలి? ఓడంటే కంచమంతా ఓడా? పుల్లయ్యకు నవ్వు వచ్చింది; కోపమూ వచ్చింది.

ఇంతలో దాపటి గిత్త మెడక్రిందికి క్రుంగిపోయింది. పుల్లయ్య తెప్పరిల్లి చూస్తే పగ్గాలు తొట్టిలోనుంచి జారి గిత్త గిట్టలో తగులుకొని ఉన్నాయి. అతడు చప్పునదిగి పగ్గాలు కాలినుంచి తప్పించి మరల తొట్లోకి ఎక్కి కూర్చున్నాడు. బండి దొడ్లోకి పోగానే పశువులన్నీ లేచి పుల్లయ్యను చూచి 'అంబా' అని అరిచాయి. ఆ అరుపు వినగానే అతనికి యెక్కడలేని సంతోషం వచ్చింది. నోరులేని పశువులైనా యెంతకృతజ్ఞత!

నౌకరులకు బండి అప్పగించి పుల్లయ్య వెళ్ళి వాకిటిముందు వాల్చి ఉన్న మంచంమీద అడ్డంపడ్డాడు. చల్లగాలికి ఆలోచనలన్నీ మరచి పండుకున్నాడు. ఇంతలోనే ఏదో మెత్తగా తగిలినట్లయి పక్కకు తిరిగి చూచాడు. 'బావు' మంటూ మనుమడు జగ్గారావు వెనకనుంచి వచ్చి తాత మెడ కౌగలించుకొన్నాడు. ఆ కౌగిలింత అతన్ని యెక్కడికో తీసుకు వెళ్ళింది.

"అమ్మ దొంగా, నువ్వా?"

"నాను, తాతయ్యా నాను"

"రా చిట్టిబాబుగా ఇటురా!"

"లాను లానంటె లాను."

"ఎందుకని?"

"అమ్మో, దొంగ లున్నాలుగా!"

"ఎక్కడ?"

"ఆ మీసాల్లో"

"ఎవరు చెప్పారు?"

"అమ్మ"

"ఛీ!"

పక్క వంటయింట్లో పని చేసుకొంటున్న రంగమ్మ ఇదంతా వింటూ కొడుకును పిలిచింది. అతడు తల్లి పిలుపు వినిపించుకోకుండానే తాతయ్యతో మొదలెట్టాడు !

"నిజమే తాతయ్యా, నాయనమ్మను గూలా అలిగా"

"ఏం చెప్పింది?"

"పగలంతా నోట్లో దాక్కుంతాలంటే. పొద్దుగూకగానే ఆ మీసాల్లో ఉండి మొత్తుకుంటే గొంతు కోత్తాలంటూ."

"అయితే - ఆ దొంగలు నీ గొంతు ఎన్నిసార్లు కోశారే - అని నాయనమ్మను కనుక్కో"

"ఓ అలంగుతా. నాయనమ్మా, నాయనమ్మా !"

స్నానానికి వేడినీళ్ళు తోడి పట్టించుకొని వస్తున్న లక్ష్మమ్మ ఏమిటని అడిగింది.

"పెద్దదానవుగదా. చెప్పేవన్నీ అబద్ధాలేనంటే?"

లక్ష్మమ్మ విస్తుపోయింది. రొంట ఎడమచేయి మోపి కుడిచేయి గడ్డంకింద పెట్టుకొని మనమడి వంక చూస్తూ నిలబడ్డది.

"మీసాల దొంగలు నీ గొంతు యెన్నిసాల్లు కోశాలే?"

"ఓరీ పిడుగా!" అని ముసిముసి నవ్వు నవ్వుకొంటూ ఆమె లోపలికి వెళ్ళింది.

"ప్రొద్దు పోతున్నది, లే" అని తండ్రిని స్నానానికి హెచ్చరించి కూతురు సీత మారాము చేస్తున్న జగ్గారావును చంక కెత్తుకొని పోయి వదిన రంగమ్మ కిచ్చింది. ఆమె పిల్లవాణ్ణి అనునయించి తీసుకొనివెళ్ళి డాబా హాలులో వాల్చిఉన్న మంచంమీద నిద్రపుచ్చింది.

స్నానం చేసివచ్చి కూర్చున్న తండ్రిపక్కన సీతకూడా భోజనానికి కూర్చుంది. లక్ష్మమ్మ వడ్డిస్తూ ఉంది. "సెలవులు పూర్తి కావచ్చినవి. త్వరలో నేను కాలేజికి వెళ్ళాలి" అని సీత చెప్పింది.

ఆమె పట్టణంలోని స్త్రీల కళాశాలలో ఇంటర్మీడియెట్ చదువు తున్నది. సెలవలకని ఇంటికి వచ్చింది. తండ్రికి సీత ఒక కన్ను, చిన్న కొడుకు రామారావు మరొక కన్ను. వీళ్ళను చూడందే పుల్లయ్య ఉండ లేడు. ఏ కారణం చేతనో సంవత్సరంనర నుంచి రామారావు ఇంటికి రావటంలేదు. ఎన్నో సార్లు ఇంటికి ఒకసారి వచ్చిపోవలసిందని ఉత్త రాలపై ఉత్తరాలు వ్రాశాడు. కాని జవాబులేదు. అలా కాదని డబ్బుపంపటం మానుకొన్నాడు. అయినా అతడు డబ్బుకోసం వ్రాయ లేదు. కాని తలిదండ్రుల క్షేమం, చిరంజీవి జగ్గారావు క్షేమం అడుగుతూ నెలకొకసారి వ్రాస్తూవచ్చాడు. తండ్రికి కొడుకు అంతర్యం అర్థంకాలేదు. అర్థం చేసుకొనే తాహతుకూడా అతనికి లేదు. సీత తన ప్రయాణం సంగతి హెచ్చరించగానే అతనికి కొడుకు సంగతి జ్ఞాపకం వొచ్చింది. సీతకు రాముడి సంగతి తెలియదని అతనికి తెలుసు. ఆ విషయం గడచిన పది రోజుల్లో ఏ ఇరవైసార్లైనా చెప్పి వుంటుంది. అయినా కన్నకడుపు ఊరుకోనిచ్చింది కాదు. అతడు మళ్ళీ అడిగాడు:

"ఏమే సీతా! అన్నయ్య నీకు కనిపించడూ?"

"లేదు నాన్నా! ఎప్పుడన్నా ఒకసారి ఇలా వస్తాడు. అలా పోతాడు. ఏమీ చెప్పడు."

"అసలు అక్కడ ఏమి చేస్తున్నాడు?"

"ఎవరికి తెలుసు! నోరు తెరిచి అడగినా చెప్పడు."

"డబ్బు పంపటంలేదే—ఎలా గడుస్తున్నది? నీ వేమైనా సర్దు తున్నావా?"

"నేనా?" సీత తండ్రివంక నవ్వుతూ చూచింది.

"అలా చూస్తావేం? అతడు అన్నగాడా? నీవు చెల్లెలివి కావా?" మజ్జిగ వడ్డిస్తున్న లక్ష్మమ్మ అప్పుడే అందుకొన్నది:

"దానికి ఎంత పంపిస్తున్నా రేమిటి?"

"అమ్మా, నవ్వులాట కంటూవుంటే ఎందుకంత కోపం?" కానేవ్వ రెవరూ మాట్లాడలేదు. పుల్లయ్య మళ్ళీ ప్రారంభించాడు

"పట్నమంటే ఊరికినే ఉందా! కూర్చుంటే డబ్బు, లేస్తే డబ్బు కావాలే! ఎట్లా గడుపుతున్నాడు? యెక్కడైనా ఉద్యోగం సంపాయించాడా?"

"లేదు. అప్పుడప్పుడు పత్రికలకు యేదైనా వ్రాస్తుంటాడు. వాళ్ళేమైనా యిస్తారేమో తెలియదు."

పుల్లయ్య ఆలోచనలో పడ్డాడు. తల్లి అడిగింది.

"వాడి బస కెప్పుడైనా వెళ్ళి చూచి వచ్చావటే?"

"ఆఁ! మీ అన్న కట్టించి వుంచిన రాజభవనం ఉంది కదూ! అన్నాయి అందులోనే ఉంటున్నాడు."

"మాఅన్న మీఅన్నలాగ దేశమ్మ కాకి కాదు. తిండికీ, గుడ్డకీ వాచి పోవటంలేదు" లక్ష్మమ్మ మూతి మురకటించింది. తండ్రీ కూతుళ్ళు ఒక్కసారి నవ్వారు. తల్లికి నిజంగా కోపంవస్తుందేమోనని భయపడి సీతఅన్నది.

"అదికాదే! ఏణ్ణర్థంనుంచి పోరాడుతూవస్తే ఒక్కసారి మాత్రం అన్నయ్య గదికి వెళ్ళగలిగాను. అటు మంచం ఇటు తిప్పటానికైనా సందు లేదు. ఆ గదిలో గాలితప్ప అన్నీ ఉన్నాయి."

"ఇంకేమున్నాయి?" తండ్రి అడిగాడు.

"దోమలు, కాల్చి పడవేసిన సిగరెట్టుపీకలు, చిందర వందరగా పుస్తకాలు. డోకు వచ్చినంత పని అయింది. అన్నయ్య నవ్వి వెంటనే [illegible] బస్సు ఎక్కించి పంపి వేశాడు."

"పోయిందానివి గదికాస్త ఊడిస్తే కాకపోయిందా?"

"నిజమేనే, వెళ్ళేటప్పుడు చీపురుకట్ట ఒకటి పట్టుకుపోవలసింది. [illegible]యాను. ఇప్పుడైనా మాంచుకుపోయిన దేమున్నదిలే. నేను వెళ్ళ[illegible]గా. వెళ్ళిన తరువాత ఒకటి పార్సెలుచేసి పంపించు."

"ఇన్నేళ్ళు వచ్చాయి. అత్తగారిచేతగాని ఆడబిడ్డచేతగాని ఒక [illegible] అనిపించుకోలేదు. ఇవ్వాళ కన్నబిడ్డచేత పడవలసి వచ్చింది. [illegible] అక్షరంముక్క లేదనేగా మీ యిద్దరి ఎద్దేవన!"

[illegible] భోజనాలు ముగించుకొని ఇద్దరూ లేచారు.

సీతకు తండ్రి అన్నా, అన్న అన్నా ప్రాణాలు లేచివస్తాయి. లోకంలో ఆమె దృష్టికి ఆ యిద్దరిలాంటివాళ్ళు లేరు. ముఖ్యంగా తండ్రి ధర్మస్వరూపుడు. దయామయుడు. తెలివితేటల్లో అతనికి సరివచ్చేవాళ్ళు ఆ ఊళ్ళో ఎవ్వరూ లేరని ఆమె నమ్మకం. చంద్రశేఖరం తనతండ్రిని అయిదువేలకు ముంచాడని ఎవరో అనుకొంటే విన్నది. మునగటానికి ఆయన అంత తెలివితక్కువవాడా? తల్లికి ఆ సంగతి తెలియదు. తెలిస్తే లగ్గలకెక్కి ఉండేది. తండ్రి ఆమెమీద రంకెలు పెట్టి ఉండేవాడు. ఇదంతా సీతకు యేమాత్రం ఇష్టంలేదు. ముందుగా తండ్రిని కనుక్కోకుండా తల్లిని అడగకూడదు. ఇంతవరకు తండ్రికోసం ఎదురు చూస్తూ ఉంది. తండ్రి వచ్చాడు కాని ఒంటరిగా మాట్లాడటానికి అదను దొరకలేదు.

సీత ఇదే ఆలోచిస్తూ పండుకొన్నది. తండ్రి దొడ్లోని పశువులకు మేతవేయించి వచ్చి గదిలో పడుకొన్న అలికిడి వినిపించింది. తల్లి, వదినె వంటింట్లో ఏదో సద్దుతున్నారు. అదే సమయమని సీత మెల్లగా గదిలోకి వెళ్ళి, తండ్రితలగడ వద్ద కూర్చున్నది. అతడు కళ్ళుమూసుకొని ఉన్నాడు. అయినా వచ్చింది సీత అని తెలుసు "ఎందుకే వచ్చావు?" అని అడిగాడు. సీత మాట్లాడలా. తల్లికి తెలియకుండా డబ్బు అడుగుదామని వచ్చి ఉంటుందనుకున్నాడు. ఆమె చేతనే అడిగించాలని మాట్లాడలేదు. "నిద్రవస్తున్నట్లుంది. నేను వెళుతున్నా" నంటూ ఆమె లేచింది. "అబ్బా, ఏమి ఎత్తు, నాచేతనే అడిగించదలచింది, ఇప్పటివారితో సరితూగలేకుండా ఉన్నా!" అనుకొన్నాడు. తనఓటమి అంగీకరించటం ఇష్టంలేదు. ఊరుకొంటే ఆ సంగతి చెప్పకుండానే పోతుంది. ఎందుకు వచ్చిఉంటుంది? మళ్ళీ ఆపుకోలేక అడిగాడు,

"ఆఁ ఏమీలేదు. చంద్రశేఖరానికి నువ్వు అప్పు ఉన్నా ..."

"ఎవరన్నారు?"

"లోకులు అనుకొంటున్నారు."

అప్పటికే పుల్లయ్యకు నిద్రమత్తు ఆవరిస్తూ ఉంది

"లోకులకు మరి పనిపాటు లేమున్నాయి?"

ఈ మాట వినగానే సీతకు రొమ్ముకుంపటి దించినట్లు ... సీత ... యమూ సంతోషంతో పరవళ్ళు తొక్కింది. తండ్రి అసలు మా ...

పొరపాటున జారినా ఆరుమూడయ్యేది నిలుపుకొని తీరుతాడు. లోకంలో మాట నిలుపుకోగలిగినవాళ్ళు యెంతమంది ఉన్నారు? పెదవులమీద అమృతము హృదయంలో కాకోలం. సూనృతంతోనే తండ్రి పుట్టాడు. కాదు. తండ్రితరువాతనే సూనృతం పుట్టింది.

సీతకు చంద్రశేఖరం సుందరరూపం జ్ఞప్తికివచ్చింది. ఋజువర్తనానికి సౌందర్యానికి ఎంతదూరం! లక్ష్మీ సరస్వతులవలెనే ధర్మ సౌందర్యాలు ఒకే చోట ఉండవు కాబోలు! ఎంత విచిత్రం. ఇక అతని గతి ఏమౌతుంది? మారు వాడి ఊరుకోడు. అయిదువేల రూపాయలు పోగొట్టుకుంటాడా? తండ్రి శేఖరంగారిమీద ఫోర్జరీకేసు బనాయిస్తాడు. అప్పుడు శేఖరంగారికి శిక్ష పడకతప్పదు. అవును అంతే కావాలి, లేకపోతే ప్రపంచమేమైపోతుంది? అందరూ మోసగాళ్ళే అయితే, లోకం ఎలాసాగుతుంది? క్రమం ఎలా ఉంటుంది? క్రమం నీతి లేకపోతే బ్రతుకు దుర్భరం కాదా? అసలు ఇలాంటి అవినీతి ఎలా వస్తున్నది? అది మానవస్వభావమా? స్వభావమేనంటే నీతేలేదు. కాదంటే మధ్యలో ఎలా వచ్చింది? సీత ఆలోచించలేకపోయింది. తత్వవేత్తలకు తేలని విషయాలు ఆమెమాత్రం ఎలా పరిష్కరిస్తుంది?

సీతకు శేఖరం భార్య లలిత జ్ఞప్తికివచ్చింది. ఇప్పటికే ముగ్గురుపిల్లలు. ఈ మూడునాలుగు నెలలుపోతే మళ్ళీ కనబోతున్నది. శేఖరంగారికిశిక్ష, ఆమె ఏమౌతుంది? మరి ఆ పిల్లలగతి? పాపం దిక్కులేని పక్షులైపోతారు కాబోలు! ఎంతబాగా బ్రతికిన వాళ్ళకు ఎలాంటిగతి పడుతున్నది? ఆమె [illegible] కుటుంబ విషయం ఆలోచించలేక పోయింది. మనస్సు తిరిగి తండ్రివైపు పుల్లయ్య. అతడు అడ్డం ఉండలేదు. అవినీతి కూపంలో పడలేదు. ఇవాళ లేని, నేళ మంచిది. సీత సంతోషం పట్టలేకపోయింది. ఎవరికైనా చెప్పాలి. ఇదిగో రాత్రివేళ యెవరికి చెబుతుంది? వదినె నిద్రపోతున్నది. జగ్గడు కలవరిస్తు వాకిట్లో. దొడ్లో పెద్దవాళ్లు యెవరూ లేరు. పోయి తనపక్కమీద పడు[illegible]. నిద్రపట్టక చాలసేపు దొర్లింది.

*   *   *   *

చీకటి ఉండగానే పుల్లయ్యలేచి జీతగాళ్ళకు పని పురమాయించి, వాదటగా పాలకువిడిచాడు. కాలకృత్యాలు తీర్చుకొని బయటికి పోతుండగా "[illegible]పొర్గారిని ఒకసారి ఇంటికి రమ్మని చెప్పమంటినే, చెప్పావా?" అని

లక్ష్మమ్మ అడిగింది. కొత్త ధాన్యం ఇంటికిరాగానే ఆంజనేయస్వామికి అప్పాలు పోయించటం ఆ యిల్లాలికి ఆచారం. అందుకే ఆచారిగారికి గుర్తు చేయవలసిందని నిన్ననే భర్తకుచెప్పింది. పుల్లయ్యకు ఆచారి కనిపించాడు కాని, నిన్నటి యెదురు దెబ్బల చిరాకుతో మరచిపోయాడు. లేదు, జ్ఞాపకం ఉన్నది. కానీ చెప్పలేదు. లక్ష్మమ్మ ప్రశ్నకు పుల్లయ్య మాట్లాడలేదు. ఒక్కక్షణం కోపంగాచూచి గిరుక్కున లోపలికి పోయింది. తెప్పరిల్లు కోటానికి కొంతసేపు పట్టింది, ముఖం తుడుచుకొంటూ అతడు దొడ్లోకి వెళ్ళాడు.

అక్కడ రామయ్య, కుళాయయ్య పాతట్లోకి గడ్డికట్టలు కడుతూ ఏయే చేను ఎలా రాలుతున్నదో చెప్పుకొంటున్నారు. వాళ్ళిద్దరికీ చెరొక ఎకరమాఉంది. స్వంత సేద్యానికి ఎద్దు, బండిలేదు. అందువల్ల పుల్లయ్య పనిపాటల్లో తిరిగి తమధాన్యంకూడా ఇంటికి చేర్చుకొంటూ ఉంటారు. పుల్లయ్య రాగానే "చంద్రశేఖరంగారికి మీరు అడ్డం ఉండలేదటగా" అని అడిగారు. ఇంటిలోని సంఘటనవల్ల అతడు వెంటనే సమాధానం చెప్పలేదు. దానినిబట్టి అదినిజమే నసుకొన్నారు. "ఈ దెబ్బతో మల్లతిండి, ముంతనీళ్ళు తప్పవుతే" అంటూ నవ్వారు. "మీా కెవరు చెప్పారు?" అని పుల్లయ్యఅడి గాడు. "బసవాచారి ఉంకగానే అమ్మాయి చెప్పిం" దన్నారు.

"బసవాచారి వచ్చి వెళ్ళాడా?"

అవునంటూ తల ఊపారు.

ఇప్పుడే వస్తానంటూ పుల్లయ్య బజారువచ్చాడు. బస... నువ్వగింజ దాగదు. అతన్ని అలాగే పోనిస్తే శేఖరానికి పామో... సంగతి ఊరంతా పాకుతుంది. అప్పుడు అతనిమాటపోదా? తి... ఎత్తుకొంటాడు? అసలు పొరపాటు ఎలాజరిగింది? రాత్రి సీత... చెప్పాడు? అతనిమాట సీత అపార్థం చేసుకొన్నది. దానివల్లనే... పుట్టింది. ఎలాగైనాసరే దీన్ని త్రుంచివేయాలి. దూరంగా ... బసవాచారి కనిపించాడు. కేకలు పెడుతూ అతడు బసవాచారి... నడిచాడు. దాటిపోతాడేమోనన్న భయంతో వయసునన్నా... కొంతదూరం పరుగెత్తాడు. ఇంతలో గుర్రపుబండి పోతూ... అందులో రెక్కాడు. బండి వెంట పుల్లయ్య ఎలా పరుగెత్త... నికి కోపం వచ్చింది. అసలు సంగతి వదలి "బండి బాగు ...

పట్టుకెళ్ళి ఎంతకాలమయింది? ఇదిగో అదిగో అంటున్నావా! నీ అంతు తేల్చకపోతే నా పేరు పుల్లయ్య కాదు" అని కేక వేశాడు. ఈ మాట మాత్రమే బండిలో పోతున్న బసవాచారికి వినిపించింది. ఆ ఆసామికి తన మీద అంతకోపం యెందుకు వచ్చిందో అర్థం కాలేదు. విస్తుపోయి అలాగే చూస్తూ కూర్చున్నాడు. కొరడా దెబ్బతిన్న గుర్రం దౌడు తీసింది. ఎర్ర బారిన ముఖంతో పుల్లయ్య ఉత్తుంగ శిలావిగ్రహంలాగా నడివీథిలో నిలబడిపోయాడు.

2

పొద్దు నెత్తిమీదికి వచ్చింది. సూర్యుళ్ళు కావటంవల్ల పెద్ద వాళ్ళెవరూ ఇళ్ళవద్ద లేరు. విద్యార్థులు బడులకు పోయారు. లైబ్రరీవద్ద కాని, రచ్చ బండవద్ద కాని, వీధుల్లో కాని సందడి లేదు. ఆడవాళ్ళు ఇంటిపనులు తీర్చు కొని చాపలమీద నడుములు వాల్చారు. అప్పుడప్పుడు చెట్లమీదనుంచి కాకుల అరపులు, ధాన్యం చేరవేసే బళ్ళచప్పుళ్లు మాత్రం వినిపిస్తున్నవి.

సత్యనారాయణ పంతులు భోజనంచేసి వచ్చి లెక్కపని చూడటానికి పుల్లయ్య డాబాగదిలో వ్రాతబల్ల ముందు పెట్టుకొని కూర్చున్నాడు. ఇంతలోనే లోపలినుంచి "పంతులూ!" అన్న కేక వినిపించింది. అతడు ఉలిక్కిపడ్డాడు. దానికి కారణం లేకపోలేదు. తన తండ్రి అనంతరం తాను పుల్లయ్యగారివద్ద గుమస్తా గిరికి కుదిరినప్పటినుంచీ లక్ష్మమ్మ తన్ను పిలిచి కాని, పని చెప్పిగాని ఎరగదు. ఈ పిలుపు అతనికి ఆశ్చర్యం కలిగించింది. "ఇదిగో వస్తున్నానండీ" అంటూ వ్రాస్తున్న పుస్తకాలుసర్ది లేచేలోపల వాకిట్లో ఆమె ప్రత్యక్షమయింది.

"పంతులూ!"

"ఏమండీ!"

"మీ షావుకారు చంద్రశేఖరం గారికి పదివేలు అప్పుమండి ఇప్పిం చారటగా?" నిజమేమిటో తేల్చుకుందామని ఆమె అడిగింది. ఎక్కడో ఏదో ఘోరపాటు వచ్చిందని పంతులు పసికట్టాడు. అయితే అఘోరపాటు

ఏమిటో తెలుసుకోకుండా జనాలు చెబితే మళ్ళీ నెత్తిమీదికి ఏమివస్తుందో? ఆలోచించటానికి వ్యవధి కావాలి.

"ఎవరన్నారండీ?"

"కుదమాయటానికి మాకున్నది గాని లోకాన్ని మాయటానికి ఏమున్నది?"

సత్యనారాయణ మాట్లాడలేదు. ఆమె మళ్ళీ అందుకొన్నది:

"దాపరికం దేనికి? మీ షావుకారే సీతకు చెప్పాడు."

"వారే చెబితే నన్ను అడగటం దేనికి?" పంతులు మెల్లగా అన్నాడు.

"జత కుదిరింది. షావుకారుకు తగ్గ గుమాస్తా, గుమాస్తాకు తగ్గ షావుకారు."

సత్యనారాయణ మనస్సు నొచ్చుకొన్నది. దాన్ని లోలోపలే అణచుకొన్నాడు.

లక్ష్మమ్మ హృదయాన్ని ఆపుకోలేక ఒక్కసారిగా పొంగింది:

"పంతులూ నిజం చెప్పు. మీ నాయనగారు ఎంతో మంచివారు. కష్ట నిష్ఠూరాలకు ఆసుకొనేవారు. కేవలం మెప్పుకోసం చెబుతున్న మాటలు కావు. నలుగురు కట్టిన ఇంట్లో ఉండే చెబుతున్నా. నీకూ మీనాన్నగారి గుణాలే వచ్చాయి. ఏమనుకున్నా చిన్నప్పటినుంచి ఇన్నాళ్ళూ అన్నీ నీచేతి మీదగానే వస్తున్నాయి. అలాంటప్పుడు నీకు తెలియకుండా జరుగుతాయా? నా బిడ్డల్లో నువ్వూ ఒకడివనుకొంటున్నా. ఇప్పుడైనా నిజం చెప్పు పంతులూ! మీ షావుకారు శేఖరంగారికి ఏమీ ఉండలేదట. ఏమీ ఉన్నట్లు ఆయన పత్రాలు సృష్టించి మావాడికి ఇచ్చాడట. ఆ సంగతి ఇవాళే మీ షావుకారు అమ్మాయికి చెప్పాడట. అమ్మా! ఎంత పనికి ఒడిగట్టాడు. నా పిల్లల్ని అన్యాయం చేయటానికి సిద్ధమయ్యాడుగా! అతడికి చేతులు యెట్లా వచ్చాయో? అతనికీ పిల్లజెల్లా ఉన్నారే. మెత్తని వాళ్ళను చూస్తే ఎవరికైనా ఒత్తబుద్ధి పుడుతుందట. నోట్లో నాలుకలేదని శేఖరం ఇంత అన్యాయం తలపెడతాడా? మీ షావుకారు ఎందుకు ఊరుకొన్నాడు? నీవు మాత్రం ఎందుకు చెప్పలేదు? వకీలుకు చెప్పి ఎందుకు నోటీసు ఇప్పించలేదు?"

సత్యనారాయణకు ఊపిరాడలేదు. ఆమెకు ఏమి చెప్పాలో అర్థం కాలేదు. పుల్లయ్యగారి ఉద్దేశమేమిటో? ఏమంటే ఏమి మెడకు చుట్టుకొం

టుందో? షావుకారు అభిప్రాయం తెలుసుకొన్న తరువాతనే చూపులో వచ్చునని అతడు మాట్లాడలేదు. పంతులు మౌనముద్రనుబట్టి ఆమె అదంతా నిజమనుకొన్నది. ఆమె భావనా వీధిలో అనదలై రామారావు, సీత, తిండికీ, గుడ్డకూ వాచిపోతున్నట్లు కనిపించారు. ఒళ్ళు జలదరించింది. వెంటనే బాడుగ బండి పిలిపించి అందులో ఎక్కిపోతూ సత్యనారాయణను వెంట రమ్మన్నది. ఎక్కడకని అతడు అడిగాడు. అన్నకొడుకు వద్దకని చెప్పింది. అద్దంలో కనిపించినట్టుగా అంతా అతనికి బోధపడింది. అందులో చిక్కుకొనటం ఇష్టంలేక అతను పనిసాకు చెప్పి తప్పుకొన్నాడు. బాడుగబండి చూస్తూఉండగానే దాటిపోయింది. ఆ దృశ్యం సత్యనారాయణకు ఆశ్చర్యం కలిగించింది. తండ్రి పుల్లయ్యదగ్గర తన్ను గుమాస్తాగిరికి కుదిర్చిన తరువాత ఇన్నాళ్ళకు కొత్తవిశేషం జరుగుతూ ఉంది. పుల్లయ్య అతన్ని కన్నులకు అద్దుకుంటూ ఉంటాడు. అతడు సాధారణంగా ఫలమన్నను ఏమీ అడగడు. ఎప్పుడైనా ఏదన్నా అడిగినా అతడు కాదనడు. ఏటేటా రెండుపుట్ల ధాన్యం ఇంటికి తోలిపెడుతూ ఉంటాడు. తాను అతనికి లెక్కలు వ్రాస్తూ ఉంటాడు. పసుపువ్యాపారం, వడ్డీవ్యాపారం ఈ రెంటిలో జరవలసిన వ్రాతకోతలు అతడే చూస్తూ ఉంటాడు. లాభం వచ్చిన రోజు అణావంతు అతనికి ఇస్తాడు. అత్తయ్యగారూ అతన్ని కనిపెట్టి చూస్తూ ఉంటుంది. పొలం నుంచి కూరగాయలు ఇంటికి రాగానే వాలుగోవుతు జీతగాడి చేతికిచ్చి పంతులింటికి పంపుతుంది. పెరుగూ మజ్జిగా అక్కడనుంచే వెళ్తాయి. షావుకారుకు అతనిమీద ఎంతో నమ్మకం. వేలకొలది వారోచోట ఇచ్చి రావలసినా, తేవలసినా అతన్నే పంపుతాడు. ఇచ్చిపుచ్చుకోళ్ళలో అతనికి తెలియని రహస్యమంటూ లేదు.

చంద్రశేఖరంగారికి షావుకారుమాట ఏమిటి? పంతులు తీరికగా ఆలోచించాడు. మొదట ఏమీ జ్ఞాపకం రాలేదు. తరువాత తరువాత కొంచెం కొంచెంగా స్ఫురించింది. రెండేడ్లనాటి మాట: బయట జోరున వర్షం కురుస్తూ ఉంది. అతడు ఆగదిలోనే కూర్చుని జమాపద్దులు వ్రాస్తున్నాడు. పుల్లయ్యగారు గోడకు చేరగిలబడి "నిన్న ఒకపొరపాటు జరిగింది పంతులూ" అన్నాడు. ఏమిటదని అతడు అడిగాడు. చంద్రశేఖరానికి మారువాడీ వద్ద తాను అయిదువేలకు హామీ ఉన్నానన్నాడు. ఒకరికి అడ్డం ఉండటంకన్నా తప్పు మరి లేదన్నాడు. "అయిందేదో అయిపోయింది. ఇప్పుడనుకొని లాభ

మేమిటి?" అని పుల్లయ్యగారు అన్నారు. "అయితే లెక్క వ్రాయమంటారా?" అని అప్పుడే అడిగాడు. "ఎలాపోయి ఎలావస్తుందో-అనామతులో వ్రాయండి" అని ఆయన అన్నాడు. ఆ పుస్తకాలన్నీ యిప్పుడు లోపలి బీరువాలో ఉన్నాయి. తన చేతిమీదుగానే అతడు అనామతులో ఖర్చు వ్రాశాడు.

ఇప్పుడీదంతా యేమిటి? పంతులుకు అర్థంకాలేదు. పీకపోతున్నా పుల్లయ్యగారు అబద్ధమాడడు. ఆలాంటివాడే అయితే ఆయన ఇప్పటికంటే ఎంతో లాభించి ఉండేవాడు. మరి ఈ వ్యవహారమేమిటి? మాటపట్టింపులు వచ్చాయా? అవకాశంలేదే! పగ సాధించటానికి పూనుకొన్నాడా? తెలిసినంతలో అదీ కనిపించటంలేదు. ఇదంతా ఏమిటి? ఎక్కడో పొరపాటు జరిగిఉంటుంది. పుల్లయ్యగారే సర్దుకొంటారు. దీనితో అతనికి సంబంధంలేదు. ఒకవేళ మరచిపోయాడేమో! జ్ఞాపకం చేయటం అతని ధర్మంకాదా? ఆయనకు కోపం వస్తేనో! గంపెడు సంసారం. ఎలా ఈదాలి? ఇప్పుడు అంతగా మించిపోయింది ఏమీలేదు. అతడు బాగానే వ్యవహరించాడు. లక్ష్మమ్మతో వెళ్ళకపోవటమే మంచిదయింది. లేకపోతే ఆమెను అతడే ఎక్కడోలి ఈ పనిచేయించాడని ఆయన అనుమానపడి ఉండేవాడు. అన్నకొడుకువద్దకు ఎందుకుపోయినట్లు? అన్నట్లు శేషగిరి అడ్వొకేటు. ఒకవేళ చంద్రశేఖరంగారికి నోటీసు ఇప్పిస్తుందా? కొంపతీసి అలాగే చేస్తే వ్యవహారం ముదురుతుందే! ఆమెను ఆపి ఉంటే ఎంతో బాగుండేది. అయినా అతడు చెబితే ఆగుతుందా? పైగా అనుమానించి ఉండేది. అప్పటిదాక అతనిమీద ఉంటున్న అభిమానం అంతరించేది.

ఏది ఎలా ఉన్నా ఆనాడేదో కానిపని జరుగుతూఉంటే ఊరుకొన్నట్లుగా సత్యనారాయణను అంతరాత్మ బాధించ మొదలుపెట్టింది. దానితో మనస్సు సరిలేక లెక్కలు కట్టిపెట్టి ఇంటికి పోయాడు.

ఆ రాత్రి పుల్లయ్యకు అన్నం సీత వడ్డించింది. భార్య శేషగిరిని చూడటానికి పోయిందని విన్నాడు. అతనికి ఎక్కడలేనికోపం వచ్చింది. ఆడది పెత్తనం కట్టుకుని వ్యవహరిస్తుందా? గదిలోకి వెళ్ళి "యేయ్" అని గర్జించాడు. ఏదో ముంచుకు వచ్చిందని సీత రంగమ్మ పనికట్టి గడగడలాడిపోయారు. పుల్లయ్యతో అప్పుడు మాట్లాడటానికి ఆ యిద్దరిలో ఎవరికీ గుండెచాలదు. అసలు అతనిముందుకు వెళ్ళలేరు. పుల్లయ్య భార్యను

ఆపాదమస్తకం చురచుర చూశాడు. ఆమె అణుమాత్రమైనా చలించలా.

"ఎక్కడకు వెళ్ళింది?"

"శేషగిరి వద్దకు."

"దేనికి? ఇంకా నేను బతికేవున్నానే."

"కనిపిస్తూనే ఉంది."

లాగి చెంపపెట్టు పెట్టటానికి పుల్లయ్య చేయి ఎత్తాడు. అంతలోనే తన్ను తానే తమాయించుకొని కోపంతో కంపించిపోతున్నాడు. "అవును తప్పేముంది! మనలో మెత్తదనం చూచి తప్పుడు నోట్లు వ్రాసి పిల్లల నోటికాడి కూడు తీస్తూఉంటే అడుగుతున్నాను. ఏమిటి తప్పు? శేషగిరిచేత నోటీసు ఇప్పించాను. బిడ్డసొమ్ము పారవేసుకుటానికి మీ కెవరు? మీకున్నంత అధికారం నాకూ ఉంది."

ఇక కొట్టీతిట్టీ ప్రయోజనమేమిటి? పుల్లయ్య ఇంట్లోనుంచి వెళ్ళి పోయాడు. ఇంత జరగటానికీ తానే కారణం. సీతకు స్పష్టంగా చెప్పి ఉంటే యీ అబద్ధం రామయ్యకూ, కుశాలుకూ చెప్పి ఉండేది కాదు. బహుశా చారి ఊరంతా టముటమా వేసి ఉండేవాడు కాదు. భార్య ఈపని చేసిఉండక పోను. ఆమెను కొడితే నలుగురు అమ్మలక్కలు ఆడిపోసుకోవటం తప్ప ఏమిటి లాభం? నోటీసు జారీ అయితే ఊరంతా మరీ గుప్పుమంటుంది. అప్పుడు తనపేరు ప్రతిష్ఠలు ఏమవుతాయి? ఇప్పుడే శేషగిరివద్దకుపోతేనో? అతడు ఇంకా నోటీసు వ్రాసిఉండడు. బహుశా రేపు పంపిస్తాడేమో! జరిగినదంతా అతనికి చెప్పాలి నిన్నగాక మొన్న తన కళ్ళముందు పుట్టిన శేషగిరికి తాను చెప్పుకోవాలా? ఎంత పలచదనం! ఇంతకూ నోటీసు ఇచ్చిఉంటేనో? తానుపోయి అంతా వట్టిదేనని చెప్పాలి. నలుగురిలో భార్యనగుబాటు పాలవుతుంది. లోకం తన్నుచూచి నవ్వితేఒకటీ, భార్యను చూచి నవ్వితే మరొకటీనా?

చంద్రశేఖరం వద్దకుపోయి పొరపాటు చెప్పి బ్రతిమాలుకొంటే మేలేమో? దుర్భరం. అక్కరకు ఆదుకొన్నందుకు అతని కాళ్ళు పట్టుకో వాలా? ఛీ, ఆ దరిద్రుడికి అడ్డం ఉండటమే అసలు తప్పు. ఆ తప్పువల్లనే తన పెద్దకొడుకు చచ్చిపోయాడు. కొడుకుచావుకీ తాను అతనికి సాయం చేయటానికీ సంబంధమేమిటి?

ఇంతకూ ఆ రొంపినుంచి బయటపడేమార్గం కనిపించలేదు. “కానీ, ఏదో ఒకటి కనిపించక పోతుందా?” అని పుల్లయ్య నాటికి ఊరట పొందాడు—

3

పిండారబోసినట్లు వెన్నెల కాస్తూఉంది. చలిగాలి సాగుతున్నది. కీచురాళ్ళ ఎలుగులు వినిపిస్తున్నాయి. రోడ్డుకు రెండుప్రక్కలా పచ్చలు ఆరబోసినట్లుగా జనపచేలు. నిర్భాగ్యుల ఆశారేఖలలె మిణుగురు పురుగుల మిలమిలలు. కల్లాలలోనుంచి చెదురొటుగా ఏతపాటలు వినిపిస్తున్నాయి.

“ఎవరది?” రాశిపై కప్పిన గడ్డిలోనుంచి తలయెత్తి కళ్ళాల సుబ్బయ్య రోడ్డువెంటపోతున్న వ్యక్తిని పలకరించాడు.

“నేనే, చంద్రశేఖరాన్ని,”

“మీరా! నడిచి వస్తున్నారేం?”

“బస్తీలోనే పొద్దు గూకింది. బళ్ళు లేవు.”

తన సమాధానం చంద్రశేఖరానికే కష్టం కలిగించింది. పైచెట్టువద్ద బండి దిగి చల్లగాలికి నడిచి వస్తున్నానని చెప్పలేదే అని నాలుక కరచుకొన్నాడు. వెనక అయితే ఇలా చెప్పినందుకు నొచ్చుకొని ఉండేవాడు కాదు. అప్పుడు ఒకరి ఇష్టానిష్టాలతో పనిలేదు. హృదయం ఎలా చెబితే అలా చేసేవాడు. ఇవాళ మాత్రం యెందుకు పాటించాలి? వెనక చంద్రశేఖరమై ఈనాడు కాకపోయాడా? తన స్థితిగతులలో ఏదో మార్పు వచ్చింది. ఏమిటి ఆ మార్పు? శేఖరం తెలియకుండానే తన చరిత్రను ఒకసారి తిరగ వేసుకొన్నాడు.

శేఖరం తలిదండ్రులు కలవాళ్ళు. ఒకళ్ళకు పెట్టటానికీ, తాము తినటానికి తగినంతఉంది. తండ్రి విద్యాభిమాని. కొడుకును చదివించాడు. దురభ్యాసాలకు చిక్కక అతడు వళ్ళువంచే చదివాడు. కళాశాలలో ప్రవేశించాడు. ఆ రోజులలో రాజకీయ నాయకుల గర్జనలు ఆసేతుహిమాచలం ప్రతిధ్వనించాయి. అన్యభాషాభ్యాసం వదలి కార్యరంగంలో దూకండని ఉద్బోధించారు. భావి భాగ్యోదయమంతా యువవిద్యార్థుల భుజస్కంధాల

మీద నిలిచి ఉన్నదన్నారు. నాడా రాజకీయరంగంలో పెక్కు సిద్ధాంతాలు మోసులెత్తాయి. అందులో ఒకటి శేఖరాన్ని ఆకర్షించింది. మానవుడి కష్ట సుఖాలకు మానవుడే కారణం. మానవ కల్యాణం ఆర్థిక సౌమ్య స్థితిమీద ఆధారపడి ఉంది. ఆర్థికస్థితి కొన్ని సూత్రాలను అనుసరించి సాగుతూ ఉంటుంది. అపమార్గాలు అనుసరించటంవల్లనే ధనిక నిర్ధన భేదాలు యేర్పడి కోటానుకోట్ల ప్రజలు అగచాట్ల పాలవుతున్నారు. ధర్మం నశించి జీవితం దుర్భరమౌతున్నది. శాస్త్రం, కళ, అస్తమై, దారిద్ర్యం, దుఃఖం, అజ్ఞానం విలయతాండవం చేస్తున్నవి. ఆర్థిక సౌమ్యస్థితికి హేతుభూతమైనసూత్రాలు అమలుపరిస్తే, సంఘం ఎచ్చులొచ్చులు లేక కళకళలాడుతుంది. అప్పుడు దేశంలో ఏమూలచూచినా పాడిపంటలు సమృద్ధిగా ఉంటాయి. ఆకటి బాధతో అలమటించేవాళ్ళు, అజీర్ణరోగంతో అవస్థపడేవాళ్ళు ఉండరు. అంతా నవ్వుతూ పేలుతూ ఉంటారు. అప్పుడే నిజమైన అభ్యుదయం ప్రారంభమౌతుంది.

ఈలక్ష్యం యువకుడైన చంద్రశేఖరాన్ని ఆకర్షించింది. ఆవిద్యార్థి దశలోనే ఒకసారి కృష్ణజన్మస్థానం చూచివచ్చి, తరువాత పట్టభద్రుడైనాడు. ఆతరువాత రామిరెడ్డిగారి కుమార్తె లలితను పెండ్లిచేసుకున్నాడు. ఆ పెండ్లితో మరికొన్ని వేలు లభించాయి.

చంద్రశేఖరం ఉన్నకొంద్ర చూచుకుంటూ తక్కినవాళ్ళవలెఉంటే జీవితం వడిదుడుకులు లేక ప్రశాంతంగా సాగిపోతుండేది. కాని దానికి అతని మనస్సు ఒప్పుకొనలేదు. ఆధునికపరిశ్రమలు లేక దేశం బాగుపడదు. పొలాలు లేని కార్మికులకు పరిశ్రమలే ఆశ్రయాలు. పారిశ్రామిక క్షేత్రం విస్తరిస్తే నూతన జీవనోపాధులు యేర్పడుతాయి. వాటితో సామాజిక స్థితి గతులు మారి ప్రజాస్వామ్యం, విజ్ఞానవికాసం, మూఢాచారనిరాసం జరుగుతుంది. అప్పుడే ప్రతిఒక్కడూ జ్ఞానవంతుడై సుఖపడతాడు. యుగయుగాల నుంచి పేరుకొనిఉన్న కల్మశం కొట్టుకుపోతుంది.

ఈదృష్టితో కాగితాలమిల్లు పెట్టటానికి శేఖరం పూనుకున్నాడు. అతడు యువకుడు. ఉత్సాహమున్నది. సమాజంలో పరపతివున్నది. ఆస్తిపాస్తులున్నవి వాటన్నిటిని మూలధనంగా మార్చాడు. బంధువులవద్ద మిత్రులవద్ద ఋణాలు పుచ్చుకొన్నాడు. అన్నీ కరుగబోశాడు. కొలదికాలమూ

లోనే "ఎంతకాగితం కావాలి"అని అడుగుతూ మూడువేళల మిల్లుకూడా సాగింది. పరిసరాలలో పిలపిల వరుసలు తీరి కుటీరాలు లేచాయి.

ఆ రోజులు నిజంగా చంద్రశేఖరానికి ఆనందమయాలు. అతనికి ఉత్సాహమే తోచింది. కానిఒకసంస్థ నిర్వహించాలంటే కావలసిన అనుభవమూ, సమర్థత, ఆర్థికస్తోమత, సహకారం లేవు. మిల్లులో పనిచేయవలసిన కాలం రోజుకు ఆరుగంటలుఅని నిర్ణయించాడు. జీతాలు ఆప్రాంతాలలో ఉన్నదానికంటే ఎక్కువ పెంచాడు. వైద్యసౌకర్యం కల్పించాడు. అయితే కార్మికులు మరికొన్ని సౌకర్యాలు కావాలన్నారు. శేఖరం తమ్ము దోచుకుంటున్నాడని సముచిత నాయకత్వాన తమ అసంతృప్తి వెల్లడించడానికి ప్రారంభించారు. దానితో ఉత్పత్తితగ్గి వ్యయం ఎక్కువకాసాగింది.

అతడు కార్మికులనందర్నీ ఒకరోజు సమావేశపరచాడు. "ఈ మిల్లు మీది. ఇప్పటి ఆదాయ వ్యయాలు ఇంత. ఇంత నష్టంవస్తున్నది. ఏమి చేయమంటారు? మిల్లును మరికొంత పెంచితేకాని ఉత్పత్తి పెరిగి నష్టం పూడదు. అలాచేయాలంటే పెట్టుబడి కావాలి. అనుమానముంటే లెక్కలు తెలిసిన ప్రతినిధులను అయిదారుగురుని ఎన్నుకోండి. వాళ్ళకు ఇప్పటి దాకా తేలిన లెక్కలు చూపుతాను. ఏమంటారు? మనమంతా బ్రతకాలంటే మిల్లు బ్రతకాలి. దీనికి ఒక్కటే మార్గంకనుపిస్తున్నది. సహకార పద్ధతిమీద నడుపుకొందాము" అని హృదయంవిప్పి స్పష్టంగా చెప్పాడు. కార్మికులు యెవరూ మాట్లాడలేదు. అతడు మళ్ళీ హెచ్చరించాడు. చివరికివాళ్ళు తేల్చిచెప్పారు. లాభనష్టాలతో కాని, ఉత్పత్తి మూలధనాలతో కాని వాళ్ళకు సంబంధంలేదు. కోరుతున్న వేతనాలు, సౌకర్యాలు మాత్రం కావాలి. అవును. మానవుడు సుఖాభిలాషి కదా! అలా కోరటములో సహజంకాని దేమున్నది?

శేఖరానికి నాటినుంచి చిక్కులు ఎక్కువయ్యాయి. మిల్లునడిపితే చిక్కు. నడపకపోతే చిక్కు. అంత డబ్బు ఖర్చుపెట్టి మానుకొంటే తాను బైరాగి కావాలి. అందుకుకూడా అతడు జంకలేదు. నలుగురూ ఏమంటారు? తిరిగి సంఘంలో తలెత్తుకోవటం యెలా? పైగా మిల్లువల్ల వందల కొలది కార్మికులు బ్రతుకుతున్నారు. వీళ్ళను నట్టేట ముంచటమేనా? అదిఏమాత్రం రుచించలేదు. తనవద్ద పేదసాదలు నమ్మిదాచుకొన్న డబ్బుకూడా మిల్లుకు

ఖర్చు పెట్టాడు. అదీ చాలలేదు. మిల్లు క్రమ క్రమంగా మారువాడీలకు తనఖా పెట్టాడు. దానితో కొంతకాలం గడిచింది.

మిల్లు సాగుతున్నప్పుడు కార్మికుల చిత్తవృత్తి విచిత్ర రూపం దాల్చింది. లాభం లేకపోతే శేఖరం మిల్లు కట్టివేసుకోడా? మనలను ఉద్ధరించటానికి సాగిస్తున్నాడా? పెట్టుబడిదారులకు కార్మికుల మీద అంత సానుభూతా? పెద్దపులికి కూడా మేకమీద జాలే! ఆనాడు చెప్పినవన్నీ బూటకాలే. కాకపోతే ఇంతకాలం మిల్లు యెలా సాగుతున్నది? ఈ ఆలోచనలతో అతని మంచికూడా అనుమానానికి హేతువైంది.

చంద్రశేఖరం కన్నువిప్పి చూచుకొనేప్పటికి మిల్లు మూతబడ్డది. వందలకొలది కార్మికులకు జీవనోపాధి ఊడింది. చుట్టుపట్ల గ్రామాలలోని కర్షక కుటుంబాల దీపాలు చాలా ఆరిపోయాయి. తన ఆస్తి, భార్య ఆస్తి, మామగారి ఆస్తి కర్పూరంలాగా కరిగిపోయినాయి. అతనికి యెటు చూచినా కారుచీకటులే! స్థితిగతులు తలచుకొన్నప్పుడు భయదుఃఖాలు పొంగిపొర్లాయి. మనసార సాంఘిక అభ్యుదయం వాంఛించాడు. పేద సాదల జీవితం ఆనందమయం చేయాలని ఉబలాటపడ్డాడు. శక్తివంచన లేక దానికోసం కృషిచేశాడు. చివరికి ఏమి జరిగింది? రక్తమోడ్చి పేదసాదలు సంపాయించుకొన్న డబ్బు పోవటానికి తోడ్పడ్డాడు. వందలకొలది కార్మికులకు జీవన వృత్తి లేకుండా చేశాడు. తనకంటే కార్మికద్రోహులు, యెవరుంటారు? పెట్టుబడిదారులకంటే సామాన్యప్రజకు తానుమాత్రం తక్కువ చేసినది యేమున్నది?

ఈ అపరాధంవల్ల చంద్రశేఖరం పగటిపూట గ్రామంలో అడుగు పెట్టటానికి నోచుకోలేదు. అప్పులవాళ్ళకు జంకి రాత్రివేళనే ఇంటికివచ్చి తెల్లవారుజామునే బస్తీకి పోతున్నాడు. రాచబిడ్డలాగ బ్రతికి ఈనాడు ఎంత నికృష్టంగా బ్రతకవలసి వచ్చింది? వెనకటిస్థితిలో అయితే దీనికి అంతకు కారణం తానే అనేవాడు. నేడుమాత్రం అలా గట్టిగా చెప్పలేడు. విధి ఒకటి ఉన్నదేమోనని శంకించే స్థితి ఏర్పడింది.

అతడు ఊళ్ళోని చెరువుదగ్గరకు రాగానే భీమేశ్వరం స్వాగతమిచ్చాడు. కోటులో భద్రపరచిన సీసా ఒకటి తీసియిచ్చి, అతడు ఇంటివైపు సాగాడు. వెళ్ళుదురు గానిలే రమ్మంటూ అతని చేయిపుచ్చుకొన్నాడు.

"ఇంట్లో ఎవరూ తోడుకూడా లేరు. పోవాలి."

"నీకోసం శంకరం మాయింటివద్ద కనిపెట్టుకున్నాడు."

"రేపు వస్తాలే."

"కాదు. ఇవ్వాళ మాట్లాడ వలసిన ముఖ్యవిషయం ఏదో ఉందట" భీమేశ్వరం బలవంతం చేస్తే కాదనలేక శేఖరం అతని యింటికి వెళ్ళాడు. శంకరం మందహాసంతో ఆహ్వానించాడు. కూర్చుండటానికి ప్రక్కన ఉన్న పాతకుర్చీ చూపించాడు. భీమేశ్వరం సీసా సీలు ఊడగొట్టి విస్కీ రెండు గ్లాసుల్లో పోశాడు. శంకరం గ్లాసు అందుకుంటూ "శేఖరంగారూ! మీరింత తెలివితక్కువ వాళ్ళనుకోలేదుసుమా!" అన్నాడు.

"ఏమిటది?"

"దొంగ నోట్లు వ్రాయటంకంటే కరెన్సీనోట్లు వేస్తే లాభంకదా?"

"దొంగ నోటా! యెవరు వ్రాశారు?" శేఖరం ఆశ్చర్యంతో అడిగాడు.

"మీరు పుల్లయ్య అడ్డం ఉన్నట్లుగా ఫోర్జరీచేసి లాల్‌చంద్‌కు కాగితం ఇచ్చారటగా!"

"నేనా! ఫోర్జరీ చేశానా? అతడు హామీ ఉండలేదా?"

"ఏమో, ఊరంతా అనుకొంటూఉంటే నేనూ విన్నాను" భీమేశ్వరం అందుకొన్నాడు.

"రేపో, మాపో నోటీసుకూడా వస్తుంది" శంకరం వివరించాడు.

"అయితే త్వరలోనే తేలుతుంది!" చంద్రశేఖరం ముఖంలో వాళ్ళకు జంకుగొంకులు కనిపించలేదు.

"వయసు మళ్ళింతర్వాత జైల్లో ఉండటం కష్టమే!" శేఖరం మళ్ళీ అందుకొన్నాడు.

"నిజంగా హామీ ఉంటే పుల్లయ్య ఇలా ఎందుకు చేస్తున్నాడు?" ఇద్దరూ ఒకసారే అడిగారు.

"అదే నాకూ విచిత్రంగా ఉంది."

ఎవరూ మాట్లాడలేదు. పోవాలని చెప్పి చంద్రశేఖరం ఇంటివైపు బయలుదేరాడు.

పుల్లయ్య అభిప్రాయం ఏమై ఉంటుంది? ఈ దుర్బుద్ధి ఎందుకు పుట్టింది? శంకరం చెప్పినట్లే చేస్తే అతనికి జైలు తప్పదు. అప్పుడు ప్రాయశ్చిత్తం జరిగితీరుతుంది. అయితే ఈ వార్త లలిత చెవినికూడా పడి ఉంటుందా? వినకపోయినా రేపైనా ఒకరు ఆమాత్రం పుణ్యం కట్టుకోక పోనరు. ఆమె తండ్రి డబ్బు తీసుకొని అతన్ని బికారిని చేశాడు. ఆమె అంత కష్టపడలేదు. భర్త అసమర్థతకు నొచ్చుకోలేదు. ఇలాంటి దగుల్బాజీ పని చేశాడంటే నమ్ముతుందా? లోకమంతా కోడైకూస్తుంటే ఎలా నమ్మకుండా ఉంటుంది? చాలవరకు నమ్మదు. కాకపోతే అనుమానం కలిగితే కలగ వచ్చును. డబ్బుపోయినా కష్టం లేదుకాని భర్త నేరస్థుడని అనుమానం కలిగినప్పుడు ఆమె మనస్సు ఎలా ఉంటుంది? ఇలా నరకకూపంలో త్రోయటానికేనా పెండ్లాడింది? ఘోరం. నెలలు వచ్చిన ఇల్లాలు. ఇంట్లో పలకరించే దిక్కుకూడా లేదు.

చంద్రశేఖరానికి ఇప్పుడు కొంత ధైర్యం కలిగింది. లోగడ వచ్చిన అనర్థాలకు అన్నిటికీ తాను, తన అసమర్థతా కారణం! కొత్త విపత్తుకు తానేమాత్రం కారణంకాదు. తాను పూర్తిగా నిర్దోషి. వెనక తను చేసిన అవకతవకలకు భార్యవద్ద భయపడవలసి వచ్చేది. ఇప్పుడు భయపడవలసిన పనిలేదు. తన నిర్దోషిత్వాన్ని, లోకక్రౌర్యాన్ని ఆమెకు చూపించవచ్చును. ఈ భావంతో అతనికి నూతన ఉత్సాహము కలిగింది. అంతవరకు వంగి ఉన్న బ్రహ్మదండం తీర్చి నిలిపినట్లుగా నిలబడ్డాడు. రొమ్ము ఉబికి గాఢంగా నిశ్వసించింది. ముఖంలో ఒక విచిత్ర కాంతి ప్రసరించింది.

4

చంద్రశేఖరానిది ఏనాడో పెద్దలు కట్టించిన లోగిలి. లంకలాగా ఉంటుంది. చుట్టూ ఎంతో ఖాళీస్థలం. ఒక పక్కన పెద్ద పెంకుటిచావడి. దానికి ప్రక్కన వామివేసే చోటు. ముందరి దొడ్లో బావి. వెనక దొడ్లో బావి. ఒకప్రక్క ఆకాశంలోకి తొంగిచూస్తున్న తాటిచెట్ల జంట.

టిక్కుటిక్కుమంటూ లలిత తూర్పింట్లో సోఫాలో కూర్చుని నాలుగు రోజులనాటి పత్రిక తిప్పుతూఉంది. చీమ చిటుక్కుమన్నా ఉలికిపడి

చూస్తూ ఉంది. పాతికేళ్ళు నిండీ నిండనివయస్సు. పలచని దేహం. సన్నగా దువ్వి దూముడి వేసిన కేశాలు, పచ్చని చాయ, ఎర్రని పెదవులు, పైపెదవి ఎడమ ప్రక్కన నల్లనిపుట్టుమచ్చ. చూలాలితనం - సొగసును ఇనుమడింప జేస్తున్నది.

చెప్పుల చప్పుడు వినిపించగానే చప్పునలేచి వాకిలి వద్దకు ఎదురుపోయింది. శేఖరం అలవాటు చొప్పున ద్వారం ప్రక్కగా చెప్పులు విడుస్తూ ఉండగానే "నిజమేనా ?" అని ప్రశ్నించింది. శేఖరం యేమిటని అడగలేదు. చెప్పకుండానే ఆమె అభిప్రాయం బోధపడింది. ఫోర్జరీ సంగతి అడుగుతున్నదని అర్థం చేసుకున్నాడు.

"నువ్వు కూడా నమ్ముతున్నావా?"

ఆ మాటతో గుండెబరువు ఒక్కసారిగా ఆమెకు దించివేసినట్ల యింది. భర్త ఉత్తరీయం అందుకున్నది. కోటు నలగకుండా విడిచి, గోడ నున్న వంకెకు తగిలించి, వచ్చి సోఫాలో కూర్చున్న శేఖరం ప్రక్కనే చేర గిలబడి, చొక్కా కాలరు మడతలు సవరించసాగింది. చడీ చప్పుడు లేదు. గంటలాగా దీపం వెలుగుతున్నది. నిద్రపోతున్న పిల్లల ఉచ్ఛ్వాస నిశ్వాసాలు వినిపిస్తున్నాయి.

"పుల్లయ్య ఇంత దురాగతానికి ఎందుకు దిగినట్లు?" లలిత తన్ను తాను ప్రశ్నించుకుంటున్నట్లుగా అడిగింది.

"అదే నాకూ విచిత్రంగా ఉంది. అయినా ఎప్పుడో ఒకప్పుడు బయట పడుతుంది. మొత్తంమీద పొరపాటైనా జరిగిఉండాలి. లేదా..."

"ఏమి జరిగి ఉంటుందంటారు?"

"ఎలా చెప్పటం ? ముఖ్యంగా పుల్లయ్య సంగతి అసలే చెప్ప లేము. అయిదువేల రూపాయలు కదా ! డబ్బున్నతరవాత పెరపెరలు పుట్టి ఉండవచ్చును."

"అక్కడ కూడా అయిదువేలా?"

చేసిన అప్పులన్నీ జ్ఞప్తికితెస్తే లలితకి గుండె పలిగిపోతుంది. ఆమెకే కాదు, అతనికి కూడా ఆరాత్రి నిద్రపట్టటం దుర్లభం. దుఃఖాన్ని అనిష్టాలను మరచి పోటానికి మనస్సు ప్రయత్నిస్తూనే ఉంటుంది. శేఖరం

కూడా అప్పుల మొత్తాలపైదృష్టి పోనీయకుండా దాటవేశాడు. తను అలా చేస్తున్నాననికూడా అతనికి తెలియదు.

"అసలు సాక్షులున్నారన్న సంగతికూడా మరచిపోయినట్లున్నాడు" ఆనాడు ఉదయం బస్తీకిపోతూ ఆమె తండ్రి కీయవలసిన వాంట్లో కొంత సర్దుతానని అతడు చెప్పాడు. ఆమాట ఇప్పుడు ఆమెకు జ్ఞాపకము రాక పోలేదు. కాని ఆ సంగతి ఎత్తలేదు. పుల్లయ్య వ్యవహారంలో తనభర్త నిర్దోషి అని తేలుచ్చుకొన్న తరువాత ఆమె ఎంతో సంతోషించింది. లోలోన తిరుపతి వెంకన్నకు మొక్కింది. ఆమాత్రం దయవుంటే చాలు ననుకొన్నది. తనభర్తకు అప్రతిష్టరాకుంటే చాలు. అదే పదివేలు.

"తాదిగులు విచారం ఇవాళవచ్చాయా? ఎంతకాలంవుండితీరాలని వుందో అంతకాలం తప్పదుగదా! స్నానానికిలెండి. నీళ్ళుకూడా ఆరి పోయాయేమో."

ఆమె వెళ్ళి నీళ్ళుతోడింది. తోడుపడతానన్నా వినిపించుకోక అతడే నిండుకాగు పట్టుకొనివెళ్ళి స్నానంచేసివచ్చాడు. ఒకపళ్ళెంలోనే భోజనం వడ్డించివుంది. సాధారణంగా ఇద్దరూ ఒకేసారి భోజనంచేయటం పరిపాటి, అందువల్ల అడిగాడు.

"భోజనం చేశావా?"

"నాకు ఆకలిలేదు. మీరు భోంచేయండి."

"రెండు ప్రాణాలను ఉపవాసం చేయిస్తావా?"

"అబ్బా, ఆకలి లేదండి!"

"నీకు లేకపోయినా బుల్లిపాపాయికో? ఆకలి అవుతున్నదిగా—నాకు తెలుసు." బుల్లిపాపాయి ప్రస్తావన తేగానే చిరునవ్వు పెదవులమీద తొలకరించింది.

పసిపిల్లను బుజ్జగించినట్లుగా అతను బుజ్జగించాడు. ఇద్దరూ భోజనం చేశారు. అతడు చేయికడుక్కొని పడమటింట్లోకి వెళ్ళాడు. వరసగా రెండు మంచాలు వేసివున్నాయి. పెద్ద మంచంమీద చిన్నపిల్లలిద్దరు, చిన్న మంచం మీద పెద్దపిల్ల పండుకొని ఉన్నారు. పెద్దమంచం పక్కఅంతా ఒకపక్కకు చేరుకొన్నది. కప్పినదుప్పటి కిందపడివుంది. అతడు దాన్నివిదలించి ఇద్దరి

పిల్లలకూ కప్పాడు. పెద్దపిల్ల ముఖం ఆనిద్రలోనే నవ్వుతున్నది. ఆ ముఖాన్ని మెల్లగా ముద్దుపెట్టుకొని వచ్చి ప్రక్కనే ఉన్న ఈజీచైరులో కూర్చున్నాడు. ఆ అమాయకుల అవతరణానికి తానే కారణం. తనపేరు చెప్పుకొని ఇక దారిద్ర్యంలో ఈదుతూ ఉండాలి. ఏమీ తెలియని పసివాళ్ళను ముగ్గుర్ని అమాంతము ప్రత్యక్షనరకంలో పడవేయటానికి తనకేమి అధికారమున్నది? మానవుడి జ్ఞానస్వాతంత్ర్యాలు ఇందుకే వినియోగపడుతున్నవా? అతని హృదయకుహరంలో విచారమేఘాలు బయలుదేరాయి.

ఇంతలో వంటఇల్లు సర్దివచ్చి లలిత పెద్దపిల్ల మంచంమీద కూర్చున్నది.

"మా నాన్న వచ్చి వెళ్ళాడు. మరీమరీ చెప్పి వెళ్ళాడు. ఇంట్లోచాల ఇబ్బందిగా ఉందట. ఏమైనా సర్దకపోతే ఎలా చెప్పండి? మా అన్నయ్య ఎన్నడైనా ఒంటిమీద గుడ్డ మాయనిచ్చేవాడా? ఇవాళ చూడండి. పాత చింపిరి గుడ్డలు కట్టుకొని తిరుగుతున్నాడు. మన్ని ఆదుకొనేకదా పచ్చని సంసారం ఈగతికి వచ్చింది?" లలిత పైట కొంగుతో కళ్ళుతుడుచుకొన్నది.

అతడు భార్యవంక చూడలేక పోయాడు. ప్రక్కకు చూస్తున్న అతని కళ్ళకు టేబులు మీద కవరు కనిపించింది.

"అదేమిటి?"

"పుల్లయ్యగారి నోటీసు."

"నోటీసు కూడా వచ్చిందన్న మాట!"

"లేకపోతే నాకెలా తెలుసు?"

కొంచెం సేపు ఎవరూ మాట్లాడలేదు.

"సాయిబు. ఇవాళ నాలుగుసార్లు తిరిగి వెళ్ళాడు."

"మిషను కుట్టుకుంటాడే అతను. అతని కళ్ళుచూస్తేనే ఎక్కడ లేని భయం కలిగింది. చిన్నపిల్లాడు కెవ్వుమంటున్నాడు. కూడా అతనిపిల్లలు, భార్య మంచమెక్కారట అతనికి సుస్తీఅట. ఆ పూటకు గంజిలేదని ఏడ్చాడు. పాపం వాడి కివ్వవలసింది రెండు వందలేనటగా. తల తాకట్టుపెట్టైనా సరే వాడికిముందు సర్దండి."

చంద్రశేఖరం మాట్లాడలేక పోయాడు. హృదయం బరువెక్కిపోయింది. అతనికి ఊరట కావాలి. ఆ కోపం [illegible] కొన్నప్పుడు కాని అది కుదరదు. అందుకని ప్రస్తుత సంగతి ఎత్తాడు. "ఎంత దుర్మార్గానికి తలపెట్టాడు! నా పేరు ప్రతిష్ఠలు చూసి అతనికి కన్ను కుట్టింది. లేకపోతే దీనికి [illegible]. అన్నేళ్లు స్కూలు కమిటీ అధ్యక్ష పదవికి పోటీచేసి కిందటి సంవత్సరమే ఓడిపోయాడు. దానికి నేనే కారణమనుకొంటున్నాడు. ఊళ్లో అతనంటే ఇష్టం లేదు. ఆ సంగతి తెలుసుకోక నామీద కక్ష సాధించటానికి పూనుకున్నాడు. కక్షకు ఇంకా కారణాలున్నాయి. పేపరుమిల్లు వచ్చిన తరువాత కూలి పెరిగిపోయింది. అసలే వీళ్ళను రాచి రంపాన పెట్టాలంటాడు. ఈరోజుల్లో ఎవరొప్పుకుంటారు? పైగా పేపరు మిల్లు చూచి అసూయ పడుతున్నాడు. ఈ వ్యాపారం చెడగొడితే కాని తన ఆటలు సాగవని చూస్తున్నాడు. కూలీజనం తాను ఇచ్చిన కూలికివస్తారని ఎత్తువేశాడు. అసలు కూలి పెరగటం ఈ పెద్ద ఆసాములందరికీ కడుపుమంటగానే ఉంది."

ఈ వాదన విన్న లలిత ఆశ్చర్యపడ్డది. ఇంత గూడుపుఠాణీ జరగటానికి అవకాశం ఉండవచ్చునని మనస్సుకు తట్టలేదు.

"ఇంత కుళ్ళు ఉన్నదా?" అన్నది.

"లోకమంతా నీలాంటిదే ననుకున్నావా?" అతడు గంభీరంగా అన్నాడు.

"చాల పొరపడ్డాను. మిమ్మల్ని అపార్థం చేసుకున్నాను. ఇదంతా మీ అసమర్థతవల్లే జరిగిందనుకున్నాను." ఆమె మృదుహస్తం అతని క్రాపును సవరించింది ఆ స్పర్శతో అతడు కన్నులు మూశాడు. కొంచెం సేపటికి తన చినిగినగుడ్డలు చూపుతూ మామ, మంచమెక్కిన భార్యా పిల్లలను చూపుతూ మిషన్ సాయిబు, కన్నులవెంట బొటబొట నీరు కారుస్తూ దిక్కులేని విధవరాలు సాక్షాత్కరించారు. పాడుబడ్డ కార్మికుల కుటీరాలు గోచరించాయి. ఒకసారి కంపించిపోయాడు. ఉలికిపడి లేచాడు. "లలితా, నీవు పండుకో. తలుపు వేయకు. నేనిప్పుడే బజారుకుపోయి వచ్చేస్తాను" అని చెప్పి భీమేశ్వరం ఇంటికి వెళ్ళాడు.

లలితకు అర్థం కాలేదు. నిర్జీవంగా లేచి, ఎలాగో భర్తకు పక్కవేసి తరువాత తనపక్క మీదకుపోయి పండుకొన్నది. ఎంతసేపటికీ నిద్రపట్ట లేదు. పక్క కుదరనూ లేదు. అటూ యిటూ దొర్లుతూనే ఉన్నది. ఒక రాత్రివేళ చూస్తే తూలుతూ తూలుతూ భర్త అతని మంచం దగ్గరకు వెళ్ళుతున్నాడు. అంతకుముందెన్నడూ ఎరుగని లలిత కెవ్వుమని అరచింది.

5

భారతదేశం చాలగొప్పది. ఆగొప్పతనానికి అంతకూ గ్రామసౌరులే కారణం. ఈసంస్కృతి కాలేజీచదువులు చదివి బస్తీలుఎరిగిన కుర్రవాళ్ళకు ఏమాత్రం తెలియదు. పిల్లకాయకు ఉండేలుదెబ్బ ఏమితెలుసుగనుక! ప్రాచీనసంస్కృతి నాగరికతలు ఈనాటికిని ఉండిఉన్నాయంటే యీగ్రామ సీమలే కారణం. ఊరిలో అపూట ఎవరియింట్లో ఎమివండుకున్నారో; తిండికి లేక ఎవరు పస్తుపడుకున్నారో, ఏయిల్లాలు భర్తమీద అలిగి బిగ్రబిగిసి పడు కొన్నదో, ఏసంసారి పిల్లలను ఈడేర్చలేక క్రిందెట్లుమీదెట్లు అవుతున్నాడో, ఏషావుకారికి యెంతబాకీవుందో సాధారణంగా ప్రతిఒక్కడూ కనుక్కొం టాడు. కాస్తలేనివాడైతే రచ్చబండవద్దకు వచ్చినప్పుడో, లైబ్రరీవద్ద కూర్చున్నప్పుడో, హితోపదేశంచేస్తారు. "ఒరేపిల్లకాయ పెళ్ళిచేయకుండు కూరుకున్నావురా?" అంటారు. "రాత్రి ఏమి కూరవండుకొన్నావురా?" అని అడుగుతారు. ఆరేయి ఆదౌర్భాగ్యుడి యింట్లో పొయ్యి రాజలే దని తెలుసు.

చంద్రశేఖరం ఘోర్జరీ పుట్టించాడన్న సంగతి ఊరంతా వ్యాపించిం దంటే విడ్డూరంలేదు. చంద్రశేఖరం ఐ. పి. దాఖలు చేయకపోవటం ప్రబల ప్రతిబంధకమైపోయింది. లేకపోతే పిల్లవాడిచేత అతన్ని కచేరిచావడివద్దకు పిలిపించి పాపపుణ్యాలు నిర్ణయించుకొని ఉండేవాళ్ళు. అటు పుల్లయ్య అంటే ఒకపులి. అతనితోక బారెడుంది. కాకపోతే ఒక వేలెడుతక్కువ ఉంటుందేమో. నిజానిజాలు ఎలా తేలుతాయో! గ్రామస్థులందరికీ అంతర్జా తీయ సమస్య వచ్చిపడ్డది. అది తేలక తలలు బద్దలు కొట్టుకుంటున్నారు.

పొట్టిరామయ్య ఒకరోజున పుల్లయ్యదగ్గరకు వచ్చాడు. అప్పుడు అతడు దొడ్లోగి తలకు మేతవేయిస్తున్నాడు. పుల్లయ్యకు ఎడ్లమీద అమితమైన మోజని అతనికి తెలుసు. "మామా మీ వెలపరి గిత్త పనికి మహామైన గాడు. అలాంటిది మన జిల్లాలోనే లేదంటే నమ్మ" అన్నాడు.

"నువ్వెప్పుడు చూచావ్?"

"మొన్న తూర్పుపాలంనుంచి వడ్లు తోలుకురాలా? అప్పుడు కాలవలో బండి దిగేటప్పుడు చూచాగా!"

పుల్లయ్య పొట్టిరామయ్యకు పుగాకు కాడయిస్తూ "డాపరిగిత్త గూడా దానికి తీసిపోయింది కాదు" అన్నాడు.

"లేకపోతే దానివద్ద నిపాయించవద్దూ? సరేకాని నుందు వాడికేమి పోయేకాలం పుట్టింది? నువ్వు హామీ వున్నట్లు నోటు సృష్టించాడటగా? అది చెల్లుతుందనే కామాలు వాడిఆశ. చెల్లి మళ్ళీ యీ గడ్డమీద ఉంటాడూ? ఈ కళ్లతో చూడను. అంతా పచ్చికలి అయిపోందిమామా! వెనకటి కాలంవేరు ఇప్పటికాలం వేరు. అబద్ధం ఆడటమంటే ఆరోజుల్లో చచ్చిపోయేవాళ్ళు. ఈ రోజుల్లో అంతకన్నా సులువైన పని మరొకటి లేదు. లేచింది లగాయతు పండునేదాక అదే కూడయిపోయింది."

"అంతే రామయ్యా! లోకమంతా మారిపోయింది" అన్నాడు పుల్లయ్య.

పుచ్చుకొన్న పుగాకు కాడ చుట్ట చుట్టి ముట్టించుకొని, "దొడ్డిలోకి తొంగిచూస్తే నువ్వు కనిపించావు. కాస్త పలకరించి పోదామని వచ్చా. దూడను విడిచే వేళకూడా అయింది, వస్తా" నంటూ వెళ్ళిపోయాడు.

పోతున్న పొట్టి రామయ్య వంక చూస్తూ చుట్ట కొరికి ఊసి "త్రొత్తు కొడకా! నిజంగా పలకరించి పోదామనే వచ్చావా? మల్లయ్య పంపితే ఫోర్జరీ వ్యవహార మేమిటో, నేనే మంటానో కనుక్కొని పోవటానికి వచ్చావుగాని! ఇంతకూ నక్కను తొక్కి వచ్చావులే-అణా పొగాకు కాడ వేసుక పోతున్నావు" అనుకొన్నాడు.

పుల్లయ్యకు ఇలా తటస్థ పడింది పొట్టి రామయ్య ఒక్కడే కాదు. నలుగురైదుగురు ఫోర్జరీ సంగతి ప్రస్తావించి చంద్రశేఖరాన్ని నిరసించారు. అతడు అవుననలేదు, కాదనలేదు. నవ్వి ఊరుకొన్నాడు. ఊరిలో బయలు

చేరిన ముల్లగుల్లాలు అతడు గనిపెడుతూనే ఉన్నాడు. కాని రెండో పార్టీ నాయకుడైన మల్లయ్య సంగతే అతనికి అంతు పట్టటంలేదు. అతడు ఏమి అభిప్రాయపడుతున్నాడో, ఈ వ్యవహారం అతడు అసలు గమనిస్తున్నాడో లేదో తెలియలేదు.

వీటన్నిటికంటే పుల్లయ్యకు అంతరాత్మవల్ల బాధ ఎక్కువైంది. ఇలాంటి తప్పుడు వ్యవహారానికి దిగాలని కాని, దిగుతానని కాని ఎన్నడు అనుకోలేదు. చంద్రశేఖరానికీ తనకూ వెనకటి మూడు తరాలు తిరగవేసి చూచుకొన్నా ఎలాంటి శత్రుత్వంలేదు. అతడు తనకు ఎందులోనూ అడ్డురాలేదు. ఏ విధంగాను అపకారం చేయలేదు, ఏదో తిండిలేని వాళ్ళకు జీవనోపాధి చూపుదామన్న దృష్టితో తన చేతులు కాల్చుకున్నాడే తప్ప ఎలాంటి దురాగతం తలపెట్టలేదు. అలాంటి వ్యక్తిని చూస్తూ చూస్తూ జైలుకు పంపించటం ఘోరంగా కనిపించటం మొదలు పెట్టింది. తనకూ పిల్లాజెల్లా ఉన్నారు. ఇలాంటి పనిజేస్తే అతని ఉసురు కొట్టదా? తాను అనుకోకుండా స్థితిగతులు ఇంతవరకు నెట్టుకొని వచ్చాయి. ఈ మురికి కూపంలో నుంచి ఎలా బయట పడటం?

ఇలాంటి చింతతో ఆకలి మందగించింది. కంటికి నిద్ర కరువై పోసాగింది. మీసాలు అకస్మాత్తుగా నెరిసిపో మొదలెట్టాయి. ఈ మార్పు మొదట సీత కనిపెట్టింది. ఒకనాడు లక్ష్మమ్మవద్ద అన్నది:

"ఎందుకే అమ్మా! నాన్న అదోతీరుగా ఉంటున్నాడు?"

"నిజమేనే తిండి బొత్తిగా పడిపోయింది. మూడు పూటలు సుష్టుగా తినే మనిషి రెండు పూటల్లో పడ్డాడు. అదికూడా నంజీ నంజనట్లు అన్ని మెతుకులు తింటున్నాడు. ఈ మాయదారి ఫోర్జరీ మనిషిని నిలువునా కుంగదీస్తున్నదే తల్లీ."

సీతకు కన్నీళ్ళ పర్యంతమైనది. తన తండ్రివంటి ధర్మమూర్తి ఎవరున్నారు? అలాంటి వాడికి ఈ చిక్కులు ఎందుకు రావాలి? లోకంలో ధర్మానికి న్యాయానికి చోటులేదా? అమ్మకు మొదటినుంచీ తండ్రి అంటే ఎంతో భక్తి, గౌరవం. ఇప్పుడు ఆ భక్తి శ్రద్ధలు మరీ ఎక్కువయ్యాయి. ప్రొద్దున్నే ముఖం కడుక్కోటానికి చెంబుతో నీళ్ళు, వేపపుల్ల పెట్టి ఉంటు

గుడ్డ పట్టుకొని హాజరుగా ఉంటున్నది. తలనొప్పి అంటే హృదయంగా అమృతాంజనం తీసుకొని వెళ్ళి వద్ద నేదాకా రుద్దుతున్నది.

ఒకపూట తప్పంతా తన తండ్రిదేనని చంద్రశేఖరం అన్నాడని విని ఆశ్చర్యపడ్డది. శేఖరానికి నోరెలా వచ్చిందో? అతనికీ పిల్లాపాప ఉన్నారే! గుండ్రాయి కాదే! ఇలాంటి అఘాయిత్యానికి యెలా తలపడ్డాడు? దుర్మార్గుడు అన్నాడేపో లోకమంతా విని ఎలా ఊరుకుంటున్నది? అన్నీ నరికి ఉప్పుపాతర్లో వెయ్యక ఎందుకు చూస్తున్నది? ఈ లోకానికి ఎగ్గుసిగ్గులు రెండూ లేవు. అన్నీ విడిచి కూర్చున్నది. కొంపదీసి తోడిగులంతో నాన్నను... శేఖరం మనిషి కాడు.

సీతకు సెలవులు అయిపోయినవి. రైలు ఎక్కించి రావటానికి పుల్లయ్య బండికి సవారి కట్టించాడు. "గుండురూపాయలు పారేస్తే ఊళ్ళో నుండి గుర్రపుబండి రైలు స్టేషన్ దగ్గర దించుతుందిక గదా. ఈ శ్రమంతా దేనికి నాన్నా ?" అని సీత అన్నది. కాని అతడు ఒప్పుకోలేదు. "పాడు గుర్రపుబండిగా. ఒళ్ళంతా అతుకు కుతలమై పోతుంది. నీకు తెలియదులే ఊరుకో" అన్నాడు. ఇంట్లో దాచిన ముత్యాల పట్టెడ్యా. పదునుపీ తెచ్చి గిత్తలకు తగిలించాడు. లక్ష్మమ్మ యీ అలంకరణ అంతా మాని "ముసలితనం వచ్చినా పోకిలాతనంపోదు" అని నవ్వింది. జీతగాడు జల్లలో పరుపు పరచి, పెట్టెతీసుకొని వెళ్ళి పెట్టాడు. అమ్మకు చెప్పి సీతమ్మ బండిఎక్కింది.

"ఒరే ! నీవు పోయి పనిచూడు" అన్నాడు పుల్లయ్య.

"అసలే పొగరుబోతు గిత్తలు. కార్లు బోర్లు వస్తుంటాయి. ఎందుకైనా మంచిది. వాణ్ణికూడా వెంట తీసుకెళ్ళండి" అన్నది లక్ష్మమ్మ.

"వాడు దేనికి? నువ్వు వస్తే సరిపోతుంది. ఎక్కు చూస్తావెందుకు? ఎక్కడనా గిత్తలు బెదిరితే దిగి పట్టుకొందువుగాని,"

జీతగాడు నవ్వాడు.

"హై, చో,"

గేటులోనే నిలబడి "భద్రమే సీతాభద్రమ"ని లక్ష్మమ్మ కేకవేసి చెప్పింది. ఊరు వెనకపడ్డది. గిత్తల మెడలోని ముత్యాలు గల్లుగల్లు మంటున్నవి. చల్లని గాలి వీస్తున్నది. రోడ్డుకు రెండు ప్రక్కల ఆకుపచ్చని జనప

చేలలో పసుపు పచ్చనిపూలు. బండి వెనుక వీథిదుమ్ము, పైన తెల్లమబ్బులు. సీత విచిత్రంగా చూస్తూవుంది.

"సీతా!"

"ఏమిటి నాన్నా!"

"రాముడు పట్నంలోనే తగలడతాడు దేనికే? దొంబిడ్డలాగా ఇంటివద్ద కూర్చొని వ్యవసాయం చూచుకోగూడదూ?"

"అన్నయ్యకి చదువంటే సంతోషం."

"వ్యవసాయంలో సంతోషం లేదా? మేమంతా సంతోషం లేకుండా పశువుల్లాగా బతుకుతున్నామా?"

"ఒక్కొక్కళ్ళకు ఒక్కొక్కటంటే యిష్టముంటుంది. అంత మాత్రాన తతిమ్మావాళ్ళంతా పనికి రానివాళ్ళా?"

పుల్లయ్య మాట్లాడలేక పోయాడు. స్టేషను చేరుకొన్న తరువాత బండి ఒకప్రక్కన విడిచి, కూలివాణ్ని పిలుస్తానన్నా వినక, తానే పెట్టె తీసుకొని లోపలికి వెళ్ళాడు. కూతురికి తనకు టిక్కెట్లు కొని ప్లాట్‌ఫారం మీదికి వెళ్ళాడు. బండి వచ్చేవేళ అయింది. తన గారాబుకూతురు వెళ్ళుతున్నది. ఆమెతో ఏమిమాట్లాడాలో, తనవాత్సల్యం ఎలా వెల్లడించాలో అతనికి తోచలేదు. పదేళ్ల క్రితమైతే గిలిగింతలు పెట్టివుండేవాడు. చేతుల్లోకి తీసుకొని పైకి ఎగరేసి ఉండేవాడు. లేదా అల్లాబిల్లి తిప్పివుండేవాడు. ఎదిగిన పిల్ల-తన బుజాల ఎత్తున ఉన్నది. ఆమెతో ఏమి ఆడుకొంటాడు? ఏమి మాట్లాడతాడు? ఆమె జగత్తు వేరు. తన జగత్తు వేరు. దిగులుపడి పక్కకుచూస్తూ ఉన్నాడు.

సీత బొమ్మలమ్మేవాడివద్ద ఒక బిగులుకొన్నది. పెట్టె తెరచి సిల్కు జేబుగుడ్డ తీసుకొని మళ్ళా తాళం వేసింది. పుల్లయ్య చూస్తూనే ఉన్నాడు. బండి వచ్చింది. గబగబా పెట్టె తీసుకొని వెదికి ఆడవాళ్ళపెట్టెలో పెట్టి సీతనుకూడా ఎక్కించాడు. సీత "ఈ రెండు జగ్గడికియ్య నాన్నా," అని బిగులం జేబుగుడ్డ తండ్రిచేతిలో పెట్టింది. "మట్టి పూసుకొనేవాడి కెందుకే ఈ సిల్కుగుడ్డ?" "పాపం దీనిపై వాడికెంతో మోజు. ఏడుస్తున్నకొద్దీ వద్దిపెలాగి తన పెట్టెలో పడేసింది. సరే నువ్వు దిగడు."

పుల్లయ్యకు ఏమి చెప్పాలో తోచలేదు. బండి కూతవేసింది. ఆదరా బాదరా జేబులో నుంచి వందరూపాయలు తీసి ఆమె చేతిలో పెట్టి గుప్పెట మూశాడు. ఆమె చూచింది. ఎంత ఇచ్చాడో మాత్రం తెలియదు. "ఇంకా డబ్బు దేనికి? ఇంటిదగ్గర ఇచ్చావుగా!" అంటూ మళ్ళా ఇవ్వబోయింది. "గుడ్డలు కొనుక్కోవచ్చులే ఉంచు." అని ఎడంగా నిలబడి "ఉత్తరం ముక్క రాస్తూఉండు" అన్నాడు. బండి కనుమేర దాటి పోయేదాకా చూస్తూనే నిలబడ్డాడు.

పుల్లయ్య ఇంటికిరాగానే 'మారువాడీ ఉత్తరానికి జవాబు వ్రాశావా?' అని అడిగింది. వ్రాయవలసిన సంగతి తెలిసి అతడు కూర్చుని వెంటనే సమాధానం వ్రాసేదాక ఊరుకోలేదు. ఆ ఉత్తరాన్ని పనుండి వచ్చిన పంతులుచేత పోస్టులో వేయించింది.

ఆనాడు బడలికతో అతడు కనుమూశాడు. తనగిత్తల బండి పోతున్నది. తొట్టిలో రాముడు కూర్చున్నాడు. కుర్రతనంచేత చెర్నాకోలతో రెండు గిత్తల్ని రెండు తీతలు తీశాడు. అవి నాలుగు కాళ్ళ స్వారి అందుకొన్నవి. బండి భూమిమీద ఆగటంలేదు. బండివెనుక కూర్చున్న తనకు పగ్గాలు ఎలా అందుతాయి? 'ఒరే రాముడూ ఒరే రాముడూ!' అని కేక వేస్తూనే ఉన్నాడు. ఎదురుగా శరవేగంతో బస్సు వస్తున్నది. తనకు గుండెల్లో గుండెళ్ళేవు. 'ఠా'మని బండిధ్వని. లోతుగా ఉన్న పక్క కాలవలోకి బోల్తాలు కొడుతూఉంది. వెలపలిగిత్త తల పగిలి రోడ్డుమీద గోలి తిరిగి చస్తూ ఉంది. దాపరి గిత్త 'కూ' అని రైలులాగా కూతపెట్టి అంత దూరానపోయి పడ్డది. దాని ఒళ్ళంతా రక్తమయమే. సీత, రాముడు ఏమయ్యారో అంతేలేదు. గడగడ వణుకుతూ బండిలోనుంచి బయటికి వచ్చాడు. పకపక నవ్వుతూ చంద్రశేఖరం బస్సు ఆపుకొని నిలబడ్డాడు. "అంతే కావాలి. అన్యాయానికి ఒడిగడితే ఏమౌతుంది!" ఆ వికటహాసం అతని చెవుల్లో గింగురు మన్నది.

ఉలిక్కిపడి పుల్లయ్య లేచాడు. ఒళ్ళంతా చెమటలు. భార్యను కేక వేసి నీళ్ళు తెప్పించుకొని కాళ్ళు చేతులు కడుక్కొని మంచినీళ్ళు త్రాగే వరకు అతనికి దడ పోలేదు.

అతడు నేరుగా పొలంవెళ్ళాడు. పని మనుషులు గడ్డిమోపులు కడుతున్నారు. ఆపని ఆసాయంకాలానికి పూర్తి కావచ్చింది. కాని మరునాటి మధ్యాహ్నం వరకూ పూర్తి అయ్యేటట్లు కనిపించలేదు. "తూచుక్రిల్లాగా నిద్రపోతున్నారా? ఏమి చేస్తున్నారు పొద్దస్తమించి?" అని గదిమాడు. అసలు తానంటే ఇటీవల తన పనిలో తిరిగే వాళ్ళకు కూడా భక్తిగౌరవాలు ఒక్కసారిగా మాటుమాయమైనట్లు కనిపించింది. బండిదగ్గర గట్టివేసి ఉన్న ఎద్దుల ముందు మేత ఎగద్రోయాలని పోతే అమిత సాధువుగా వుండే పుల్లెద్దు కస్సుమన్నది. అవును-తనంటే పశువులకు కూడా మంటగానే ఉన్నదే! ఉండదు మరి, తానలాంటి అకృత్యానికి తలపడితే?

పుల్లయ్య అంతలోనే వాస్తవ లోకంలో పడ్డాడు. అవంతా వట్టిది. తన హృదయం ఉద్రిక్త పడుతున్నది. అంతేకాని మంచిచెడ్డలు న్యాయాన్యాయాలు పశువులకేమి తెలుసు? జడ్జీలవంటి వాళ్ళకే ధర్మమంటేయేమిటో తేలక కొట్టుకచస్తారే, నోరు వాయి లేని పశువుల కెలా తెలుసు?

పుల్లయ్య మళ్ళీ ఊళ్ళోకి బయలు దేరాడు. చింత చెట్టువద్ద సాంబయ్య ఆప్యాయంగా పలకరించాడు. రచ్చబండవద్ద కూర్చున్నవాళ్ళు మందహాసంచేసి, 'వెళ్ళుదురుగాని రండి' అని సగౌరవంగా పిలిచారు. ఇదంతా భక్తి గౌరవాలతో జరుగుతున్నదా ? అతనికి అనుమానం వచ్చింది. ఊరంతా తన్ను వేళాకోళం చేస్తున్నదేమో!అతని మనస్సు పరితపించింది. శరీరం వణికిపోయింది. వాస్తవం ఎలా తెలుస్తుంది? నేరుగా అడిగితే నిజం ఎవడు చెబుతాడు? తానుమాత్రం రేపు బోనెక్కి చెప్పబోతున్న దేమిటి?

పుల్లయ్య ఏదో సాకుచెప్పి ఊరంతా భోజనానికి పిలిచాడు. ఒకడు కూడా దిగదకుండా పిలిచిన వాళ్ళంతా వచ్చారు. తృప్తిగా భోంచేసి వెళ్ళిపోయారు. ఆ శుభకార్యానికి శేషగిరి కూడా వచ్చాడు. మామతో ఒంటరిగా కూర్చుని చంద్రశేఖరం వ్యవహారం ఎత్తాడు.

"మొన్న మార్వాడి నాదగ్గరకు వచ్చాడు మామా!"

"అలాగా?"

"హామీ పత్రం చూపించాడు. అచ్చగా నీ సంతకం లాగానే ఉన్నది. ఎవణ్ణి పట్టాడో కాని బలే చక్కగా ఫోర్జరీ చేశాడు. శేఖరం కూడా

కనిపిస్తే అడిగా, ఏమిటి వ్యవహారమని. హోటలు గదిలో నువ్వు ఆ పత్రం మీద సంతకం చేశావంటున్నాడు."

"పచ్చి అబద్ధం. నా జన్మలో ఇంతవరకెన్నడూ ఆ హోటలు గదిలో ఏ కాగితం మీదా సంతకం చెయ్యలేదు" పుల్లయ్య నిశ్చింతంగా చెప్పాడు.

"శేఖరం వ్యవహారం కూడా ఏమీ బాగుండలేదు. ఎప్పుడో చెల్లు చేసిన పద్దులకు ఇవాళ రిజిష్టరు నోటీసులు ఇస్తున్నాడు. తన రసీదులను బట్టి అతని లెక్కలే తిరగవేస్తే జమలున్నాయట. ఏది ఎలా ఉన్నా వ్యవహారంలో సాక్షి సంతకం చేసిన ఒక వ్యక్తి చనిపోయాడు."

పుల్లయ్యకు అవకాశం చిక్కింది. నిజంగా హోటల్లో అతను ఎప్పుడూ ఏ కాగితం మీదా సంతకం చేయలేదు. అది అంతా పచ్చి అబద్ధం. అక్కడ తాను సంతకం చేశాడని ఎవరూ రుజువు చేయలేరు. కనుక కేసు నెగ్గుతుంది. ఢంకా బజాయించి నెగ్గుతుంది. ఇంతకూ తాను నెగ్గుతాడా?

ఆ రాత్రి పుల్లయ్యకు కుర్చీలోనే తెల్లవారింది.

6

బ్రహ్మాయమ్మగారంటే ఆ ఊళ్ళోనే కాదు. ఆ చుట్టుపట్ల మూడు జిల్లాలలోను పేరుకెక్కింది. నాలుగుసార్లు లాఠీ దెబ్బలు తిన్నది. ఆరుసార్లు జైలుకు వెళ్ళివచ్చింది. ఆమె పనిచేయని ఉద్యమమంటూ లేదు. హరిజన ఉద్యమం, సూత్రయజ్ఞం, ఉప్పు సత్యాగ్రహం, విదేశ వస్త్రదహన బహిష్కరణలు, హిందీప్రచారం మొదలైన అన్ని ఉద్యమాలలోను పని చేసింది. పవిత్రభారతనారి త్యాగశీలాన్ని, దేశసేవాధురంధరతను, సూత్రగ్రాహిత్వాన్ని తెలుసుకోవాలంటే ఆమె చరిత్రకంటే ప్రబల నిదర్శనం వేరే అవసరం లేదు.

ఆమె ఎంత క్లిష్ట విషయాలనైనా ఇట్టే తేల్చివేస్తుంది. ఇప్పుడున్న సమస్యలను రాజకీయవేత్తలు, ఆర్థిక నిపుణులు, సాంఘిక సంస్కర్తలు, శాస్త్ర విశారదులు, డాక్టర్లు, లాయర్లు ముఖ్యమైన సూత్రాల అర్థం సాకల్యంగా తెలుసుకోలేకపోవటంవల్లనే పరిష్కరించలేక తలలు బద్దలు

చేసుకొంటున్నారు. అర్థం చేసుకొంటే ఈసమస్యలు తలయెత్తనే యెత్తవు. ఆ సూత్రాలలో మొట్టమొదటిది; అభారతీయాలన్నీ వెంటనే బహిష్కరించాలి. యంత్రపరిశ్రమలు, పాశ్చాత్యవిద్యలు, సంప్రదాయాలు పనికి రావు. ఇవి నిషిద్ధాలైతే దేశంలో నిరుద్యోగత్వం, కార్మికసమస్యలు, సాంఘికసమస్యలు ఉండవు. రెండవసూత్రం స్వయం సంపూర్ణత. ప్రతి ఒక్కడు తనపనులన్నీ తానే చక్కబెట్టుకోవాలి. అప్పుడు ఎచ్చులొచ్చులు లేక సంపూర్ణ ప్రజాస్వామ్య మేర్పడుతుంది మూడవసూత్రం వ్యక్తులకంటె సమాజం దేశం గొప్పవి. దేశంకోసం, సమాజంకోసం ప్రతిఒక్కడు సంపూర్ణ త్యాగంచెయ్యాలి. అలా చేస్తున్ననాడు- దేశం గొప్పదౌతుంది. దేశంలో వ్యక్తులు బాగుపడతారు. "దేశమంటే మట్టికాదోయ్ దేశమంటే మనుషులోయ్" అన్న వాక్యంలో అర్థంలేదు.

ఈసూత్రాలను అమ్మాయమ్మగారు అక్షరాల అనుసరిస్తూ ఉన్నదనే చెప్పాలి. జైలులోనుంచి బయటికి వచ్చినది మొదలు ఆమె చందాలుపోగు చేసి హరిజనాశ్రమం నెలకొల్పి సాగిస్తూఉన్నది. ఈనాడు వందమందివరకు బాలబాలికలు ఆశ్రమంలో శిక్షణపొందేఅవకాశం ఉన్నదంటే, ఆకృషి అంతా ఒక్క అమ్మాయమ్మగారిదేనని చెప్పాలి. ప్రభుత్వం ఆమెపైనున్న అభిమానంకొలది ఇస్తున్న ప్రత్యేకపుగ్రాంట్లు ఏమీలేవు. తానే స్వయంగా చుట్టుపట్ల గ్రామాలన్నీ తిరిగి విరాళాలు వసూలు చేసుకొని వచ్చింది. ఆశ్రమ స్థలంకూడా విరాళంద్వారా వచ్చిందే! ఆమెఅంటే, ఆఉద్యమమంటే గిట్టని వారు ఏమేమో అనుకుంటారు. అదంతా నమ్మటానికి వీల్లేదు.

కావాలనుకుంటే రాజకీయ బాధితురాలుగా అయిదెకరాలపొలం సంపాదించి ఉండేది. కాని ఆమె దరఖాస్తుకూడా పెట్టలేదు. అలాంటి వ్యక్తి హరిజనవిద్యార్థుల వసతిభవనంకోసం సంపాదించినసిమెంటు, ఇనుము మొదలైనవాటిలో చాలావరకు బ్లాకుమార్కెట్లో అమ్మింది. లాభం సంపాదించిందంటారు. ఇరవైపుట్లు పండి యింటికి వస్తుంటే ప్రభుత్వానికి యెన్ని బస్తాలు అప్పగించిందో కనుక్కొమంటారు. ఆమె చెల్లెలిపేర బ్యాంకులో ఎంతనిలవవుందో లెక్కలు తేల్చుకోండి అంటారు. ఇవన్నీ ఏమాత్రం నమ్మటానికి వీలులేదనేచెప్పాలి. కాకుంటే ప్రతివార్షికోత్సవం ఏహైకోర్టు న్యాయమూర్తో, ఏ ప్రముఖమంత్రో, లేక ఏ భారత ప్రధాననాయకుడో వచ్చి ఎందుకుజరుపుతాడు? పాడులోకం! ఓర్వలేనిలోకం!! ఎంతఉదాత్త

కార్యానికైనా స్వా ఇటు చూసు. పెద్దపిల్లల్ని ఇద్దర్నీ ఈ రెండు నెల్లూ
మెచ్చుకోలేదుగదా.

ంటూను. ఈలోపున మీ వ్యవహారాలన్నీ ఒక ఒద్దున

ఆమె వ్యక్తిగత ఇంట్లో పత్తున నస్తుంది," అని వచ్చినపని కాస్తా

కాళ్ళు పిసికించుకుంటుంది

ఒకసారి ఇంట్లో చెల్లెలి

కలిగి కమసాలి దుకాణం కోపం ఒక్కసారి ఉప్పెనలాగా వచ్చాయి. రోగ

తొడలు మెలిపెట్టింద్రుడు ఏడ్చింది. దానితో అమ్మాయమ్మగారి గుండె

కొట్టించిందట. అదిబ్బింది.

అని చెప్పాడు. త్రిపోయిన వాళ్ళకైనా కన్నపిల్లలు ఎక్కువ కారమ్మా.

అని ఇంటిలోనే ఉం కుల గౌరవాలున్నాయి. మాలాముదిగ పిల్లల పొత్తుకు

ముళ్ళున్నవని చెడ్డద! ఈ బొందిలో ప్రాణముండగా అలాంటిది జరగదు.

ఉన్నవే అనుకుందా" అన్నది లలిత.

చెడ్డదని యెలాఅనటుటలో తప్పేముందమ్మా?" అని కలవరపడుతూ అన్నది

అన్నాయంటుంది.

అమ్మాయమ్మ? దేశభక్తికి పదివేల నమస్కారాలు. ఉన్నదో లేదో

పోయాడు. దానికి లోకలోకం. ఎందుకు చెల్లాచెదరు చేస్తారు? మమ్మా,

ధర్మం నెగ్గుతుందికానినే పడి ఉండనీండి. మీ ఆశ్రమానికి పిల్లలేమీ

చేరస్థుడు చంద్రశేఖరమేకలు సంతానం మద్రాసులో చదువుతున్నదిగా !"

పుల్లయ్యకాదు. పుల్లయ్య

అలాఉంచి పుల్లయ్యతండ్రి డిపడ్డది. ఒక్క క్షణం వారి కూచోలేకపోయింది.

గొంతుకోసినా అబద్ధమాడటం రేంది. ఆమె హృదయంలోనో భావాలలోనో

నిజంగా పుల్లయ్య అమ్మాయిగా అమాయకంగా అన్నమాట పోయి అక్క

కాయలుగా యెలాఉంటుంది! అంత కోపపడవలసిన అవసరం లేదు,

జయించదుకదా! కాబట్టి పుల్లయ్య

నేూనే ఉంది. అమ్మాయమ్మగారు అటు

అమ్మాయమ్మగారికి లలిత క్షు. ఆతడు వచ్చేటప్పటికి లలిత కంటే

ఎలాంటి గతి పట్టింది ! [illegible] తొక్కుకొన్నాడు. కారణం

పిల్లాడుకూడా పుట్టాడు. పిల్లల్ని [illegible] ప్రక్కన ఉన్న కుర్చీలో

చినిగిన పాతలు కట్టుకొని [illegible] అమ్మాయమ్మగారి మాట

వేళకు అన్నపానాలు లేవు. [illegible] లేము. చెడామడా తిట్టాడు.

చేసుకొంటున్నారు. అర్థం చేసుకొంటే ఈసమస్యలు తీ నిద్దరిని ఆశ్రమంలో
ఆ సూత్రాలలో మొట్టమొదటిది; అభారతీయాలన్నీ-లో పాతుకొని ఉన్న
రించాలి. యంత్రపరిశ్రమలు, పాశ్చాత్యవిద్యలు, ంది. రైతులు కూడా
రావు. ఇవి నిషిద్ధాలైతే దేశంలో నిరుద్యోగత్వాలుమాని. అన్నివర్గాల
సాంఘికసమస్యలు ఉండవు. రెండవసూత్రం స్వా ఆడుకోవటం ఇవన్నీ
ఒక్కడు తనపనులన్నీ తానే చక్కబెట్టుకోవాలి. అప్పు. ఇంతవరకూ కూలి
లేక సంపూర్ణ ప్రజాస్వామ్య మేర్పడుతుంది మూడవసూత్రాను వాళ్లకు చేసిన
సమాజం దేశం గొప్పవి. దేశంకోసం, సమాజంకోసం ప్రతిలో ఉంటే వాళ్ళకు
త్యాగంచెయ్యాలి. అలా చేస్తున్నాడు- దేశం గొప్ప తన కృషిమీద
వ్యక్తులు బాగుపడతారు. "దేశమంటే మట్టికాదోయ్ కదా నడుస్తున్నది.
లోయ్" అన్నవాక్యంలో అర్థంలేదు.

. పాడు దేవుడు

ఈసూత్రాలను అమ్మాయమ్మగారు అక్షరాల అను. స్త్రీసహజమైన
చెప్పాలి. జైలులోనుంచి బయటికి వచ్చినదిమొదలు ఆగా దొల్లుకొంటూ
చేసి హరిజనాశ్రమం నెలకొల్పి సాగిస్తూఉన్నది. ఈన్నది. కాని యగ్మత
బాలబాలికలు ఆశ్రమంలో శిక్షణపొందేఅవకాశం పొందుకొన్నది. లేచే
అంతా ఒక్క అమ్మాయమ్మగారిదేనని చెప్పాలి. ప్రభుత్వన ఉన్న కుర్చీలో
మానంకొలది ఇస్తున్న ప్రత్యేకపు గ్రాంట్లు ఏమీలేవు.
చుట్టుపట్ల గ్రామాలన్నీ తిరిగి విరాళాలు వసూలు చేశ
స్థలంకూడా విరాళంద్వారా వచ్చిందే! ఆమెఅంక్షే ఎయి, ప్రక్క గుడ్డలు
వారు ఏమేమో అనుకుంటూరు. అదంతా నమ్మటాని సి ఉన్నాయి. టేబిలు
ఉన్నవి. ఆశపిల్ల ఒక
కావాలనుకుంటే రాజకీయ బాధితురాలు
చిన్నవాళ్ళిద్దరూ గుప్
సంపాదించి ఉండేది. కాని ఆమె దరఖాస్తుకూ
అయినా ఇంట్లో అటూఇటూ
వ్యక్తి హరిజనవిద్యార్థుల వసతిభవనంకోసం స తా చీమలు పారు కాడినట్లయి
మొదలైనవాటిలో చాలావరకు బ్లాంకూరి
ది.
డించిందంటారు. ఇరవైపుల్లు పండి యిం
బస్తాలు అప్పగించిందో కనుక ంలితంద్రుల పూర్వస్థితిని పొగడింది.
ఎంతనిలవవుందో లెక్కలు తైను, తెలివితేటలను మెచ్చుకున్నది. ఇప్పుడు
టానికి వీలులేదనేచెప్పాలి టు కన్నీరుపెట్టింది. "అన్నీ చీకటి రోజులే
న్యాయమూర్తో, ఏ ప్రమ వెన్నెల, కొన్నిరోజులు చీకటి. సుఖదుఃఖాలు
వచ్చి ఎందుకుజరుపుకా దార్చింది.

"లలితమ్మా, ఇటు చూడు. పెద్దపిల్లల్ని ఇద్దర్నీ ఈ రెండు నెల్లూ ఆశ్రమంలో ఉంచుకుంటాను. ఈలోపున మీ వ్యవహారాలన్నీ ఒక ఒడ్డున పడతాయి. నీకు కాస్త ఒంట్లో స్తిమితపడుతుంది." అని వచ్చినపని కాస్తా బయట పెట్టింది.

లలితకు దుఃఖం కోపం ఒక్కసారి ఉప్పెనలాగా వచ్చాయి. రోగ దౌర్బల్యం వల్ల బావురుమని ఏడ్చింది. దానితో అమ్మాయమ్మగారి గుండె దడదడ లాడిపోయింది.

"ఎంత చితికిపోయిన వాళ్ళకైనా కన్నపిల్లలు ఎక్కువ కారమ్మా. డబ్బు లేకపోయినా, కుల గౌరవాలున్నాయి. మాలామాదిగ పిల్లల పొత్తుకు పిల్లల్ని పంపించేదా? ఈ బొందిలో ప్రాణముండగా అలాంటిది జరగదు. ముమ్మాటికీ జరగదు" అన్నది లలిత.

"నేనన్న మాటలో తప్పేముందమ్మా?" అని కలవరపడుతూ అన్నది అమ్మాయమ్మ.

"మీకూ, మీ దేశభక్తికీ పదివేల నమస్కారాలు. ఉన్నదో లేదో మా పాట్లు మేము పడతాము. ఎందుకు చెల్లాచెదరు చేస్తారు? మమ్మల్నీ, మా పిల్లల్నీ ఒకచోటనే పడి ఉండనీయండి. మీ ఆశ్రమానికి పిల్లలేమీ తక్కువ కాదు. మీ చెల్లెలి సంతానం మద్రాసులో చదువుతున్నది గా !" అన్నది.

అమ్మాయమ్మ మండిపడ్డది. ఒక్క క్షణం మరి కూచోలేకపోయింది. లేచి తిరిగి ఆశ్రమంవేపు దారితీసింది. ఆమె హృదయంలోనో భావాలలోనో ఎక్కడో గాయమున్నది. లలిత అమాయికంగా అన్నమాట పోయి అక్కడనే తగిలి ఉంటుంది. లేకపోతే అంత కోపపడవలసిన అవసరం లేదు.

లలిత వెక్కి వెక్కి యేడుస్తూనే ఉంది. అమ్మాయమ్మగారు అటు పోగానే యిటుచంద్రశేఖరం వచ్చాడు. ఆతడు వచ్చేటప్పటికి లలిత కంటి వెంట నీరు కారుతూ ఉంది. అతడు కాళ్ళు తొక్కుకొన్నాడు. కారణం అడిగాడు. ఆమెకు ఏడుపు ఆగలేదు. మంచం ప్రక్కన ఉన్న కుర్చీలో కూర్చుని ఆమె తల నిమురుతూ మళ్ళీ అడిగాడు. అమ్మాయమ్మగారి మాట లన్నీ పూసగుచ్చినట్లు చెప్పింది. అతడు మండిపడ్డాడు. చెడాబడా తిట్టాడు.

తన భార్యను, పిల్లలను తనకు కాకుండా చేయటానికి పూనుకొన్నది. తాను వచ్చినప్పుడే ఉండకపోయింది - ఏమి చేసేవాడో తేలేది.

లలిత అతని చెయ్యిపట్టుకొన్నది. "ఏమైనా కానీండి, మిమ్మల్ని వదిలిపెట్టి పోతామా! ఎక్కడికి పోతాము?" అంటూ అతని చేయి కన్నీటితో అభిషేకించింది. "ప్రపంచమేమైనా మనలను ఎవరూ విడదీయలేరు," అంటూ ఆ బాలెంతరాలిని ఓదార్చాడు.

7

మల్లయ్య ఆ ఊరికి అంతకూ షావుకారు. ఎంత ఉందో మాత్రం ఎవరూ చెప్పలేరు. ఇన్‌కంటాక్సు అధికారులకు తేలని లెక్కలు మనబోటి సామాన్యులకు యెలా తేలుతవి? ఉన్న భూమియేమో కరణాల లెక్కలో ఉన్నది. అది దాయటానికి వీలు లేదు. దానిని బట్టిచూస్తే, మేనమామకు పిల్లలు లేక వచ్చినది పాతిక ఎకరాల మాగాణి. పినతల్లి ప్రేమ కొందికి వ్రాసియిచ్చినది ఏభై ఎకరాలు. కూతురు భర్త చనిపోవటంవల్ల ఇప్పుడు భుక్తంలో ఉన్నది వందెకరాలు. ఈ కండ్రిక కూతురు పోతే తిరిగి వారసులకే సంక్రమిస్తుంది. పోతే తండ్రి అప్పగించి పోయినది వంద కరాలు మాత్రమే. ఈ పొలం కూడా అంత మంచిది కాదనే చెప్పాలి. సాలీనా పండేది ఒకటే పంట. అదికూడా యెకరానికి ముప్పందుమే రాలుతుంది.

సంసారం కూడ పెద్దదే. మల్లయ్య, అతని భార్య, ఒక కొడుకూ. ఒక కూతురూను. వీళ్ళలో సంపాయించే వాళ్ళుయెవరూ లేరు. అంతా తినేవాళ్ళే! ఇది చాలదన్నట్టుగా యాభైయో పడిలో ఒక కొడుకు పుట్టాడు. మల్లయ్య జ్యోతిష్కుణ్ణి కనుక్కుంటే వాడు ఎంతో కాలం బ్రతకడని చెప్పాడు. దారిద్ర్యంలో ఉన్న మల్లయ్యకు చాల తేలిక యిచ్చి వుండాలి. పైకి యెక్కడా అనలేదు కాని — ఆ సంగతి మనకూ అవసరం.

ఆయన చదువుకోలేదు. కాని కనీసం 18ఏళ్ళు కష్టించి చదివినవాళ్ళకు తెలియని శాస్త్రంకూడా ఆయనకు కొట్టినపిండే. అతని ప్రతిభ అలాంటిది. ఉదాహరణకు జగత్తులోని శక్తి తీసుకుందాము. ఈశక్తి అంతానియమితం. దీన్ని పెంచలేము తగ్గించలేము. ఎప్పుడూ అవ్యయమే! ఈ సిద్ధాంతాన్ని

రుజువు చేయాలంటే యెంత పరిశోధన కావాలి? ముఖ్యంగా సూర్యుడు చల్లబడిపోతున్నాడని ఇటీవల బయలుదేరిన సిద్ధాంతాన్ని ఖండించాలంటే మాటలా? పుల్లయ్య ఇట్టే రుజువు చేస్తాడు. యెలాంటి ఉపకరణాలు లేకుండానే సత్యాన్ని సాక్షాత్కరింప జేస్తాడు. ప్రపంచంలో ఉన్న శక్తే డబ్బు. ఈ డబ్బు పెరగదు. ఒకడు సంపాదిస్తున్నాడంటే అంతమేగా ఇతరులు నష్టపడ్డారన్నమాట. అలాగే పుల్లయ్య డబ్బు కూడ బెడుతున్నాడంటే అంత లెక్క తాను నష్టపడుతున్నాడు. తన షావుకారు తనం నిలబెట్టుకోవాలన్నా, తనకు ఉన్నది కాపాడుకోవాలన్నా వెయ్యికళ్ళతో చూస్తూ ఉండాలి. తాను అలా చూస్తున్నాడు. కాబట్టే ఊళ్ళో బ్రాహ్మణుల అస్తులు మాన్యాల దగ్గరనుండి దొడ్డిదోవలు దాకా తనవుద క్కాయి. తానుచూడక పోతే ఏమయ్యేది? ఇతరులు తన్నుకపోయేవాళ్ళు. ఇదివరకు చంద్రశేఖ రాన్ని కనిపెట్టి ఉండలేక దుంప తెగిపోయింది. ఇప్పుడు అతన్ని గురించి భయపడవలసిన పనిలేదు. కాని పుల్లయ్య సంగతే తేలకుండా వచ్చింది.

పుల్లయ్య నిజంగా హామీ ఉన్నాడా లేదా? చంద్రశేఖరం దెబ్బతిని ఉన్నాడు. ప్రజలకి జంకి ఉండటం, మాట నిలబెట్టుకోవలసిన అవసరం నేడెంతైనా ఉన్నది. కాబట్టి ఈ తప్పుడు తనానికి దిగే అవకాశం లేదు. ఒకవేళ దిగాడే అనుకొన్నా పుల్లయ్యవంటి వాడికి తప్పుఅంటగట్టి రుజువు చేయటమంటే మాటలా ? చంద్రశేఖరం అంత లోకం తెలియని వెర్రివెంగళప్ప కాడు. ఎంత అనుభవం లేకపోయినా ఫ్యాక్టరీ వ్యవహారంతో నెత్తి బొప్పికట్టి తెలిసివచ్చి ఉండాలి. అలాంటప్పుడు నిర్హేతుకంగా పుల్లయ్య మీద వ్యవహారం నడపటానికి దిగి ఉండడు. పుల్లయ్యే దురాగతానికి దిగి ఉండాలి !

అతడు ఈ పనికి ఎందుకు దిగాడు ? మిల్లు కాజేయటానికి వీలు లేదు. ఊరువాడీతే కోడిపిల్లను తన్నుకుపోయినట్లు తన్నుకుపోతారు. ఇతనిదాకా రానివ్వరు. శేఖరం ఇంటిమీద కన్ను ఉన్నదా ? అది తనకు తనఖా పెట్టి ఉంటే అతనికి ఎలావస్తుంది? కాబట్టి అదికూడా కాదు. మరేమిటి పుల్లయ్య ఉద్దేశం ? అదే బోధపడకుండా వచ్చింది. వీడి తస్సాదియ్యా ! శేవలేని పుల్లయ్యకు ఇవాళ బొమ్మలు బారెడై కూచున్నవే! ఏది ఎలావున్నా పెద్ద ఎత్తే ఏదో ఎత్తాడు. మెదలకుండా ఉంటే లాభంలేదు. అతని వేలితోనే అతని కన్ను పొడవాలి. ఈ వ్యవహారంలో యెలాగైనా పుల్లయ్యను జైలుకు

పంపిస్తే ఊళ్ళో మరి తలెత్తే మగాడే ఉండడు. చితికిన చంద్రశేఖరం కోర్టులో గెలిచినా తనకు ఎలాంటి ప్రమాదం లేదు.

మల్లయ్యకిక పుల్లయ్యను నూర్వారైనా సాధించటం అవసరమై పోయింది. అతని వేళ్ళు మీసాలు దువ్వాయి. "అరే గంగాధరం! కాస్త ఇటు రారా!" అని కేక వేశాడు. దొడ్లో పన్నెండేళ్ళవాడు ఒంటరిగా బచ్చాలాడుకుంటూ పలకలేదు. మరోసారి కేక వేశాడు. జారిపోతున్న లాగు పైకి ఎగలాగుకుంటూ వచ్చాడు. చొక్కా బుజాలవద్ద చినిగి ఉన్నది. అది మల్లయ్య కంటబడ్డది.

"ఓరి వెధవ! నీ దగ్గర కత్తులున్నాయిగా?" అన్నాడు.

"చాకు కొనిమ్మంటే ఇవ్వలేదే. నాకు కత్తులెక్కడనుంచివచ్చాయే"

"నీ తెలివితేటలు మండినట్లే ఉన్నాయి. వీరయ్య డాబాలో కూచుని ఉంటాడు కాని ఒకసారి పిల్చుకురా. ఇక్కడున్నట్లు రావాలి."

"ఎందుకే?"

"నీ మొఖానికి-చెయ్యమన్న పని చెయ్యవు. నీకున్న తెగులే గా."

"వీరయ్యా, వీరయ్యా నువ్వు మాయింటికొస్తే మక్కెలిరగతంతా నంటున్నాడు మా నాన్న అని చెప్పివస్తా."

"మళ్ళీ ఇంటికివస్తావా?"

"ఓ" అని చేతులతో చక్రాలుకొడుతూ పరుగెత్తుకువెళ్ళాడు. మల్లయ్య లోపలికి వెళ్ళి పాయగల రెండు పొగాకు కాడలు పట్టుకువచ్చాడు. ఒక కాడ చక్కగా ఈనెలుతీసి చుట్టచుడుతున్నాడు. ఇంతలోనే వీరయ్య వచ్చాడు.

"పిలిచావా బావా?" అంటూ గచ్చుఅరుగుమీద పైపంచకొసతో అటూఇటూ దుమ్ములేకుండా కొట్టి కూర్చున్నాడు.

"ఇదిగో కాడ, చుట్టకాల్చిచెప్పు ఎలా ఉందో? ఉత్తరాదిదని మొన్నొకడు వచ్చి ఇచ్చిపోయాడు. నాకు అనుమానంగా ఉంది."

వీరయ్య పొగాకు నాణెం, గుడ్డ నాణెం ఎన్నటంలో మొనగాడు. అతడు వాసనచూచి, "ఉత్తరాదిదే కాని సరిగా పదును చేయలేదు." అంటూ చుట్టచుట్టి ముట్టించాడు.

"ఏదో జిరాయితీ హక్కు అంటున్నారు. వచ్చే ఏడాదినుంచి వ్యవసాయం పెడదామనివుంది. ఏమంటావు?"

"ఏమనేది ఏముంది! మగతాలకిస్తే భూమి గుల్లయిపోవటం తప్ప మరేమీ ప్రయోజనం లేదు. మళ్ళీ చేలు చేలు కావాలంటే యెంతఖర్చు పడాలి? అందులోనూ రెండో పంటకు అలవాటు పడ్డారు. పొలాలు యెందుకూ పనికిరాకుండా పోతున్నాయి. అయితే ఎడ్లు ఏడెనిమిది జతలన్నా కావాలా?"

"ఈయేటికి రెండుజతలు చాల్లే. ఇప్పుడు చేయదలచుకున్నది ఇరవై యెకరాలేగా!"

"మొన్ననే చూచివచ్చాను. మూడుమూళ్ళు, మూడుమూళ్ళ బెత్తెడు ఉంటాయి. మంచి గిత్తలు. పుల్లయ్యగారి గిత్తలు వాటిముందు బలాదూరు దియ్యను పనికిరావు. కాకపోతే పదిరూపాయలు హెచ్చు చెబుతున్నాడు. ఏమి పుటక ఏమి తలకట్టు! వాటిని వదిలి రాబుద్ధి పుట్టలేదంటే నమ్ము."

"అన్నట్లు కొన్నాళ్ళు మాధవయ్యగారి పనిలో ఉన్నావు కాదూ?"

"లేకేమీ నాలుగేళ్ళున్నా, ఆ యింట్లో యేమి జరగవలసివచ్చినా నాచేతి మీదుగా జరిగేది.?"

"పుల్లయ్య హామీ సంగతి యేమన్నా నీకు మాధవయ్య చెప్పాడా? అతడేనటగా సాక్షి సంతకం చేసింది."

వీరయ్య తన తెల్ల జుట్టు గోకు కున్నాడు. "సరిగా జ్ఞాపకం రావటం లేదు" అన్నాడు.

"మళ్ళొకసారి ఆలోచించి ఏ సంగతి చెబుతావుగా!" మల్లయ్య యెక్కడికో బయలుదేరటానికి నిలబడ్డాడు.

"అలాగే," అని వీరయ్య చుట్ట అవతల పారేసి ఒకటి రెండడుగులు వేశాడు. "ఇదిగో మంచిరోజు చూచి ఎడ్లకు బయలుదేరుదాము," అని షావుకారు హెచ్చరించాడు. తప్పకుండా వస్తానంటూ వీరయ్య వెళ్ళిపోయాడు.

వీరయ్యకు అప్పటినుంచీ అదే స్మరణ అయిపోయింది. తనమీదనే చంద్రశేఖరం భవితవ్యం ఆధారపడివుంది. మాధవయ్యగారు యెప్పుడన్నా

యీ సంగతి చెప్పివుంటాడా? చెబితే ఎప్పుడు చెప్పివుంటాడు? మెట్ట సాలు దున్నే రోజులలోనో లేక మామూలు రోజులలోనో అయివుండాలి. మామూలు రోజుల్లో మాత్రం కాదు. అప్పుడు ఉబ్బసం వచ్చి మాధవయ్య గారు మంచం దిగలేదు. గడ్డిదూగర ఆయన తత్వానికి పడదు. వామిలో గడ్డి దూసినా, సూర్పిళ్ళలో ఉన్నా, వామివేసినా ఉబ్బసం వచ్చేది. అప్పుడు కాదు. తొలకరి రోజులలోనే అయివుంటుంది. ఎండు గడ్డిమీద క్రిందటి రోజునే నాలుగు దుక్కులవర్షం కురిసింది. కాలువలు వదిలారు. మబ్బుపట్టి చల్లగావుంది. ఆ రోజున తాను, మాధవయ్యగారు కోటేర్లు వేసుకొని దుక్కి దున్నటానికి పడమటి పొలం పోతున్నారు. అవును-సరిగా అప్పుడే చెప్పాడు. పుల్లయ్యగారు శేఖరంగారికి హామీ ఉన్నారనీ, తాను సాక్షి సంతకం చేశాననీ చెప్పాడు. ఆ మాటలు ఇప్పటికికూడా చెవుల్లో వినిపిస్తూఉంటే చెప్పలేదనుకోవటానికి వీలులేదు. ఆగొంతు, ఆ మాటలు ఇప్పుడు వినబడుతూనే ఉన్నవి. తన కల్పనే అయితే అవి యెలా వినిపిస్తాయి?

మల్లయ్యగారికి ఈ గొడవంతా దేనికి? ఈ వ్యవహారంలో ఆయనకు వచ్చి వళ్ళో పడేదేముంది? ధర్మంకోసమే ఆయన తాపత్రయ పడుతుండాలి.

మల్లయ్యగారు ఆలోచించమని చెప్పిన మూడో రోజున అతను ఇంటిముందు అరుగుమీద మునిమాపువేళ కూర్చుని వుండగా వీరయ్య కనిపించి చెప్పాడు.

"ఆలోచించానండి! జ్ఞాపకం వచ్చింది. తొలకరిరోజుల్లో మాధవయ్యగారు అన్నారు. పుల్లయ్యగారు శేఖరంగారికి హామీ ఉన్నారనీ తాను సాక్షి సంతకం చేశాననీ చెప్పారు. చచ్చి ఏలోకాన ఉన్నాడో ఆయన అబద్ధమాడడు. కాటికి కాళ్ళు చాచుకొన్న నాకూ అబద్ధం ఆడవలసిన పని అంతకన్నా లేదు."

"మంచిపనే జరిగింది. నీకే జ్ఞాపకం రాకపోతే పాపం చంద్రశేఖరానికి జైలు తప్పేది కాదు. భగవంతుడు నిన్ను సాయం పంపుతున్నాడు. పోయి నిన్ను సాక్ష్యం వేసుకోమని చెప్తా. అతడు నీ రుణమెన్నడూ తీర్చుకోలేడు." అన్నాడు. వస్తానండీ అని వీరయ్య బయలుదేరి పోతుం

దగా "ఇదిగో వీరయ్యా! కోమటిఇంట్లో మంచి పుగాకు లేదు. నెత్తిమాటల వాళ్ళుకూడ రావటం లేవల్లే ఉంది, సరియైన కాడ దొరక్క ఇబ్బంది పడుతుండాలి. ఈ నాలుగు కాడలు తీసికెళ్ళి కాల్చుకో," అని మల్లయ్య సవాసేరు పుగాకు ఇచ్చి పంపాడు.

మల్లయ్యగారికి యెంత ధర్మబుద్ధి! పేదలమీద యెంత కనికరం! దీపాలు పెట్టారు. ఆలోచనలో మునిగిఉన్న మల్లయ్య ఉత్తరీయం వదులుమూక మోకాళ్ళకు చుట్టుకొని వెనుకకూ ముందుకూ ఊగుతున్నాడు. ఆసమాధిలో సగుణబ్రహ్మమే తోచిందో, నిర్గుణ బ్రహ్మస్వాదమే కలిగిందో చెప్పలేము. అతడు కళ్ళువిప్పి చూచేటప్పటికి ప్రక్కయింట్లో గొంతెత్తి చదువుతున్న విద్యార్థిగొంతు వినిపించింది.

"నాన్నా నీకు అక్కాయి నీళ్ళుతోడింది" గంగాధరం చెప్పాడు.

"నువ్వుపోసుకో. నేనువచ్చేటప్పటికి కాస్త ఆలస్యం అవుతుంది" అని కొడుకుకు చెప్పి ఉత్తరీయం బుజాన వేసుకొని చీకట్లో నేబయలుదేరాడు.

పంతులు ఆవులిస్తే ప్రేవులులెక్కపెడతాడు. ఎలా ఒప్పించేటట్లు! కంపనా కట్టెనా కాలడే, ఎలాగబ్బా? ఊళ్ళోఅన్ని తత్త్వాలు కాచి వడపోశాడు. తండ్రికున్న మెతకదనమేఉంటే ఊరంతా ఒకకొలికికి వచ్చిఉండేది. తనబోటి వాళ్ళంతా శంకరమూన్యాలుపట్టి ఉండేవాళ్ళు. మనస్సుకు నచ్చితే తప్ప వినడు. డబ్బూ గిబ్బూ ఏమీ ప్రయోజనం లేదు. అతడు పూనుకొంటే కాని పని కాదు. ఎలాగైనా మొదలువంచి పని చేయించాలి కొంపతీసితనకే యెసరు తేదుకదా! అలాంటి దుర్మార్గాలకు రాడు. వచ్చినా తనతో వ్యవహారమంటే నిప్పుతో తల గోకుకొనటమని తెలుసు. ఎరిగి ఎరిగి యెవడైనా అద్వైతాన పడతాడా?

మల్లయ్యకు భజగోవింద శ్లోకాలు వినిపించాయి. బయట వాకిట్లో నిలబడి, "పంతులూ" అని కేక వేశాడు. లోన సత్యనారాయణ పంతులు పిల్లవాడికి తెలుగు పాఠమేదో చెబుతున్నాడు. కుర్రవాడు "నాన్నగారూ, స్కూల్లో తెలుగు పండితులు ఇలా చెప్పారే" అన్నాడు. "అలా చెబితే చాలా దోషాలు వస్తాయి, నేను ఇప్పుడు చెప్పిందే సాంప్రదాయం"

"ఇలా రేపుపరీక్షల్లోవ్రాస్తే గుండుసున్నా పెడితే?"

"ఎందుకు పెడతారు సరిగ్గా వస్తే?" మల్లయ్య మళ్ళీ కేక వేశాడు. ఈసారి వినిపించింది. "ఎవరు వారు?" అంటూ పంతులు వీధిగుమ్మంలోకి వచ్చాడు.

"నేనే పంతులూ."

సత్యనారాయణ ఆ చీకట్లో ఎగాదిగా చూశాడు "మీరా, లోపలికి వెళ్లుదాము రండి."

"ఎందుకులే! ఇక్కడే కూర్చోవచ్చుగా?" మల్లయ్య అరుగుమీదికి చేరాడు.

"అరే పెద్దబ్బాయి, లాంతరు చాప పట్టుకురారా!" సత్యనారాయణ కేక వేశాడు.

"ఇప్పుడు ఆ శ్రమంతా దేనికిగాని అటు కూర్చోండి చెబుతాను."

"ఈ చీకట్లోపడి మీరు రావాలా? అబ్బాయిచేత కబురుచేస్తే రాకపోయిందా?"

"పడమటేపు వెళ్ళి వస్తూన్నాను—దారిలోనే గదా ఇల్లు, మాట్లాడిపోతే సరిపోతుందని పిల్చాను."

ఇంతలోనే పంతులు పెద్దకొడుకు లాంతరూ, చాప పట్టుకొచ్చాడు.

"లాంతరు అక్కర్లేదులే. లోపలికి తీసుకువెళ్ళు" అన్నాడు మల్లయ్య. పంతులు అరుగుమీద చాపపరచి కూర్చొనుకున్నాడు.

"ఇప్పుడదంతా దేనికిగాని, ఈ ఒక్కమాట చెవినేసిపోదామని వచ్చాను. అవునంటే అవుననో, కాదంటే కాదనో చెప్పాలి."

"ఊళ్ళో ఇంతమంది పెద్దలుంటే నేను చెప్పగలిగిందేమిటి?"

"తెరనా, ఉన్నారు. మనసు కుదరాలికదా! సరేకాని ఈ నెల రోజులూ మళ్ళీ ఎవరిదగ్గరా అనకండి. మీ షావుకారుతో కూడా అనవద్దు సుమా!"

"నేను పుల్లయ్యగారి గుమాస్తానన్న సంగతి మీకు తెలిసిందేకదా!"

"ఎక్కడి పంతులవయ్యా? ఒకళ్ళజోలి మనకెందుకు పడుతుంది? ఎప్పుడన్నా ఇతరుల వ్యవహారంలో నేను జోక్యం కలిగించుకొన్నట్లు విన్నావా?"

"అబ్బెబ్బే! అది కాదు; నా సంగతేదో చెప్పుకొంటున్నాను. అంతే."

"అసలు సంగతేమిటంటే బస్సు పర్మిట్టుకు పెట్టాను. అది పది పదిహేను రోజుల్లో వస్తుంది. ఆరోజున రూపాయలు పండుతా యంటే నమ్మో. బస్సులు కూడా అమ్మకానికి సిద్ధంగా ఉన్నాయి. అయితే ఈ వ్యాపారం ముక్కా మొగం నాకు తెలియదు. ఆ సంగతి నీకు తెలుసు. ఎవర్నొనా నమ్మితే వాడు నట్టేటముంచితే ఏమిచేయను? అసలే నాకు పెద్ద అనుమానం. నువ్వైతే అన్ని విధాలా సమర్థుడివి కుదుర్కొస్తావు. నీమీద ఉన్న నమ్మకం నా పిల్లలమీద కూడా లేదు. పెట్టుబడి అంతా పెట్టుకొని లాభంలో పాతిక వాటా నీకిస్తాను. ఇప్పుడు గిడుతున్న దాని కంటె రెండు మూడు రెట్లు ఎక్కువ గానే గిడుతుంది — కాని తక్కువ గిట్టదు. దీనికి ఏమంటావు? ఏదో ఒకటి తేల్చి చెప్పు."

పంతులు సావధానంగా విన్నాడు. అతని మనస్సులో అనేక ఆలోచనలు స్ఫురించాయి. పుల్లయ్యగారు ఎటులేదన్నా సంవత్సరానికి ఆరు వందలదాకా ముట్టజెబుతున్నాడు. మల్లయ్య చెప్పినమాట బాగానే ఉన్నది. ఈ రోజుల్లో అతడు చెప్పినదానికంటె ఎక్కువే గిట్టుబాటు అవుతుంది. ఎందుకు ఒప్పుకోకూడదు? ఒప్పుకోకపోతే ఈ సంసారం ఈదేదెట్లా? ఏటేట కుటుంబ వ్యయం పెరుగుతున్నదే కాని తరగటం లేదు. తనకు ఇలాంటి ఉపకారం చెయ్యటానికి ఈయనకు యెందుకు బుద్ధిపుట్టింది? తా నెన్నడూ ఆయనకు అణుగింజంతైనా సహాయం చేసియెరుగడు. అంతమాత్రం చేత ఉపకారం చేయరాదని ఉన్నదా? లేదు కాని ఇన్ని కోట్ల జనాభా ఉంటే తనకే యెందుకు చేయాలి? తనపై నమ్మకం కుదిరింది కాబట్టి చేస్తుండవచ్చును. తాను ఒక్కడేనా నమ్మకస్థుడు? తతిమ్మా వాళ్ళంతా దొంగలా? కాదు. అయినప్పుడు ఇందులో ఆంతర్యమేదో ఉండి ఉండాలి. ఏమిటది? ఏదో ఉందనుకొందాము. తాను ఒప్పుకొంటే నష్ట మేమిటి? వ్యాపారం సరిగా సాగటం మొదలు పెట్టిన తరువాత తనను బయటికి పంపించవచ్చును. అప్పుడు ఏమి చేస్తాడు? తొలగించటానికి వీలు లేకుండా కంట్రాక్టు బిగించుకో వచ్చును. కంట్రాక్టుకు కూడ అందని చిక్కుల్లో పెట్టి బయటికి గెంటవచ్చును. మానవుడికి ఆ మాత్రం తెంపు సాహసం లేక పోతే ఎలా అభివృద్ధికి వస్తాడు? ఇంతవరకూ అవి ఒప్పుకో

వచ్చు. అయితే మరొక విషయం ఉన్నది. తన తండ్రి, తాను ఇన్నేళ్ళు పుల్లయ్యవద్ద పనిచేశారు. అతడు కన్నులకు కప్పు కొంటున్నాడు. తాను గుమాస్తా గిరినుంచి మానుకోవటంవల్ల ఆయనకేమైనా తాను వ్యక్తిగతంగా అన్యాయం చేసిన వాడవుతాడా? తాను వ్యాపారంలోకి పోవటం వల్ల ఆయనకు తానేమి కష్టం కలిగిస్తున్నాడు? మరి ఆయనతో కూడా చెప్ప వద్దని యెందుకన్నాడు? ఇంకా పర్మిట్లు రావలసి ఉన్నది కనక పుల్లయ్య గారేమైనా అధికార్లను పట్టుకొని విఘాతం కలిగించవచ్చు నన్న దృష్టితో అనివుండవచ్చును. కాక...ఫోర్జరీ వ్యవహారానికి మల్లయ్యకూ ఏమైనా సంబంధం ఉన్నదా? నేరుగా ఎలాంటి సంబంధం లేదు. శేఖరం గారితో చుట్టరికం కూడా లేదు. పార్టీ అభిమానాలు ఏడ్చాయా? వాటికి ఒక నీతి నియమం ఏడిస్తే ఊహించుకోవచ్చు. ఏదైనా ఉంటే మల్లయ్యకు ఫోర్జరీ వ్యవహారం లోనే సంబంధం వుండాలి. దాన్నిబట్టి పుల్లయ్యగారికి వ్యతిరేకంగా సాక్ష్యం చెప్పించటం కోసమని తనపై మల్లయ్యకు ఈ అవ్యాజానురాగం కలిగి ఉంటుంది. అంతేకాని తాను నమ్మకస్థుడనీ కాదు. సమర్థుడనీ కాదు. తనకు బస్సుల వ్యవహారం బొత్తిగా తెలియదని తెలిసికూడా, అడుగుతున్నాడంటే ఇదే కారణం కావాలి.

అయితే పుల్లయ్యగారికి వ్యతిరేకంగా సాక్ష్యం చెప్పటానికి సిద్ధమైతే మల్లయ్య చెప్పిన దానికి ఒప్పుకోవచ్చు. పుల్లయ్యగారు అన్యాయానికి దిగినప్పుడు తాను యథార్థం చెబితే తప్పు ఏమున్నది? చూస్తూ చూస్తూ అన్నెము పున్నెము ఎరుగని ఒక వ్యక్తిని జైలుకు పంపించటం కంటె దురాగతమేముంటుంది? అయితే ఇంత కాలంనుంచి తన్ను, తన కుటుంబాన్ని ఆదుకుంటున్న పుల్లయ్యగారికి అపకారం చేస్తాడా? పైగా ఆయన ఉద్దేశమేమిటో ఇంతవరకూ తేలలేదు. రేపు ప్రొద్దున్నే పోయి తనది తప్పని ఆయన ఒప్పుకోవచ్చును. కేసు యెత్తి వేసుకోవచ్చును. తొందరపడి ప్రతికూల పక్షాన చేరటంకాని, ధర్మాధర్మాలు నిర్ణయించటంకాని కూడదు.

ఇంతకూ మల్లయ్యకు ఏమిచెప్పాలి?

"ఒక ముక్క చెప్పటానికి ఇంత ఆలోచన దేనికి పంతులూ అన్నాడు మల్లయ్య.

"ఆలోచించవలసిన పనేముందండీ? కాకపోతే మంచిది ఎప్పుడా-అని చూస్తున్నాను."

"ఎప్పుడు మంచిదని నిశ్చయించారు ?"

"నా నామ నక్షత్రానికి ఈ ఆరునెల్లు యేమాత్రం బాగాలేవు. ఎందులో చేయి పెట్టినా అంతవరకు మాడి పోతుంది."

"ఎంత ఛాందసుడివయ్యా పంతులూ ! నీలా మడికట్టుకు కూర్చుంటే ఇక తిండి తినకలసిందే" మల్లయ్య వికటంగా నవ్వాడు.

"మరేమి చెయ్యమంటారు? నా యిష్టమే అయితే ఎలాగో ఓలాగు సర్దుకోవచ్చు. మా నాన్నగారు ఊరుకోరు."

"మనసు కుదిరితే అన్నీ సరిగానే ఉంటాయి. మనసు కుదరనప్పుడు అన్నీ ఎదురే. అల్లుడు వచ్చేదాకా అమావాస్య ఆగుతుందా? లక్ష్మి వస్తానంటే మోకాలడ్డరాదు పంతులూ !"

"మీరు బాగుకోరి చెబుతున్నారు. మరేమి చెయ్యను ? తెలిసి తెలిసి చద్దరోజుల్లో దిగటం నాకేమాత్రం ఇష్టంలేదు. మా నాన్నగారు అంత కన్నా ఒప్పుకోరు. నమ్మి కావాలని చదువుకున్న శాస్త్రాన్ని ఎవ్వడూ ధిక్కరించలేడు."

"అంతేనా ?"

"క్షమించండి. ఈ ఆరునెల్లు పోయిం తరువాత ఏగడియన రమ్మంటే ఆగడియలో వచ్చివాల్తాను."

"సరే వస్తా"నంటూ మల్లయ్య - పంతులు ఇంటిదగ్గరనుంచి బయలుదేరాడు. "పంతులంటే పంతులా ? అన్నంలోని పలుగురాయి కాదూ" అనుకొన్నాడు.

8

క్రోడెదూడ పాలుతాగి దొడ్డిలో గంతులువేదుతున్నది. అత్తమ్మ వంటయింట్లో కత్తిపీటమీదకూర్చుని ఆలిచిప్పతో పొట్లకాయ గీరుతున్నది. డాబామీలులో పడకకుర్చీలో కూచుని పుల్లయ్యచుట్టకాల్చుకొంటున్నాడు. జగ్గారావు అత్తయ్య కొనిపంపిన బిగులూడుతూ దమదమాలబండి యీడ్చు

కొంటున్నాడు. దొడ్డిలోనుంచి చెంగనాలు తీస్తున్న కోడెదూడ అరుపు పుల్లయ్య చెవినిపడ్డది. "జీతగాడు దూడను కట్టివేయటానికి మరిచిపోయాడల్లే ఉంది బజారునపడితే మళ్ళీ చిక్కదే," అని అతడు ముఖం చిట్లించుకొన్నాడు తాను లేవటానికి బద్ధకించాడు. కుర్చీలోనే కూర్చుని నోటిలోని చుట్ట బయటికితీసి,

"నాన్నా, నాన్నా, నిన్నేరా బాబు పిల్చేది!" అన్నాడు.

"ఏమిటి తాతయ్యా?" జగ్గారావు రెంటచేతులూ పెట్టుకొని ధీమాగా చూచాడు. ఎడమచేతిలో డమడమాలబండి తాడున్నది. కుడిచేతిలో బిగువున్నది. ఆ మెండిమెల, ఆ పిరుదులు, ఆ రొమ్ము, పాలుగారే చెక్కిళ్ళు తాతకు పారవశ్యం కలిగించాయి. గాలికి నల్లని ఉంగరాలజుట్టు కొంచెం కదలుతున్నది.

"బుజ్జాయి పారిపోతున్నది, కట్టివేసి రా నాన్నా!"

"బుజ్జాయినా, కట్టివేయలాదు. నానేమి చేస్తున్నానో కనిపించటంలా!"

తాత నవ్వుకొన్నాడు. "తరువాత బండి తోలుకోద్దువుగాని లే. పోయి కట్టేసిరా."

"తాతయ్యా, నీకు ఏళ్ళు వస్తున్నకొందికీ మతిపోతున్నట్టుంది. బుజ్జాయి తొక్కితే నా నేమవుతాను? ఆ నిక్క లబోదిబో మంటే చూల్లేను."

పుల్లయ్య ముఖంమీది ముడుతలు విరిసినై. ఇంతలోనే లోపలినుంచి కోడలిగొంతు వినిపించింది.

"ఏమండి జగ్గారావుగారు!"

మామూలుగా రంగమ్మ కొడుకును 'బాబూ' అని పిలవటంపరిపాటి. కోపం వస్తేనే పేరుపెట్టి పిలుస్తుంది. ఆమెకు సహనం ఎక్కువ. లక్ష్మమ్మకువలె నోటిచొరవలేదు. నిప్పులాంటి మనిషి. తనవల్ల ఎలాంటి పొరపాటు రానీదు. అందువల్లనే ఆయింట్లో లక్ష్మమ్మ క్రింద నిభాయించ గలిగింది. పుల్లయ్యకు కూడా ఆమెఅంటే ఎంతో గౌరవం. తల్లి పిలుపు వినగానే కుక్కిన పేనువలె బిగులు బండి అక్కడే వదలి లోపలికి వెళ్ళాడు.

"ఎందుకమ్మా!"

"ఇదిగో ఇటు చూడు, ముఖం పైకెత్తవేం! ఇవాళ ఏమి చేశావ్!" రంగమ్మ గదిమింది.

"ఏమి చేశానమ్మా!" పిడికిళ్ళతో కళ్ళు నులుముకుంటూ రాగం ప్రారంభించాడు.

"ఈ బుడిబుడి ఏడుపులు నాదగ్గర సాగవు. నిజం చెప్పకపోతే తిత్తి తీశాన్నే."

చెంపపెట్టు తిన్నవాడివలె కెవ్వుమన్నాడు. సగంలోసిన పొట్లకాయ పట్టుకుని లక్ష్మమ్మ మనుమడి దగ్గరికి వచ్చింది.

"నీకోపం మండిపోను. ఏంచేశావే కెవ్వుమన్నాడు?"

"ఇంకా ఏమన్నా చేస్తే కొంప ఉండేదా? నోరుమూస్ దొంగ వెధవ!" రంగమ్మ దగ్గరోఉన్న చేంతాడు తీసుకొన్నది. గుడ్లురజేసి కొడుకును చూచింది.

"ఏమి చేశాడే?"

"ఏమి చెయ్యాడు! ఇవాళ ఈపని చేసినవాడు రేపుమరొకటి చేస్తాడు. మొక్కైయి వంగనిది మానై వంగుతుందా!"

"నానేమి చేయలేదు నాయనమ్మా."

"ఓరి వెధవ, పెట్టెలో పదిరూపాయలు నోటుతీసి వచ్చిఅబద్ధమాడుతున్నావా?" రంగమ్మ చేంతాడు అవతలపారేసి చేతితో పిర్రమీద ఒకటి చరచింది. జగ్గారావు బావురు మన్నాడు. కుర్చీలో వెల్లకిలగా పండుకొని పుల్లయ్య డాబాకడ్డీలు లెక్కపెట్టటానికి ప్రయత్నిస్తున్నాడు.

"వాడికి పదిరూపాయలనోటు తెలుసా, పాడా. పెట్టెలో అడుగున ఎక్కడో పడిఉంటుంది చూడు. అయినా తాళంవెయ్యక యేలావూరుకున్నావ్?" అన్నది లక్ష్మమ్మ.

"పిడిబుద్ధి గడ్డితింటుందని కలగన్నానా ఏమిటి? ఆసంగతి తెలిస్తే ఏమిచేయాలో అదే చేసేదాన్ని."

కొరడితో వాతపెట్టినట్లుగా పుల్లయ్య కుర్చీలో ఎగిరిపడ్డాడు. "ఏమి చేశావో నిజంచెప్పు" రంగమ్మ మళ్ళీ ఒకటి చరచింది.

పుల్లయ్యకు ఆదెబ్బ తనవీపుమీదే చరచి నట్లయింది.

"నాను తినట్లేదమ్మా. కావలిస్తే లాగపుల్ని అడుగు!" ఏడుస్తూనే జగ్గారావు చెప్పాడు.

"అన్నం పున్నం యెరగనివాణ్ని కూడా యెందుకులాగుతావు? దేవుడు ఎంతటివాళ్ళనో యెత్తుకుపోతాడు కాని నీకు నాకు చావు లేదురా" మళ్ళీ ఒకటి చరచింది.

పుల్లయ్య రెండుచేతులతో ముఖం కప్పుకొన్నాడు.

"నిజం చెబుతానుగా, అమ్మా కొత్తకే! అమ్మా కొత్తకే! ఒల్లు కందిపోతోంది" బాధతో జగ్గారావు చిందులు తొక్కాడు.

"చెప్పు మరి!" లక్ష్మమ్మ హెచ్చరించింది.

"కోటయ్య కొత్త బతానీలు కొనుక్కున్నాడే. తాతయ్యా తాతయ్యా, చచ్చిపోతున్నా"

"నిజమేనా? ఎప్పుడు తెల్లారింది! ఎప్పుడు బతాణీలు కొన్నావు?" మళ్ళీ తల్లి ఒకటి చరచింది.

"నిజమేనే అమ్మా! పోయి కనుక్కో, వత్తిదేనంటే చంపెయ్" ఎక్కి ఎక్కి ఏడుస్తున్నాడు. ముక్కున చీమిడి కారుతున్నది.

"నేను పోయి కోటయ్యను కనుక్కొస్తాగా! కొట్టకు." పెద్ద ముత్తైదువు లక్ష్మమ్మ రుసరుసలాడుతూ కోమటి కోటయ్య కొట్టుకు బయలుదేరింది. పుల్లయ్య హాల్లో చేతులు వెనక కట్టుకొని అటుయిటూ తిరగసాగాడు.

రంగమ్మ చతికిలబడి ముఖం చేతులతో కప్పుకొని, "అయ్యో భగవంతుడా! ఎంతరాత రాశావురా తండ్రీ. మొగుడుకొరకైనా కొడుకును చూచుకొనే బ్రతుకుదా మనుకొన్నానే. ఈ గుణాల మారి వాడు ఎలా బతుకుతాడే తల్లీ. నా గొంతులో వాడేమి గంజి పోస్తాడే! ఆయన కిచ్చావు గాని చావు నాకివ్వలేదేమిరా భగవంతుడా! వీడితో నేనెట్లా వేగేదిరా! ఈ మాయదారి లోకాన్ని ఎలా సృష్టించావురా నాయనా! గొడ్రాలునైనా యెందుకు చేశావు కావురా. నలుగురిచేత ఊయించుకోటానికి పుట్టాడే. నుయ్యోగొయ్యో చూచుకోక ఇంకా బ్రతికిందుకే!" అని పైనపైనా అంచెట్టి మెల్లగా ఏడుస్తున్నది.

పుల్లయ్య కంపించిపోయాడు. ఆమె దుఃఖానికి తానే కారణమని పించింది. అతనికి కళ్ళల్లో గిర్రున నీళ్ళు తిరిగాయి. తన్ను తాను మరచి పోయాడు. చటుక్కున కోడలి దగ్గరికివచ్చి "అమ్మా ! ఏడవకు. తప్పంతా నాది. మళ్ళీ చేయను. ఈ పాదాలు సాక్షిగా చెబుతున్నాను" అని అమాంతం కోడలి కాళ్ళకు సాష్టాంగ ప్రణామం చేశాడు. రంగమ్మ చిత్తగపోయింది. అన్నేండ్ల మామగారు అలా తన కాళ్ళమీద పడేటప్పటికి కొయ్యబారి పోయింది. తనకు తెలియకుండానే యేడుపుమాని చప్పునలేచి రెండడుగులు వెనుకకు వేసింది. కళ్ళు మూసుకుని వగర్పుతో డొక్కలు ఎగరవేస్తున్న జగ్గరావు ఇదంతా చూడలేదు. అతని లోకంలో అతను వున్నాడు.

"మామయ్యా. మామయ్యా !" అని మాత్రమే రంగమ్మ నోటినుంచి వెలువడింది.

ఆపిలుపుతో పుల్లయ్య మామూలు లోకంలో పడ్డాడు. గబగబా లేచివెళ్ళి, హాల్లోని కుర్చీలో కూలబడ్డాడు. రంగమ్మ అలానే నిలబడివుంది. అది స్వప్నమో వాస్తవమో అర్థం కాలేదు. మామగారి ప్రవర్తన అయోమయంగా కనిపించి అలాగే చూస్తూ నిలబడ్డది. చెక్కిలి మీద అంతకు ముందు జారిన కన్నీరు చారలు అలానే ఉన్నాయి.

"కోటయ్యగాడికి ఈ గడ్డమీద ఋణంతీరింది. లేకపోతే అలా ఎందుకు చేస్తాడు?" అంటూ లక్ష్మమ్మ వచ్చింది.

"ఏమిటి అత్తయ్యా! నిజంగా బటానీలు కొన్నాడటనా ?"

"నిజమేనవే! బటానీలియ్యమని పదిరూపాయల కాగితంతెచ్చాడట. మనం పంపించామనుకొని అర్ధణా బటానీలిచ్చి మిగతా చిల్లరయిచ్చి పంపాననీ అంటున్నాడు కోటయ్య కొడుకు. అంతా వట్టిదే. గింజలు నాలుగు చేతిలోవేసి నోటు దాచుకొన్నాడు. వీడీవూళ్ళో ఇంకా ఉంటాడా అంటు! ముసలయ్యఏడి ? ఇంతకుముందు ఇక్కడేఉండెనే! ఎక్కడ పెత్తనాలకు పోయాడు ?"

"ఎందుకు తొందర పడతావు అత్తయ్యా? ముందు నీ మనమడి దగ్గర తెల్సుకోనీ, ఏమిరా—కోటయ్య కొడుకు నీకు డబ్బులిచ్చాడు కదూ?"

"డబ్బులా, బటానీలు కొనుక్కొన్నాగా"

"ఇంకా అనుమానమెందుకే. ఓ ముసలయ్యా, నిన్నే పిల్చేది."

"ఆ," అని పుల్లయ్య మెల్లగా మూలిగినట్లుగా పలికాడు.

"ఇవ్వాళ్ళ పదిరూపాయలైంది. రేపు వేలవుతుంది. లే, లే, కచ్చేరి చావడికి పిలిపించి చెప్పతో కొట్టిస్తే కాని తేలదు. ఇంకా పండుకొన్నావేం లేవక?"

"మామయ్యకు ఒంట్లో సరిగా లేనట్లుంది. ఇంతకుముందే ఇక్కడ దాకా వచ్చి పడిపోయాడు. పోడు డబ్బు, తరువాత చూచుకోవచ్చు. పోయి చూడు అత్తయ్యా!" అన్నది.

లక్ష్మమ్మ కొంచెం ఆతురతతో పాలంలోకివచ్చి చూచింది. భర్త బాగానే ఉన్నట్లు కనిపించాడు. "ఇంకా పీఠం పెట్టుకు కూర్చున్నావేమి, పోయిరాక?"

ఉత్తరీయం వేసుకొని పుల్లయ్య మెల్లగా బయిలుదేరాడు.

"ఇదిగో ఇటుచూడు పుల్లయ్యా!"

అతడు వెనక్కి తిరిగి చూచాడు. ఏమీ కనిపించ లేదు. ప్రక్కకి తిరిగి చూచాడు. ఎవరూ కనిపించలా. ముందుకు చూచాడు. దూరాన ఎద్దు పోతూవుంది. ఎద్దుకు మాటలు ఎలావస్తాయి? మళ్ళీ సాగారాడు. "ఇదిగో నీకే చెప్పేది. కోటయ్య కొడుకు పది రూపాయలు అన్యాయంగా తీసుకున్నాడనేగా కచేరీచావడికి పిలిపించి చెప్పతో కొట్టటానికి సిద్ధమవుతున్నావు? నువ్వుమాత్రం తక్కువచేసింది ఏముంది? చంద్రశేఖరానికై మార్వాడీవద్ద హామీఉన్నమాట అబద్ధమా? నువ్వేచెప్పు! అదివట్టి ఫోర్జరీ అంటున్నావా? నిన్నుచంద్రశేఖరం ఎందుకు చెప్పతో కొట్టగూడదు? అసలు ఊళ్ళో ఎందుకు ఉండనియ్యాలి? నీకుడబ్బుఉంది కాబట్టి నీవేమైనా చెయ్యొచ్చు. కోటయ్యకు డబ్బులేదు. అందుకని చెప్పతో కొడతానంటావా? ఇదేనా న్యాయం? ఇదేనా పెద్దరికం? చెప్పవేం? ఎంతకాలం ఈ ఆటలు సాగుతాయి?"

పుల్లయ్యకు ఈమాటలు కర్ణకఠోరాలయ్యాయి. ఏదోభూతం తిన్న వెన్నాడుతున్నట్లనిపించింది. భయంతో చరచరా ముందుకు పోసాగాడు.

"పుల్లయ్యగారు. పుల్లయ్యగారు!"

అతడు ఒక్కసారిగా కంపించిపోయాడు. ఆ తత్తరపాటుతోనే ప్రక్కకు తిరిగిచూశాడు, ఆసందులోనుంచి నలభైయేళ్ళ కోటయ్య గిరజాల

ముడి జారిపోతుంటే రెండు చేతులతో సవరించుకుంటూ పరిగెత్తుకొని వస్తున్నాడు. గోచి చెంగుజారి పంచె కాళ్ళకు అడ్డుపడుతున్నది. పుల్లయ్య నిలబడ్డాడు.

"బాబూ, పొరపాటయింది. పొద్దున చినబాబు పదిరూపాయల నోటు తెచ్చాడు. కానీ నిబటానీలం పెట్టి తరవాత పంపిద్దామని నోటు తీసుకుని దూవాడు దాచిఉంచాడు. బేరంలో పడి మీనోటు వచ్చియివ్వటానికి జాగు చేశాడు. అంతకుతప్ప మరేమీ లేదు. ఇందులో ఏమన్నా తప్పుఉంటే క్షమించండి. ఇదుగో నోటు!" అని బొడ్లోనుంచి తీసి ఇచ్చాడు.

పుల్లయ్య నోటు పుచ్చుకొని వెనకకు తిరిగాడు. అతను పల్లెత్తు మాట అనలేదు. కోపచిహ్నాలు కూడా అతని ముఖంలో కనిపించలేదు. కోటయ్యకు మాత్రం మరీభయం కలిగింది. కిమ్మనకుండా వెళ్ళిపోయాడు.

9

"సత్యనారాయణా! సబ్బు, నీళ్ళు, తుండుగుడ్డ తెప్పించు." వాసుదేవశాస్త్రి రోగి మంచం దగ్గరనుంచి వస్తూ అన్నాడు. వెనక బిళ్ళ గోచి, ముందు వచ్చిళ్ళు వేలాడుతున్నవి. బుష్ షర్టుపై బుజాన స్టెతస్కోపు వేలాడుతున్నది.

"సబ్బు లేదే!" అన్నాడు పంతులు సత్యనారాయణ.

"సున్నిపిండీ, నీళ్ళన్నా తెప్పించు"

సత్యనారాయణ పెద్దకొడుకు సున్నిపిండి, నీళ్ళు, తుండుగుడ్డ తీసుకు వచ్చాడు. శాస్త్రి చేతులు కడుక్కొని తుడుచుకున్నాడు. కుర్రవాడు లోపలికి వెళ్ళిపోయాడు.

"అదృష్టవంతుడివి, ఆదాలో పడబోతున్నావులే," అని నవ్వుతూ శాస్త్రి వీధిఅరుగుమీద పరచివున్న చాపమీద చతికిల బడ్డాడు.

"ఆదా ఏమిటి?" పంతులు తెల్లబోయి అడిగాడు. శాస్త్రి అంతర్యం అతనికి తెలియక కాదు. ఆ విషయం స్వయంగా ఊహించటం ఇష్టం లేదు.

"గింజ కరువుకదా. ఇక వెనకబడతాయిలే" శాస్త్రి వివరించాడు.

ప్రాణాలతో పరిహాస మాడుతున్నాడని కోపంవచ్చింది. తన లేమి వల్లనేగదా ఆమాట స్నేహితుడై ఉండికూడా అనగలిగాడని పంతులుకు తనమీద తనకే అసహ్యం గలిగింది.

"మీ శాస్త్రం కేవలం ఆదా మార్గాలే చెబుతుందా?" వీధి రెండవ అరుగు పక్కన నిలబడి పంతులు అడిగాడు.

"పిచ్చివాడా! ఎందుకు అంతకోపం? అటు కూర్చో చెబుతా"

పంతులు అరుగుమీద కూర్చున్నాడు. శాస్త్రి మళ్ళీ అందుకొన్నాడు:

"మీ నాన్నకు ఎన్నేళ్ళు - ఎనభైదాటలా! ఇప్పుడు మందేమి పనిచేస్తుందంటా. ఇంతవరకూ చావు తప్పించుకొన్న వారెవరూ లేరు. ముందేమన్నా తప్పించుకొంటారేమో తెలియదు. డబ్బు కరిగించి పోస్తే ఇంకా నాలుగునాళ్ళు బ్రతికించవచ్చునేమో. నీదగ్గరా డబ్బులేకపోయె. ఆ ముసలాయన మాత్రం ఇంకా సాధించవలసిం దేమున్నది?"

"అయితే రోగిని చూడటానికి ఎందుకు వచ్చారు?"

"అదే నేనూ ఆలోచిస్తున్నది. అసలు వద్దామనుకోలేదు. మానివేదామనే. కాని పాడుడాక్టరుబుద్ధి వూరుకోనిచ్చింది కాదు. రోగికిలాగానే అతనికి కూడా ప్రాణాన్ని ఎలాగైనా నిలబెట్టాలనే ఉంటుంది. చివరి దాకా పోరాడుతూనే ఉంటాడు. అతని శాస్త్రం, ఊరుకోనీదు. అది అలాఉంచు. మీనాన్నగారికి క్షయ. పిల్లా జెల్లను అట్టేదగ్గరకు పోనీకు. ఆయన కోరినవన్నీ పెట్టించు. ఇంజక్షన్లు వగైరాలు నీవు భరించలేవు. ఈసీసాలో మాత్రలు నాలుగుగంటల కొకసారి నాలుగేసి చొప్పున చేత్తో ముట్టుకోనక కాగితములోవేసి యిస్తూ ఉండు. పంచదార మాత్రలని పిల్లలు తింటారేమో జాగ్రత్త!"

డ్రాము సీసా ఒకటి సంచిలోనుంచి తీసి యిచ్చాడు. సత్యనారాయణ ఆ సీసా యింట్లోపెట్టి బయటికి వచ్చాడు. శాస్త్రి సంచి పట్టుకొని బయలు దేరాడు. వద్దన్నకొద్దీ పంతులు అతనివెంట బయలు దేరాడు. దారిలో ఎవరూ మాట్లాడలేదు. కటిక చీకటి. రోడ్డు—పేరుకు కంకరరోడ్డే గాని అన్నీ గుంటలే. అన్నీ గోతులే. కత్తెరరాళ్ళు నిక్కబొడుచుకొని ఉన్నాయి. ఆ రోడ్లన్నీ బాగా అలవాటైనవి కాబట్టి ఎదురుదెబ్బలూ తప్పించుకొని పోతున్నారు. ఎవరూ మాట్లాడలేదు.

వాసుదేవశాస్త్రి చాలవిచిత్రవ్యక్తి. నైష్ఠిక కుటుంబంలో పుట్టాడు. తల్లిదండ్రులకు కూతురైనా కొడుకైనా అతడు ఒక్కడే. ఎంతో గారాబముగా పెంచారు. అతడు ఆడిందిఆట, పాడింది పాట అయింది. తండ్రికి అంతగా ఇష్టం లేకపోయినా ఇంగ్లీషు చదువు చదువుకున్నాడు. బి. ఎ. పూర్తి చేసి తండ్రి వద్దని బ్రతిమాలినా ఉన్నది కాస్తా ఊడ్చి యం. బి. బి. యస్. పూర్తిచేశాడు. భార్య కాపరానికి వచ్చింది. ప్రాక్టీసు పెట్టటానికి డబ్బు లేదు. కావాలంటే మామగారు సాయం చేసేవారే. కాని ఒకరిని పోయి అడగటం అతనికి ఇష్టంలేదు. అసలు విషయం అది కాదు. వైద్య సౌకర్యం లేక అవస్థపడుతున్న పేదప్రజలకు తోడ్పడాలని మొదటినుంచి ఉండేది. ఇప్పుడు అవకాశం లభించింది, ఎందుకు సాధించగూడదన్న భావంకలిగింది.

అతడు గ్రామంలో పుట్టి గ్రామంలో పెరిగాడు. గ్రామంలోని ఆస్తి పాస్తులను అమ్మి అతడు విద్యావంతు డయ్యాడు. కాబట్టి అతని నుండి కొంత సేవ కోరటానికి ఆ గ్రామానికి అధికారం ఉన్నట్లుగా భావించాడు. అందువల్ల కొద్దిమందులతోనే స్వగ్రామం చేరాడు. గ్రామీలకు సహజంగా ఉండే అనుమానంతోనే అతని స్వగ్రామం కూడా చూడ మొదలుపెట్టింది. నిజంగా ఇతగాడు యం.బి.బి.యస్. చదివితే పల్లెటూళ్లో ఎందుకుంటాడు? ఏబస్తీలోనో ప్రాక్టీసు పెట్టుకుంటే ఎడా పెడా సంపాయించవచ్చునే! ఏదో మర్మం ఉండాలని నిశ్చయించింది. అందువల్ల కాస్త ఉన్నవాళ్ళెవరూ అతనివద్దకు మందుకు వెళ్ళేవారు కారు.

అతడు ఊళ్ళో ప్రాక్టీసు పెట్టిన రెండునెలలకు ఆచారిగారికి పరమ రహస్యం తెలిసిపోయింది. వాసుదేవశాస్త్రి మెడికల్ కాలేజీలో చేరిన మాట వాస్తవమే కాని తోటివిద్యార్థినితో అక్రమంగా వ్యవహరించటం వల్ల మొదటి సంవత్సంలోనే డిబార్ చేశారట. అయిదేళ్ళు అతడు అక్కడ ఊరేగి వచ్చాడట. అంతేకాని వైద్యంగీద్యం ఏమీచదువలేదట. ఈవార్తను సత్యవ్రతులు శాస్త్రి చెవినివేశారు. అతడు కోపగించుకోలేదు. 'ఏమయ్యా ఇలాఅన్నావటగా' అని ఆచారిగారిని అడగలేదు. తన డిగ్రీని యెవరివద్ద చూపించలేదు.

ఊళ్ళలో సాధారణంగా కూలివాడి దగ్గరనుంచి షావుకారుదాక ఒక పరిపాటి ఉంది. కాస్త లేచి తిరుగుతూఉంటే అది జబ్బుకింద పరిగణించరు. ప్రాణం గొంతులో గుటగుటలాడుతుంటేనో, లేగి బాధపడలేక

పెడబొబ్బలు పెడుతుంటేనో రోగమున్నట్లు. లేదా కనీసం ఇరవైరోజులైనా పడకవెయ్యాలి. రోగమున్నప్పుడు ఆ నిదానమన్నా కనిపించాలి. ఈ చెప్పిన నిదానాలు కనిపించకపోతే వ్యాధికింద జమకట్టటానికి వీలులేదు. అందువల్ల బాగా ఉన్నవాళ్ళు బస్తీకి వెళ్లుతారు. లేనివాళ్ళు ఆచారిగారివద్దకు వస్తారు.

మొట్టమొదటి నాలుగు నెలలలో శాస్త్రికి కేసంటూ లేదు. కాకపోతే అన్నిచోట్లు తిరిగి, అన్నిమందులు తిని, నోరు కాయకాచి ఆశ వదలుకొన్న రోగులు ఒకరిద్దరు వచ్చారు. ఎక్కడా నయంకాని రోగాలు అతని వద్ద మాత్రం ఏమి నయమౌతాయి? అతడు ధన్వంతరి కాదు. స్పష్టంగా చెప్పివేశాడు ఉన్నదేదో. అది కొంత సదభిప్రాయం కలిగించింది. ఇలా ఉండగా ఒక సంఘటన జరిగింది. మల్లయ్యగారి పినతల్లికి బ్రెస్టు కాన్సర్ వచ్చింది. బస్తీకి తీసికెళ్ళితే మొదటిసారి శస్త్రచికిత్స చేశారు. కాని దోషం ఎక్కడో కొంతమిగిలి మళ్ళీ నాలుగేళ్లకు పెద్దనారింజకాయంత ప్రమాణమై కూర్చున్నది. వెనక శస్త్రచికిత్స చేసిన డాక్టర్ వద్దకే తీసుకు వెళ్ళితే 'లాభంలేదు. పట్టణం తీసుకువెళ్ళం'డని సలహాయిచ్చాడు. పట్టణం పోయినా ప్రయోజనం ఉండదని ఇంటికి తీసుకు వచ్చారు. ఒకరోజున ఆచారిగారు ఏదో పనిమీద వెళ్లి ఆ రోగిని చూచాడు. "ఈమాత్రం భాగ్యానికి పట్టణం తీసుకువెళ్ళాలా? పదిహేనురోజుల్లో మటుమాయం చేస్తాను చూడండి. డాక్టర్లని పేరేగాని వాళ్ళకు వైద్యం ఏమి తెలుసునంట!" అన్నాడు. ఆమె ఆశపడ్డది. చికిత్స ప్రారంభించమన్నది. ఆచారిగారి పట్టీలుపడ్డ మూడోరోజుకల్లా మంటలు, పోట్లు. బాధపడలేక శాస్త్రిగారిని పిలిపించి చూపమని ప్రాధేయపడ్డది.

శాస్త్రివస్తే ఆచారిగారికి కోపం. రాకపోతే మల్లయ్యగారికి కోపం. బాధ అనేది రోగికి లేకుండా ఉన్నట్లయితే పోయి ఉండేవాడు కాదేమో! కాని అవతల పడుతున్న నరకబాధనుగూర్చి వినలేక నేరుగా బయలుదేరి రోగిని చూచాడు. బ్రెస్టుకాన్సరు. పాషాణపుపట్టి వేసిఉన్నది. చర్మంమాత్రం చిట్లింది. వెంటనే ఆపట్టీలు తీసివేసి గాయాన్ని మందునీళ్ళతో కడిగి ఉపశాంతికి మందేదో ఇచ్చాడు, "వెంటనే పట్టణం తీసుకు వెళ్ళండి. అదృష్టముంటే బ్రతుకుతుంది లేకపోతే లేదు" అని

ఖండితంగా చెప్పివేశాడు. రోగి అవస్థచూచి సహించలేక శాస్త్రి గబగబా ఆచారిదగ్గరకు వెళ్ళాడు. ఆచారికి అర్థంకాక కళ్ళు అప్పగించిచూస్తున్నాడు

"రోగిని చూచావా? ఆకళితేమిటో ఎందువల్లవచ్చిందో అర్థం చేసుకొన్నావా? పుసపుస పాషాణంవేస్తే అయిపోయిందనుకున్నావా? ఎక్కడ నేర్చుకొన్నావయ్యా ఈవైద్యం?" అని శాస్త్రి జాడింపుకు అందుకున్నాడు.

"ఓహో, నీకు వైద్యంకూడా తెలుసే!"

"నాకు వైద్యం వచ్చోరాదో ఇప్పుడు దేనికి? రేపుకోర్టులోమల్లయ్య గారు కేసుపెట్టినప్పుడు తమ వైద్యవైశారద్యం ఏమిటో చూపింతురుగాని" శాస్త్రి ఆగకుండా చర్రున ఇంటికివెళ్ళాడు.

అతడుపోయిన అరగంటకు ఆచారిగారికి ఆవేశం దిగజారి మామూలు లోకంలోపడ్డాడు. మల్లయ్యగారు కేసుపెడితే తనగతి ఏమవుతుంది? అందుకు ఆయన సమర్థుడుకూడా. మల్లయ్యగారితో శత్రుత్వమేకాక ఊళ్ళోఉన్న కాస్త పేరుపోతుంది. గడగడ వణకిపోయాడు. ఆరాత్రి మల్లయ్యగారి కాళ్ళువేళ్ళు పట్టుకుని కేసుపెట్టనని అతనిచేత చేతిలోచేయి వేయించుకొనివచ్చాడు. శాస్త్రి కేసుపెడతాడేమో, చూస్తూచూస్తూ అతన్ని ఎలా ప్రతిమాలుకొంటాడు? ప్రతిమాలుకొన్నా తాను చేసిన అపకారానికి ఊరుకుంటాడా? ఆ మరునాడే బస్తీకివెళ్ళి ప్లీడర్నికనుక్కుంటే కేసు పెట్టవచ్చుననీ, జరిమానా పడవచ్చుననీ తేలింది. గత్యంతరంలేక ఆరాత్రి చీకటి మాటునవెళ్ళి శాస్త్రి కాళ్ళమీదపడ్డాడు. తెలిసీ తెలియనివైద్యం చేస్తే మర్యాద దక్కదని శాస్త్రి హెచ్చరించి పంపాడు.

ఈ సంగతి క్రమంగా మల్లయ్యగారిద్వారా పాక్కింది. అప్పటి నుంచి శాస్త్రికి ప్రాక్టీసు పెరిగింది. దీనికితోడు గడ్డుకేసులు నాలుగైదు నయం చేశాడు. దానితో ఊరంతకు ఆయన యం. బి., బి. యస్. అని తెలిసింది. అయితే అతనికి డబ్బు ప్రధానం కాదు. అందు వలన ఉన్నవాళ్ళ దగ్గర ఉన్నట్టుగా తీసుకొని పేదసాదలకు కొంత తోడ్పడుతూ వచ్చాడు. తమవద్ద ఎక్కువ తీసుకుంటున్నాడని కంటుగావున్నా మరొకరు లేక పోవటంవల్ల అతని దగ్గరకు వెళ్ళక తప్పలా.

కాస్త దారిలోపడ్డాననుకొంటూ ఉండే శాస్త్రికి ఆకస్మికంగా భార్య చనిపోయింది.

తరువాత ఎంతోమంది తమ పిల్లలను ఇస్తామని వచ్చారు. ముసలితనంలో ఉన్న తండ్రి, “చేతులు కాళ్ళ్వగో లేవురా మళ్ళీ పెళ్ళి చేసుకో” మని బ్రతిమాలాడు. “ఈ పండు ముసలితనంలో నాకు దిక్కు లేకుండా చేస్తావా” అని నిష్ఠురాలు ఆడాడు. కాని లాభం లేకపోయింది. శాస్త్రి ఉద్దేశం ఎవరికీ తెలియదు. చివరికి తండ్రి ఆ దిగులుతోనే చచ్చిపోయాడని, ఊళ్ళోవాళ్ళు అంటారు. కాదు గుండె జబ్బువల్ల చచ్చిపోయాడని శాస్త్రి చెబుతాడు.

ఇంతలో 1942 ఉద్యమం వచ్చింది. శాస్త్రి ఏమీ చేయకపోయినా ప్రభుత్వం డిటెన్యూగా పట్టుకు వెళ్ళింది. అక్కడ ఉండగా ఎలాంటి రాజకీయానుభవాలు కలిగినవో చెప్పలేము కాని అతని దృష్టిలో మాత్రం విపరీతమైన మార్పు వచ్చింది. కారాగారవాసమే ఆ పరిణామం కలిగించిందో, అప్పటి సహచరుల ప్రవర్తనతోనే విరక్తి కలిగిందో, చదివిన పుస్తకాలే అలా చేశాయో తెలియదు. అక్కడ ఏ పుస్తకాలు చదివాడో తెలియదు కాని, హోమియో చదివిఉండాలి. లేకపోతే జైలునుంచి వచ్చీరావడంతోనే పంచదార మాత్రలు ఇస్తున్నాడు.

ఇప్పటికి వీలైనంతవరకు హోమియో పద్ధతే అనుసరిస్తున్నాడు. కాని ఇదివరకున్న జాతీయ ఆవేశం, జాతీయ భావాలు లేవు. అధికారం, లాభం దక్కకపోవటం కారణం కాదు. యం. యల్. ఏ గా నిలబడమని పార్టీ పెద్దలు స్వయంగావచ్చి హెచ్చరించారు. అతడు నిరాకరించాడు. రాజకీయ బాధిత సహాయక సభ్యులంతా అతనికి తెలిసినవాళ్ళే. నిజానికి అర్జీ పెట్టమని ఎంతో బలవంత పెట్టారు. “నాకు దేనికి? పిల్లలా జెల్లలా? జానెడుపొట్ట, కావాలంటే మందులసంచి ఉండనే ఉన్నది” అని శాస్త్రి నవ్వాడు.

శాస్త్రి సత్యనారాయణతో కలిసి యింటికి వచ్చేటప్పటికి అరుగు మీద ఎవరో కూర్చున్నారు. చీకట్లో ముఖం కనిపించక ‘ఎవరది?’ అని అడిగాడు.

“నేనండీ డాక్టరుగారు!”

“నేనంటే” డాక్టరు తలుపుతీస్తూ అడిగాడు.

"మల్లయ్యగారి అబ్బాయిని. మా నాన్నగారు మందుకు పంపిస్తే వచ్చాను."

"లోపలికి వచ్చి ఆ కుర్చీలో కూర్చో. సత్యనారాయణ మందుఇచ్చి ఇప్పుడే వస్తాను."

సత్యనారాయణహాల్లో కూర్చున్నాడు. కుర్రవాడితో పక్క గది లోనికి వెళ్ళుతూ "ఏమిటిరా జబ్బు?" అని డాక్టరు అడిగాడు. అన్ని మాటలూ పంతులుకి వినిపిస్తూనే ఉన్నాయి.

"ఏమిలేదు. ఒళ్ళు తిమ్మిరి తిమ్మిరిగా ఉన్నదంట."

"అదేమిటిరా, నీకా మీ నాన్నకా?" డాక్టరు నవ్వాడు.

"అదికాదండి, పులకపులకగా ఉన్నదంట, ఆమాట అనబోయి తిమ్మిరి అన్నానులెండి. తలగొడ్డళ్ళతో పగలేసినట్టుగా ఉన్నదంట."

శాస్త్రి మందుకలుపుతూనే "సీసా తెచ్చుకున్నావా?" అని అడిగాడు.

గంగాధరం లాగు రెండు జేబులూ తడువుకున్నాడు. "అవ్, అవ్, పోయింది. దానికైనా బుద్ధిలేదు. ఏమిచేసేది? సరేకాని డాక్టరుగారూ, ఏదైనా సీసా ఉంటే యివ్వండి. రేపు పొద్దున్నే తీసుకొస్తాను."

"ఇట్లా ఎన్ని సీసాలైయాయో?"

"ఏమండోయ్ డాక్టరు గారు, ఇటుచూడండి! నేనెప్పుడైనా సీసా తెస్తానని చెప్పి తేకుండా మానేశానా?"

"నువ్వు కాదులే. కాని..."

"ఎవడో బుద్ధితక్కువవాడు చేసిఉంటాడు. అంతా అలాంటివాళ్ళ యితే మీరేమి మందు లిస్తారు? మేమేమి తీసుకెళ్ళుతాము!"

డాక్టరు ఖాళీసీసా ఒకటి చూచి మందుపోసి యిస్తూ "ఈ పూట సగం, రేపు పొద్దున సగం తాగమను. ఎలావున్నదీ రేపు సాయంత్రాలు వచ్చి చెబుతావుగా?"

"అయితే యీమందు దేనికి? పారబోస్తా!"

"ఓరి పిడుగా మందు పారబోస్తానంటావేమిరా?"

"రేపు సాయంకాలం వచ్చి ఎలా ఉన్నది వచ్చి చెప్పమంటున్నా రంటే నయం కాదనేగా. నయంకాని మందు దేనికి డాక్టరుగారూ?"

"నువ్వు రావద్దు. మీ నాన్నే వస్తాడులే చెప్పు."

గంగాధరం ఒక్క అడుగువేసి ఆగాడు. మళ్ళీ వెళ్ళబోయి డాక్టరువైపు చూచాడు.

"ఏమిటిరా? ఇంట్లో ఇంకా ఎవరికన్నా మందు కావాలా ఏమిటి?"

"ఇదిగో డాక్టరుగారు, పిసినిగొట్టుతనంకూడా పోవటానికి ఏమన్నా ఉంటే ఇందులోనే కాస్త కలిపి యివ్వండి పుణ్యముంటుంది."

శాస్త్రికి అర్థం కాలేదు. తన వైద్యాన్నే వెక్కిరిస్తున్నాడో, అమాయకంగా అడుగుతున్నాడో బోధపడలేదు. కోపం తెచ్చుకుని "ఇవాళ ఇదన్నావు. రేపొద్దున్న విషం కలపమంటావు. ఉండు చెబుతాను మీ నాన్నకి."

"ఎందుకండి కోపం! మొన్న స్కూల్లో మీరే కదా చెప్పింది, శరీరం బాగుంటేనే మనసు బాగుండేదని. లాగులూ చొక్కాలూ చిరిగి పోయినవి కుట్టించు మంటే వినడు. మీరే చూడండి - సీసా లాగుజేబులో వేసుకొస్తే దారిలో ఎక్కడో పోయింది. లాగు సరిగా ఉంటే సీసాపోయి ఉండేది కాదుగదండీ. ఇది ఒక్కటంటే ఒక్కటే కాదు. కడుపార తాను తినడు, మమ్మల్ని తిననీడు. ఒంట్లో సరిగ్గావుంటే ఇలాంటి బుద్ధి వస్తుం దంటాగా మీరే చెప్పండి,"

లాగు చినుగులు, గంగాధరం ముఖం చూచిన తరువాత డాక్టరు నవ్వకుండా ఉండలేక పోయాడు. "అది పెద్దజబ్బు. నింపాది మీద కాని నయంకాదులే. చీకట్లో పోగలవా? ఎవరినన్నా పంపించేదా?" అన్నాడు. "నాకేంభయంలేదు లెండి" చీకట్లో యింటికి వెళ్ళాడు.

శాస్త్రి హాల్లోకివచ్చి "అంతా వింటున్నావా?" అని సత్యనారాయణను అడిగాడు. "వినకేం, వాడన్నదాంట్లో అబద్ధం నాకెక్కడా కనిపించలేదు" అన్నాడు. శాస్త్రి నిట్టూర్చి "వాడిలో నీకేమి కనిపించింది?" అన్నాడు.

"అమాయకత్వం."

"అంతేనా? వాడు పెద్దవాళ్ళు చెబుతున్నారని వినడు. వాడికి తోచాలి. సహేతుకంగా కనిపించాలి. అనుభవానికి తగలాలి. అంత[illegible]

నూరుచెప్పు, వెయ్యిచెప్పు నమ్మడు. వాడికి సహేతుకంగా కనిపించిందో ఆమాట పాటిస్తాడు. చెప్పినవాళ్ళను గౌరవిస్తాడు. వాళ్ళ నాన్న చెప్పే దానిమీద కించిత్తుకూడా నమ్మకంలేదు. అందువల్ల ఆయనమీద గౌరవం లేదు. నేను వాడిని ఏమిచేశాను? పెట్టి పోషిస్తున్నానా? కష్టసుఖాలకు ఆదుకొంటున్నానా? ఏమీ లేదు. నామీద వాడికున్న గురి, గౌరవం, భక్తి వాళ్ళతండ్రిమీద లేవు."

"నిజమే! కనిపిస్తూనే ఉంది."

"వాడే కాదు. సాధారణంగా మానవతత్త్వమే అలాంటిది. గుడ్డిగా నమ్మమంటే, బుద్ధిమంతులు చెప్పారు వినమంటే వినడు. హేతువు అడుగుతాడు. సమంజసత్వం విచారిస్తాడు. అనుభవాన్ని పురస్కరించుకొని పరీక్షిస్తాడు. వీటన్నిటికీ నిలచిన దాన్ని గౌరవిస్తాడు. అనుసరించటానికి ప్రయత్నిస్తాడు. అందువల్ల భక్తివిశ్వాసాలు లేవని, ఈయుగాన్ని యిప్పటి సమాజాన్ని నిందించి లాభంలేదు. నేను గొప్పవాణ్ని మా సంప్రదాయాలు గొప్పవి అంటే ప్రయోజనం లేదు. నీగొప్ప ఎక్కడుందో, మీ సంప్రదాయాల విశిష్టత ఏమిటో చూపాలి. ఉపపత్తుల చూపి ఆచరణలో సాధించాలి. అలా కానినాడు మానవుడు ఆగొప్పను, విశిష్టతను త్రోసివేస్తాడు. త్రోసి వేయకపోతే వాడు మానవుడే కాదు.

"ఈనాడు మనసమాజంలో జరుగుతున్న సంఘర్షణ ఇది. శ్రుతిస్మృతి అర్థాలను ప్రశ్నిస్తున్నాడు. అదేమి న్యాయమని అడుగుతున్నాడు. అది యీనాటి పరిస్థితులలో పనికిరాదు అంటున్నాడు. కొత్తవి సృష్టించుకోవాలి అని ఆందోళనపడుతున్నాడు. ఒకపక్షం ఇలావాదిస్తూఉంటే మరొకపక్షం దేశం, జాతి, ప్రజానీకం అంటూ ఆవేశం ఎక్కిస్తున్నది. వ్యక్తిసముదాయాన్ని మించి జాతి, ప్రజానీకం, సమాజం, ఎక్కడున్నదో తెలియదు. అధిక సంఖ్యాకులకు శ్రేయస్కరమైనదే ధర్మం, వారికి ఉపయోగిస్తేనే శాస్త్రం, వారికి ఆనందమిస్తేనే కళ అని అంటున్నారు. ధర్మమేదో శాస్త్రమేదో, కళఏదో నాకు నేను నీకు నీవు చెప్పుకోటానికి వీలులేదు. అధిక సంఖ్యాకులు ఏమనుకుంటున్నారో దానినిబట్టి చెప్పుకోవాలి. ఈతత్వంతో శివాలు ఎక్కిస్తున్నారు. ప్రజలు వివేకం ఉన్నది విచారించుకొందామని మరచిపోయి శరభ దశ్శరభలు కొడుతున్నాడు.

"ఈ పరిస్థితులలో మనవంటి అల్పసంఖ్యాకులకు రెండే మార్గాలు వున్నాయి. మనవ్యక్తిత్వం పూర్తిగా విడిచిపెట్టి అధిక సంఖ్యాకులలో లీనమైపోవాలి. వీళ్ళు చెప్పింది వేదవాక్కుగా ఒప్పుకోవాలి. ఆడిందిఆట పాడింది పాటగా ఆనందించాలి లేదా సంకుచితస్వార్థాన్ని అధిగమించి సర్వమానవ కోటికీ–అంటే ప్రతిఒక్క మానవునికీ శ్రేయస్కరమైన ధర్మమార్గాన్ని చూపించగలగాలి. ఆమార్గం సహేతుకం, సమంజసం, ఆచరణ సాధ్యమని నిరూపించి నిత్యజీవితంలో నడిచి చూపించాలి. అందరికీ దీనిని అందుబాటులోకి తేవాలి. ఆనాడు బుద్ధుని సిద్ధాంతాలు ఆసేతు హిమాచలమే కాక, ఖండఖండాంతరాలలో వ్యాపించినవంటే ఇదే కారణం. నేడు అలాంటి గురుతరబాధ్యతే వివేకవంతులమీద ఆధారపడివుంది. ఈ రెండూ జరగక పోతే మనం నామరూపాలు లేకుండా నాశనమైపోతాము. ఇవీ ఇప్పటి పరిస్థితులు.

"అన్నట్టు ఈ ప్రస్తావన ఎందుకువచ్చింది? కారణమే కనిపించటం లేదు. కాని ఏదో ఉండిఉండాలి. పాడు మనస్సు కోతిలాగా యీకొమ్మ నుంచి ఆకొమ్మకు, ఆకొమ్మకు దూకుతూ ఉంటుంది."

ప్రొద్దుపోయింది వస్తానని సత్యనారాయణ లేచివెళ్ళాడు. శాస్త్రి అతన్ని రోడ్డువరకూ సాగనంపివచ్చి, ఆలోచిస్తూ కూర్చున్నాడు.

సత్యనారాయణ తనవెంట ఎందుకువచ్చాడు? తండ్రివిషయం మాట్లాడవలసినది ఏమున్నది? చెప్పవలసినదేదో అతని ఇంటివద్దనే చెప్పాడు. ఏదో చెప్పదలచే ఇంతదూరంవచ్చాడు. తనతో ఏమి మాట్లాడదలచాడు? పుల్లయ్య చంద్రశేఖరం వ్యవహారమేమైనా చెప్పదలచాడా? అతనికి తెలియటానికి అవకాశమున్నదా? పుల్లయ్య లెక్కల వ్యవహారమంతా అతడేకదా చూస్తున్నది. అయినా ఇలాంటివ్యవహారం సత్యనారాయణకు చెప్పి ఉంటాడని నమ్మకమేమిటి? ఒకవేళ ఆవ్యవహారమే మాట్లాడటానికివచ్చి ఉండవచ్చు. కాని తరువాత మనసుమార్చుకొని ఉండవచ్చును. నాసలహా అతనికి కష్టంకలిగించి ఉంటుందా? కష్టంకలగటానికి అవసరమేమీ కనిపించటమూలేదు. ఇష్టముంటే అనుసరిస్తాడు. లేకపోతే మానివేస్తాడు.

అసలు పుల్లయ్య చంద్రశేఖరాలకు తగాదా ఎందుకువచ్చినట్లు? ఇందులో ఎవరిదితప్పు? పుల్లయ్య మాటతప్పి వాదనటానికి మనస్కరింప

టము లేదు. డబ్బుపోతుందన్న తహతహలవల్ల, అబద్ధాలకు దిగుతున్నాడా? కాక శేఖరమే దురాగతానికి ఒడిగట్టాడా? సత్యం ఎలా తెలుస్తుంది వాళ్ళకు తప్ప? ఇద్దరూ కోర్టుకు యెక్కుతున్నారు. సాక్ష్యంకోసం గ్రామం మరీ అల్లకల్లోలమైపోతుంది. కక్షలు రేగుతాయి. అర్థమూ పర్థమూ తెలియని వాళ్లు బలియైపోయేవరకూ వస్తుందో ఏమో !

ఆపదలోఉండే కాకి ఒకటి అరిస్తేనన్న పది కాకులు చేరతాయి. మానవుడు అలా కాడు. కష్టసుఖాలు పైనుంచివచ్చి పడ్డవి కావు. అంతః కలహాలకు గురియై చేతులార తెచ్చుకుంటున్నారు. పశుపక్ష్యాదులలో కనిపించే మైత్రిఅన్నా వీళ్ళకు యెందుకు ఉండదు ? ఈ కలహాలు, కక్షలు యెందుకు వస్తున్నవి? సహకారం, సహనం, సానుభూతి, సామరస్యం యెందుకు కొరవడుతున్నవి ? ఇవి లోపించిననాడు మానవత్వం మాత్రం ఉంటుందా ? ఉండనీ ఉండకపోనీ తనకు ఈ సంగతి దేనికి ? ఈ భావాలతో తాను ఒక దేవుణ్ణి సృష్టించటం లేదా ? ఒకసారి పుట్టిన తరువాత ఈ దేవుడు ఊరుకుంటాడా? భక్తబృందాన్ని తయారు చేస్తాడు. దీన్ని పాపుల మీదకి పంపకం చేస్తాడు. ఈ ధర్మాధర్మ వాతావరణ ప్రబోధం దేనికి ? ప్రతి వాళ్ళకు ఆలోచించుకునే శక్తి లేదా ? తాను వాళ్ళకన్న గొప్పవాడా? ఆ అహంకారం లేకపోతే ఈ సమస్యలన్నీ తన నెత్తిన ఎందుకు వేసుకోవాలి ? తనకు ఉత్తమమని తోచిందీ, తన అంతఃకరణం ఆదేశించినదీ చేస్తే సరిపోతుంది. అంతకు వినా ఉత్తమమైనది మరొకటి కనపడటం లేదు.

ఆ రాత్రి మక్కూరులోని వంటకాలు అలాగే ఉండిపోయాయి.

10

పంతులు తన యింటిపద్దకు వచ్చేటప్పటికి వాకిటిముందు తారట్లాడుతూ ఎవరో వ్యక్తి కనిపించాడు. చీకట్లో గుర్తు పటలేక ఎవరా అని నిదానంగా పరిశీలిస్తూ నిలబడ్డాడు.

"పంతులు గారూ?"

"ఆఁ. ఎవరది?"

"నేనే... చంద్రశేఖరాన్ని."

"మీరా? రండి. ఎంతసేపయింది వచ్చి?"

"ఒక అరగంట అయివుంటుంది. కాస్త బయటికి వెళ్లుదాము వస్తారా?"

సత్యనారాయణకు అతడు బయటికి ఎందుకు రమ్మంటున్నాడో అర్థమయింది. చీకట్లో అతనివెంట వెళ్ళటం మంచిదా? ఒకవేళ పుల్లయ్య తమ యిద్దర్నీ చూస్తే ఏమనుకుంటాడు! పుల్లయ్య కాదు మరొకవ్యక్తి అయినా అనుమానించక తప్పదు. అసలు అనుమానించవలసిన అవసర మేమున్నది? తాను అపమార్గం అనుసరిస్తేకదా? ఇంతవరకూ తాను అలాంటి పని ఏమీ చేయలేదు. చేయాలన్న ఉద్దేశమూ లేదు. అయినప్పుడు తానెం దుకు భయపడాలి? ఇతరులకు భయపడుతూ ఎంతకాలం బ్రతుకుతాడు? పుల్లయ్య చూచి తనపై కత్తిగడితే? తాను తన కుటుంబం ఏమౌతుంది? ఇప్పుడుమాత్రం తమ్మి ఊరకపెట్టి పోషిస్తున్నాడా? ఈ చాకిరి మరొక చోట చేస్తే పొట్ట గడవకపోయిందా!

సత్యనారాయణ చంద్రశేఖరం వెంట ఆ చీకట్లోనే నడుస్తున్నాడు. ఊరి బయటికి వచ్చారు. అతనికి జంకు కలిగింది.

శేఖరంగారు దురుద్దేశంతో తన్ను ఊరిబయటికి తీసుకవస్తున్నా డేమో? తన్ను చంపితే అతనికి వచ్చే ప్రయోజన మేమిటి? బ్రతికి ఉంటేనే అతనికి ఏమైనా ప్రయోజనం కలగవచ్చును. ప్రతిపని ప్రయోజనాపేక్షతో జరుగుతున్నదా? మొన్న చదువుకుంటున్న కుర్రాణ్ని చంపి ఊరిబయటి బావిలో ఎందుకు పడేశారు? సరిగా విచారణ జరిగిన పాపానకూడా పోలేదు. తనకూ అదే జరిగితే? పిరికితనం అలా అనిపిస్తున్నది అంతే.

కాలవ వంతెనమీద శేఖరం కూర్చున్నాడు. సత్యనారాయణ అతని ప్రక్కనే చేరాడు.

"పంతులుగారూ! మీకు అన్నీ తెలుసు. ఒకరిచేత చెప్పించుకొనే వాళ్ళు కాదు. అయినా నా ఆందోళనకొందికి తీసుకవచ్చాను. అన్యా యంగా నాకు తోడ్పడాలని కోరటం లేదు. నాదే అన్యాయమైతే మిమ్మల్ని చూడటానికికూడా ధైర్యం వుండేది కాదు. కేవలం ధర్మం చెప్పం డని గుర్తు చేయటానికి తీసుకవచ్చాను."

శేఖరం సత్యనారాయణవైపు చూచాడు. అతడు మాట్లాడలేదు.

"ఏమంటారు?" శేఖరం హెచ్చరించాడు.

"శేఖరంగారూ! మీరేమంటున్నారో నాకు అర్థం కావటంలేదు. మీపై పుల్లయ్యగారు ఫోర్జరీ కేసు పెట్టిన సంగతి మాత్రం వలుగురితోపాటు నేనూ విన్నాను. సత్యమెంతో మీ ఉభయులకు తెలుసు కాని ఇతరులకు ఎలా తెలుస్తుంది? ధర్మమెప్పుడూ ఓడిపోదు. ఏనాటికైనా గెలిచి తీరుతుంది. సత్యం తెలిసిఉంటే ధర్మానికి నిలబడటం న్యాయం. దానికి ఎవరూ కాదనరు."

"ఇదుగో ఇలా చూడండి. పుల్లయ్యగారి లెక్కలన్నీ మీరు చూస్తున్నారు. నిజం మీకు తెలియదా? నామనస్సు బాగాలని చూస్తున్నారు. అందులో తప్పేమీ లేదు. పంతులుగారు, కాస్త ఆలోచించండి. సమాజములో లేశమైనా నీతి, నియమం, సంస్కారం ఉన్నవంటే అవన్నీ మీ పూర్వులు పెట్టినభిక్ష. సంకుచితత్వం స్వార్థం అధిగమించి సమాజాన్ని యీ స్థాయికి తీసుకువచ్చారు. ఏ ధర్మంకోసం సర్వసంగపరిత్యాగం చేసి తపస్సు చేశారో, ఆ ధర్మాన్ని మీ కాళ్ళక్రింద నలిపి వేయకండి. ధర్మం దానికంతకు అది ఎన్నడూ నెగ్గదు. మానవుడు తోడ్పడాలి. సుప్రతిష్ఠితం చేయాలి. కేవలం నాకోసమని నేడు ధర్మప్రసక్తి తేవటంలేదు. ఆస్తి అంతా ధ్వంసం చేసుకొన్నాను. ఇవాళ ధర్మంకోసమని చెబితే ఎవడు నమ్ముతాడు? లేదు. కేవలం కార్మికుల రక్తంపిండి త్రాగటానికే, తలపెట్టాను. యుగయుగాలనుండి వస్తున్న సంస్కారాన్ని కూకటివేళ్ళతో పెకలించి వేయటానికి తలపెట్టాను. ఆఘోరపాపమే బెడసి కొట్టిందేమో ఎవరికి తెలుసు? కాని నా పాపఫలం నేను అనుభవించాలి. అంతేకాని పసిపిల్లలు చేసినపాపమేమిటి? తప్పుచేశానని రేపు నాకు కారాగారవాసశిక్షవేస్తే వాళ్ళగతి ఏమౌతుంది? వాళ్ళకు నీళ్ళుపుడతాయా? కూలినాలి చేసుకొని అయినా జీవించటానికి అవకాశం ఉంటుందా? ఆడపిల్లలకు పెళ్ళిళ్ళు ఎలా అవుతాయి? నాకోసం కాదు. ఆ పిల్లలు సగౌరవంగా బ్రతకటానికి మార్గం చూపించండి. దీనికి ఎంతో త్యాగం చేయవలసి ఉంటుంది. "వాస్తవమే నేను కాదనను-పుల్లయ్య మండిపడతాడు. పగ సాధించటానికి ప్రయత్నిస్తాడు. కాని మీకు ఉన్న గౌరవాన్ని నాశనం చేయలేడు. ఇప్పుడున్న జీవనోపాధి పోదు. అతని దగ్గర కాకపోతే మరొకరి దగ్గిర గుమాస్తాగిరి చేస్తారు. నేరుగా నేడు మీకు ఏవిధ

సహాయం చేయలేను. ఇదీ పరిస్థితి. ఈసంగతిచెప్పి మీసహాయం పొందాలని వచ్చాను."

సత్యనారాయణ కొంతసేపటివరకు మాట్లాడలేదు. ఆ మౌనం శేఖరానికి భయంకరంగా ఉంది. అతనికి గుండెలు కొట్టుకొంటూ ఉన్నాయి. ప్రక్కచెట్ల తోపులోనుంచి గుడ్లగూబ కూసింది.

"శేఖరంగారు! ఏమిచెప్పమంటారు? మాపూర్వులు ఎప్పుడైనా ఏదైనాచేసిఉంటే అపేక్షబుద్ధిలేక స్వతంత్రులై చేయగలిగారు. నేనుఆస్థితిలో లేను. నాకు క్షుత్పిపాసలున్నాయి. పైగా పరాధీనమైనబ్రతుకు. ఇలాంటి వాడు ధర్మాధర్మాలు నిర్ణయిస్తాడా? వట్టిది శేఖరంగారూ వట్టిది. మీలాంటివారే దానికి సమర్థులు, నావంటివారివల్ల ఏమౌతుంది? నేను చాలా సామాన్యుణ్ణి. ఈనాటి స్థితిగతులు నాకు తెలియవు. ఆలోచించుకొనే తాహతుకూడాలేదు. ఎందుకు నన్ను వ్యవహారంలోకి లాగుతారు? మంచిచెడ్డలేవో మీలాంటివాళ్ళు నిర్ణయించి చూపితే, నాలాంటివాళ్ళు అనుసరించటానికి ప్రయత్నిస్తారు. ప్రయత్నించటానికైనా కొంతశక్తి సామర్థ్యాలు కావాలి, అవికూడా ఉన్నట్లుగా తోచటంలేదు. క్షమించండి శేఖరంగారూ! అంతకన్నా నేను చేయగలిగింది ఏమీ కనిపించటంలేదు."

"అంతేనా? మీరు నాస్థితిలోనే ఉన్నారనుకోండి. అప్పుడేమి చేస్తారు?" నిరుత్సాహంగా శేఖరం ప్రశ్నించాడు.

"మీరు తప్పుచేశారని నేను అనలేదు. అనబోను. అనలేనుకూడా. నాపరిస్థితి మనవిచేశాను."

కొంతసేపు ఎవరూ మాట్లాడలేదు. చివరికి చంద్రశేఖరం తనకుతాను చెప్పుకొంటున్నట్లుగా అన్నాడు.

"ఇంతవరకూ పొరపాటు పడ్డానన్నమాట. మంచిచెడ్డలు, ధర్మాధర్మాలు ఎవరికివారు నిర్ణయించుకొని అనుష్ఠించే వనుకొన్నాను. కాదు-అవి సంఘం తేల్చవలసినదే. ఏదిధర్మమో, ఏదిశాస్త్రమో సమాజమే తేల్చాలి. అంటే ఉమ్మడిగా పశుబలంతో తేల్చవలసినదే నన్నమాట. ఎవరుఎక్కువ మందిని ఆకర్షించగలిగితే వారిదే శాస్త్రం వారిదేధర్మం. కాబట్టి శాస్త్రాలు సిద్ధాంతాలు భావాలు డబ్బునుబట్టి ఉన్నాయంటే ఆశ్చర్యపడవలసిన ఉంది? పంతులుగారు సరిగానే చెప్పారు. ఏమండోయ్, మీసలహా

మరచిపోలేను. అనవసరంగా మీకు లేనిపోని ప్రయాస కలిగించి ఇక్కడ
దాకా తీసుకువచ్చాను. క్షమించండి. ఊళ్ళోకి బయలుదేరుతున్నారా?"

శేఖరం లేచాడు. అతని వెంట సత్యనారాయణ బయలుదేరాడు.
శేఖరం తన యింటిదారి పట్టాడు. సత్యనారాయణ డాక్టర్ దగ్గరకు పోదా
మని అటు కొంతదూరం వెళ్ళాడు. ఇప్పుడు పోయి అతని నిద్ర చెడగొట్టటం
దేనికి? అతని అభిప్రాయమేమిటో ఇదివరకే తేల్చి చెప్పాడుగా? ఈ
సంగతి చెప్పినా అతడు కొత్తగా యిచ్చే సలహా ఏముంటుంది? అతని మన
స్సులో పుల్లయ్య కనిపించాడు. "ఏమోయి పంతులూ, నీకంద్రికీ నీకూ
ఇన్నేండ్లనుంచి తోడ్పడుతున్నానే ఇంతకూ నువ్వు చేయబూనుకొన్న దేంటి?
ప్రత్యర్థులతో జేరి నన్ను ధ్వంసం చేస్తావా? ఈ నీతినే నీపిల్లలు నీపట్ల అవలం
బిస్తే యెలా ఉంటుంది? అసలు కుటుంబజీవనం ఉంటుందా? నీమాత్రం ధర్మ
దీక్ష ద్రోణుడికి లేదంటావా? అతనికన్న నీవు యెందులో గొప్పవాడివి?
కౌరవులు చేసినది అన్యాయమని అతనికి స్పష్టంగా తెలుసు. అతడు పాండ
వుల పక్షాన యెందుకు చేరలేదు? ఏం పంతులూ మాట్లాడవేం? న్యాయ
మంటే నల్లగా ఉంటుందో, తెల్లగా ఉంటుందో నీకేమి తెలుసు? నీ ఒక్కడి
వల్లా ఏమౌతుంది గనక? అనవసరంగా తింటున్న కూడు పాడుచేసుకోకు.
హామీ నిజంగా ఇచ్చానో లేదో మా ఉభయులకే తెలుసు, కాని మరొకరికి
తెలియాలన్న అవసరం లేదు. తెలిసి ఉండి సత్యం చెప్పలేదని నిలవేసి నిన్ను
యెవరూ అడగలేరు. అంతగా వస్తే నేనులేనా? ఊరక చూస్తూ ఊరుకుం
టావా? నీకు దెబ్బతగిలితే ఒకటీ, నాకు తగిలితే మరొకటేనా? చేతనైతే
ఆ ధర్మవిచారం నా దగ్గర వచ్చి సాగించు. అంతే కాని పిచ్చిపిచ్చిగా వ్యవహ
రించకు" అని హెచ్చరించాడు.

నిజమే. తాను తొందరపడటం దేనికి? పుల్లయ్య పొరపడి కేసు పెట్టి
ఉండవచ్చును. దాన్ని యెత్తివేసుకోటానికి ఇంకా అవకాశం ఉన్నది.
అతడు నిజంగా యెత్తివేసుకోంటాడు కూడా. శేఖరంగారిని అనవసరంగా
జైలుకు పంపి ఏవిధంగా లాభిస్తాడు? స్థితిగతులు చూచి చేయవలసిందేమైనా
ఉంటే అప్పుడే చేయవచ్చును. ఇప్పుడు తను తొందరపడవలసిన అవసర
మేముంది?

సత్యనారాయణ ఇంటికి వెళ్ళాడు. మంచం తన మామూలుకు
మించి మరొకసారి మాత్రమే కిరకిరలాడింది.

11

కేసు విచారణ సమీపిస్తున్నది. పుల్లయ్యకు ముందుకు పోవటానికి మనస్కరించటంలేదు. వెనక్కు జారుకోటానికి మార్గం కనిపించటంలేదు. ఒకసారి బోనుఎక్కితే ఎన్ని అబద్ధాలు ఆడవలసివస్తుందో! అతనికి కీళ్ళ నొప్పులు బయటపడ్డాయి. వంగనీయవు కూర్చోనీయవు. అన్యాయానికి దిగితే ఏమవుతుంది? ఈశ్వరుడు చూస్తూ ఊరుకుంటాడా? ఛా. అను మానమే రోగం. తను అనవసరంగా ఉలిక్కి పడుతున్నాడు. ఈ రోగం ఇదివరకు ఏతప్పుచేస్తే వచ్చింది? అసలు నోటీసు ఇచ్చినప్పుడే రావాలి గదా? తాను అనవసరంగా భయపడుతున్నాడు.

పుల్లయ్యకు ఈ విచారంతో కొంత ఆందోళన కలిగింది. ఇంతగా కలవరపడుతున్న తాను నిద్రలో కలవరిస్తాడేమో? ముసలమ్మ వింటే ఏమౌతుంది? తన గౌరవం నిలుస్తుందా? కోడలికి చెప్పుతుంది. ఆమె ఏమను కొంటుంది? తన కుటుంబంలో తాను తిరిగి తలఎత్తుకొని తిరుగు తాడా? సీత, రాముడు తనముఖం చూస్తారా? అతడు వణికిపోయాడు. నాటినుంచి కంటికి కూర్కుకూడా దూరం కాసాగింది. ఒకవేళ కాస్త కునుకు తీసినా అందరు పడుకున్న తరువాతనే పండుకుని అందరికన్నా ముందుగా లేచేవాడు. ఎన్నాళ్ళని ఇలా సాగేటట్టు?

కేసు ఎత్తివేసుకునే మార్గంలేదా? ఆలోచించాడు. చంద్రశేఖరం ఊరుకుంటాడా? అయిదువేలు అతని ఎదాన పోసింది చాలక పరువు నష్టం క్రింద ఎంత చెల్లించమంటాడో! ఈబాధ ఎవరితో చెప్పుకుంటాడు?

ఒక రోజున పంతులు తండ్రి చనిపోయాడని విని పుల్లయ్య చూడ వచ్చాడు సత్యనారాయణను. ఆ కుటుంబాన్ని ఓదార్చాడు. నిజానికి తనకూ ముసలి పంతులకూ పెద్ద తేడాలేదు. కాకపోతే పది పన్నెం డేళ్ళు పెద్దవాడేమో. పుల్లయ్యకు భయం కలిగింది. తాను కూడా చావక తప్పదు. రేపే ఊడతాడో ఎల్లుండే ఊడతాడో-ఈ మట్టిఘటాలు శాశ్వతమా? ఆ రాత్రి మంచంలో పండుకొని దొర్లుతూ ఉన్నాడు. దగ్గర్లో చిన్న మంచంమీద లక్ష్మమ్మ పండుకొన్నది. ఆమె నిద్రపోతు న్నట్లు కనిపించలేదు.

"అమ్మా అమ్మా!"

"ఏమిటి?"

"ఏ క్షణంలోనైనా చావు తప్పదుగదా, మనుషులు తప్పుడు పనులకు ఎందుకు దిగుతారో?"

"నిజమే ఈ శరీరాలు, ఆస్తిపాస్తులు శాశ్వతమన్నట్లుగా చూస్తారు. అదే అర్థంకాదు."

కొంచెం సేపు ఇద్దరూ మాట్లాడలేదు. పుల్లయ్య నిట్టూర్చి అన్నాడు.

"ఇదిగో అమ్మా! మనం తెలియకుండా యెన్ని పాపాలు చేస్తున్నామో! అలాంటప్పుడు యిది పుణ్యమని ఇదిపాపమని ఎలా చెప్పటం?"

"చాల్లే ఎవ్వరన్నా వింటే నవ్విపోతారు. పాపం-పుణ్యమెలా అవుతుంది? పుణ్యం-పాపం ఎలా అవుతుంది? పగలు పగలే. రాత్రి రాత్రే. ఏళ్ళు పైబడ్డ కొందికి మతి పోతున్నట్లున్నది."

బయట ఆ రాత్రి ఉరుములు, మెరుపులు, జోరున వాన; పుల్లయ్య మనస్సు ఆలోచిస్తూనే ఉన్నది.

"సరేకాని అమ్మా, ఒకడు పాపంచేసేచచ్చిపోతాడు. నరకలోకంలో వాడు తగిన శిక్ష అనుభవిస్తాడు. బాగానే ఉన్నది. కాని ఆ పాపకర్మ ఫలం అన్నెము పున్నెము తెలియని ఇతరులు కూడా అనుభవిస్తున్నారే యెందువల్లనంట? వీళ్ళుకూడా వెనక జన్మలో పాపంచేసి ఉండాలి. అప్పుడు పాపమనేది ఒకడుచేసేది కాదు. పదిమందికి సంబంధించినది కావాలి. అంటే పాప పుణ్యాలు అనేవి యెవడికివాడు ఒంటరిగా చేసేవి కావన్నమాటేగా. 'అలాంటప్పుడు నీవు పుణ్యంచేయి. పాపంచెయ్యకు' అని వ్యక్తులకు ఎందుకు, చెబుతున్నారు? పాపి శిక్ష అనుభవించినా పాపకర్మ నశించటంలేదు. అయినప్పుడు స్వర్గనరకాలు దేనికి?"

"పాప పుణ్య ఫలాల సంగతి అనుభవంసంగతి మానవ మాత్రులకు అర్థం కావులే. ఎవరో అవతారపురుషులు చెప్పవలసిన మాటలు నీకు దేనికి?"

లక్ష్మమ్మ పక్కకు తిరిగి పడుకొన్నది.

పుల్లయ్య కన్నుమూశాడు. చంద్రశేఖరం సంతతి చినిగిన గుడ్డలతో, మాసిన తలలతో, శోకాలతో సాక్షాత్కరించారు. "ఓరి దుర్మార్గుడా!

ఎంత పని చేశావు! మా కొంప నిలువునా తీశావు. అంతతో ఊరుకున్నావా? మా నాన్నను జైలుకు పంపించావు. మా పరువు ప్రతిష్ఠలు మంట గలిపావు? సంఘంలో మాకు నీళ్ళు పుట్టకుండా చేశావు. నీ మూలాన మాకీగతి పట్టింది. అంతా నువ్వే చేశావు. ఈ పాపం ఊరికే పోతుందా? నీ కొడుకు, కూతురు, కోడళ్ళు, మనుమళ్ళు మాలాగే దిక్కులేని పక్షులై దేశమ్మకాకులై అలో అత్తమ్మా అంటూ అంగలార్చి చావకుండా ఉంటారా? పసివాళ్ళ ఉసురు ఊరకే పోదు. ఇంతకు ఇంత అనుభవించి తీరుతావు. తప్పదు తప్పదు" అని శపిస్తున్నట్లు వినిపించారు. గడగడ లాడిపోయాడు. ముచ్చెమటలు పోసుకొచ్చాయి. బాధతో మూలిగి మరోప్రక్కకు తిరిగి పండుకున్నాడు. మళ్లీ కాస్త కునుకుపట్టింది. కోర్టువిచారణ ప్రారంభమైంది. తన్ను ప్రమాణం చేసి యదార్థము చెప్పమని అధికారి అడిగాడు. కళ్ళుతిరిగి బోనులోనే కుప్పనకూరగా కూలాడు. దానితో పుల్లయ్య ఉలిక్కిపడి లేచాడు. అత్తమ్మ గాఢనిద్రలో ఉంది. ఎంతపొద్దుపోయిందో! అన్నట్లు బయటికి పోతేమాత్రం ఏమి తెలుస్తుంది? కారుమబ్బులు కమ్ముకుంటాయి. తనకు శిక్షపడి జైలులో ఉండివచ్చినా శేఖరం పడ్డబాధ పోతుందా? ముసలిది యెంతహాయిగా నిద్ర పోతున్నది! వీళ్ళకు ఇంతనిద్ర యెలా వస్తుందో!

మరునాడు పొలం పోతుంటే పుల్లయ్యకు మల్లయ్య ఎదురయ్యాడు. మల్లయ్య నవ్వుతూ "పొలందాకానా?" అని అడిగాడు. అతను అవునని తల ఊపాడు. మల్లయ్యది అంతా నవ్వేనా? అతని కడుపులో ఎంత విషము వుంది! ఆ చంద్రశేఖరం కాక మల్లయ్య అయితే ఎంత బాగుండేది! అతనితో చేతులు కలిపి చూచినా అది ఒక అందమూ చందమే బలాబలాలు తేలివుండేవి. అసలే చంద్రశేఖరం అర్భకుడు. ఇప్పుడు మరీ అడుగు జారి ఉన్నాడు. పైగా అక్రమ మార్గం అవలంబించి సాధించ బోతున్నాడు. ఇంతకన్నా ప్రపంచములో నీచత్వమేమి ఉంటుంది? పుల్లయ్యకు తనమీద తనకే అసహ్యం కలిగి చుట్టను కొరికి తుప్పున ఊశాడు.

ఆ రాత్రి అతనికి పుణుకరింత వచ్చింది. అది సన్నిపాతమే. తనకు చావుతప్పదు. తనపాపమే వెడిసి కొడుతున్నది. భగవంతుడు లేడూ మరి! మనుషుల కన్నులు మూసుకువచ్చును కాని అతని కన్నులెల్లా మూయుటం? లాభంలేదు. అన్నట్లు చీకట్లో ప్రొద్దుపోయిన తరువాత చంద్రశేఖరం పంతులు కలిసి వస్తున్నారని పొట్టి రామయ్య చెప్పాడే! పంతుల్ని శేఖరం

చేరదువ్వుతున్నాడు కామాలు ! పంతులైనా అంత తెలివి తక్కువ వాడు కాడు. చూస్తూ చూస్తూ తన జీవితం నాశనం చేసుకుంటాడా ? ఆ సంగతి నాతో చెప్పి ఉండవలసిందే? ఏ పుట్టలో ఏపామున్నదో ఎవరు చూచారు? ఈ అవస్థ అంతా దేనికి? ముక్కుకు సూటిగాపోతే బాధేలేదు. ఈ అవస్థ అంతా దేనికివచ్చినట్లు? మాటకోసమే కదా పెనుగులాట! ఈ ఒక్కమాట కోసం ఇంత అన్యాయానికి ఎందుకు ఒడిగట్టాలి ? తెల్లవారగానే ముసలి దానితో చెప్పివేస్తే తీరిపోతుంది. సాయంకాలం శేషగిరి దగ్గరకు వెళ్ళితే మిగతా వ్యవహారాలన్నీ అతగాడే చూచుకుంటాడు. ఎందుకు వచ్చిన లాయిలాసా?

పుల్లయ్యకు గుండెకుంపటి తీసివేసి నట్లయి "అమ్మయ్య" అని నిట్టూర్చి హాయిగా నిద్రపోయాడు. కిరకిర పొద్దు పొడుస్తున్నది. పాల కోసం కోడెదూడ 'అంభా' అని అరుస్తూ ఉంది. అప్పటికీ అతడు నిద్రలేవ లేదు. లక్ష్మమ్మ గదివాకిట్లో నిలబడి "ముసలయ్యా, ముసలయ్యా! నిన్నే పిలిచేది" అంటూ లేపింది. అతడు మరొక ప్రక్కకు తిరిగాడు. "నిన్నే పిలిచేది. ఎవరో నీకోసమొచ్చారు!" కండ్లు నలుపుకొంటూ లేచి ఆవులించి "ఎవరది?" అని అడిగాడు.

"ఏమో, దొడ్లో ఉన్నాడు."

పుల్లయ్య దొడ్లోకి వెళ్ళగానే వీరయ్య కనిపించాడు. ఈ దరిద్రుడి కోసమేనా తానింత హడావుడిగాలేచి వచ్చింది !

"ఏం వీరయ్యా ! ప్రొద్దున్నే వచ్చావు"

"ఆ ఏమున్నది, ఒకమాట చెవినివేసి పోదామని వచ్చాను"

"ఏమిటది ?"

"మీరు కేసు పెట్టారుగా !"

"అయితే..."

"మీకు ప్రతికూలంగా సాక్ష్యం చెప్పను."

"ఎవరన్నా చెప్పమంటున్నారా ?"

"లేదు."

పుల్లయ్య అనుమానించాడు. ఎవరో వీరయ్యకు డబ్బిచ్చి ఎక్కడో ఉంటున్నారు. తనవద్ద కూడా గిట్టుబాటు చేసుకోవటానికే వచ్చివుంటాడు. లేకపోతే ఈ మాట అతడు తన చెవిని వేయవలసిన అవసరం లేదు.

"శేఖరం నీకు పాగాకు కొని పెడుతున్నాడా ?"

"ఒకరు చెప్పనుంటే చెప్పే ఘటం కాదు. ఆ భగవంతుడే చెప్ప మంటున్నాడు"

"ఏమనీ ?"

"ఏమని ఏముంది? ఆనాడు మీతోపాటు మాధవయ్యగారి వెంట ఇంటికి వచ్చా."

"ఏ రోజున ?"

"హోమియాయన్తూ సంతకంచేసిన రోజున" పుల్లయ్య తేరిపారజూచాడు.

"నీకు మతి మళ్ళింది. ఎందుకు వచ్చినబెడద ? కృష్ణా రామాఅంటూ ఒక మూల కూర్చోక"

పుల్లయ్యకు ఏదో ఆలోచన తట్టింది. "నీకు మతిలేదు. సాక్ష్యానికి పనికిరావని చెప్పిస్తాను." వీరయ్య వెళ్ళిపోయాడు.

"వీళ్ళా నన్ను సాధించేవాళ్ళు ! ఆ పూటకులేని దద్దమ్మలా నాకు చెప్పేవాళ్లు ! తప్పుచేస్తే దండించ వలసినవాడు భగవంతుడు కాని వీళ్ళెవరు మధ్య ? కాదనివస్తే పుల్లయ్య తడాఖా ఏమిటో రుచి చూస్తారు" అని మీసం మెలిపెట్టాడు.

ఆనాడు భోజనంవడ్డిస్తూ పుల్లయ్యతో లక్ష్మమ్మఅన్నది; "విన్నారూ, అమ్మాయమ్మ లలితగారింటికి చూచివద్దామని వెళ్ళిందట. ఆపదలో ఉన్నది కదా అని పెద్దపిల్లల్ని ఇద్దర్నీ ఆశ్రమంలో ఉంచుకుంటానంటే అనరాని మాటలు అని పంపించిందట! పెద్దలు చెబుతారే- అలాఉంది వ్యవహారం."

"నీకు ఎవరు చెప్పారు ?"

"ఆమే నిన్న మధ్యాహ్నం మన యింటికి వచ్చినప్పుడు చెప్పుకుని కంట తడిపెట్టింది. ఒకటేమిటి అమ్మాయమ్మను, ఆమె చెల్లెల్ని ఏమేమో అన్నదట. ఏమనకపోతే కంటతడి పెట్టుకుంటుందా?"

పుల్లయ్య ఈ కొట్లాడే కాని మరేమీ పోట్లాడలేదు. అతను ఆలోచించాడు—తను చేయవలసినపని అమ్మాయి మొత్తం చేస్తుంది. ఉన్నవి లేనివి కలిపించి చంద్రశేఖరాన్ని, ఆ కూటమి వాళ్ళని ఎంత అల్లరి పాలు చేయాలో అంతా చేస్తుంది. ఇప్పుడే తాను మేలుకోకపోతే నలుగురికీ శేఖరం మీదనే అనుమానం కలుగుతుంది, కాని తనమీద ఎవరికీ అపోహ కలగదు. ఈ అవకాశం జారిపోనీయరాదనుకున్నాడు.

ఇది ఇలా ఉండగా ఎన్నడూ కేసు గాని వెంకటరావుకు చంద్రశేఖరం వకాల్తా యిచ్చాడని తెలుసువచ్చింది. బాగానే ఉన్నది. "నోట్లో నాలుక లేనివాడా చంద్రశేఖరం కేసు గెలిపించేది?" చంద్రశేఖరం నిర్దోషిత్వం రుజువు చేయటమే కాక మాననష్టపరిహారం కక్కిస్తానంటున్నాడని విన్నాడు. కాగితాలమిల్లు మూలపడటానికి కూడా తానే కారణమని చెప్పించటానికి చంద్రశేఖరం సాక్షులను సమకూర్చాడని పుల్లయ్యకు తెలిసింది.

పుల్లయ్య ఫక్కున నవ్వాడు. అతనికి ఎక్కడలేని ఉత్సాహం వచ్చింది. కాగితాలమిల్లు మూలపడటానికి తాను కారణమా? తప్పుడు సాక్ష్యం చెప్పటానికి సిగ్గెట్లా లేదు? మానాభిమానాలను తిలోదకాలిచ్చిన వాళ్ళు దేనికైనా సిద్ధమౌతారు. రేపు ఒకణ్ణి చంపమన్నా చంపుతారు. ఇలాంటివాళ్ళను చూస్తూ ఊరుకుంటే బ్రతకటానికి వీలవుతుందా? తప్పకుండా అంతు కనుక్కోవలసిందే.

పసుపు వ్యాపారంలో ఊళ్ళో వాళ్ళను పుల్లయ్య మోసం చేసాడని, సత్రానికి ధర్మకర్తగా ఉండి దానికింద ఉన్న ఏడెకరాల ఫలసాయం భుక్త పరచుకొన్నాడనీ, లేకపోతే మూడెకరాలవాడు డాబా కట్టించి ఏభైవేలు ఎలా తిప్పుతున్నాడనీ చంద్రశేఖరం ప్రచారం మొదలుపెట్టాడు. దీనితో పుల్లయ్యకు కారం రాచినట్లయింది. తన తప్పు మరచిపోయి లోకమంతా తన్ను అన్యాయంగా ఎదుర్కొంటున్నదనీ, ఆత్మరక్షణకు పూనుకోవటం విధ్యుక్త ధర్మమనీ భావించసాగాడు. దీనితో అప్పటిదాకా ఉంటున్న జంకుగొంకులు సడలిపోయి ధైర్యం ఏర్పడింది.

మనస్విమితత్వం లభించగానే కీళ్ళనొప్పులు మటుమాయమై పోయాయి. చంద్రశేఖరం ఏ యెత్తులు ఎత్తుతాడా, తాను వేయవలసిన పై యెత్తులు యేమిటా అని ఆలోచించ మొదలు పెట్టాడు. ఇప్పుడు అతని

ప్రత్యర్థి చంద్రశేఖరం కాదు. అతని పక్షాన సాక్ష్యానికి తయారవుతున్న వాళ్లు. వాళ్ళచరిత్ర అంతా జ్ఞాపకం చేసుకో మొదలుపెట్టాడు. వాళ్ళంతా లోగడ తనకు అపకారం చేసినవాళ్ళే. వాళ్ళందరిమీదా కక్ష సాధించటం అవసరం. పొట్టిరమణయ్యగాడు ప్రతిసంవత్సరం తన చేనిగట్టు నరుకుకొంటూనే ఉన్నాడు. మల్లయ్యగాడు చేలోకి బండి పోనీక నానాయిబ్బంది పెడుతున్నాడు. తాను కొనటానికి సిద్ధమైన పసుపు కాస్తా ఒక అర్థరూపాయి హెచ్చుపెట్టి తన పాతట్లో పోయించుకొన్నాడు. సరుకే ప్రధానమైతే అతనికి మరొకచోట దొరక్కపోయిందా? కాదు, తన్ను నష్టపరచటమే ప్రధానం. కాని వాడు ఏ నక్షత్రానపుట్టాడో ఒకళ్ళు పచ్చగా ఉంటూ ఉంటే కళ్ళారచూడలేడుకదా? వీడు వదిత్తే ఊరికి మహాప్పాతిః పీడ వదుల్తుంది. అసలు చంద్రశేఖరానికి 'కీయిచ్చి' తిప్పుతున్నది వాడే కావాలి. అంతే కాని యీ అపరబుద్ధులు అతనికి పుట్టినవి కావు. స్కూలు విషయములో అలాధ్వంసం చేస్తున్నాడు. పంచాయతీబోర్డులోచేరి అలా చేస్తున్నాడు. నసాళంపగిలేట్టు దెబ్బకొడితే కాని బుద్ధిరాదు. ఊరు బాగుపడదు. ఈ వ్యవహారం అసలు చంద్రశేఖరానిదే కాదు. మూలసూత్రధారుడు మల్లయ్యగాడే. ఇప్పుడు తప్ప మరొకసారి ఒంటరిగా చిక్కాలంటే చిక్కడు. ఈ వ్యవహారంలోనే తేల్చుకోవాలి.

పుల్లయ్యకు పూర్తిగా చలి తీరింది. వందతప్పిదాలు చేయలేదు. ఒకటి మాత్రం తాను చేశాడా! తాను ఇలాంటి పాపిష్టి లోకానికి యెందుకు భయపడాలి? ఎవరికి భయపడాలి? ఇంకా తనమీద ఏమేమి బయలుదేరుతున్నవో జాగ్రత్తగా ఆరాతీస్తూ వచ్చాడు. ఆరోపణలు వింటున్న కొద్దీ మనస్సు మరీ బిరబిగిస్తూ వచ్చింది. అసలు సంగతి మరచిపోటానికి అవకాశం ఏర్పడుతూ వచ్చింది. ఒక రోజున విన్నాడు; తాను, తనకొడుకూ కమ్యూనిస్టులట. తన కొడుకును అండర్ గ్రౌండులో దాచాడట! తాను అన్ని విధాల వాడికి సహాయం చేస్తున్నాడట! కమ్యూనిస్టు కాకపోతే గ్రామంలోకి ఎందుకురాడు అని అంటున్నారు? నూటికి నూరుపాళ్లు తన కుటుంబము జాతీయవాదాన్ని బలపరుస్తున్నది. తన మనమడి దగ్గరనుంచి కోడలుదాక అంతా ఖద్దరు కడుతున్నారే! తన కుటుంబమంతా కమ్యూనిస్టులా? తన కొడుకును పట్టిస్తారా? వీళ్ళను ఏమిచేస్తే పాపం తీరుతుంది?

పుల్లయ్యకు తనపై యిలాంటి ఆరోపణ ఉన్నట్లు తెలియని నాడు మనస్సు అదోకవిధంగా ఉండేది. లోకమేదో అంటున్నదని కల్పించుకొనేవాడు. తాను భార్యను జంకి చంద్రశేఖరం మీద యీ అఘాయిత్యానికి దిగాడని అంటున్నట్లు భావించాడు. తాను భార్యకు జంకి యీ పని చేస్తున్నాడా? అసలు తాను భార్యకు జంకుతాడా? ఇంతకన్నా అబద్ధమేమి ఉంటుంది? వాళ్ళకున్న గుణాలనే ఇతరులకు ఆరోపిస్తుంటారు. దుష్టులకు లోకమంతా దుర్మార్గంగానే కనిపిస్తుంది కాని మరోకవిధంగా ఎలా కనిపిస్తుంది?

ఈవిధంగా కొత్తకొత్త ఆరోపణలు తెలియకుండానే స్వయంగా కల్పించుకొంటూ సాక్షులను పయురాల్చుకొని పుల్లయ్య కేసు విచారణకు ఆయత్తమయ్యాడు.

12

"ఇప్పుడేం చెయ్యాలి?"

"భోజనం"

"అంత ఎగతాళిగా ఉంది బ్రతుకు?"

"ఎగతాళేమిటి? తిండిలేక ఏడ్చేవాళ్ళు ఏడుస్తూ ఉంటే, నాకు తిండి అక్కరలేదని భీష్మించుకొని కూర్చుంటావేమిటి? నీఒక్కడివల్ల లోకం బాగుపడుతుందా! ఈ నాలుగు రోజులుపోతే ఈ పట్టెడు మెతుకు అయినా దొరుకుతాయని గుండెమీద చేయివేసుకొని చెప్పు."

"ఇప్పుడు ఆగోడవంతా దేనికి? చూస్తూ అన్నెం పున్నెం తెలియని చంద్రశేఖరాన్ని జైలుకు పంపించ వలసిందేనా? లేదంటే ముసలివాణ్ణి పంపించాలి. ఎంత కాదనుకొన్నా కన్నతండ్రి. ఎత్తిపెంచాడు. ఎలా పంపించేటట్లు? ఈ వయస్సులో అతడు జైల్లో ఎలా ఉంటాడు? మంచి పుగాకు లేకపోతే గడియ గడవదే! ఏ సంవత్సరమో రెండుసంవత్సరాలో పడితే ఎలాగు? అతనిసంగతి ఎలా ఉన్నా కుటుంబం ఏమౌతుంది? అమ్మ, అమ్మతోపాటు సీత మంచం పడుతారు. ఊళ్ళో నాకుమాత్రం గౌరవ ముంటుందా? ఫలానివారి అబ్బాయి అని అనరా? అప్పుడు ముఖం ఎక్కడ దాచుకొనేటట్లు!"

"అందుకనేగా ఈగది సంపాదించింది. ఇక్కడ దాచుకోవచ్చు. మరేమి ఫరవాలేదు."

ఇలాంటి తర్క వితర్కాలలో బడి రామారావు కొట్టుకు పోతున్నాడు. అతని చేతులకు కాంపుకాటు అంచులు తగులుతున్నాయి కాని మనస్సుకు మాత్రం ఏదరీ దొరకటంలేదు.

రామారావు పుల్లయ్య చిన్నకొడుకు. కలకత్తా విశ్వవిద్యాలయంలో యం. ఏ. డిగ్రీ పుచ్చుకొన్నాడు. అంతటితో సంతృప్తిపడి ఉద్యోగంలో ప్రవేశిస్తాడని తండ్రి ఆశించాడు. కాని అతనికి మాత్రం విద్యాతృష్ణ తీరలేదు. దేశంలోని స్థితిగతులు, అంతర్జాతీయ అవ్యవస్థ అతన్ని రెచ్చగొట్టాయి. ఆర్థిక రాజకీయ సంస్కృతి రంగాలలో పుంఖలకెత్తిన వాదాల మూలతత్వం తెలుసుకొందామన్న జిజ్ఞాస కలిగింది. నాయకుల పాలికేకలలో పడి కొట్టుకొనిపోక తనకుతాను ఆలోచించి మంచి చెడుగులను నిర్ణయించుకోవాలన్న తహతహలు ప్రబలమయ్యాయి. తండ్రి వద్దన్నా వినక మద్రాసులో ఉండి క్రమంగా తత్వశాస్త్రవిచారంలో పడ్డాడు. అతనికి అప్పుడే కళ్ళు తెరచుకొన్నట్లయింది. వివిధరంగాలలో జరుగుతున్న వన్నీ అవకతవకలేననీ, ఇవి చాలాకాలం సాగితే మానవునికి అభ్యుదయం సిద్ధించటంకల్ల అని ధ్రువపడిపోయింది. స్వాతంత్ర్యపిపాస, సత్యాన్వేషణ అన్నవి మానవునికి సహజసిద్ధాలు. ఈరెంటిని పురస్కరించుకునే మానవ జీవితం దొర్లుతూఉంది. ఈరెండూ ఒక్కధర్మంద్వారానే సాధ్యం. ధర్మం లేనినాడు చక్రం వూబిలో దిగబడిపోతుంది. మానవుడు అధఃపతనం పొందుతాడు. ఈనాడు దేశం ఇంత అధోగతిలో ఉండటానికి కారణం ఇదేనని అతడు పత్రికలలో వ్రాస్తూవచ్చాడు. విద్యార్థి సభలలో విమర్శిస్తూ వచ్చాడు.

అలాంటి రామారావును నేడు ఆ సమస్య ఎదుర్కొన్నది. మార్వాడీకి తండ్రి హామీ ఉన్నట్లు చంద్రశేఖరం ఫోర్జరీ పుట్టిస్తే అతనిపైకేసు పెట్టాడని తల్లి అన్నమ్మ వదినచేత తనకు ఉత్తరం వ్రాయించింది. ఆ ఉత్తరం చూడగానే రామారావు విస్తుపోయాడు. చంద్రశేఖరానికి అడ్డమున్నానని స్వయంగా తండ్రి తనతో చెప్పాడు. అలాంటప్పుడు చంద్రశేఖరం మీద కేసు పెట్టటంలో అర్థం కనిపించలేదు. తండ్రి ఇదివరకు

తెలిసినంతలో ఎలాంటి అన్యాయానికి ఒడికట్టలేదు. ఇప్పుడు అలాంటి పనికి ఎందుకు దిగుతాడు? బహుశః ఆ సంగతి మరచిపోయి కేసు పెట్టి ఉండాలి. అంతకుతప్ప మరొక కారణం ఉండటానికి వీలు లేదు. ఈ దృష్టితో రామారావు, తండ్రికి ఉత్తరం వ్రాస్తూ చంద్రశేఖరానికి హామీ యిచ్చిన సంగతి జ్ఞాపకం చేశాడు. ఆ ఉత్తరానికి సమాధానం తండ్రివద్ద నుంచి రావుకు నేడే చేరింది. "ఈ సంగతి నీకేమీ తెలియదు. కాబట్టి మొదలు కుండా ఊరుకోవటం ఉత్తమం. ఇప్పట్లో నీవు ఇక్కడికు రావద్దని మీ అమ్మకూడా చెప్పమంటున్నది." ఈ వాక్యమే రామారావు ప్రస్తుత స్థితికి కారణం. అతనికి ఆ క్రిందటిరోజున విద్యార్థుల సమావేశంలో తాను చెప్పిన మాటలు జ్ఞప్తికి వచ్చాయి. "సోదరులారా! ఈనాడు ధరలు మిన్ను పెరిగిపో తున్నాయి. బుద్ధులు గడ్డిమేస్తున్నాయి. దీనికి అంతకూ కారణమేమిటి? నాయ కులలో ఉన్న అవినీతి. ఈ అవినీతి క్రొత్తగా పదవులు సంక్రమించిన తరువాత వచ్చినదనుకోవటం పొరపాటు. మొదటినుంచి వారు ప్రబోధిస్తూ వచ్చిన సిద్ధాంతాలలోనే ఉన్నది. ఆ సిద్ధాంతాలు సిద్ధాంతాలుగా ఉన్నంతకాలం మనకు వాటిలోవున్న అనర్థం బోధపడలేదు. అవి కార్యరూపం దాల్చినప్పుడు ఉన్న కుళ్ళంతా బయటకు కనిపిస్తూఉంది. మొదటినుంచి కాంగ్రెసు నాయకులు జాతీయ స్వాతంత్ర్యం కోసం, జాతీయ ఔన్నత్యం కోసం పోరాడండని జాతి పేరుతో సంఘం పేరుతో క్రొత్త దేవతను సృష్టించారు. ఆ దేవతకు బలి కావటం వ్యక్తిధర్మమని చెప్పారు. నేడు మాత్రం వారు చేస్తున్న దేమున్నది? ఆ జాతి ఔన్నత్యమే కోరుతున్నారు. దానికోసమే కృషి చేస్తున్నారు. ఇతరదేశాలపై ఆధారపడిన జాతి ఎప్పుడూ గొప్పది కాదు. ఆహార పదా ర్థాలలో స్వయం సంపూర్ణత సాధించాలి. అంటే దిగుమతులు పూర్తిగా నిషేధించాలి, సైనిక బలం పెంచాలి. భారీ పరిశ్రమలు లేని దేశం అధునిక సైన్యాన్ని నెలకొల్పలేదు. కాబట్టి భారీ యంత్రసామగ్రి సంపాదించ టానికి ఎగుమతులు ఎక్కువ చేయాలి. వ్యవసాయం ప్రధానమైన మనదేశం ఏమి ఎగుమతి చేయగలుగుతుంది? పొగాకు, జనపనార, మొదలయిన వాణిజ్యపు పంటలే కదా? దేశంలోని పొలాలు కొంతభాగం ఈ పంటలకు వినియోగించడం జరిగింది. ఫలితం తిండిగింజ కొరత మరీ అధికమైంది. ధరలు పెరిగాయి. తిండిగింజలధరలు పెరిగినప్పుడు మిగతా వస్తువుల ధరలు పెరుగక ఏమిచేస్తాయి? ధరలు పెరిగే అవకాశం కనిపిస్తున్నప్పుడు కొని నిల్వచేయు

టానికి, విపరీత లాభాలు సంపాదించటానికి ప్రయత్నిస్తాడు. అలాచేయని వాడు అసమర్థుడు తెలివితక్కువ దద్దమ్మా కావాలి. డబ్బు అధికారం ఎవరికిచేదు? అసలు మానవుణ్ణి ఆడిస్తున్నవి ఇవికావా? కాబట్టి మన నాయకుల సిద్ధాంతాలలోనే లోటువున్నది. జాతిఅంటే వ్యక్తుల సముదాయాన్ని మించి ఎక్కడా లేదు, వ్యక్తిసముదాయం అభ్యుదయమే జాతిఅభ్యుదయం మానవజీవితం మానవజీవితంకోసమే కాని పారలౌకిక సిద్ధికోసం కాదు. ధర్మం ధర్మంకోసమే ఆధర్మమే మానవజీవితం. తల్లి పిల్లవాణ్ణి యెందుకు ప్రేమిస్తున్నది? రేపు పెరిగి పెద్దవాడై పోషిస్తాడని చేస్తున్నదా? లేదు. ప్రేమించటమే ఆమె పరమార్థంగా, అలా ప్రేమించటంలోనే ఆత్మసిద్ధి ఆనందం వున్నాయని భావించి, అనుభవిస్తూ చేస్తూవుంది. ధర్మానికి ఫలసిద్ధి పరమార్థం కాదు. ఈ ధర్మానికి మానవుని అంతఃకరణమే పరమప్రమాణము. ఈ అంతఃకరణం ఎప్పుడూ వివేకచోదితం. ఈనాటి దురవస్థపోవాలంటే ప్రతిఒక్కడు భీతిని, ధనకాంక్షను, అధికారాపేక్షను, పక్షపాతబుద్ధిని పరిత్యజించి ధర్మం అనుష్ఠించాలి. ఇతరులు ఏమనుకొంటున్నారు, సానుభూతి చూపుతున్నారాలేదా, పేరు పేపర్లోపడుతున్నదా లేదా అని జంకరాదు. ఈ అనుమానంలోనే ఆనందం వున్నదనుకొని చేసినప్పుడే వ్యక్తికి, తద్వారా సమాజానికి అభ్యుదయం సిద్ధిస్తుంది. అంతకుతప్ప మరొక మార్గం లేదు. ఇలా చేయకపోతే వర్తమానం నరకకూపం. భవిష్యత్తు సందేహాస్పదం."

ఇలా చెప్పినతాను తిరిగి విద్యార్థుల ముఖం ఎలాచూస్తాడు? సిగ్గు లజ్జ అభిమానం వదలి వాళ్ళదగ్గరకు వెళ్ళినా తన్ను గౌరవిస్తారా? వాళ్ళు గౌరవించినా గౌరవించకపోయినా తనమనస్సుకు శాంతి వుంటుందా?

రామారావు లేచి ఆ చిన్నగదిలోనే పచారు ప్రారంభించాడు, సిగరెట్టుపై సిగరెట్టు వెలిగించాడు. గదిఅంతా పొగతోనిండిపోయింది. మనస్సుమాత్రం ఏడిడ్డుపట్టుక వచ్చింది. తండ్రివ్రాసిన ఉత్తరం మరొకసారి చదివాడు. "ఈసంగతి నీకేమీ తెలియదు. కాబట్టి మెదలకుండా వూరుకోవట - ఉత్తమం" ఈవాక్యాన్ని బట్టిచూస్తే తనతండ్రి చంద్రశేఖరంమీద కావలెనని కేసుపెడుతున్నట్లు స్పష్టమౌతున్నది. అలాంటప్పుడు తాను అసలుసంగతి జ్ఞాపకంచేసిమాత్రం ప్రయోజనమేమిటి? కాకపోతే తాను చంద్రశేఖరం పక్షాన సాక్ష్యంచెప్పాలి. చెబితే తన తండ్రికి కష్ట

జన్మస్థానం తప్పదు. కుటుంబం అంతా అల్లకల్లోలమై పోతుంది. తిరిగి తాను ఇంటికి వెళ్ళటానికి వీలులేదు. తల్లి తనముఖం చూడదు. సీతకు ఇంకా పెళ్ళి కావలసిఉంది. ఈ రభసఅంతా తెలిసినతరువాత ఆమెను ఎవడు పెళ్ళిచేసుకుంటాడు? నిజానికి నిలబడితే ఇవన్నీ జరగవలసిందేనా? సత్యం, ధర్మం ఇంత ఘోరాలా ? తాను ఎంతతేలికగా విమర్శించాడు ! మానవాభ్యుదయమేకదా ధర్మానికి పరమార్థం. తాను మౌనిగా నోమూపడితేనో! ఈ అనర్థాలన్నీ చంద్రశేఖరాన్ని అతని కుటుంబాన్ని ఆవరిస్తాయి.

రామారావుకు ఎటూ పాలుపోలేదు. ఇలాంటి దుర్భరదుస్థితి కనులారా చూచేకంటె మరణించటం మేలనుకొన్నాడు. మరణించినా జరిగే అన్యాయం జరగకమానదు. అలాంటప్పుడు తన మరణంవల్ల ప్రయోజనమేమిటి-అని ఆలోచించాడు. ఎలాగైనాసరే తండ్రికి చెప్పి నిజం ఒప్పించి కేసు ఎత్తివేయించుకొనేటట్లు చేయాలి. అందుకు ఒప్పుకొనకపోతే ఫలం అనుభవిస్తాడు. అంతకుతప్ప మరొకమార్గంలేదు. వెంటనే బయలుదేరి పోవటం అవసరం. తాను బయలుదేరి రాకుండా ఉండటానికే, ఇప్పట్లో ఇక్కడికి నీవు రావద్దని మీఅమ్మ కూడా చెప్పమంటున్నదని కూడా వ్రాశాడు. మానవ ప్రయత్నం మాని చేసేదేమున్నది?

అతడు కాంపుకాటు మడిచి సంచిలో పెట్టాడు. చిందరవందరగా పడివున్న పుస్తకాలు విడిపెట్టెలో పెట్టాడు. గుడ్డల పెట్టెతెరచి సర్ది సాగాడు. ఇంతలో గదితలుపు తట్టినట్లయి తలెత్తి "ఎవరది?" అని అడిగాడు. సమాధానం రాలేదు. గొళ్ళెం చప్పుడుమాత్రం వినిపించింది.

"ఎవరది? తలుపు తీసేవుంది."

"అన్నాయ్"

తలుపు మెల్లగా తెరుచుకొన్నది.

"నువ్వా, ఎప్పుడువచ్చావు!"

రామారావు పెట్టెమూసి దానిమీద కూర్చోమని తాను కిటికీలో చతికిలబడ్డాడు. సీత గదిలోకివచ్చి నలుమూలలు పరకాయించి చూచి "మూట ముల్లె సర్దుతున్నట్లున్నది. గది మారుస్తున్నావా ఏమిటి? కొంపదీసి రేపువస్తే కనిపించేవాడివే కాదన్నమాట" అన్నది.

"నిలబడ్డావు దేనికి. కూర్చో. ఇంటిదగ్గరనుంచి ఉత్తరం వచ్చిందా? అమ్మా, నాన్నా, అందరూ బాగున్నారటగా?"

"అంతా బాగానే ఉన్నారు. సరే కాని గది ఇంత తొందరలో మార్చవలసిన అవసరం ఏమొచ్చింది?" సీత పెట్టెమీద కూర్చుంటూ అడిగింది.

"గది మారుస్తున్నానని ఎవరు చెప్పారు?"

"మరి ఎక్కడికన్నా వెళ్ళుతున్నావా?"

రామారావు సిగరెట్టు ముట్టిస్తూ ఔనని తల ఊపాడు.

"ఎక్కడికి?"

"ఎక్కడికి వెళ్ళుతాను? ఇంటికి"

"ఇంటికా-నిజమే? పట్టిది. అబద్ధ మాడుతున్నావు. ఇటు తిరిగి చెప్పు. అన్నాయికి ఈమధ్య అబద్ధాలు కూడా పట్టుపడుతున్నట్లున్నవే."

"అబద్ధాలు యెవరికి పట్టుపడ్డాయో తెలుస్తూనే ఉన్నది."

"అన్నాయ్, నిజంచెప్పు! ఇంటికేనా? సంవత్సరన్నర పైగా ఇంటిముఖం చూడనినువ్వు ఇవ్వాళ ఇంటికి వెళ్ళుతున్నావంటేఎలానమ్మేది?"

"నాన్నగారు ఉత్తరం వ్రాశారు?"

"ఏమని?"

రామారావు చెల్లెలివంక నిదానంగా చూస్తూ అన్నాడు.

"ఏమనేముంది? పెండ్లి నిశ్చయమైంది. వెంటనే రావలసిందీ అని"

"పట్టిది. పట్టిది. నాకు వ్రాయందే."

"పెండ్లి నిశ్చయించుకొన్నది నీకానా కాని?"

"అయితే మాత్రం? పిల్లను నేను చూడకుండా పెండ్లి జరుగుతుందా? మాటమాత్రం నాన్నగాని, అమ్మగాని నాకు వ్రాయకుండా ఉంటారా?"

"పెండ్లి చేసుకొనబోతున్నది నేను. నీకేమిటి సంబంధం? నాకిష్టమైనది, నేను చేసుకోబోతున్నాను. మధ్య నీపెత్తన మేమిటి?"

"చూస్తాగా యెలా చేసుకొంటావో!"

"ఎలా చేసుకోనే దేముంది? పురోహితుడు మంత్రాలు చదువుతాడు. మూడుముళ్ళూ పడతాయి. అంపకాలు అవుతాయి. ఇంటికివస్తాం. వాకిట్లో సీత హారతి పడుతుంది."

"సీతఅంటే చేయమన్న పనల్లా చేయటానికి దాసీదికాదు."

"నేనూ అదే అనుకొంటున్నాను."

"ఏమని?" సీత గద్దించింది.

"దాసీదికాదు. మంచి చెడ్డలు తెలుసు. ఆత్మగౌరవం ఉన్నది. దాన్ని నిలుపుకొని తీరుతుందీ అని."

"ఇదంతా చూడగా చూడగా కళాకోళంగా కనిపిస్తున్నది. నేనే మంటానో తెలుసుకొందామని అంటున్నావు. అన్యాయ్ నిజం చెప్పు. నిజమేమంటే మా వార్డెన్‌కు చెప్పి వెంటనే నేనుకూడా వస్తా" సీత ఆర్ద్ర నేత్రాలతో అన్న వంక చూచింది.

"వట్టి పిచ్చిపిల్ల!"

రామారావు నిట్టూర్చాడు. తండ్రిచేస్తున్న అన్యాయం చెల్లెలికి చెప్పటమా లేదా అన్న సందేహం కలిగింది. చెప్పకపోతే నొచ్చుకుంటుంది. చెప్పితే బాధ పడుతుంది. అనవసరంగా మరొక జీవిని ఎందుకు కష్టపెట్టాలి? ఏదో మాటచెప్పి పంపించవచ్చును. కాని అది అతని కిష్టంలేదు. పైగా తన్ను సానుభూతితో అర్థం చేసుకునే వ్యక్తి ఒకరైనా ఉండాలని అతనికి అనిపించింది. అలాటి వ్యక్తి లేకపోతే వచ్చే నష్టమేమిటో అతనికి తెలియులేదు. అందువల్ల ఉన్నది చెప్పవేయటమే మంచిదేమోనని ఆలోచిస్తూ ఉన్నాడు. ఆ సంగతి సీత పసికట్టింది. లేచి వెళ్లి తల నిమురుతూ అడిగింది, "ఎందుకు నాదగ్గర దాస్తావు? పరాయి దాన్నా? నమ్మరానిదాన్నా? అసలు సంగతేమిటో చెప్పవూ?"

రామారావు మెల్లగా చెప్పాడు. "చంద్రశేఖరం పోర్జరీ చేయలేదు. నాన్న నిజంగా అతనికి హామీ ఉన్నాడు. ఆ సంగతి నాన్నే నోటి మీదుగా నాకుచెప్పాడు. ఇప్పుడు నాన్న ఎందుకు కేసుపెడుతున్నాడో తెలియటం లేదు. పొరపడి ఈపనికి దిగటానికి వీలులేదు. నేను జ్ఞాపకం చేస్తూ ఉత్తరం రాశాను. 'ఈసంగతి నీకేమీ తెలియదు. కాబట్టి మొదలు నుండ ఊరుకోవటం ఉత్తమం. ఇప్పట్లో నీవు ఇక్కడకు రావద్దని మీఅమ్మ

కూడా చెప్పమంటున్నది' అని సమాధానం వ్రాశాడు. ఎలాగైనా సరే నాన్నచేత కేసు ఎత్తివేయించటం అవసరం. కాలం గడిచిపోతే తరువాత అనుకొని లాభంలేదు."

ఆమాటలు వినగానే సీత పిడుగడిచినట్లే కూలబడ్డది. కళ్ళు చూస్తూనేఉన్నవి కాని ఏమీ కనిపించటంలేదు. ఐదునిముషాలు అలాగే నిశ్శబ్దంగా గతించాయి. రామారావుకూడా మాట్లాడలేదు.

"అన్నాయ్!" గద్గద కంఠం పలికింది. ఎడమ చేతి చిటికెన వ్రేలు కడకంట జారిన అశ్రుకణాన్ని తొలగ మీటింది.

"సీతా! నువ్వు అనబోయే మాట తెలుసు. హామీ ఉన్నట్లు నాన్న నాతో చెప్పి ఉండడు, నేను పొరబడుతున్నాను - అని నీసందేహం. అంతేనా ?"

సీత ఔనని తల ఊపింది.

"మొట్టమొదట నేనూ భ్రాంతి పడ్డానేమోనని ఆలోచించాను. ఇందులో పొరపడలేదు. నాన్నమీద నాకు కోపం దేనికి? నువ్వేచెప్పు. కోపం ఉంటే తనకు తెలియకుండానే నా మనసు ఇలాంటిదాన్ని సృష్టించటానికి అవకాశం ఉన్నది. కోపం లేదు. ఉంటే చంద్రశేఖరం పక్షాన సాక్ష్యంచెప్పి ఆయనను జైలుకు పంపించాలి. ఆయనను జైలుకు పంపించాలని కలలోకూడా అనుకోటంలేదు. ఎలాగైనా అసలు ఈ కేసు రొత్తివేయించాలని ఆతురతపడుతున్నాను. పైగా ఈ హామీ సంగతి అమ్మకు చెప్పవద్దని కూడా ఆనాడు నాతో స్పష్టంగా చెప్పాడు. ఆమాట ఈనాటికీ చెవులలో గింగురుమంటూఉంది. ఇదికూడా నా మనస్సు కల్పించిందే నంటావా? లేదు సీతా లేదు. తండ్రిమీద నీకున్న భక్తి, నీ భావిజీవితం ఏమైపోతుందోనన్న భయం, ఈ శంకను కలిగిస్తున్నాయి. అంతకుతప్ప మరేమీ లేదు."

"అంతేనా !"

"అంతే. ఇప్పుడు ఎలాగైనా కేసు ఎత్తివేయించటం ప్రధానం. అందుకోసమే యీ ప్రయాణం. ఆ తరువాత ఎలా జరగవలసి ఉంటే అలా జరుగుతుంది. శక్తిమించి వచ్చినప్పుడు ఎవరేమి చేస్తారు? సీతా, నువ్వేమి దిగులు పెట్టుకోకు. అనవసరంగా మనస్సు చెరచుకొని చదువు పాడుచేసుకోకు. దిగులుపడితే వచ్చే ప్రయోజన మేమన్నా ఉంటే దిగులు పడవచ్చు.

అలాంటి ప్రయోజనమేమీ లేదు. నేనుపోయి స్థితిగతులు తేలగానే ఉత్తరం వ్రాస్తాను. బెంగపెట్టుకోకు."

సీత మెల్లగా లేచింది. రామారావు బలవంతపెట్టి ముఖం కాళ్ళు, చేతులు కడిగించి చెల్లెల్ని టాక్సీలో హాస్టలువద్ద దించి తాను ఆ నాడే మెయిలులో ఇంటికి బయలుదేరాడు.

13

"ఊరగపొద్దన్నా తెంకలేదు. అప్పుడే నిద్ర ఎలావస్తుందో మనిషికి!"

"ఏమిటీ చెవికింద నసుగుడు! మెదలకుండా పడుకో."

"నానిద్ర కాస్తా కాజేసి గుర్రుమంటున్నారా? న్యాయమంటే అలా వుండాలి!"

"నీకు కాదా చెప్పేది?"

"అబ్బబ్బ దోమలు. నన్నేమి చేయమంటారు?"

"గట్టిగా ముసుగు పెట్టుకోండి సరి."

"పోయించిన చెమట చాలదనా?"

"ఎవరు పోయించారట?"

"ఇటుచూచి మాట్లాడాలి. అటుతిరిగి అంటే ప్రయోజనం!"

"ఎలాగైనా నిద్ర చెడగొట్టటానికి యత్నం. ఎవరికి తెలియదంటావూ? ...మనిషి అన్నతరువాత జ్ఞానం ఉండాలి."

"అదేమిటండోయ్! ఛీ, పాడుఎలుకలు. బ్రతికిఉండగానే కొరుక్కుతినేట్టున్నాయి."

"అదే రెండు కాళ్ళ ఎలుకలు!"

"నామాటపట్టదైతే ఎదురుగా నేనుండగా చూడు. చూడండి. ఒకటి, రెండు, పది-అసలు ఇల్లంతా ఎలుకల మయమేనట్లుంది. నిజంగా కొరుక్కుతినవుగందా."

"అరే! ఇన్ని ఎక్కడినుంచి వచ్చాయి? విచిత్రంగా ఉందే."

"మరేమనుకొన్నారు! ఎదురు బెదురు ఉంటేమో చూడండి. మీద పడవుగదా కొంపదీసి!"

"సరే కాని పొగమారు కంపు కొడుతున్నదే!"

"మీకు అంతా వాసనే!"

"కాదు. ఏదో వాసన వస్తూ ఉంది."

"అవి దవడలు కటకటలాడిస్తూ ఉంటే, ఒళ్ళు గత్తరపొడుస్తూ ఉంది. కాస్త తోలండి!"

"రాణీగారు ఆజ్ఞ ఇచ్చిన తరువాత తప్పేది ఏముంది?"

"ఇస్ అబ్బా! ఇదేమిటి మళ్ళా మేళాం?"

"తోలమన్నావుగా? ఎక్కడో మూరుమీద ఉన్నవి. యెలా పోతాయి?"

"మీరు తోలవద్దు పెట్టవద్దులే ఊరుకోండి పిల్లవాడు లేస్తాడు."

"అంతా నీ యిష్టమేనా?"

"అబ్బబ్బ, అసలు బుద్ధితక్కువ తనమంతా నాదే. నిద్రపోతున్న వాళ్ళను ఎందుకు లేపాలి?"

"అవి ఇంకా పోవటంలా?"

"అయ్యో, అయ్యో! మంటలు, మంటలు!"

"అంతా పట్టిందే."

"అమ్మో, అమ్మో! ఇల్లు... ఇల్లు ... అంటుకొన్నది...మీకే చెప్పేది."

"సత్యనారాయణగారూ సత్యనారాయణగారూ! కొంప ముట్టుకొన్నది. ఏమండోయ్! ఇంకేముంది; తలుపు తియ్యండి." తలవాకిలి యెవరో దబీదబీ గుద్దుతున్నారు.

పద్మ సత్తువకొంచకే సత్యనారాయణను ఒక త్రోపు త్రోసింది. అతడు అంతదూరాన పడ్డాడు "అయ్యో నాబిడ్డ నాబిడ్డ" అంటూ దూరంగా చిన్నమంచంమీద నిద్రపోతున్న వాణ్ణి చంకను వేసుకొని బయటకు దూకింది. వీథి తలుపు మోగుతూనే ఉంది. మంటలు నడికప్పుకు అందుకొంటున్నాయి.

ఇల్లంతా పొగ కమ్మసాగింది. అప్పటికి సత్యనారాయణ బాహ్యజగత్తులో పడ్డాడు. గబగబా పడమటింటిలోకి పరిగెత్తాడు. పద్మకు భర్త కాని, పెద్ద కుర్రవాడు కాని కనిపించలేదు. పెద్ద పెట్టున ఏడుస్తూ తలవాకిలి తీసి వాళ్ళ నిద్దరినీ కాపాడండని మొత్తుకోసాగింది. మూగిన పదిమందీ ఒక్కసారిగా లోపలికి నెట్టుకువచ్చారు. ఈ లోపున సత్యనారాయణ పెద్దకొడుకుతో ఇంట్లోనుంచి బయటపడ్డాడు.

ఈ గల్లంతుకు చుట్టుపట్ల ఇళ్ళవాళ్ళంతా మేలుకొన్నారు. పూరిళ్ళ వాళ్ళు ఇంట్లోసామాన్లుతీసి దొడ్లో పడవేయసాగారు. వచ్చిన వాళ్ళంతా శక్తివంచనలేకుండా ఆర్పటానికి ప్రయత్నించారు. కాని దగ్గర్లో నీళ్ళు లేక పోవటం, పొగచుట్టవేయటంవల్ల వాళ్ళేమీ చేయలేకపోయారు. కాకపోతే మంటలు ప్రక్కపూరిళ్ళకు ముట్టుకోకుండా ఆపగలిగారు.

పిల్లలు, భార్య, సత్యనారాయణ, నివ్వెరపోయి చూస్తున్నారు.

"ఎలా ముట్టుకొన్నది?" అని ఒక పెద్దమనిషి అడిగాడు.

"ఏమి చెప్పకొంటే తీరుతుంది? మా కర్మ అలా నెట్టుకు వచ్చింది" అన్నాడు పంతులు.

పద్మ వెక్కి వెక్కి ఏడవసాగింది. "మామగారుపోయారనిఏడుస్తూ ఉన్న కంటి తడన్నా ఆరలేదు. ఈ వడిముట్టుకూడా వచ్చిపడ్డది. ఓరి భగ వంతుడా ఇంటి దారిద్ర్యంకూడా తెచ్చిపెట్టావా? మే మేమిపాపం చేశాము?"

"ఊరుకో అమ్మా ఊరుకో. అయిపోయిన దానికి ఏడ్చిలాభంలేదు. ఇంకా నయం-మీ నాలుగు ప్రాణాలు దక్కినాయి. లేకపోతే ఏముంది?" అన్నది పొరుగు బ్రాహ్మణి.

"ఎవరో దుర్మార్గులు కావాలని పెట్టిన పనేకాని చేతప్పవల్ల ముట్టుకోలేదు" అని ఒక ముసలాయన అన్నాడు.

"ఎవరెందుకు పెడతారు? పంతులికి ఊళ్ళో పగ ఏమున్నదికనక!" అని మరొకరన్నారు.

"కాదు. ఎవరో చేసినపనే. ఊళ్ళో బొత్తిగా మాద్దపద్దూ లేకుండా పోతున్నది. ఈ బుద్ధులతో తొందరగానే బాగుపడుతుందిలే. చూడమ్మా

అప్పుడే అయిందా! పిదప కాలంవస్తే సరి తక్కూమాతి పిందెలు పుడ తాయి" అన్నాడు ముసలాయన.

ఇల్లు చల్లారిన తరువాత ఒక్కొక్కరే వెళ్ళిపోయారు. కావాలని ముట్టించారని కొందరూ, కాదు ఏదో పొరపాటువల్ల జరిగిందని కొందరూ వాదించారు. ఏది ఎలాజరిగినా, పంతులు ఇల్లుమాత్రం తగులబడిపోయింది. ప్రాణాలు కట్టుకొన్నగుడ్డలు తప్ప మరేమీ మిగలలేదు.

ఆరాత్రి కాకాత్రే యీవార్త పుల్లయ్యవిని ఆదరాబాదరా పరుగెత్తుకొనివచ్చి ఓదార్చాడు. దిగులుపడవద్దనీ, తానుఉండగా భయపడ వలసిన పనిలేదనీ హెచ్చరించాడు. ఇంతలోనే డాక్టరుకూడావచ్చాడు. అంతా పక్కవాళ్ళు చెబితే విని నిట్టూర్చాడు.

"సత్యనారాయణ! దిగులుపడి చేసేదేమున్నది. ప్రాణాలుదక్కాయి. అదే పదివేలు. గొంతులో ఊపిరేఉండాలిగాని ఇలాంటిఇళ్ళు పది సంపాయించుకోవచ్చును. మా యింటికి వెళ్ళుదాంపదండి. లేవమ్మా లే. కష్టాలు దొవరికైనా వచ్చేవే. మీ యిష్టం వచ్చినంతకాలం మాయింట్లో ఉండురు కాని. సందేహం దేనికి?"

"ఈ నాలుగురోజులుపోతే ఇల్లురాక ఏమిచేస్తుంది? లే పంతులూ లే" అని పుల్లయ్య హెచ్చరించాడు.

పంతులు డాక్టరుమాట, పుల్లయ్యసలహా త్రోసివేయలేక భార్యా పిల్లలతో అతని యింటికి వెళ్ళాడు.

14

పంతులుయిల్లు తగలబడిన మూడోరోజున కుశాలయ్య - పుల్లయ్య ఇంటికివచ్చాడు. అప్పుడే పుల్లయ్య చుట్టకాల్చుకుంటూ పడకకుర్చీలోపండు కొన్నాడు. పంతులు యెప్పటిచోటకూర్చుని పద్దులుఏవో వ్రాస్తూఉన్నాడు.

"ఏం కుశాలయ్యా, బొత్తిగా కనిపించటం మానేశావే!" అని చూడగానే పుల్లయ్య కూర్చుని పలకరించాడు.

"పనులుకొంచా. కొత్త సందు దొరుకుతుందేమో వద్దామంటే పడ కొచ్చింది." కుశాలయ్య పరచిఉన్న చాపవదలి వట్టి గచ్చుమీద కూర్చున్నాడు.

"చాపమీదకూర్చో-క్రిందదేనికి? భోజనం అయిందా?"

"ఆఁ, అయింది. ఏపాటుతప్పినా సాపాటు తప్పదుగదా! ఐతే పంతులుగారూ, మొన్న ఇల్లు కాలిపోయిందే. పొరపాటువల్ల జరిగిందా, లేక యెవరైనా పెట్టించరంటారా?"

"ఏమిచెప్పేది మరాలయ్యా! ఇంతకూ కర్మ అలా పెట్టుకు వచ్చింది."

"పులిమీద పుట్ర అన్నట్టుగా తండ్రిగారు కాలంచేసి నెలరోజులు కాకముందే యిదొకటి వచ్చిపడింది. ఇంతకూ రోజులు బాగున్నట్లు లేదు పంతులుగారు. తెలిసికూడా యెలా ఊరుకున్నారు? శాస్త్ర శాంతి చేయించుకోక పోయారా?"

"రోజులు బాగుండలేదని నాకుమాత్రం తెలుసా?"

"అదేమిటండీ షావుకారు మల్లయ్యతో అన్నారంటగా. కచ్చేరి అరుగువద్ద ఆయన అన్నాడు."

"అలాగా. ఆఁ. ఆఁ గుర్తుకు వచ్చింది. ఏదో మాటవచ్చి అన్నాను. ఆయనకు ప్రతిమాట జ్ఞాపకమే నన్నమాట!"

"ఆఁ జ్ఞాపకం ఉండకేఁ! అవసరం వచ్చినవన్నీ జ్ఞాపకం ఉంటాయి. అవసరం లేనివన్నీ అడుగున బడిపోతాయి. షావుకార్ల తరహామే అంత."

"ఏదో వినయతున్నావే ఏమిటి సంగతి?"

"పంతులుగారూ! ఆనాడు గడ్డి, మినుములు అమ్మితే వచ్చిన పైకం ఎంతండీ? మీ చేతనేకదా లెక్క పెట్టించింది."

"అవును. మూడు నూరు కాగితాలు, పద్ధెనిమిది అయిదులు, పది ఒకట్లు. మొత్తం నాలుగువందలూ మల్లయ్యగారికి ఇవ్వాలని తీసుకు వెళ్ళావు."

"వెళ్లి ఆయనచేతులో పోశాను. 'తాళంచెవులు దగ్గరలేవు. సాయంకాలంవచ్చి నోటు తీసుకువెళ్ళ'మంటే పెద్దమనిషికదా అని ఆపాట తిరిగి వచ్చాను. ఇవాళ పొద్దున్నే వడ్డీతాలూకు మన్నెండు రూపాయలు పట్టుకెళ్ళి నోటు అడిగితే, అసలు ఇవ్వందే నోటు ఎలావస్తుంది-అని అడిగాడు. ఇంకా మాట్లాడేదేముంది? రెండూమూసుకొని చక్కావచ్చాను. అంతలో ఉంది న్యాయం పంతులుగారు!"

"అంతపని చేశాడా?"

"లేదు. నేనే అబద్ధమాడుతున్నాను. గొడ్లకు మేత ఉంటుందా లేదా అనకుండా గడ్డి అమ్మినందుకు తగిన ప్రాయశ్చిత్తం జరిగింది. జరగదూ మరి? వాటి ఉసురు ఊరికినే పోతుందా? ఎంతకు ఒడిగట్టాడు! చూస్తానుగా. నా ఉసురు తగలకుండా ఉంటుందీ? అతడు ఈ నాలుగు వందలతో బాగుపడతాడూ? పైన దేవుడులేడూ? అన్నీ చూస్తూనే ఉంటాడు."

కుశాలయ్య మాట్లాడలేకపోయాడు. పంతులు, పుల్లయ్య, కొయ్య బొమ్మలై పోయారు.

"పుల్లయ్యగారూ, అయినదేదో అయింది. ఒకసారి మోసపోతాను గాని జీవితమంతా మోసపోనుగందా. మల్లయ్యగారికి బాకీఉన్నదనిపించు కోటం నాకేమీ యిష్టంలేదు. అసలు బాకీపడటంకన్నా బుద్ధితక్కువపని మరొకటి లేదు. మీకు డబ్బు అవసరమే. పంతులుగారి ఇల్లు వేయించాలంటే ఎటులేదన్నా వెయ్యిరూపాయలు కావాలి. అయినా నాకుకూడా ఈ కాస్త సాయం చేయండి. నాలుగువందలు ఇస్తే అతనిమొఖాన పారవేసి వస్తాను. ఈ నాలుగువందలుకూడా నాకు అప్పుగా ఇవ్వవద్దు. కోడె దూడ గల్లి ఉంది. ఈనమోసిన గేద ఒకటి ఉంది. నాకు మేపటానికి గడ్డి కూడా చాలదు. ఇప్పుడే తీసుకొచ్చి మీదొడ్లో కట్టివేస్తాను."

"అదేమిటి కుశాలయ్యా, అంతా మల్లయ్య లాంటివాళ్లే ఉంటారా? నాకా భయం ఏమీలేదు. నాలుగువందలూ తీసుకువెళ్ళు. మెసలాయింపు ఉన్నప్పుడే ఇద్దువుగాని. ఆవునూ, గేదనూ అట్టిపెట్టుకో, వాటిని దొడ్లో కట్టేస్తానంటే మాత్రం ఊరుకోను. అరే జగ్గాయ్! అమ్మను అడిగి నాలుగు వందలు పట్టుకురారా?" పుల్లయ్య కేక వేశాడు. కుశాలయ్య లేచాడు.

"లేస్తున్నావే డబ్బు తీసుకుపో."

"అప్పువద్దు పుల్లయ్యగారు! ఆమాత్రం నమ్మకం ఉంటే అదే చాలు."

కుశాలయ్య బయలుదేరాడు.

"నీమతిమే నీదా? కాస్త ఆలోచించుకో! డబ్బు తీసుకువెళ్ళి ఆవు గేద అమ్ముకుపోగానే ఇచ్చివేయి. ఎవరు కావన్నారు? నాకు వడ్డీ కూడా ఇవ్వవద్దులే."

"గొడ్లనుకట్టివేసుకుంటే నాకుడబ్బుఇవ్వండి. లేకపోతేనాకువద్దు."

"సరే నీయిష్టం వచ్చినట్లే కానీ" అంటూ జగ్గారావు పట్టుకువచ్చిన నాలుగు కాగితాలు అతని కిచ్చాడు.

కుశాలయ్య పోయింతరువాత పుల్లయ్య పంతులుతో అన్నాడు:

"మల్లయ్య ఇంతదగుల్బాజీ పనికి ఎందుకు దిగినట్లు?"

"అదే విచిత్రంగా ఉంది. ఇలాంటి పనులు నాయెరిగినంతలో ఎప్పుడూ చేయలేదు"

"అయితే యిప్పుడు మల్లయ్య, చంద్రశేఖరం జోస్తీగా ఉంటున్నారటగా?"

"నేను చూడలేదు. వినలేదు."

"తెలుసుకోవటం అవసరం పంతులు. లేకపోతే మనం దేశాల మీద పోవలసిందే."

"అలాగే ప్రయత్నిస్తాను."

తరువాత రెండురోజులకు మల్లయ్య ముప్పై ఎకరాల గడ్డివామి తగలబడిపోయింది. పుల్లయ్య పంతుల్ని అడిగాడు.

"కుశాలయ్య పనేఅయివుంటుందని మల్లయ్యగారు అనుకొంటున్నారట. అనుకోవటమే కాదు. ఒకరిద్దరి దగ్గర అన్నాడట. ఆమాట విని కుశాలయ్య ఇవాళవచ్చి ఆయనవద్ద ఉండగానే ఆరోజున తాను ఊళ్ళోనే లేననీ, బంధువులను చూడటానికి పోయాననీ రుజువిప్పించాడు. బిడ్డా గొడ్డూ ఉన్నవాడెవ్వడూ ఇలాంటిపని చేయడని చెడా బడా తిట్టాడట."

"అబ్బెబ్బె. కుశాలయ్య ఎప్పుడూ అలాంటివాడు కాదు. పాపపుణ్యాలకు జంకేమనిషి. అతడు ఈ దౌర్భాగ్యపుపని చేస్తాడంటే నమ్మటానికి వీల్లేదు."

"అదే. అయోమయంగా ఉంది. ఏ దరిద్రుడు చేశాడీపని?"

"లేదు పంతులూ. ఊరు పూర్తిగా కట్టు దప్పిపోయింది. ఎవర్ని ఏమి అనటానికీ వీలులేదు. అంటే ఏ నిమిషాన ఎవరికొంపకు నిప్పు పెడతాడో! ప్రాణాలు గుప్పిట్లో పెట్టుకుని బ్రతకాలిసిన రోజులువచ్చాయి. కానీ ఎంతవరకు జరగాలో అంతవరకూ జరుగుతుంది"

"ధర్మంలేనప్పుడు అంతగాక మరేముం"దని, పంతులు నిట్టూర్చాడు.

15

ఒక రాత్రివేళ డాక్టరు వాసుదేవశాస్త్రి లఘుశంక తీర్చుకుందామని తలుపుతీసుకొని బయటికివచ్చాడు. వీధిఅరుగుమీద ముసుగుపెట్టుకొని కూర్చున్నవ్యక్తి కనిపించాడు. డాక్టరుగుండె దడదడ కొట్టుకొన్నది. శాస్త్రి సంబాళించుకొని 'ఎవరది' అని అడిగాడు.

"నేనేనండి దొరగారు. పోలాయిని" పోలయ్య లేచి నిలబడ్డాడు. చేతిలోకర్ర జారిపడి మోగింది.

"ఇంకామీకు ఎప్పటికి బుద్ధివస్తుంది?"

"ఎందుకు కోప్పడుతారు దొరగారు? నేనేం తప్పుచేశాను?"

"అదిగో ఆమాటే అనవద్దని ఎన్నిసార్లుచెప్పాను ? ఎవరుదొర? నా మోచేతిక్రింది నీళ్లుతాగి బతుకుతున్నారా ? నేను పోషిస్తున్నానా ? నీ రెక్కలకష్టంతో బ్రతుకుతున్నావు. ఎవరిగొప్పతనం వాళ్లది. మళ్లీదొర అన్నావంటే అన్ని మందునీళ్ళుకూడా ఇవ్వను తెలిసిందా?"

"అలవాటు చొప్పున వత్తదిబాబు. ఈరోజున పోవాలంటేపోద్దా?"

"పోలయ్యా!"

"ఏమిబాబు?"

"నిలుచున్నావు లేచి ఇటువచ్చి కూచో!"

"ఇక్కడ కూకుంటాలేండి."

"పదిరెండురోజులనుంచి ఇక్కడకువచ్చి పండుకొంటున్నట్లున్నది"

"ఇక్కడే పండుకొంటున్నానండీ!"

"పండుకోవలచిన వాడివి చాప అడిగితే కాకపోయిందా?"

"నాపరాతి అరుగు చల్లగా ఉంటాది. పైగా మిమ్మల్ని లేపాలి"

"నిజంచెప్పు పోలయ్యా. పెళ్లాముతో పోట్లాడావా? లేక పాట్లో తగవులేమైనా వచ్చాయా ? ఎన్నడూ రానివాడివి ఇక్కడికివచ్చి ఎందుకు పండుకొంటున్నావు? ఊళ్లోనే పండుకో దలచుకుంటే పెద్దఆసాముల అరుగులు చాలా ఉన్నాయే."

పోలయ్య మాట్లాడలేదు.

"మాట్లాడవేం? పాట్లో వాళ్ళు ఎవళ్ళయినా కత్తుకట్టారా?"

"పోలాయిమీదనా? పాట్లో నాయాళ్ళకు అంతదమ్ములున్నాయా?" అతడు వెకిలిగా నవ్వాడు.

"మరి!"

"ఊళ్ళో జూదవబుద్ధులు పుట్టాయ్. రోజు యాడో ఒకచోట ఏదో ఓటి తగలడుతోంది. అంచాత ఏగడియన ఏమిజరుగుద్దో అని యాదకు వచ్చేసి పండుకొంటున్నాను బాబు"

డాక్టరు పెద్దగా నవ్వాడు.

"పోలయ్యా నీవంటి వెర్రిమనిషి మళ్ళీ పుట్టడు. నాయిల్లు తగలబెడితే ఏమి ఒరుగుతుంది?"

"అలా అనకండి బాబుగారూ. ఏమివచ్చిపడద్దని ఇళ్ళు,వాములు తగలెట్టుకొంటున్నారు? మొన్న గత్తె మొన్న ఆశ్శ్వారం కాత్తా తగలపెట్టారా. వాళ్ళఒళ్ళో ఏమొచ్చిపడ్డది? కోపాలు, పార్టీలు అలా అనిపిత్తాయి బాబు"

"మందులిచ్చి బ్రతికేవాడికి నాకేమిటోయ్ పార్టీలు. నామీద ఏమి సాధిస్తారు?"

"మీకు అలాంటిబుద్ధి ఉంటే ఈపాడూళ్ళో యెందుకు పడివుంటారు? మీబుద్ధి అందరికీ ఉంటదా? మీలాంటివాళ్లు యెక్కడనన్నా ఒకరుంటారు. ఉన్నా మంచి తెలుసుకోలేరు. లోకమంతా తమలాగా గడ్డితింటుందనుకుంటారు. ఎందుకైనా మంచిది అ..." అతడు కిటికీవైపు చూచాడు.

"సందేహం దేనికి? ఫరవాలేదు కానీ"

"అఁ ఏమీలేదు. ఆపంతుల్ని తీసుకొచ్చి యెందుకు ఇంట్లో పెట్టారు బాబు-తొందరగా అవతలికి పంపించెయ్యండి."

"అనేమి పోలయ్యా! ఇల్లుపోయి అల్లాడుతూఉంటే నాలుగునాళ్ళు తలదాచుకోండని తీసుకువచ్చాను. ఇదికూడా తప్పేనా! ఇవాళ ఇది తప్పు అయితే రేపు ఊళ్ళోఉండటంకూడా తప్పేఅవుతుంది. ఇలా చూస్తూఊరుకొంటే లాభంలేదు. అర్థమౌతుంది పోలయ్యా! నీమేలు యెప్పుడు మరచిపోను. వేరే అనుకోక నువ్వుపోయి నీయింట్లో పడుకో. ఇక్కడ కాపలా వద్దు. ఎంత కాలం ఇలా బ్రతికేది?"

"మీకేం, మీరు మా బాగా చెబుతారు. పోతే మీ యిల్లే కాదు. మందులన్నీ పోతాయి మా బీదాళ్ళకు మరి దిక్కేమిటి? ఆనాడు అన్ని మందు నీళ్ళుపోశారు కాబట్టి మా యింటిది యిన్ని గంజినీళ్ళు కాచి పోస్తోంది. అది ఊడిఉంటే గంపెడు పిల్లలు యేమైపోయేవాళ్ళు? మీరే మహాన్నా అనండి, మెడబట్టుకు గెంటండి. రాత్రిళ్ళు ఇక్కడనుంచి కదిలేది లేదు."

"పోలయ్యా నీకే చెప్పేది. వెళ్ళు!"

"మీరు నా గొంతుకోసినా నేను వెళ్ళేదిలేదు."

"నీవు వెళ్ళందే నేను ఇంట్లోకి వెళ్ళను" వాసుదేవశాస్త్రి అరుగు మీద చతికిలబడ్డాడు.

పోలయ్య అలాగే పావుగంటసేపు నిలబడ్డాడు. డాక్టరు కూర్చున్న పాటే కునుకుపాటు పడసాగాడు. "నేనే మొండినంటే నాకన్నా జగమొండివే బాబూ," అంటూ పోలయ్య పంతుల్ని కేకవేసి "డాక్టరుగారు బయటే పండుకొంటారట. కాస్త పక్క బయటవేయం"డని చెప్పాడు. వద్దు లెమ్మంటున్నా కొండికీ పడక డాక్టరుకు పక్క బయటవేసి పోలయ్య హెచ్చరికమీద లోపలి గడియవేసుకొని పండుకొన్నది. ఆరాత్రి యిద్దరికీ ఆ వీథి అరుగుమీదనే గడిచింది. తెల్లవారుతుండగా పోలయ్య గుట్టుచప్పుడు కాకుండా వెళ్ళిపోయాడు.

ఆనాటి దినపత్రిక తెరవగానే డాక్టరుకు తన ఊరివార్త పెద్ద శీర్షికతో కనిపించింది. ఆసక్తితో చదవ మొదలుపెట్టాడు:—

హరిజనాశ్రమ కార్యదర్శిని అయిన శ్రీమతి అనసూయమ్మగారు ఇలా వ్రాస్తున్నారు: "గత పదిరోజులనుంచి ఈ ఊళ్ళో కమ్యూనిస్టులు చెలరేగి ఇష్టంవచ్చినట్లు విధ్వంసక చర్యలు సాగిస్తున్నారు. ఇళ్ళకు వాములకు నిప్పుపెట్టారు, పెడుతున్నారు. హరిజన ఉద్ధరణకోసం పాటుపడుతున్న ఆశ్రమానికి నిప్పుపెట్టారు; ఈ చర్య ఏమనవలెనో తెలియటంలేదు. నిన్న రాత్రి ఒక ఆసామి యింటిపై దాడి చేసి ఉన్నడబ్బు అపహరించుకొని పారిపోయారు. ఇంతవరకు ఎటులేదన్నా గ్రామం మొత్తంమీద లక్ష రూపాయలవరకు నష్టపడింది. గ్రామస్థులు ఏ గడియకు ఏమి జరుగుతుందోనని హడలిపోతున్నారు. ప్రభుత్వంవారు ఎందుకు ఈ ఉపేక్షాభావం

వహిస్తున్నారో తెలియటంలేదు. వెంటనే మలబారు పోలీసుబలం పంపి బందోబస్తు చెయ్యిస్తేగాని ప్రజానీకం బ్రతకలేదు. ప్రజాప్రభుత్వం తన బాధ్యతను తప్పక నిర్వహిస్తుందని ఆశిస్తున్నాను.''

ఈవార్త చదవగానే శాస్త్రి విస్తుపోయాడు. మందుకు వచ్చిన వాళ్ళను త్వరగా పంపించివేసి తిన్నగా హరిజన ఆశ్రమానికి వెళ్ళాడు. అమ్మాయమ్మగారు ఆఫీసులో కూర్చుని ఏదో వ్రాసుకొంటున్నారు. డాక్టర్ను చూడగానే మందహాసం చేస్తూ ప్రక్కనున్న కుర్చీ చూపించి, ''దారి తప్పి వచ్చినట్లున్నారే!'' అన్నది.

''లేదు. దారితప్పి తిరిగే తీరిక కూడాలేదు. మీతో పనుండే వచ్చాను''

''అలాగా, కబురుచేస్తే నేనే అటు వచ్చేదాన్నిగా.''

''మీకుమాత్రం తీరికఉందా ఏమిటి? ఎన్ని పనులో! అందులో ఆశ్రమం పాకలుకూడా పోయే.''

''అవునండి! దుర్మార్గులు రెండు పాకలు తగలబెట్టివేశారు. భ్రాంతిగా హద్దూ పద్దూ లేకుండా పోతున్నది.''

''అవును, అవును.''

''ఈ సంగతే పేపరుకు కూడా వ్రాశాను, చూచారుగా''

''చూడబట్టే మిమ్మల్ని ఒకసారి చూచి పోదామనిపించింది.''

''అలాగా! వ్రాయటం మంచిదైందికాదూ? అధికారులకు కూడా వేరే స్టేట్మెంటు పంపించాను''

''మంచిపనిచేశారు. లోగట్టు ఏకొన్నారు(?) తెలుసుకొన్నారు. మీ ఆలోచన చాలాగొప్పదిసుమా. గ్రామస్థులు ఇక మీపేరుచెప్పుకొని బతుకుతారు''

అమ్మాయమ్మగారి బుద్ధి కూడా శరీరానికి ఏమాత్రం తీసిపోలేదు. నవ్వుతూ ''నాదేమిఉందిలెండి, ప్రజలకు ఉడతాభక్తిని సేవ చేదామని వ్రాశాను.'' అన్నది. తన మాటలు దున్నపోతుపై వర్షంగా పరిగణించినందుకు డాక్టరు తన్నుతానే అసహ్యించుకొన్నాడు,

''సరేకాని ఇంతవరకు లక్షరూపాయలఆస్తి నష్టపడ్డదా? నా గొడవలోపడి నేను చూడనేలేదు సుమా.''

"ఆఁ ఎక్కడిదీ! అంతా పదివేలకులోపుగ ఉంటుంది. కాస్త సంచలనం కలిగిద్దామని లక్షరూపాయలఆస్తి నష్టపడ్డదని వ్రాశాను."

"నిన్న ఏ ఆసామి యింటిపైన దాడిజరిగింది?"

అమ్మాయమ్మగారు తెల్లబోయింది. అంతలో నే తెప్పరిల్లుకొని చిరచిరలాడుతూ "మీకు సమాధానం చెప్పవలసిన అవసరం నా కేమాత్రం లేదు." అన్నది.

"అది కాదు, కేవలం తెలుసుకుందామని అడుగుతున్నాను. వేరే అనుకోకండి. మిమ్మ క్రాసుచేద్దామని రాలేదు. చేద్దామన్నా మీరుచెప్పేవారుకారు. కమ్యూనిస్టులే యీ దండగాలు తలపెట్టారన్నారే! నిజంగా కమ్యూనిస్టులే చేస్తున్నారా? ఎవరు ఆ కమ్యూనిస్టులు, నాకు తెలిసినంతలో ఈ ఊళ్లో ఇటీవలవరకూ అసలు రెండో పార్టీయే లేదే! బహుశః నా వైద్యంలోపడి ఉన్న స్థితిగతులు గమనించకపోయి ఉండవచ్చును. ఎవరా కమ్యూనిస్టు?"

"చంద్రశేఖరం మాటా ఏమనుకొన్నారు?"

"చంద్రశేఖరం కమ్యూనిస్టా? ఎవరుచెప్పారు? ఏమిటిరుజువు? అతడే ఈ ఊళ్లో దురంతాలకు కారణమా? అమ్మాయమ్మగారు, కాస్త ఆలోచించండి! అతడూ దేశంకోసం కారాగారవాసం అనుభవించి వచ్చినవాడే. అతడు పేదసాదలను ఉద్ధరిద్దామని ఫ్యాక్టరీపెట్టి నేటికి బుక్కాపకీరు అయ్యాడు. అతడు కమ్యూనిస్టా? ఒకవేళ అతనివల్ల పొరపాటేదైనా ఉంటే మందలించి చూడవలసిన బాధ్యత మనమీదఉంది. అప్పటికీ వినకపోతే అతనికర్మ అతను అనుభవించక తప్పదు. ఇంతవరకూ అలాంటి ప్రయత్నం మీ రేమీ చేయలేదు. చేయకుండానే 'కమ్యూనిస్టు' అని ముద్రవేశారు. అది అలావుంచి మీలాంటి దేశభక్తురాండ్రు ఉన్న గ్రామంలో దుర్మార్గులున్నారంటే మీకేమైనా గౌరవం ఉంటుందీ? మేము వట్టి చవట దద్దమ్మలం, మీరువచ్చి చక్కదిద్ది పొండని అశక్తతను చాటటంకాదా? పైగా మలబారు పోలీసుబలం పంపించాలని కోరారే, ఆలోచించే యీ పనిచేశారా? లేదు. మీరు ఆలోచించలేదు. పోలీసు జులుమంటే ఏమిటో అర్థంకాలేదు. ప్రజల్లో ఎలాంటి అసహ్యం రగులుకొంటుందో ఆలోచించలేదు. కేవలం ఉన్న అధికారాన్ని నిల

పెట్టుకోవటంకోసం అలా చేశారు. ఇదికూడా మీరు చేయాలని చేయలేదు. అనుకోకుండా చేశారు. ఈపొరపాటు దిద్దుకొంటూ పత్రికకు ప్రకటన పంపించండి. మీరు, నేను, ఊళ్ళో పెద్దలు కలిసి పరిష్కరించటానికి ప్రయత్నిద్దాము. మన సమస్యలను మనం పరిష్కరించుకోవాలి కాని మధ్య వాళ్లెవరు, వారిసహాయంకోరటం మనకు గౌరవప్రదంకాదు. శ్రేయస్కరం అంతకన్నా కాదు. కాబట్టి సవరణ ప్రకటనను ఇవ్వాళే పంపించండి,"

అమ్మాయమ్మగారు మాట్లాడలేదు.

"పొరపాట్లు అనేవి ఎవరికన్నా వుంటాయి. వాటిని గుర్తించి దిద్దుకోవటం పెద్దవాళ్ళ లక్షణం, తరువాత మీ యిష్టం. చెప్పవలసినబాధ్యత ఉన్నది కాబట్టి చెబుతున్నాను. వస్తానండి" అంటూ ఆమెనుండి వచ్చే సమాధానం వినకుండానే డాక్టరు చరచర వెళ్ళిపోయాడు.

అమ్మాయమ్మగారు జేవురించిన ముఖంతో అమ్మవారిలాగా అలాగే కూర్చుని ఉంది.

16

పొద్దు వాటారింది. రచ్చబండవద్ద, లైబ్రరీవద్ద పేకాటలు చాలించి ఉత్తరీయాలు దులుపుకొని ఒళ్ళు విరచుకొని ఇంటివద్ద పనిపాటలు చూచుకోటానికి బయలుదేరుతున్నారు. చంద్రశేఖరం ఇంటికి బయలుదేరిన వాసుదేవశాస్త్రికి విద్యార్థుల గుంపు యెదురైంది. ఇంతలేనివాళ్ళు అంతలేనివాళ్ళు దాదాపు రెండు వందలమందిదాకా అట్టలు, జెండాలు పట్టుకొని నినాదాలు పెడుతూ వస్తున్నారు. ఆ కేకలు దేనికో ముందుగా అర్థం కాలేదు. ఆరోజున సభ జరుగుతుందని కూడా తెలియదు. అందువల్ల సంగతి సందర్భాలేమిటో తెలుసుకుందామని వీథి ప్రక్కన నిలబడ్డాడు. మల్లయ్య కొడుకు గంగాధరం ముందు జెండా పట్టుకొని గొంతు చించుకొంటూ అరుస్తున్నాడు.

దేశద్రోహులు
అంతరించాలి.
గుండా చర్యలు
నశించాలి.

విప్లవం వర్ధిల్లాలి.
ప్రజాప్రభుత్వం
వర్ధిల్లాలి

మిగతావాళ్ళు అంటున్నారు. ఆ గుంపులో పుల్లయ్య మనమడు జగ్గారావుకూడా కనిపించగానే డాక్టరు మనస్సు పరిపరివిధాల పోయింది. ఏమిటి ఈ అన్యాయం? కడుపారతిని ఆడుకోవలసిన కుర్రవాళ్లే! ఏదిగులు చింతలేకుండా చదువుకోవలసినవాళ్లే! బుద్ధులు పెరగకుండా పశువులుగా, యంత్రాలుగా యెందుకు తయారుచేస్తున్నారు? పెద్దవాళ్ళ అవివేకం, అజ్ఞానం, ఆవేశం ఇలా తయారు చేస్తున్నవి. వీళ్ళనని ప్రయోజనమేమిటి? ఇలా తయారైనజాతి సత్యంసాధిస్తుందా? స్వాతంత్ర్యాన్ని అనుభవిస్తుందా? లేదు. ఈ జాతికి ఇప్పట్లో ముక్తిలేదు" అనుకొంటున్నాడు.

"డాక్టరుగారూ! గుడివద్ద మీటింగుకు మీరుకూడా రావాలి," అని పుల్లయ్య కొడుకు కేకవేసి చెప్పాడు. విద్యార్థులు పోయింతరువాత శాస్త్రి నేరుగా చంద్రశేఖరం ఇంటికివెళ్ళాడు. బయట చిన్న పిల్లలిద్దరు దుమ్ములో ఆడుకొంటున్నారు నూనెముఖం యెరుగని జిబ్బితలలు, చినిగిపోయిన గుడ్డలు, చూడగానే అది చంద్రశేఖరం ఇల్లు కాదేమోనని అనుమానించాడు. కాని నిదానించి చూచింతరువాత అది అతని యిల్లేనన్న నమ్మకం కలిగింది. "మీ నాన్నగారున్నారా?"

"ఉన్నారు. లోపలికి పదండి. నాన్నగారూ నాన్నగారు! మీకోసం డాక్టరుగారు వచ్చారు" అని పిల్ల కేకపెట్టింది.

చంద్రశేఖరంచూచి, "డాక్టరుగారు దారితప్పి వచ్చినట్లున్నారే! రండి." అని పిలిచి చేయిలేని కుర్చీ చూపించాడు. శాస్త్రి జేబుగుడ్డతో ముఖం తుడుచుకుంటూ కుర్చీని చంద్రశేఖరంవంక ఎగాదిగాచూచాడు. శరీరం చిక్కి నల్లకప్పువేసి ఉంది. వెంట్రుకలు తెల్లబారిఉన్నాయి.

"అలా చూస్తారేమి? కాస్త చిక్కిపోయాను. అంతే ఈమిల్లుగొడవ, ఫోర్జరీకేసు...మనశ్శాంతిలేదు. పుల్లయ్యగారి పుణ్యమాఅంటూ పసిపాప ఈ మధ్యనే పోయింది."

"అలాగా, ఏమిటిజబ్బు? నాకు కబురన్నా చేయలేదే?"

"ఏమో, మీ సంగతి కూడా ఆ సమయానికి స్ఫురించలేదు. అయినా మీరు మాత్రం ఏమిచేస్తారు? శరీర వ్యాధికైతే మందిస్తారు కాని, మనో వ్యాధికి మందేమిస్తారు? అయినదేదో అయిపోయింది. ఇప్పుడు అనుకొని ప్రయోజనమేమిటి?"

'పసిపాప రోగంవచ్చి పోయినా పుల్లయ్యేనా కారణం?' అని డాక్టరు మనసులో అనుకున్నాడు.

"జీవితం అన్నాక కష్టసుఖాలుండకతప్పదు. బుద్ధిమంతులు సర్దుకు పోవాలి సరేగాని ఉత్తరీయం వేసుకో వెళ్ళదాము."

"ఎక్కడికి?" ఆశ్చర్యంతో చంద్రశేఖరం అడిగాడు.

"పనిమీద బయలుదేరి వెళ్ళుతున్నప్పుడు ఈ అడ్డు ప్రశ్నలు పనికిరావు. లే"

"ఎక్కడికో, ఏమిపనో తెలియకుండా బయలుదేరినా? బాగుంది. అయినా ఈనాడు నావల్ల కావలసినపనివుందంటే మరీ ఆశ్చర్యంగా ఉంది."

"ఆశ్చర్యమేముంది? నీవల్లనే నాకుపకారం కావాలి. బయలుదేరు."

"వేళాకోళమా?"

"వాసుదేవశాస్త్రి ఎప్పుడైనా వేళాకోళం చేసేమనిషి అనివిన్నావా? నా సంగతి నీకు తెలియనిదేముంది? పుల్లయ్యగారిదగ్గరకు ఒకసారివెళ్ళి వద్దాము. లే"

"పుల్లయ్యదగ్గరకా?" శేఖరం విస్తుపోయాడు.

"అవును. అక్కడికే."

పుల్లయ్యపంపితే తనదగ్గరకు డాక్టరు రాయబారం వచ్చాడని శేఖరానికి వెంటనే అనుమానం కలిగింది. "కోర్టులో తననేరం రుజువైతే శిక్షపడుతుందని పంపించి ఉంటాడు. లేకపోతే రాయబారం పంపించవలసిన అవసరమేముంది? బెట్టుసరిగా యెలాగైనా బయటపడదామని పంపించిఉంటాడు. ఆ పప్పులు నాదగ్గర యెందుకు ఉడుకుతాయి? శేఖరం అంటే అంత తేలిగ్గా పడిఉన్నాడనుకొన్నాడు కామాలు!" అనుకున్నాడు.

"డాక్టరుగారూ! మీరు చాలా పొరపడుతున్నారు. నేను అతని దగ్గరకు వెళ్ళవలసిన కర్మం నాకు పట్టలేదు. నావల్ల తప్పేఉంటే మీరు

చెప్పినట్లు ఆయనతో ప్రాధేయపడటం ధర్మం, తుచ్ఛాకోరు పనిచేసి నా మిల్లు, నా వ్యాపారం, నా ఆస్తి, నా ప్రతిష్ఠ అంతా ధ్వంసం చేసింది అతను. నేను కాదు."

"ఇదిగో చంద్రశేఖరం ! ఇటు చూడు. నీవు చదువుకొన్నవాడివి. సంస్కారమున్నవాడివి. ఇంతో అంతో ప్రజాసేవచేశావు. ఇంకా చేతనైనంతవరకూ చేస్తావు. కొంచెం విశాలదృష్టితో చూడు. తప్పు నీది అని కాని, పుల్లయ్యదని కాని చెప్పటంలేదు. అతడు పంపితే నేను రాలేదు. అసలు నేనిక్కడికి వచ్చిన సంగతికూడా అతనికి తెలియదు. ఇదంతా యెందుకు చెబుతున్నానంటే ఉన్నస్థితిగతులు చెప్పటానికే ! మీ ఉభయుల్లో యెవరిని మోసగించినా నాకు వచ్చే ప్రయోజన మేమిటి? అయినా నేను ఒంటరిగాణ్ణి కదా ? నాకు కావలసిందేముంది? అయితే యీ ప్రయాసంతా దేనికన్న సందేహం కలగటం సహజమే. మరొక వ్యవహారం అయితే నేను వచ్చేవాణ్నే కాదు. చెప్పితే అర్థంచేసుకోగల మనుషులని వచ్చాను. మీకు పుల్లయ్యగారికి కలతలు రావటమేమిటీ, ఈ ఊరంతా ఆగం కావటమేమిటి ? ఇందులో అర్థమున్నదా ? వేలకొలది కిమ్మత్తు చేసే వాములు, సంస్థలు తగులబడిపోతున్నాయే. దీనివల్ల మీకుగాని పుల్లయ్యగారికిగాని లాభం కలుగుతున్నదా ? లేదు. మధ్య అమాయకులు పేదలు నష్టపడుతున్నారు. ఏ గడియన యేమి జరుగుతుందో అని అల్లాడి పోతున్నారు. ఈ ఘోర దురంతాలన్నీ, నీవు చేయించావని కాని, ఆ పుల్లయ్య చేయించాడని కాని ఉద్దేశం కాదు. నిజానికి నీకు గాని, ఆయనకు గాని ఏమీ తెలియదు. ఆ సంగతి నాకు తెలుసు. మీ ఉభయులకూ తెలుసు. ఇలాంటి రాక్షసకృత్యాలకు మీరు యెన్నడూ వొప్పుకోరు. అయినా జరుగుతూనే ఉన్నాయి. ఎలా జరుగుతున్నాయి? మీ తగాదాను ఆసరా చేసుకొని దుర్మార్గులు - కాదు అజ్ఞానులు ఈపని చేస్తున్నారు. ఇలాంటిదానికి మీలాంటివాళ్ళు ఎప్పుడూ తావుయివ్వకూడదు. ఇవ్వరుకూడా. అది అలావుంచి కక్షలవల్ల ప్రయోజన మేమిటని? ఒండొరులకు హాని చేసుకోవటంకన్నా వచ్చేదేముంది? కాబట్టి నీలాంటి బుద్ధిమంతులు పగ తుడిచివేయటానికి యెప్పుడూ వెనుకంజ వేయరాదు. ఎవరివల్ల అయితేనేమి తప్పుజరిగింది. దాన్ని దిద్దుకోటానికి ఇంకా అవకాశం ఉంది. ఎందుకు దిద్దుకోగూడదు? నీవు తప్పు చేయనపుడు చక్క

బరచుకోనే ధైర్యం, సాహసం నీకే ఎక్కువవుంటుంది. కాంప్లెక్సులతో బాధపడవలసిన అవసరంలేదు. పుల్లయ్యగారి దగ్గరకు వెళ్ళదాము. గతం మరచి పొమ్మందాము. కాదంటాడా? ముక్కాలు ముప్పైసం కాదనడు. అంటే సంగతి తేలిపోతుందిగా! లే. బయలుదేరు.”

“బయలుదేర వలసిందేనా?”

“ఇంకా సందేహం దేనికి?”

“మరి మారువాడికి ఇవ్వవలసిన అయిదువేలు ఎవరిస్తారు?”

వాసుదేవశాస్త్రికి ఈ అంశమే అసలు మనస్సుకు తగలలేదు. అవును. ఆమొత్తం ఎవరిచ్చుకోవాలి? చిక్కొచ్చింది, అతడు కాసేపు ఆలోచించాడు.

“ఎవరిచ్చుకోనేదేముంది? పుల్లయ్యనే ఇచ్చుకోమని అడుగుదాము.”

“అతన్ని మళ్ళీ యాచించేదా? డాక్టరుగారు అసంభవం. చాలు. ఒకసారి పూచీయిచ్చి యింతవరకూ నుంచాడు. ఆ ప్రాయశ్చిత్తం చాలు. జన్మజన్మాలకు అతడు చేసిన ఘనకార్యం మరచిపోలేను. మళ్ళీ యిప్పుడు వచ్చి డబ్బు ఇచ్చుకోవలసిందని దేబిరించేదా? అది నావల్లకాదు. ఇంత విశ్వాసఘాతకుణ్ని ఊరకనే వదలిపెడతాననుకోవటం కల్ల. అతడేవచ్చి కాళ్ళమీదపడ్డా ఇప్పుడు నా కుటుంబం నేను ఇన్ని అవస్థలుపడి ఇంత అవమానంపాలైన తరువాత - రాజీ కుదరదు. మామ్మాటికీ కుదరదు.”

“శేఖరం! నా మాట విను. పెద్దవాణ్ణో చిన్నవాణ్ణో చెబుతున్నాను. ఒకసారి కోర్టుకెక్కితే ఆడే అబద్ధాలకు, చెప్పించే తప్పుడు సాక్ష్యాలకు అంతుండదు. అది అలా ఉంచి న్యాయస్థానానికి చెవులేగాని కళ్ళులేవు. ఆ తప్పుడు సాక్ష్యాలను బట్టే తీర్పు చెబుతుంది. ఎందుకు వచ్చిన లాయిలోసా? నా మాట విను. అతడైనా జైలుకు పోవాలి. నీవైనా జైలుకుపోవాలి. మీలో ఎవరైనా అసలు ఎందుకు జైలుకుపోవాలి? ఉభయులు హాయిగా స్వేచ్ఛగా ఎందుకు బ్రతకరాదు? ఉన్న అవకాశాన్ని పోగొట్టకు.”

“నాకెంత డబ్బుఉంది. నాకేమిటి-అని పుల్లయ్యగారు అనుకొంటూ ఉండాలి. అతగాడికి మంతనీగ, చిప్పతిండి తప్పటం కల్ల. అలా రాని ఉంటే మనమేమి చేస్తాము డాక్టరుగారు?”

"కేవలం తప్పు చేయకపోతే పగవాడిని ఉదారంగా క్షమించాలి. కాని ఇంత దారుణంగా ప్రవర్తించాడు. కాబట్టి వాడు ఫోర్జరీ చేసే చేసి ఉండవచ్చునేమో" అని శాస్త్రికి అనుమానం కలిగింది. అయినా చేసే దేమీ కనిపించక లేచి బయలుదేరాడు.

"డాక్టరుగారూ! ఇది కేవలం మా ఉభయులమధ్య వచ్చిన తగాదా కాదు. అలాంటిదైతే ఎలాగో సర్దుకొనేవాణ్ణి. అలాంటిది కాదు. వేల కొలది కార్మికుల జీవితానికి సంబంధించిన సమస్య. వాళ్ళనోటికాడి కూడు తీశాడు"

"అవును. ఇవాళ నాకు కడుపునొప్పివచ్చినా సామాజిక సమస్యే. రోగం వచ్చి మూలబడినా సామాజిక సమస్యే. తన వ్యక్తిగత సమస్యలను ఏకాంతంగా ఎదుర్కొని పరిష్కరించుకొనే దమ్ములులేక ప్రతివాడు వాటిని సమాజానికి అంటగడుతున్నాడు. సామాజికసమస్యలంటున్నాడు. సమాజం కోసం తాను త్యాగం చేస్తున్నానంటున్నాడు. నలుగురినీ రెచ్చగొడుతున్నాడు. దానితో వివేకాన్ని చంపి ఉద్రేకానికి నాగస్వరం పడుతున్నాడు"

"మీరెంత పురెక్కించినా పుల్లయ్యగారు అనుకొంటున్నట్లు నేను ఏకాకిని కాను. అంత వరకూ అదృష్టవంతుణ్ణే."

"ఇలాంటివాణ్ణి ఇంకా ఎందుకు దయదలచాలి" అనుకొని, శేఖరానికి సమాధాన మిచ్చాడు;

"అవును. తెలిసింది. కార్మిక సంఘం తిరిగి నెలకొల్పి ఉపన్యాసా లిస్తున్నావటగా !"

"పావుకార్ల సందర్శి కట్టుకొని కూలీలను ఏడిపించటానికి తయారవుతున్నప్పుడు ఏమి చెయ్యాలి ?"

శాస్త్రి అతని సమాధానం వినకముందే వెళ్ళిపోయాడు. తన అనుమానం కాదని త్రోసివేసి ఎన్ని హితోపదేశాలు చేసినా మానవునికి రుచించవు. ప్రాణాలు పోతున్నా అమోదించడు. శాస్త్రి మాటలు చంద్రశేఖరానికి తలదూరలేదంటే విడ్డూరమేముంది ?

శాస్త్రి వెళ్ళిపోయిన తరువాత కూడా శేఖరం అలాగే కూర్చున్నాడు. మళ్ళీ ఒకసారి డాక్టరన్న మాటలు మనోవీథిలో ప్రతిధ్వనిం

చాయి. అసలు శాస్త్రిగార్ని తన వ్యక్తిగత సమస్యను ఎదుర్కోలేక సామూజిక సమస్యగా చేసుకోవాలని కలవరపడ్డాడు, క్రిస్తు మరచిపోవటానికి అతని బుద్ధి, శాస్త్రి ద్రోహాల్ని వెదకటం మొదలుపెట్టింది. "శాస్త్రి బ్రాహ్మణుడు, బ్రాహ్మలంతా విప్లవద్రోహులే. వర్ణవ్యవస్థ యథాతథంగా ఉంచి తమ పెత్తనం కొనసాగించటానికి ప్రయత్నిస్తారు. కాబట్టి శాస్త్రికూడా విప్లవద్రోహి. ఈ సమాజం ఇలాగే ఉండటానికి ప్రయత్నిస్తున్నాడు. అలాంటి వాణ్ని ధిక్కరించి తాను విప్లవానికి తోడ్పడుతున్నాడే కాని అక్రమమార్గం త్రొక్కటంలేదు. ధనవంతులంతా తమకూడ కుట్రలుపన్ని కూలీలను వేధించుకుతినటానికి ఎలాగైనా జైలుకుపంపాలని చూస్తున్నారు. తాను వాళ్ళ ధనమదాంధతకు, కిరాతక కృత్యాలకు బలిఅవుతున్నాడు. అవును. కూలీల కోసం త్యాగం చేయటంకంటే మరొక వీరోచిత కృత్యమేముంది?" ఈ భావంతో తాను లోగడ వారికిచేసిన అపకారం మరచిపోయాడు. ఎక్కడలేని దాక్షిణ్యాం పుట్టుకొచ్చింది. వాళ్ళు సోదరులు. వాళ్ళకోసమే తాను ఇప్పుడు ఇన్ని చెరలకు లోనవుతున్నాడు.

ఇంతకూ శాస్త్రికూడా పాపకార్యంలో పరీక్ష అవుతున్నాడన్నమాట! కార్మికులు కాస్తతిరిగా ఉండటానికి కూడా అతనికి ఇష్టంలేదన్నమాట! శేఖరం పెదవికొరికాడు. ఎప్పుడైనా బ్రాహ్మలు బ్రాహ్మలే! ఈసంగతి కార్మికులకు చెప్పాలి. పుల్లయ్య యెంతమంది దేవుళ్ళకు మొక్కినా, ఎంతమంది బ్రాహ్మలకు సంతర్పణచేసినా జైలుమాత్రం తప్పదు. ఎటుతిరిగీ కేసు విచారణ ప్రారంభం రేపులేదు ఎల్లుండేకదా!

17

ఊరిలో బంధాలు దేరిన అరాజకత్వంతో పుల్లయ్యకు పూర్తిగా జంకు గొంకులు తీరిపోయాయి. అన్నం పున్నెం ఎరుగని తనపంతులుల్లా తగలపెట్టాడు. రెక్కల కష్టంతో జీవిస్తూవున్న ధర్మరాజులాంటి రైతాలయ్య చేత అన్యాయంగా నాలుగువందలు కక్కించారు. సంసారం గడుపుతున్న అతని ఆవుని అమ్మించారు. మల్లయ్య స్వామి తగలబెట్టించాడని అపవాదు వేశారు. చూస్తూ ఊరుకుంటే ఇంకా యెన్ని అన్యాయాలైనా చేస్తారు. ఈ అక్రమాలన్నీ పోయి ఊరు ఎప్పటి మాదిరిగా ఉండాలంటే తానికేసు

నెగ్గటం అవసరం. ఈ విజయం కేవలం తనకి కాదు. ఊరిది, ధర్మానిది.
తాను గెలిస్తేనే ఊరికి శాంతి ప్రజలకు హాయి. ఈ కేసు నిజంగా ప్రజలది.
ప్రజలకోసం సంఘంకోసం తాను ఈనాడు త్యాగం చేస్తున్నాడు. ఈ కేసు
ఓడిపోతే మల్లయ్యకు, మల్లయ్య పార్టీవాళ్ళకీ, దురంతాలకూ పట్టపగ్గాలు
ఉండవు. తన ఆస్తి పోయినా, కుటుంబం అగచాట్ల పాలైనా, తనప్రాణాలు
పోయినా కేసునెగ్గించి తీరాలి. ఓడిపోతే అమాయక ప్రజకు మళ్ళీ నిలవ
నీడ దొరుకుతుందా ?

ఈ ఆలోచనలతో పుల్లయ్యకు ఎక్కడలేని ఉత్సాహం వచ్చింది.
కోర్టులో ఏమి అడుగుతారో తానేమి చెప్పాలో అని ఆలోచించుకో
సాగాడు. తాను ఫిర్యాదివన్న సంగతి మరచిపోయి ముద్దాయి ననుకొని
యెలా చెప్పాలో ఆలోచించ మొదలు పెట్టాడు. కోర్టుకు కావలసిన కాగి
తాలు సర్దసాగాడు. సాక్ష్యం సిద్ధపరచుకున్నాడు. మాధవయ్య భార్య దగ్గ
రకు వెళ్ళి "పుల్లయ్యగారు చంద్రశేఖరంగారికి మార్వాడీవద్ద హామీఉన్నట్లు
నాభర్త యెప్పుడూ చెప్పలేదు" అని వాఙ్మూలం పుచ్చుకొన్నాడు. దానిని
తాను కోర్టులో చదివి వినిపించినప్పుడు షావుకారు మల్లయ్య ముఖంలో
నెత్తురుచుక్క అనేది ఉండదు. మాధవయ్యభార్య స్వయంగా వాఙ్మూలం
యిచ్చినప్పుడు వీరయ్య చెప్పేసాక్ష్యం దమ్మిడీకి కొరగాకుండా పోతుంది.
అసలు ఈ వీరయ్యను రెచ్చగొట్టింది ఈ పిసుగులమల్లయ్యే అయివుండాలి.
వాడికిదబ్బిచ్చివుంటాడు. వీళ్ళకు కావలసింది న్యాయంకాదు. నా వినా
శనం. నాపార్టీ నాశనం కావాలి. లోకం యెంతఅన్యాయానికి ఒడిగడు
తున్నది ?

సాయంకాలం అయింది. పుల్లయ్య పొలంవేపు వెళ్ళాడు. జగ్గారావు
దమదమాలబండి యింటిముందు ఈడ్చుకొంటూ ఉండగా గుర్రపుబండి
వచ్చి వాకిలివద్ద ఆగింది. రామారావు బండిలోనుంచిదిగి పెట్టె డాబాలో
పెట్టమని బండివాడికి చెప్పాడు. జగ్గారావు తనబండి నక్కడే వదలి ఉత్సా
హంతో ఒక్కగంతున ఇంట్లోపడి "బాబాయొచ్చాడే, బాబాయొచ్చాడే"
అని కేక పెట్టాడు. "ఇదిగో కాళ్ళకు నీళ్ళుతీసుకొనివెళ్ళి యివ్వరా" అని
తల్లి కేక వేస్తూన్నా వినకుండా మళ్ళీ పినతండ్రివద్దకు వచ్చిపడ్డాడు. రామా
రావు అతన్ని ఎత్తుకొని జేబులోనుంచి పర్సుతీసి బండివాడికి బాడుగయిచ్చి
పంపివేశాడు. ఇంతలోనే రంగమ్మ కాళ్ళకు నీళ్ళు పట్టుకువచ్చింది. జగ్గా

రావు, రామారావు జేబు తడుముతూ "నాకేమి పట్టుకవచ్చావ్ బాబాయి." అని అడిగాడు.

"చా తప్పు. అత్తయ్య బాగుందేమో కనుక్కో." తల్లిమందలించింది.

"మొన్నేగా అత్తయ్యఎళ్ళి. బాగుండక ఏంచేస్తుందిలే. నాకేమి తెచ్చావో చెప్పవేం?"

"గొలుసులు, కొరడా" రామారావు నవ్వాడు.

"దేనికి ?"

"అల్లరి ఎక్కువైంది. అందుకని గొలుసులు చేతికి తగిలించటం, కొరడాతో నాలుగు ఉదకటం."

"అబ్బెబ్బే నాకువద్దు నువ్వే ఉంచుకో. లేకపోతే తాతయ్యకు అత్తికెత్తు."

"ఏమిటిరా జగ్గా. బొత్తిగా చిన్నా పెద్దా లేకుండా మాట్లాడుతున్నావు!" తల్లి కసిరింది.

"నా కాళ్ళకు చేతులకు సంకెళ్ళేత్తానంతాలామలి! అనిక్కూ తాతయ్యనులానీ ఎవలికి బేలీలు పలతయ్యో తేలుద్దిగా?"

"తాతయ్య నాకెందుకు బేడీలు వేస్తాడ్రా?"

"ఎందుకా, ఇంటికాల ఉండమంటే ఉండకుండా పాలిపోతుంటే బేలీలు వేయలూమలి."

"వాడిమాటల కేమిలే నువ్వు కాళ్ళుకడుక్కో" రంగమ్మ మరిదిని హెచ్చరించి నీళ్ళుపక్కనే పెట్టి లోపలికి పోయింది.

"దిగు బాబు, కాళ్ళు కడుక్కొంటాం."

"ఏమి తెచ్చావో ముందు చెప్పాలి."

"ఏమి తెచ్చానని చెప్పనూ?"

"తెచ్చిందేవో అదే."

"ఇప్పుడు దేనికి ఆనక యిస్తాగా."

కాళ్ళు కడుక్కొన్న తరువాత రామారావును, జగ్గారావు పందు లోకి లాక్కు వెళ్ళాడు. లక్ష్మమ్మ వెనకదొడ్లో మంచంవాల్చి పక్కవేసి 'కూర్చోరా' అని తాను గడప పక్కగా కూర్చుంది.

"ఏమిరా అంత చిక్కిపోయావు. తిండీతిప్పలు సరిగా అమరటం లేదా ఏమిటి? పట్నంవద్దో మొర్రో అంటేవినవు. అక్కడనుంచి కదల నంటావు. ఇంటివద్ద లక్షణంగా కాలుమీద కాలేసుకొని మహారాజులాగా కూర్చోవచ్చునే. ఎందుకొచ్చిన తిప్పలురా అవి?"

"చదువే చదువు ఏమి కావాలి?"

"చదువు చట్టుబండలూ, ఉద్యోగాలా, పాడా? ఇళ్ళూ వళ్ళూ గుల్ల చేసుకోవడమే గా."

"నాన్న ఏడి?"

"పొలం కల్లే వెళ్ళాడు కామాలు!"

లక్ష్మమ్మ కుటుంబం శ్రోధ చెప్పుకువచ్చింది. నిష్కారణంగా ఊరంతా మునలయ్యను ఆడిపోసుకొంటున్నారనీ, ఊరు ఊరుగా లేదనీ, పంతులు ఇల్లుతగల బెట్టారనీ, రెండురోజులక్రితమే దొడ్లో రథమంటి ఎద్దు పట్టి పుణ్యానికి చచ్చిపోయిందనీ, అప్పటినుంచి మునలయ్య మనస్సు సరిగా వుండటంలేదనీ, కేసు విచారణ రేపేనని ఏకరువు పెడుతూఉంటే అతడు విని ఊకొడుతున్నాడు. ఇంతలో పుల్లయ్య దొడ్లోకి వచ్చాడు. అతనికి కొడుకు ముఖం కనిపించగానే గుండెలు అవిసిపోయినయ్. అంతలోనే తెప్పరిల్లుకొన్నాడు. కోపంతో కొంత తీక్ష్ణత వహించాడు. కొడుకును పలకరించకుండానే వంటయింటివైపు వెళ్ళి "అమ్మాయ్ నీళ్ళుతోడు" అని హెచ్చరించి, "ఎంతసేపైంది వచ్చి" అని మామూలుగా అడిగాడు. తండ్రి హావభావాలు జగ్గారావు చూస్తూ మెదలకుండా ఊరుకొన్నాడు. "నీవు అటు వెళ్ళాక బాబాయి వచ్చాడు. అంతేగాని తాతయ్య బాబాయి నా కేమి తెచ్చారో చెప్పు?" అన్నాడు జగ్గారావు.

"వాడు నీకు నాకు తెచ్చేదేమిటిరా తిప్పలు గాక."

"అమ్మా తిప్పలంటే ఏమి టే. తినేవా, ఆడుకొనేవా?"

"ఆహా! మొదలుపెట్టా మళ్ళీని" కొడుకును వెనకవేసుకొని లక్ష్మమ్మ భర్తను కసిరింది.

తండ్రీ కొడుకులు మాటామంతీ లేకుండానే స్నానాలు భోజనాలు ముగించారు. అంతకుముందే జగ్గారావు నిద్రపోయాడు. పుల్లయ్య డాబా ముందు గదిలోకిపోయి కుర్చీలో కూర్చున్నాడు. అత్తాకోడళ్లు వంటఇంట్లో

భోజనం చేస్తుండగా రామారావు తండ్రి కూర్చున్న గదిలోకి వెళ్ళి నిలబడ్డాడు. కొంతసేపు ఎవరూ మాట్లాడలేదు. చివరికి పుల్లయ్య పలకరించాడు.

"డబ్బు కావలసి వచ్చిందా? రేపు పంతుల్ని అడిగి నేను చెప్పానని తీసుకువెళ్ళు"

రామారావుకు చురుక్కుమన్నది. తనకు లంచమిచ్చి నోరు కట్టివేయ దలచాడా-లేక పసిపిల్లవాడులే అంత మిఠాయి పెడితే ఊరుకొంటాడులే అనుకొన్నాడా?

"అవసరం లేదు."

కొడుకు గొంతువినగానే పుల్లయ్యకు గుండెగతుక్కుమన్నది. కొంతసేపు మాట్లాడలేక పోయాడు. ఎలాగో తెమల్చుకొని అసలు ప్రస్తావన తానే తెచ్చాడు.

"మతిలేని వ్రాతలు ఏమిటీ వ్రాశావు?"

"చంద్రశేఖరం సంగతేనా? ఆనాడు 'ఆయనకు అడ్డంఉన్నానురా' అని చెప్పావు నాన్నా! సరిగ్గా ఆరోజునే యం. ఏ. రిజల్ట్సు వచ్చాయి. నేనింకా చదువుకోవాలి మద్రాసు పోతానని చెప్పాను. వద్దని చెబుతూ ఈ సంగతి చెప్పావు. మరచిపోయావేమో సరిగా జ్ఞాపకం తెచ్చుకో. అమ్మతోకూడా అనవద్దని చెప్పావు. ఆ మాటలు ఇప్పటికీ చెవుల్లో మెదలుతూనే ఉన్నాయి. ఇప్పుడైనా జ్ఞాపకం రావటంలేదా?"

"నీవు కలగన్న విషయాలు నాకెలా జ్ఞాపకం వస్తాయి?" పుల్లయ్య నవ్వాడు. తండ్రి తనమీద ధామధూములు చేస్తాడనుకున్నాడు. కాని ఇంత ప్రశాంతంగా మాట్లాడుతాడని రామారావు అనుకోలేదు. దానితో వెంటనే సమాధానం చెప్పలేకపోయాడు. కాసేపు గడిచింది.

"చంద్రశేఖరంగారు అన్నం పున్నెం ఎరగడు. అనవసరంగా అతన్ని ఎందుకు కోర్టుకీడుస్తారు? మీ కెందుకు శ్రమపడుతారు? కేసు ఎత్తివేసుకోండి. అది ఉభయులకు శ్రేయస్కరం."

"పసికటికి గ్రుడ్డువచ్చి పిల్లను వెక్కిరించినట్లు. తెలియని వ్యవహారాల్లో తలదూర్చక, నీ చదువు సంధ్యలేమిటో నువ్వుచూచుకో"

"కేవలం పాపం ఒడిగట్టుకుంటారు. ఇది ఏమాత్రం మంచిది కాదు. కేసు ఎత్తివేసుకోండి"

"నువ్వు చెప్పావని రేపు కూడు గుడ్డాకూడ మానెయ్యాలి, అంతేనా?"

"అన్యాయ దార్జన్యాలు కూడూ గుడ్డా కాదు."

"ఇంతకూ నేను మహాపాపిని. రాక్షసాగ్రేసరచక్రవర్తిని. అంతేగా నువ్వనేది? పురిసీకు ఎక్కించిందెవరు?"

రామారావు కోపంతో వణికిపోయాడు.

"అంటే, మీ ఉద్దేశ్యం?"

"నీ తండ్రికి ప్రతికూలంగా బోనెక్కి కోర్టులో సాక్ష్యం చెబుతావన్న మాట?"

"కేసు యెత్తివేసుకుంటే అందాకా ఎందుకు వస్తుంది?"

పుల్లయ్య చట్రున కుర్చీలోనించి లేచి పళ్లుపటపట కొరుకుతూ జుట్టు పట్టుకొని "తిన్నగా పట్నంపో. లేకపోతే ఏమి జరుగుతుందో తెలుసా?" అని అటూఇటూ ఊపి దూరంగా ఒక్క నెట్టు నెట్టి చురచుర చూచాడు.

రామారావు చలించలేదు.

"కేసు ఎత్తివేసుకో నాన్నా!"

"ఛీ. నీముఖంచూస్తేనే పాపం చుట్టుకొంటుంది. ఇక్కడనుంచి వెళ్ళిపోతావా లేదా?" ప్రక్కనున్న కుర్చీ అమాంతం పైకెత్తాడు.

రామారావు శరీరం అతనికి తెలియకుండానే బయటికి నడిచింది. హాల్లో చిరునవ్వు లొలుకుతూ నిద్రపోతున్న జగ్గారావు ముఖం అతన్ని పరిహసిస్తున్నట్లు కనిపించింది. తాను మెదలకుండా ఊరుకుంటే కోర్టు శేఖరాన్ని జైలుకు పంపుతుంది. అతని పిల్లలు, భార్య, దిక్కులేనివాళ్ళు అవుతారు. నానా అగచాట్ల పాలవుతారు. వాటన్నిటికీ తానే కారణం అవుతాడు. తన మూలంగా ఒక నిండుకుటుంబం ధ్వంసమై పోతుంది. ఇతరులకు మేలు చేయకపోగా చేతులార తాను హాని చేయబోతున్నాడు.

ఈ సమయంలో కాలుజారితే తనజీవితమంతా వ్యర్థం. అలా చేస్తే తన తండ్రే మాంసముందు పురుగును చూచినట్టు చూడడా? తండ్రి మొండి

కొత్తినప్పుడు ఏమిచేయాలి? ప్రతిపక్షాన సాక్ష్యం చెప్పటంకన్నా మార్గం లేదా? రామారావు ఆలోచించాడు. తండ్రిని యెలాగైనా కేసు ఎత్తి వేసుకొనేటట్లు చేయాలి. ఎవరుచెబితే వింటాడు? ఒకరుచెబితే వినేఘటమా! తన తల్లితో చెబితేనో? తండ్రికిచెప్పి వినిపించాలంటే ఆమెకన్న మరొకరు సమర్థులు కారు. ఆమె తలచుకొంటే తండ్రి ఏమిచేస్తాడు? మొదట రెండు తిట్టినా కొట్టినా వినక తప్పదు. అంతే. ఆమెకంటే మరొకరు చెప్పగలిగిన వారు లేరు. తండ్రికి ఆమెఅంటేభయం. అందుకనే లోగడ ఈ సంగతి అమ్మతో చెప్పదల్చన్నాడు.

బాగానేఉంది. తల్లికి చెబితే తన మాట నమ్ముతుందా? నమ్మితే మాత్రం తండ్రిని ఎలాగైనా సాధించి తీరుతుంది. అందులో సందేహంలేదు. కాని తన మాట నమ్ముతుందా అన్నదే ప్రశ్న. ఆమెకూడా నమ్మకపోతే తనకు ఇంటికివచ్చే ప్రాప్తిలేదు. తల్లి వాత్సల్యం అనుభవించే అవకాశం ఉండదు. అందుకని తన విధ్యుక్తధర్మంలో ప్రాలుమాలుతాడా? లేదు. వీలులేదు. అటువంటి నీచపుబ్రతుకు బ్రతికేకంటే చావటం మంచిది. ధర్మం కోసం, న్యాయంకోసం ప్రాణాలను, కుటుంబ గౌరవాన్ని, తుదకుకీర్తిని త్యాగం చేయగలిగిన అవకాశం, ఆ త్యాగంలో గలిగే మహానందం ఎంత మందికి ఉంటుంది! లేదు. అలాంటి మహానందం అల్పజీవులకు,కుక్షింభరులకు అందదు. దానిని ఊహించుకోనైనా ఊహించుకోలేరు. అలాంటి మహాభాగ్యం తనకు పట్టబోతున్నది. ఎందుకు త్రోసివేయాలో. ఏమైనా కానీ, ధర్మమే ముఖ్యంకాని ఫలంతో నిమిత్తంలేదు. తనకర్తవ్యం నిర్వహించటం అవసరం. తల్లి తనమాట నమ్మకపోతే దానివల్ల తన ధర్మానందం మరొక స్థాయి పైకి పోతుంది.

తల్లి హాల్లో నిద్రపోతున్నది. రామారావుకు వదినె మేలుకోవటం ఇష్టంలేదు. చప్పుడు చేయకుండా మెల్లగావెళ్లి కాళ్ళకట్టవద్ద కూర్చున్నాడు. వదినె మంచంవేపు చూచాడు. అచటినుంచి ఉచ్ఛ్వాస నిశ్వాసాలు ,ఎగుడు దిగుళ్ళులేక సమంగావినిపిస్తున్నవి. అతని చేతులు తల్లికాళ్ళు స్పృశించాయి. అత్తమ్మ ఉలికిపడి చూచింది.కొడుకు ముఖం కనిపించింది. ఏదోఉన్నదనీ రహస్యంగా తనతో మాట్లాడటానికి వచ్చాడనీ ఆమె పసికట్టింది. లేచి తిన్నగా దొడ్లోకి వెళ్లింది. తల్లివెంట అతడు వెళ్లినిలబడ్డాడు.

"ఏమిరా, ఏమి వచ్చిందేమిటి?" తల్లి ఆతురతతో అడిగింది. రామారావు తాను వచ్చినపనీ, తండ్రికీ తనకూ జరిగిన సంభాషణా పూర్తిగా చెప్పాడు. లక్ష్మమ్మకు అవి వింటూవుంటే క్రింద భూమి కుంగుతున్నట్లూ కళ్ళుతిరుగుతున్నట్లూ అయింది. తన్ను మంచందగ్గరకు తీసుకు వెళ్ళమని చెప్పింది. రామారావుకు నోటివెంట మాటరాలేదు. ఆమెను తీసుకుని వెళ్ళి మంచం మీద పండుకోబెట్టి తనకు వేసిఉన్న పక్కమీద పండుకొన్నాడు.

ఆరాత్రి లక్ష్మమ్మ కంటిమీద కూర్పులేదు. తనభర్త అంత అన్యాయానికి ఒడికట్టాడా? లేక కొడుకు పితృద్రోహం తలపెట్టాడా? ఆమెకు అర్థం కాలేదు. ఆమె వాస్తవాన్ని ఊహించుకోలేక పోయింది. ఇప్పుడు వచ్చిన సమస్య తండ్రీ కొడుకుల మధ్య కాదు. కేవలం తండ్రీ కొడుకుల మధ్యే అయితే ఆమె కొడుకును సమర్థించి ఉండేదేమో? కాని అది కుటుంబానికి చంద్రశేఖరానికి సంబంధించిన సమస్య. తనభర్త జైలుకు పోవాలి లేదా చంద్రశేఖరం జైలుకు పోవాలి. శేఖరాన్నే పంపించటం అవసరం అది అలాఉంచి ఈ కేసులో జోక్యం కలిగించుకోవటంవల్ల కొడుకుకువచ్చి వళ్ళోపడేది ఏమీలేదు. అతడు తండ్రికి ప్రతికూలంగా సాక్ష్యం చెప్పక పోతే ఎందుకు చెప్పలేదని నిగ్గదీసి అడిగేవాళ్ళు లేరు. చెప్పాడా భర్త జైలుకు పోవలసివస్తుంది. వీడు తండ్రిని జైలుకు పంపిస్తాడా? దేనికోసం? ధర్మంకోసమా? కన్నతల్లిదండ్రులను కాదని త్రోసివేసేది ధర్మం ఎట్లా అవుతుంది? పైగా శేఖరంమీద కేసు పెట్టించింది ఆమె కాదా? ఆమె ఆనాడు అంత పట్టుపట్టి రిజిస్టరు నోటీసు ఇప్పించకపోతే భర్త ఊరుకొనే వాడు కాదా? ఆమెకోసమై అతడు నిలబడ్డప్పుడు ఈనాడు ద్రోహం చేస్తుందా? లేదు. అలా జరగటానికి వీలులేదు. తండ్రిఅన్నట్లు, కొడుకు అపోహపడ్డాడు. కల్పన కావించుకొన్నాడు. కలగన్నాడు. అదే నిజమను కొంటున్నాడు. అంతేకాని మరేమీలేదు.

ఇష్టంలేని విషయాలు మానవుడు ఎన్నడూ నమ్మడు. వాటిని కేవలం అపోహలుగా, అసత్యాలుగా, కల్పనాసౌధాలుగా పరిగణిస్తాడు. లక్ష్మమ్మకూడా అంతే చేసింది. కొడుకు చెప్పినది వాస్తవం కాదని నిర్ధరించుకున్నది. తెల్లవారుజామున లేచివెళ్ళి కొడుకు మంచంమీదకూర్చొని తల నిమురుతూ, "రాముడూ నువ్వు నిజంగా పొరపాటుపడ్డావు. అయిన దేదో అయిపోయింది. నువ్వు వెంటనే ఇక్కడనుంచి వెళ్ళిపో. ఆరునెల్ల

దాకా మళ్ళీ ఈచాయలకు రాకు. చిన్నదాన్నో పెద్దదాన్నో చెబుతున్నాను విను. మీ నాన్న అడిగితే నేను చెబుతానులే వెళ్ళిపో" అన్నది.

"నువ్వుకూడా వెళ్ళిపొమ్మంటున్నావా?" నిమురుతున్న తల్లిచేయి అవతలకు నెట్టివేశాడు.

లక్ష్మమ్మ చప్పున మంచంమీదనుంచి లేచి వెళ్ళిపోయింది "నీనిద్ర పాడుగాను, లేవవేమే! బల్లున తెల్లవారవస్తుంటే," అని కోడల్ని కసిరి లేపింది.

రామారావుకు తల్లిమీద జాలికలిగింది. "పట్టి అమాయికపు మనిషి" అనుకొన్నాడు. "అదుగో జాగ్రత్త! జాలి జారుతున్నది. మళ్ళీ వ్యామోహములో పడుతున్నావు రామూ" అని అంతరాత్మ బోధించింది. "అలా ఎన్నటికీ జరగదు. జరగటానికి వీలులేదు. నేను అందరిలాంటి వాణ్ణి కాను. ఆరు మూడయ్యేది మిన్ను విరిగి మీద పడేది రామారావు వెనుకంజ వేయడు. అంతే" అతడు సంకల్పించుకున్నాడు.

ఏ ఇంటిమీద ఏ కాకి వాలుతున్నదో కనిపెట్టేవాడే షావుకారు మల్లయ్య. రామారావు రాకను ముందుగానే తెలుసుకున్నాడు అంటే ఆశ్చర్య పడవలసిన పనిలేదు. సంవత్సరన్నర పైబడి లండనుంచి ఇంటిమొఖం చూడకుండా ఉంటున్న రామారావు ఇప్పుడెందుకు ఊడిపడ్డాడు? సెలవని ఏవేళ రెండు నెల్లక్రితమో కాక ఇప్పుడు - అందులో తిరిగి విద్యాలయం ప్రారంభం కానున్న సమయంలో ఎందుకు జరగాలి? కాబట్టి అతని రాకకు విచారణకు ఏదో సంబంధం ఉండాలి. ఏమైఉంటుంది? అసలు ఎలా తెలుస్తుంది? పంతులుద్వారా తెలుసుకుందామంటే కొరకరానికొయ్య. పైగా అసలుకే మోసంరావచ్చును. ఇక ఆ యింటిగుట్టు ఈశ్వరుడికైనా తెలియదు. అందుకనే పుల్లయ్య ఎన్నిఆటలైనా ఆడుతున్నాడు. ఏమైనా సాగించుకుంటున్నాడు.

ఇంతకూ రామారావు ఎందుకు వచ్చాడు? ఈ సంగతి ఎలా తెలుస్తుంది? ప్రొద్దున్నే లేచి ముఖం కడుక్కుంటున్న మల్లయ్యకు ఇదే విషమ సమస్య అయింది. మనస్సు ఎంత చించుకొన్నా అంతుపట్టలేదు. కాని పుల్లయ్యను సాధించటానికి మాత్రం అపూర్వమైన ఉపాయం తోచింది. దానితో అతనికి లక్షరూపాయలు తలవని తలంపుగా దొరికినట్లయింది.

పుల్లయ్యను సాధించాలంటే రామారావు ద్వారానే సాధించాలి. దానితో గాని అతడు లొంకేకురాడు. ఈ దెబ్బతో గాని అమీతుమీ తేలదు. ముఖ సమ్మార్జనం ముగించి మల్లయ్య తుండుగుడ్డ బుజాన వేసుకొని హరిజన ఆశ్రమానికి వెళ్ళాడు.

కూలివాడు ఏతాము ఎత్తుతున్నాడు. అమ్మాయమ్మగారు పైటకొంగు రొంటి దోపి నీరు జారుచేస్తూఉంది. అతడు నేరుగా ఆమె దగ్గరకు వెళ్ళాడు.

“ఏమి అన్నయ్యా, పొద్దున్నే ఇటువచ్చావు!” కళల ప్రశ్న రూపకంగా ఆమె పలకరించింది.

“ఆఁ, ఏమీలేదమ్మా! పొలంనుంచి వస్తూ ఆశ్రమంలో పాకలు తగలబడినవంటే చూచిపోదామని వచ్చాను” సత్యం అన్నది మల్లయ్య పుట్టిన తరువాతనే పుట్టింది.

“అవునుగో ఆ కమురుకుపోయిన గుంజలు కనిపించటంలా, ఆ రెండు పాకలు తగలబెట్టారు.”

“ఎవడికి పోయేకాలం వచ్చిందో - నలుగురికీ ఉపయోగపడే సంస్థ అని ఐనా చూడకుండా పెట్టినాడే. అంతు ఏమైనా చిక్కిందా?”

“ఒకటే చిక్కటం, ఇంకా నయం వెంకటిపాకతో సహా అంతా తుడుచుకు పోవలసింది. ఏదో చప్పున మేలుకోబట్టి, పదిమంది పిల్లలు చేతికింద ఉన్నారు కాబట్టి అదైనా దక్కింది.”

“గుంజలైనా పనికివస్తాయా!”

“లాభంలేదు. మొద్దువు గానిరా,” అంటూ ఆమె కాలవనీళ్ళలో చేతులు కడుక్కొని పాకలు తగలబడ్డచోటికి అతన్ని తీసుకువెళ్ళింది. పొగ కారిఉన్న గుంజల్ని కాలితో తన్ని చూచి “ఇవికూడా పనికిరావు. మళ్ళీ మొత్తం మొందలెత్తుకోవలసిందే. ఈ రోజుల్లో మళ్ళీ వేయాలంటే చాలా అవుతుంది.”

“మీలాంటివాళ్ళు అండగా నిలుస్తుండబట్టి బండి సాగిపోతున్నది కాని లేకపోతే మాటలా!” ఆమె మాటల్లో మాట కలిపింది.

“ఊరిమీద కావలసిన పనులుగాని ఒకరిద్దరివల్ల ఏమౌతాయి? నలుగురికీ కావలసినవి కాబట్టి కావంతుకు కావలసిన తాటాకు అంతా ఇస్తాను.

ఎప్పుడు కావలసివస్తే అప్పుడు మాతోపుకు గమళ్ళ వాళ్ళను పంపించి కొట్టించు."

"అన్నయ్యా! నువ్వే అలా అంటే ఎలా ? వాసాలు, దూలాలు, ఖాళీ గుంజలు వగయిరా కావాలంటే నాలుగువేలదాకా కాదా ? ఇతర ఊళ్ళకుపోతే వసూలు చేసుకు రావచ్చుగాని నాకేమి ఇష్టంలేదు. ఆశ్రమం మనఊళ్ళోఉంది. మనం కట్టాము. బరువో భారమో అదంతా మనం మోయాలిగాని పరాయివాళ్ళను దేవురించటమేమిటి ? ఊరికి ఇంకా ప్రతిష్ఠ ఉంటుందా ?"

"ఇవ్వగలిగితే బాగానే ఉంటుంది. నిజానికి ఒక లక్షరూపాయలు ఇద్దామని ఊహ. ఎక్కడనుంచి తెచ్చియిచ్చేట్లు?"

"డబ్బు వద్దులే పదిరాళ్ళు ఇవ్వు. నిన్ను అధికంగాకోరి నొప్పించ దలచలేదు."

"కాలు వదలించుకొంటే మెడకూ, మెడవదలించుకొంటే కాలికి అంటవేస్తుంటే ఏమిచేతును ? అసలు ఇటు కల్లే రావటమే పొరపాటు."

"ఎంతమాట అన్నావు ! నాసంగతి నీకు నీసంగతి నాకు తెలియబట్టి సరిపోయింది. కొత్తవాళ్ళు వింటే ఏమనుకొంటారు ?"

"ఏమన్నా అనుకోనీ, వస్తా" అంటూ మల్లయ్య బయలుదేరాడు. గేటుదాక సాగనంపి రావటానికి అమ్మాయమ్మగారు అతని వెనుక బయలు దేరింది. నాలుగడుగులు ముందుకు వేసింతరువాత మల్లయ్య మళ్ళీ అందు కొన్నాడు.

"సరే తంటాలుపడి మళ్ళీ పాకలు వేయిస్తావు. నిన్నచేసినపని రేపు చేయరని నమ్మకమేమిటి ? అప్పుడు మళ్ళీ ఎవరిదగ్గర భిక్షమెత్తేటట్లు ? ఒకసారి కాకపోతే రెండుసార్లు సహాయం చేస్తారుగాని, ఎల్లకాలం ఎవరూ సహాయం చేయలేరు కదా ?"

"అదే గుండె పీకుతున్నది. ఈ కమ్యూనిస్టుల్ని బయట ఉండనిచ్చి నంతకాలం గుండెల్లో గాలమే."

"అదే నేను చెప్పవచ్చింది. అన్నట్టు రామారావు ఊళ్ళోకివచ్చాడు. తెలుసునా వాడిసంగతి?"

"తెలియక్కేం, తెలుసు. ఉద్ధారపిండం"

"ఏదో ఒకపిండం. ఇంతవరకూ ఊరు నిప్పుతో తగలడుతున్నది. ఇక నిప్పులేకుండానే తగలడుతుంది."

"అంతేనా ?"

"అంతగాక మరేమనుకున్నావు? వాడిసంగతి నీకింకా తెలియనట్లున్నది. పదిబోర్లలో పెడితే పదిబోర్లలో తేలుతాడు. శక్తిఉంటే నిన్ను ముందు జైల్లో తోయించే ఉపాయంచూడు. లేకపోతే నువ్వు నీఆశ్రమం ఎలాఉండాలో అలా లేకుంటుంది. వాడు పత్రికల్లో రాస్తున్నదంతా ఏమనుకొన్నావు? నిన్నూ, నీఆశ్రమాన్ని గూర్చేకదా! ఏమన్నా చేయగలిగితే ఈవాళేచూడు. నీకూ నాకూ ఊరికి అంతకూ ఉపకారమే."

"అదెంతభాగ్యం. అసలు అతని ఆచూకీకోసం పోలీసులు అయిదారు నెల్లనుంచి నన్ను అడుగుతూనే ఉంటే ఊరుకొన్నాను. ఇక ఊరుకొంటానా? ఇవాళ సాయంకాలంలోగా పట్టివ్వకపోతే నన్ను పేరునపిలువవద్దు."

వచ్చినపని సానుకూలమైనందుకు సంతోషంతో మల్లయ్య వెళ్ళిపోయాడు. అయితే నాలుగువందలరూపాయల తాళ్ళు తాటాకు దాని ఎదాన పోయాలిసివచ్చిందేమిరా అని విచారించకపోలేదు, డబ్బురూపంగా ఇవ్వటంలేదుగదా అన్న సంతృప్తిమాత్రం కలిగింది. అసలు ఏనాలుగైదువేలు అన్నా కళ్ళజూడకుండా ఒప్పుకోవటం తన వ్యవహారదక్షతేనని సంతోషపడ్డాడు.

అమ్మాయమ్మగారికి ఆశ్రమం ఉండటంఅవసరం. ఆశ్రమంలేకపోతే ఆమె బ్రతకటమే అనవసరం. తనబ్రతుకుకోసమే ఆశ్రమాన్ని సృష్టించింది. దానివల్ల నలుగురికీ మేలు జరుగుతున్నదనుకొంటున్నది. ఆశ్రమంకోసం ఏమైనాచేయాలి. ఇప్పుడు మల్లయ్యకు ఈపని చేసిపెడితే ఈ నాలుగు వందలూ వస్తాయి. అంతకన్నా మరొక విశేషంవున్నది. డాక్టరు చిన్నపెద్ద తారతమ్యం చూడకుండా తన్ను ఆవాళ అలా అడిగిపోయాడు. అతనికి తన సంగతి ఏమిటో రుచిచూపటం అవసరం. వాసుదేవశాస్త్రి పుల్లయ్య ప్రాపకం కోసం పంతుల్ని తన ఇంట్లో తీసుకు వచ్చి పెట్టాడు. లేకపోతే అతన్ని ఇంట్లో ఎందుకు పెట్టుకోవాలి? ఊళ్ళో ఎందరి ఇళ్ళు ఖాళీ పోలేదు? వాళ్ళందర్ని రమ్మన్నాడా? పోనీ సహాయం చేశాడా? లేదు.

కేవలం పుల్లయ్య ప్రాపకంకోసమే చేశాడు. అతనికి పుల్లయ్యప్రాపకం సంపాయించవలసిన అవసరంకూడా ఉంది. రాజీనామా ఇద్దామనిపోతే చంద్రశేఖరంతిక్క చక్కగా కుదర్చాడు. ఆ కోపం తీర్చుకోటానికి పుల్లయ్యను దువ్వుతున్నాడు. పుల్లయ్యకొడుకును పోలీసులకు పట్టిస్తే డాక్టరుకు తల గొట్టినట్లవుతుంది. మళ్ళీ పిలిపిత్తిరికాయలాగా తనవద్ద ఎగరడు.

ఆమె ఇంకా లోతుగా ఆలోచించింది. ఈపనివల్ల ఇంకా ఎక్కువ లాభం ఉండటానికి వీలవుతుందేమోనని చూచింది. కవి ఒకసన్నివేశంనుంచి ఎంతవరకు రసం పిండటానికి వీలవుతుందో అంతవరకు పిండాలనిచూస్తాడు. ఆమెకూడా ఆదృష్టితోనే చూచింది. పుల్లయ్యవద్దకూడా డబ్బుగుంజటానికి మార్గంతోచి వెంటనే పుల్లయ్యకు ఈ సంగతి తెలియకుండా ఉండటానికి తీసుకోవలసిన చర్యలన్నీ తీసుకొని నేరుగా పుల్లయ్య ఇంటివద్దకువెళ్ళింది.

అతడు ప్రయాణసన్నాహంలో ఉన్నాడు. "ఎక్కడికో బయలుదేరుతున్నట్టున్నదే" అంటూ ఆమె కుర్చీలోకూర్చున్నది. "రేపే కదా విచారణ ప్రారంభం. అందుకని బయలుదేరుతున్నాను."

"అన్నట్టు అసలుసంగతేమరచిపోయాను. రామారావువచ్చాడటనే."

పుల్లయ్య కొంతఉలిక్కిపడి ఆసంగతి బయటికి కనపడనీయకుండా వేసుకొని "ఎవరన్నారు?" అని అడిగాడు.

"ఊరన్న తరువాత తెలియకుండా ఉంటుందా?"

"ఎందుకు తెలియమంటే. వాడితో పనిఏమిటి?"

"ఆఁ ఏమీలేదు. రెండేళ్ళక్రిందట ఎప్పుడో వచ్చాడా - ఒకసారి చూచిపోదామని."

"వాణ్ణి చూదామని వచ్చావా ? వింతగా ఉన్నదే!"

"వింతేమున్నది. మీవాడు చూస్తుండగా గొప్పవాడైకూర్చున్నాడు. ఎందుకైనా దర్శనం చేసుకోవటం మంచిదికదా."

"ఏమి చేశాడేమిటి?" తండ్రి కళవరం పడుతూ అడిగాడు.

"పోలీసువాళ్ళ గుట్టుమట్లు మనకేం తెలుస్తాయి బాబాయి?"

"నాకు అంతా అయోమయంగా కనిపిస్తున్నది. గొప్పవాడై కూర్చున్నాడన్నావు. పోలీసువాళ్ళ గుట్టుమట్లు నీకేం తెలుస్తాయంటున్నావు. చూడగా చూడగా కొంపమీదికి ఏదో తెచ్చినట్లే ఉన్నాడు."

"అలాగే కనిపిస్తున్నది."

"పాతిక సంవత్సరాలనగా పట్నంలో తిష్ఠవేసి కొంపంతా గుల్లచేసి చేసినపని యిదా? ఛీ. నా కడుపున చెడబుట్టాడు. వంశానికీ జాతికీ చీడపురుగైనాడు. మళ్ళీ నలుగురిలో తలయెత్తకుండా చేశాడు. ఇలాంటి వాళ్ళను ఇంట్లో గడియసేపు ఉంచనీను. పోలీసులు ఎప్పుడు వస్తారు? ఇప్పుడే వస్తే యెంత బాగుండును? స్వయంగా పట్టి అప్పగిస్తానే. ఇప్పుడు తప్పితే మళ్ళీ చేతికి చిక్కుతాడా?"

"బహుశా రాత్రికి వస్తారేమో..."

"అయితే మంచిదే. నేను దగ్గరుండి పట్టిఇస్తేనే బాగుండును. కాని అమ్మాయి నీ వెఱుగనిదేముంది? నేను దగ్గరుండి ఈపని చేయిస్తే మనసిల్లి అబ్బిన నాయొదానబడి ఏడుస్తుంది. ఇక బ్రతికినంత కాలం నన్ను బాధిస్తానే వుంటుంది. ఇదంతా ఈవయస్సులో ఎక్కడ పడేది? అందుకని ఇప్పుడే వెళ్ళుతాను. పైగా రేపు ఎటుతిరిగి కేసు వుందికదా. పోలీసువాళ్ళను వాళ్ల పని వాళ్ళను చేసుకు పొమ్మను. అంతకన్నా నేను చేయ గలిగింది ఏమున్నది?"

పుల్లయ్య తన కొడుకును స్వయంగా పట్టి పోలీసులకు అప్పగించటానికి కూడా సిద్ధమౌతాడని కలలోకూడా అన్నపూర్ణమ్మగారు ఊహించలేకపోయింది. ఎందుకు దీనికి ఒప్పుకుంటున్నాడో? బహుశః కారణం అర్థం కాలేదేమో? తరువాత తన పీక పట్టుకుంటే ఏమి చేస్తుంది?

"పోలీసులు రాముడికోసం ఎందుకు తిరుగుతున్నారో తెలుసా?"

"ఎందుకేమున్నది? కమ్యూనిస్టుల్లో చేరి ఇక్కడ మనూళ్లో చేస్తున్నట్లే చేస్తున్నాడు కాబోలు! పవిత్ర భారత దేశానికి, గాంధీజీ జన్మించిన దేశానికి ఎంతకర్మం పట్టింది! వీళ్ళను రామరామ అంటే పాపం చుట్టుకుంటుంది. దైవం ధర్మం పాపం పుణ్యం అంటూ లేనప్పుడు దోపిడీలు, దొంగతనాలు, హత్యలు సాగిస్తూ ఉన్నప్పుడు, చూస్తూ ఊరుకోవటం ఎలా? లేదు. లాభం లేదు. కన్నకడుపని చూస్తే రేపు గొంతుమీద కాలువేసి తొక్కుతాడు. అమ్మాయి, పట్టుకుపోతే ఎలాగు అన్నవిచారం ఈ ఒక్కమాటతో తీరిపోయింది. నీకు ఇక సందేహం అవసరంలేదు. మనవాళ్ళవాడే అని జాలి పడనద్దు. వీటిని అండ చూచుకొనే వాళ్ళు అలా చెలరేగుతున్నారు.

బయటనుండి ఇలాంటి ఘోరకృత్యాలు చేసేబదులు అక్కడే డిటెన్యూగా పడి ఉంటాడు. ఉండనీ. అది మేలు కాదూ? నువ్వే చెప్పు."

'భారతదేశంలోని తలిదండ్రులంతా ఇలా ఉంటే ఎంత బాగుండును! ఇన్ని సమస్యలుంటాయా? జాతి మహోన్నతదశ పొందదా?' అనుకొన్నది అమ్మాయమ్మగారు. పుల్లయ్యమీద ఎక్కడలేని గౌరవం కలిగింది.

"నువ్వు చెప్పినట్లు డిటెన్యూగా పట్టుకెళ్ళితే బాగుండును. కాని ఏదో క్రిమినల్ కేసులో ఇరికిస్తారేమోనని అనుమానం బాబాయి. అనిక అనుకొని లాభమేమిటి?"

'అసి దొంగలంజా! ఇంతకూ డబ్బు తెమ్మంటావు. ఈసంగతి ఇందాకనే ఏడిస్తే కాకపోయిందా! ఈ కంఠశోష తప్పేదికదా. సరే కానీ. నువ్వొకందుకు అడిగితే నేనొకందుకు ఇస్తున్నాను. పానకాలరాయుడు లాగా మింగటానికి కూచున్నావు. ఇప్పుడిచ్చినా రేపు ఇంతకింతకక్కించక పోతే నేను పుల్లయ్యనేనా' అనుకొన్నాడు.

"ఈ అయిదు వందలతో సర్ది ఎలాగైనా క్రిమినల్ కేసులో ఇరికించకుండా డిటెన్యూగా మాత్రం పట్టుకెళ్ళేట్టు చూడు."

"ఈరోజుల్లో డబ్బుకు విలువలేకుండా పోయింది. పనిఅవుతుందా అనిభయం."

"మన బుద్ధుల్లో మెతక ఎప్పుడేర్పడిందో అప్పుడే అన్నివిలువలూ పోయాయి. ఎలాగైనా కానీ, మళ్ళీ నేను వచ్చేటప్పటికి వాణ్ణి ఇక్కడ లేకుండామాత్రం పంపించు. తరువాత నీయిష్టం."

అయిదునోట్లూ చేతిలో వేసుకొని అమ్మాయమ్మ వెళ్ళిపోయింది. ఆవిడ అటుపోగానే వస్తున్న ఏడుపు దిగమింగుకుంటూ ఎన్నడూ ఎదుట పడనిరంగమ్మ "మావయ్యా!" అంటూ వచ్చింది. పుల్లయ్య బిత్తరపోయాడు. నోటివెంట మాటరాలేదు. చివరికి అడిగాడు.

"కొంపతీసి గోడవెనక ఉండి అంతా విన్నావా ఏమిటి?"

రంగమ్మ తలఊపింది.

"సరే, ఇంకాయేం. ఊరుకున్నావేం? శోకాలుతియ్యి, ఊరూ [illegible]

కోడలైనతరువాత ఇప్పుడు ఏడవకపోతే ఎప్పుడు ఏడుస్తావేం? చూచిన వాళ్ళయినా ఏమనుకొంటారు? నువ్వు రాగం తియ్యి. మీ అత్త శ్రుతి వేస్తుంది. లేదంటావా, నువ్వు శ్రుతి పెట్టు. మీ అత్త రాగం తీస్తుంది. అంతే కదా వరస."

ఈ మాటల్తో రంగమ్మ దిమ్మెరపోయింది. తనమామ తత్వం విచిత్రంగా తోచింది. ఐనా మరికిమీది వాత్సల్యంతో అదీ. "మామయ్యా!" అని జాలిగా ప్రార్థించింది.

"అందుకనే ఆడపెత్తనం తంబళదొరతనం అన్నారు. ఏమిటే అమ్మాయి నీ ఉద్దేశ్యం? రాముడు నా బిడ్డ కాడా? ఎవరిబిడ్డమీద ఎవరికి ప్రేమలేకుండా పోతుంది? నీకు జగ్గాయిమీద ప్రేమలేకుండా పోయిందీ? ఇక నువ్వు చెప్పవచ్చిందేమిటి? వాణ్ణి పోలీసులకు పట్టివ్వవద్దనేకదా! ఆసంగతి నాకు తెలియదంటావా? అనవసరంగా కంగారుపడకు. జరుగుతున్నదానిని చూస్తూ ఊరుకో. మీ అత్తకు చెప్పేవు? తెలిసిందా?"

పుల్లయ్య చిన్నపెట్టె చేతికర్ర పుచ్చుకొని ప్రయాణమై వెళ్లాడు. రంగమ్మకు ఇదంతా అయోమయంగా కనిపించింది. తన మామ అలా ఎందుకు చేస్తున్నాడో బోధపడలా. అతడు హెచ్చరించినట్లు మెదలకుండా ఊరుకొని మరదిని పోలీసులకు అప్పగించటమేనా? ఇందులో రహస్యమేమి ఉంటుంది? ఒకవేళ రహస్యమే ఉన్నదనుకొన్నా అతడు తనకు ఎందుకు చెప్పలేదు? నమ్మకంలేకనా? అంత డబ్బు తనవద్ద దాచుటానికి పంపిస్తాడే! ఆమాత్రం నమ్మకం లేదనటానికి యెలా వీలు? ఆమెకు ఎటూ పాలుపోలా. చూస్తూచూస్తూ మరిదిని పోలీసులకు అప్పగించటమా? ఆమె అందుకు సహించలేక పోయింది. కొడుకును పిలిచి "బాబాయి ఎక్కడున్నా వెదకి వెంటనే పట్టుకురావాలి. నేను అర్జెంటుగా రమ్మన్నానని చెప్పి లాక్కురా. తెలిసిందా. ఇక్కడున్నట్టురావాలి" అని చెప్పి పంపించింది. అతడు అక్కడా యిక్కడా తిరిగి చివరికి డాబాలో కూర్చునిఉంటే పట్టుకొచ్చాడు.

"పిలిపించావు దేనికమ్మా!"

"నువ్వు ఇక్కడనుంచి వెంటనే వెళ్ళిపోవాలబ్బాయి!"

"నువ్వుకూడా అలాగే అంటున్నావా?"

"నువ్వు ఇక్కడ ఉండటం కష్టమని కాదు. ఎప్పుడో రెండేళ్ళ క్రిందటే వెళ్ళి ఈనాటికి వచ్చావు. నిన్ను చూస్తే జగ్గడికి కూడా పంచ ప్రాణాలూ లేచివస్తాయి. అలాంటప్పుడు నిన్ను వెళ్ళమంటున్నానంటే నీ మంచికోసమే. క్షణంపేపు ఆలస్యం చేశావో మళ్ళీ కళ్ళార చూచే అవకాశం ఉంటుందో లేదో యెలా చెప్పగలను? ఇంతకుముందే మామయ్యా అమ్మాయమ్మగారు మాట్లాడుతుంటే విన్నాను. ఇవ్వాళ పోలీసులు నీ కోసం వస్తారట. మామయ్యవాళ్లకు అప్పగించమని చెప్పి మరీ పోయాడు. ఇదంతా ఏమిటో అర్థం కావటం లేదు. బాబూ నువ్వు వెంటనే వెళ్ళిపో."

"నాన్నే నన్ను పోలీసువాళ్ళకు పట్టిస్తున్నాడా?"

"అవును అదే అర్థం కావటంలేదు."

"దీనికిగూడ దిగాడన్నమాట!"

"అంటే?"

"ఏమీలేదు. నేను ఇక్కడ లేకపోవటం నాన్నకు అవసరం. అందు కోసం నన్ను పట్టించి యిస్తున్నాడు. అంతకన్నా ఏమీలేదు."

"నువ్వేదో అంటున్నావు. మామయ్య ఏమిటో అంటున్నాడు. అసలు సంగతేమిటో అర్థం కావటంలేదు."

"క్షమించు. నీకు నామీద ఉన్న విశ్వాసంలో సగమైనా నేను చూపించలేకపోవటం ఘోరం. అయినా ఏమిచేస్తాను? ఇప్పుడు చెప్పి ప్రయోజనంలేదు. సరే నా సంగతేమిటో తొందరగా తేల్చుకోవాలి. మళ్ళీ వచ్చినప్పుడు అంతా చెబుతా."

రామారావు గబగబా ఇంటివద్దనుంచి నేరుగా డాక్టరు ఇంటికి వెళ్ళాడు. ఆఊళ్ళో అతనికి ఆత్మీయుడు అతడొక్కడే. డాక్టరుకు కూడా అతనంటే అభిమానం.

"డాక్టర్ సాబ్, డాక్టరు సాబ్!"

మందులకు వచ్చినవాళ్ళ నందర్నీ పంపించివేసి అప్పుడే శాస్త్రి కుర్చీలో నడుం వాల్చాడు. కేక వినిపించగానే 'ఎవరది' అని లేచి చూచి "నువ్వటయ్యా! ఎప్పుడు వచ్చావు? అటుకూర్చో," అని ప్రక్కన ఉన్న కుర్చీ చూపించాడు.

"రాత్రివచ్చాను. మీ సాయం కావాలి,"

"ఏమిటది?"

"ఇవాళ పోలీసులు నన్ను పట్టుకెళ్లటానికి వస్తున్నారు."

"నిజమా? ఎందుకని? వాళ్ళకేమైనా మతులుపోయాయా?"

"నేను కమ్యూనిస్టునని. డెబెన్యూగా పట్టుకెళ్ళబోతున్నారు. మీరెలాగైనా పట్టుకుపోకుండా ఆపించాలి"

"విచిత్రంగా ఉందే? కమ్యూనిస్టువా? ఎలా తేల్చారు?"

"మా నాన్నగారు అమ్మాయమ్మగారు స్పష్టంగా చెబుతూఉంటే తేలకపోవట మేముంది? పది పదిహేను రోజులు ఆపిస్తే తరువాత వాళ్లు అండమాన్లకు పంపినా పోతాను."

"ఇప్పుడు అండమాన్లకు పంపటంలేదు. కాబట్టి పోతానంటావా?"

"సరేగాని ప్రస్తుతం వారు పట్టుకెళ్లకుండా ఉండే మార్గం చూడు."

"వాళ్ళు పట్టుకెళ్ళే మాటయితే యీ పదిహేను రోజులతరువాత విడిపించే భారంనాది,"

"ఇంతకూ ఆపించలేనంటావు."

"నీకు తెలియని దేమిటయ్యా!" వాళ్ళధర్మం వాళ్ళని చెయ్యకుండా చేయాలంటే ఏ సిఫార్సో లంచమో మరొక అక్రమ మార్గమో తొక్కాలి గదా? అలా చెయ్యటం నీ కిష్టమేనా? ఇష్టమంటే చెయ్యనుఅని చెప్పలేను. కాని ఆలోచించ వలసి ఉంటుంది."

"అంతేనా, అన్యాయంగా కొంతమంది వ్యక్తుల జీవితాలు, ధర్మ భిన్నం కావలసిందేనా? ఇంతప్రేమలు త్రెంచుకోవటం వ్యర్థమేనా? చూడగా చూడగా పురుష ప్రయత్నానికి అవల 'విధి' అనేదిఒకటి ఉన్న దేమో ననిపిస్తున్నది డాక్టరుగారూ !"

"అసలు సంగతేమిటో చెప్పక అంగలార్చితే ప్రయోజన మేమిటయ్యా !"

"నింపాదిమీద మీకే తెలుస్తుంది. ఇప్పుడు చెప్పటం ఏమంత మంచిది కాదు. నేను భోజనంచేసి పోలీసులు వస్తే ఇక్కడకు రమ్మని చెప్పి వస్తాను. ఇక్కడేఉంటావు కాదు?" అని అడిగి రామారావు యింటికి వెళ్ళాడు.

"ఏ గో ప్రవాహంలో నిక్కు ... [illegible] ... డాక్టరు ... [illegible]

18,-19

వెనకటి కవులు పద్యపాదం నిండకపోతే ఎలమిన్, ధరణిన్ చూడన్, యతిస్థానంలో అయితే దివ్యత్, కుంభత్, స్ఫాయత్ వగైరాలు వాడుతూ ఉండేవారు. నేడు రాజకీయనాయకులు సాంఘికసమస్యలను పరిష్కరించలేకపోయినప్పుడు ఆర్డినెన్సులు, అరెస్టులు, లాఠీచార్జీలు, నిర్బంధాలు ప్రయోగిస్తున్నారు. రెండూ అసమర్థతనే వ్యక్తం చేస్తాయి. కళాధర్మాన్నిబట్టి మొదటిది, జీవితధర్మాన్నిబట్టి రెండవది దూష్యం. విజ్ఞులకు రెండూ సహించరానివే. ఐతే రెండోదిమాత్రం మరీ దుర్భరం. ఎందుకంటే మొదటిదాన్నుంచి తప్పించుకోవచ్చు. ఇష్టంలేనపుడు పుస్తకాన్ని విసురుపుచ్చుకొని అవతల పారేస్తాము. రెండోది అలా కాదు. ఇష్టంలేనిప్రభుత్వాన్ని వదల్చుకోవటం ప్రాణాంతకమే కాని మరొకటి కాదు. అయితే ప్రజాస్వామికదేశాల్లో ఇష్టంలేనిప్రభుత్వాలను వదలించుకోవచ్చునుగదా అనిపించవచ్చును. కాని ఇటీవల చరిత్రచూస్తే అదంతా దుర్భ్రమలాగా కనిపిస్తున్నది.

అనుకొన్నట్టుగా రామారావుకోసం పోలీసులు వచ్చారు. అప్పుడు అతడు డాక్టరు ఇంటివద్దనే ఉన్నాడు. తాను ఇంటికిపోతే ఏడుపులు మొత్తుకోళ్ళు ప్రారంభమౌతాయి. ఈ మేళంకూడా దేనికి? తనపెట్టె ఇంటివద్దనుంచి తెప్పించిపెడితే ఇక్కడనుంచి వెళ్ళిపోతానని డాక్టరునుకోరాడు. అతడు పంతులు పెద్దకొడుకును పంపి పెట్టె తెప్పించాడు. పోలీసులు తొందర చేసి రామారావును కారులో ఎక్కించుకొన్నారు. రామారావు ఏమీ చెప్పలేదు. డాక్టరు అంతకన్నా అడగలేకపోయాడు. తీరా కారు వెళ్ళబోతూండగా "మీ నాన్నగారికి ఏమి చెప్పమంటావయ్యా?" అన్నాడు. "ఆఁ. ఏమున్నది చెప్పటానికి? ఈసారి ఏ యం.యల్.యే పదవో, ఏడిస్ట్రిక్టుబోర్డు పదవో ఖాయమని చెప్పండి" అన్నాడు రామారావు. అతని గొంతులో అణుమాత్రం కంపమైనా కనిపించలేదు. డాక్టరు విస్తుపోయాడు. కారు దుమ్ము రేపుకొంటూ పోయింది.

పోలీసువాళ్ళు వెళ్లిపోయేటంతవరకూ డాక్టరు ఉత్సాహంగానే ఉన్నాడు. వారికారు వెళ్లిపోయిందోలేదో, అతనికి లోకమంతా నిప్పచ్చరుగా కనిపించింది. అతనికి అప్పుడు దిగులు ఎందుకు కలుగుతున్నదో అర్థం

కాలేదు. మనస్సు పిచ్చెత్తినట్లయి ఆ చీకట్లోనే బజారున పడ్డాడు. ఊళ్లో నాలుగు బజార్లు తిరిగాడు. అక్కడనుంచి ఊరి పొలిమేరదాక రోడ్డున బడి పోయాడు. అక్కడికిపోయిన తరువాత తాను ఎందుకు బయలు దేరినట్లు, ఎక్కడికి బయలుదేరినట్లు అన్న ప్రశ్న తొలకరించింది. వెంటనే తిరుగు ముఖమై ఇంటికివచ్చాడు. అప్పటికి ఊరంతా గాఢనిద్రలో మునిగిఉంది. రోజూ రాత్రి తన యింటివద్ద వీధిఅరుగుమీద ముసుగుపెట్టి కూర్చునిఉండే పోలయ్య కనిపించలా. “ఎందుకు రాలేదబ్బా! బద్ధకించేవాడు కాదే. వాణ్ణికూడా పోలీసులు పట్టుకుపోయారా? అలా జరిగిఉండదు. ఇంటివద్ద ఏమైనా ఇబ్బంది వచ్చిందేమో? పాపం చూసివస్తాను. ఒకవేళ బద్ధకించి పండుకొన్నాడేమో. నేను పోయి అనవసరంగా లేవగొట్టటమౌతుంది. అది కాదు ఊళ్ళో ప్రముఖులంతా బస్తీకి దయచేసిన సంగతి కనిపెట్టాడు ఇక ఇబ్బంది ఉండదులే అన్న ఉద్దేశంతోనే వాడు రాలేదు.”

అతనికి అరుగుమీద వేసిఉన్న పక్క కనిపించింది. కాళ్ళు కడుక్కోకుండా పండుకోవటమెలా? నిద్రపోయేవాళ్ళను లేపాలి. ఎందుకు వచ్చిన తిప్పలులే అని పోయి పక్కమీద కూర్చోగానే దిండుకూ గోడకూ మధ్య వీధిలో వాళ్ళకు కనిపించకుండా తన వెండి మరచెంబుతో నీళ్ళు పెట్టి ఉన్నాయి. అంత శ్రద్ధచూపినందుకు అతనికి తెలియని సంతృప్తి కలిగింది. కాళ్ళుకడుక్కొని, మంచినీళ్ళుతాగి ప్రక్కమీద నడుంవాల్చాడు.

ఆకాశంలో చంద్రుడు మసక మసకగా కనిపిస్తున్నాడు. చుట్టూ మేఘాలు మూగుతున్నాయి. చుక్కలు మాటుపడి పోతున్నాయి. అది అంతా తన జీవితంలాగానే కనిపించింది. తాను ఇన్నేళ్లనుంచి ఏమిచేశాడు? వైద్యం చదివాడు. జైళ్ళకువెళ్ళాడు. మళ్ళీపెళ్ళి మానుకున్నాడు. మందు లిస్తున్నాడు. ఈ కృషిఅంతా దేనికి? ఇలాంటి ప్రభుత్వాన్ని, ఇలాంటి సాంఘిక వ్యవస్థను ఏర్పరచటానికేనా తానింత ప్రయాసపడ్డది? ఈ ప్రభుత్వాలతో తనపని తాను చేసుకుని పోవటానికి ఏమి అవకాశమున్నది? అన్నెము పున్నెము తెలియని రామారావునే పట్టుకుపోయారే. అతడు ఏమిచేశాడు? నీతి, నియమం, సమాజ అభ్యుదయం వీటికోసమేకదా అతడూ పాటుపడుతున్నది. అతన్ని పట్టుకునిపోయినవాళ్ళు తన్ను ఎందుకు పట్టుకు పోరు? తన్ను పట్టుకుపోవటానికి వీలులేదు. తాను రాజకీయ బాధితుడు. పదవులలో ఉన్నవాళ్ళంతా తన సహచరులే. పైగా పట్టుకు వెళ్ళటానికి

కారణం చూపించాలిగదా! ఏమి కారణం చూపిస్తావు? పిచ్చి డాక్టరు బాబు! చాలా అపోహ పడుతున్నావు. నీకేమీ కొమ్ములు ఉరగలేదు. నీ చేతిలో ఎన్ని వోట్లున్నయ్యో చెప్పు. లేదా యెంత డబ్బున్నదో చెప్పు. నీమాట వినేవాడేఉంటే ఈ ఊళ్ళో ఇంత అరాజకత్వం ఎందుకు ప్రబలుతుంది? నీమాట వినటానికి చెవులు తెగిన వాడు ఒకడు కూడా లేడు. పెళ్ళి చేసుకొని ఉన్నట్లయితే కనీసం పెళ్ళాం ఓటైనా ఒకటి ఉండేది. బ్రహ్మచారి ముండాకొడుకువి కాబట్టి అదికూడా లేదు. డబ్బుసంగతి సరేసరి. నీ మందుసీసాలన్నీ తిప్పితిప్పి అమ్మితే యెంతవస్తుందంటా! అంతేనా? పరపతి లేదా? ఏదీ పరపతి? నిర్బంధం కనీసం ఈ పదిరోజులన్నా ఆపించమని రామారావు కాళ్ళావేళ్ళాబడి ప్రార్థిస్తే ఏమి చేయగలిగావు? అతడు మంచివాడని తెలుసు. తప్పు చేయలేదనీ తెలుసు. పదిహేను రోజులైన తర్వాత గట్టిగా మాటప్రకారం అప్పగించవచ్చుననీ తెలుసు. అయినా ఏమీ చేయలేక చూస్తూఊరుకున్నావు. అంతసత్తా ఉంటే ఇప్పుడైనా మించిపోయినదేమున్నది! అతన్నిపోయి విడిపించు. ఎందుకు డాక్టరుబాబు ఈ భ్రమ. నీవల్ల ఏమీ కాదు. నీఅంత అసమర్థుడు మరొకడు ఉండనూ ఉండడు. నీధర్మం నీసిద్ధాంతాలు దేనికి? నాలుక గీసుకోనుకూడ పనికిరావు. చేతనైతే అధికారంతో డబ్బుగాని, డబ్బుతో అధికారంగాని సంపాదించు. అప్పుడే ఏమన్నా జీవితం చరితార్థం కావటానికి వీలు చిక్కుతుంది. అంతకుతప్ప మరేమీమార్గం లేదు. అంతేనా? నావృత్తి నిర్వహణలో నాకు ఆత్మసంతృప్తిలేదా? చరితార్థత లేదా? పొరపాటు. ఒక ప్రాణాన్ని రక్షిస్తే, ఒక గడ్డురోగాన్ని నివారిస్తే అందులో గొప్పతనం, ఆనందం లేదంటావు. ఈ అధికారం డబ్బు ఉన్నవాళ్ళకు అది లభిస్తుందా? కల్ల. ముమ్మాటికీ కల్ల.

డాక్టరుసాబ్ ఇది హృదయపూర్వకంగా చెబుతున్న మాటేనా? ఇంతకాలంనుంచి ఎన్నిపీసెల ఆనందం అనుభవించావో చెప్పు. నీకు చుట్టుపట్ల కనిపించే సంకుచితబుద్ధులూ, దరిద్రులు, గతానుగతికంగా మార్పులేక దుర్భరంగా సాగిపోతున్న రోజులు ఆనందమిస్తున్నవి కాదూ? రోజూవచ్చే కేసులు ఆతలనొప్పి, కడుపునొప్పి, దగ్గు, జ్వరం, విరేచనాలు, అంతే కదా! కాక మరేమన్నా ఉన్నదా? ఈ నరకకూపంలోనుంచి యెప్పుడు బయటపడదామా అని లోలోన బాధపడటం లేదా? ఎందుకు ఆత్మవంచన చేసుకుంటావు?

యూ ఇడియట్ !

నేనుచెప్పింది నిజమేనన్నమాట. లేకపోతే అంతకోపం రావలసిన అవసరంలేదే!

డాక్టరు ఆవలించి ప్రక్కకు వత్తిగిల్లాడు. తనకేమిటి తగులుతున్నది! మెత్తగా ఉన్నదే. ఏమీలేదు. ఏదో కలగంటున్నాడు. ఛా కలకాదు, ఊర్పులు చెంపకు తాకుతున్నాయి. తన రొమ్ము పీడితమౌతూ ఉంది.

కాసేపు కునికిం తరువాత మెలకువవచ్చింది. వాస్తవ ప్రపంచంలో పడ్డాడు. ఏమిటి ఇదంతా నిజమే! ఛా కాదు అంతావట్టిది. తాను యోచించినది, తాకినది అనుభవించినది అంతా వట్టిది. కేవలం కలగన్నాడు. అంతే కాని ఆడది అందులో అతని భార్య అలా చేస్తుందా ? అసంభవం. తాను నిజంగా కలేకన్నాడు. నిజాగా ఫ్రాయిడియన్ ఎనాలిసిస్ సరిపోతూనే ఉంది. ఆమెఅందమైనదనడం సందేహంలేదుకదా. అతనిపట్ల ఉన్న స్నేహం వల్ల ఆమె అందమైనదన్న సంగతే మనస్సులోకి రాకుండా చేశాడు. నిగూఢంగా ఉన్న ఆ కోరికే ఇప్పుడు ఈ కలరూపంతో తీర్చుకున్నాడు. అయితే అతని ప్రస్తావనన్నా నిన్న పగలు వచ్చి ఉండాలే. అదికూడా వచ్చినట్లేఉంది. కాబట్టి ఇది కేవలం కల. అంతకుతప్ప మరేమీలేదు. ఆమె అలాంటిది కాదు. తాను అలాంటివాడూ కాదు. అయితే మరి అతని వ్యాధి సంగతిఏమిటి ? ఆసంగతి స్పష్టంగా ఆమె నోట విన్నట్లుందే. కలఅయితే ఇది ఎలా సంభవం ? అనుమానించవలసి వస్తున్నది. అది తన మనస్సు కల్పించిందే ఎందుకు కాగూడదూ ? కేవలం కల్పనే అయితే అతనికి ఆ వ్యాధి ఉండగూడదు. ఆ వ్యాధిఉంటే కల కాదు. కలకాదని నిర్ధారణగా ఎలా చెబుతాడు ? కలలోని విషయాలు యథార్థ సంఘటనలు యాదృచ్ఛికంగా ఒకటి కారాదని నియమ మేమున్నది ? ఏది ఎలా ఉన్నా వ్యాధి ఉంటే అనుమానించవలసిందే. అయినా తేలుతుందికదా ! మళ్ళీ నిద్ర పట్టింది.

తెల్లవారింది. మామూలుగా పెందలాడే లేచే డాక్టరు ఆ ఉదయాన ఇంకా నిద్రపోతున్నాడు. పద్మ అరుగులు ఊడవటానికి వచ్చింది. "అశే అబ్బాయి డాక్టరుగార్ని లెమ్మనుతా ప్రొద్దెక్కుతూఉంది," అని అంటూ ఉండగానే అతనికి మెలకువవచ్చి లేచాడు. కళ్ళ నిద్రమత్తు వదలలేదు.

"డాక్టరుగారికి రాత్రి సరిగా నిద్రలేనట్లుంది. ప్రక్క తీసుకువెళ్ళి లోన వెయ్యి."

పిల్లవాడు ప్రక్క లోనకు తీసుకువెళ్ళాడు. డాక్టరు క్రీగంట పద్మను చూచాడు. వాకిలిలోపల ఓరగా నిలబడి తలవంచుకున్నది. అతడు బద్ధకంగా లోపలికి వెళ్ళి పండుకున్నాడు. మెలకువ వస్తూనే ఉన్నదికాని లేవటానికి బుద్ధిపుట్టక ముసుగుతన్ని అలాగే పడుకున్నాడు.

గడియారం టంగుటంగున ఎనిమిది గంటలు కొట్టింది. ఎవరో నలుగురైదుగురు మందుకొస్తే సత్యనారాయణ పెద్ద కొడుకు "డాక్టరుగారికి సుస్తీగా ఉన్నట్లుంది. లేవలేదు. సాయంకాలం రండి" అని పంపించి వేశాడు. ఆమాటలు శాస్త్రికి వినిపిస్తూనే ఉన్నవి. అతడు కదలకుండా అలాగే పడుకొన్నాడు. "కాఫీ తయారవుతున్నది. లేచి మొఖం కడుక్కోమని చెప్పరా," అనిపద్మ కొడుకును హెచ్చరించింది. "ఇవాళ తొందరగా స్కూలుకు వెళ్ళాలి. నాకు అన్నం పెట్టు" అన్నాడు కుర్రాడు. "డాక్టరుగారిని లేపిరా. ఈలోగా వడ్డిస్తాను."-"డాక్టరు గారు మీరులేవాలి. తప్పదు. లేకపోతే మాఅమ్మ నాకు అన్నం పెట్టేటట్లు లేదు" అంటూ డాక్టరును హెచ్చరించి వెళ్ళాడు.

శాస్త్రి మొఖం కడుక్కొనివచ్చి కుర్చీలో కూర్చుని దగ్గర టేబులు మీద ఆవిరిపడుతున్న కాఫీ కప్పును అలాగే చూస్తూ వున్నాడు. కుర్రాడు భోజనం చేసి పుస్తకాలు పట్టుకొని వచ్చాడు.

"ఏమిటండి డాక్టరు! కాఫీ కప్పువంక అలా చూస్తున్నారు?"

"ఆ ఏమీలేదు. రాత్రి కల్లో కనిపించిన కప్పు ఇదేనా అని."

"ఏమిటిరా అది?" అప్పుడేవచ్చి తలుపువద్ద నిలబడ్డ పద్మ అడిగింది

"రాత్రి డాక్టరుగారికి కల్లో కాఫీకప్పు కనిపించిందట!"

"కనిపిస్తే?"

"అది ఇదేనా- అని డాక్టరుగారు ఆలోచిస్తున్నారు. ఈ కప్పు రాత్రిఅంతా అలమరలో ఉంటే మీకలలోకి ఎలావచ్చింది?"

"అదే రా నేనూ ఆలోచిస్తున్నాను."

"నీ తెలివి తెల్లారినట్లే ఉందిగాని బళ్ళోకిపో"

"ఉండవే! మీకు ఎలాంటి కప్ప కనిపించింది?"

"చక్కగా కుదిరిగ్గా వెచ్చగా ఉంది. దానినిండా కాఫీ. ఆ కాఫీతో చరచర నా నోటి దగ్గరకు వచ్చి 'తాగుతావా లేదా'? అని కూర్చున్నది."

"గమ్మత్తుగా ఉందే! వస్తే ఏమిచేశారు?"

"ఛా! నువ్వు ఇక్కడకు రావద్దు. ఎవ్వరో శ్రమపడి దాచుకుంటే వాళ్ళని కాదని నావద్దకు వస్తావేమిటి? అని అవతలకు నెట్టా."

"నెట్టితే కప్ప కిందబడి బద్దలు కాలా?"

"లేదురా. నెట్టినకొద్దీ దగ్గరికి వచ్చి మీదపడ్డది. నాకు కోపంవచ్చి దబీ దబీ క్రిందవేసి బాదాను. బాదినా వదల్లేదు సరిగదా. ఆ కాఫీ అన్నీ నాచేత తాగించింది."

"కాఫీయేకందా త్రాగటానికి మీకు అంత శ్రమ దేనికి?"

"కాఫీకి హోమ్యోపతికి చుక్కఎదురా. ఎట్లా తాగేది?"

"కల్లో కూడా పడదా?"

"ఏమాత్రం పడదు."

"నువ్వు స్కూలుకు పో. పడకపోతే విరుగుడు వేసుకుంటారులే" పద్మ కుర్రవాణ్ణి కసరింది. కుర్రవాడు స్కూలుకు పరిగెత్తాడు.

"నిజంగా కల వచ్చిందా, లేదా అని సందేహం" డాక్టరు ఆమె వంక జాగ్రత్తగా చూస్తూ అన్నాడు.

"మీకు కలవచ్చిందో లేదో నాకెలా తెలుస్తుంది?" అని చురచుర అతనివంక చూచి వెళ్ళిపోయింది.

డాక్టరు ఆచూపుతో అదిరిపోయాడు. కాసేపటికి రొమ్ము కుంపటి తొలగినట్లయి నిట్టూర్చాడు. దగ్గరున్న కాఫీకప్పు అందుకొని త్రాగుతూ, "అంతే కల. వట్టి కల!" అనుకున్నాడు.

20

నాడు తొమ్మిది గంటలకే పుల్లయ్య కోర్టుకు బయలుదేరాడు. తాను చెప్పవలసినదంతా ప్లీడరుగారివద్ద క్రిందటి సాయంకాలమే పాఠం చెప్పుకొన్నాడు. ఇప్పుడు భయం లేదు. కాని విచారణ ఎప్పుడు ప్రారంభమౌతుందా అన్న తహతహలు మాత్రం హెచ్చాయి. వీడి తస్సాదియ్యా! ఈ పీనుగుల మల్లయ్యకూడా ఇక్కడే తగలడ్డాడే. ఈ కేసు తనదికదా. తనకన్నాముందు తగలడ్డాడు. వీడి పెద్దలు ఏమి చెరబోయారని? ఎప్పుడు శవం పారేస్తారా? ఎప్పుడు పీక్కు తిందామాని రాబందులు పాట్లో చెట్లవద్ద కాపేసుకు కూర్చుంటాయి. అవే వీళ్ళకన్నానయం."

"ఏమి మామా, హడావుడిగా వెళ్ళుతున్నావు. కోర్టువద్దకేనా?"

"ఎన్ని గుండెలతో పలకరిస్తున్నాడో చూడు! ఆ నవ్వంతా విషమే కదా. నిలువెల్లా విషమైతే నవ్వు విషం కాక ఏమౌతుంది? సిగ్గు లజ్జాభిమానాలు విడిస్తేసరి." అనుకొని, "ఎప్పుడొచ్చావు?" అని అడిగాడు.

"పొద్దున్నే నే. ఎడ్లకు ఉలవలు లేవు. కొందామనివచ్చా. తీరా ఇక్కడకు వచ్చింతరువాత మీ కేసు విచారణ అని తెలిసింది. వచ్చిన వాళ్లం ఎటుతిరిగీ వచ్చాము కందా, కాస్త వినిపోదామని బయలుదేరాను"

"సరే కాఫీనీళ్ళు త్రాగిపోదాము రా."

"ఇంతకుముందే త్రాగాను."

"ఏం ఫరవాలేదు. బెట్టుసరిపోకరా. అల్లుణ్ని మర్యాద చేయకపోతే రేపటినుండి ఊళ్ళో టముటమ వెయ్యవూ."

పుల్లయ్య, మల్లయ్య చెయ్యిపట్టుకొని ప్రక్కనేఉన్న కాఫీహోటలులోకి లాక్కువెళ్ళి పెసరట్లకు ఆర్డరిచ్చాడు. మల్లయ్యకు ముసలాడిముఖంలో ఉత్సాహం కనిపించింది. "మనస్సు ఎలాగైనా కాస్త చెరిస్తేకాని కోర్టులో తబ్బిబ్బులు పడదు. ఏమి చేస్తే మనస్సు చికాకు పడుతుంది?" మల్లయ్య మనస్సు శరవేగంతో ఆలోచించింది.

"అయితే మామా, విన్నావా సంగతి. అయినా నీకు తెలియకుండా ఉంటుందటలే. నిన్నా ఇవ్వాళే మనూరివాళ్ళు ఎవరూ రాలేదు."
మల్లయ్య శల్యసారథ్యం మొదలుపెట్టాడు.

"ఏమిటదీ! నిన్నా ఇవ్వాళలోగా ఏమి జరిగిందేమిటి? నాకు తెలియలేదే. ఎవడికొంపకన్నా నిప్పుపెట్టారా ఏమిటి?"

"ఇంతకూ తెలియదన్నమాట! నిన్న పోలీసులువచ్చి మీవాణ్ణి పట్టుకెళ్ళారు. డాక్టరు ఇంటివద్ద మాట్లాడుతుంటే ఉన్నవాణ్ణి ఉన్నట్లే పట్టుకెళ్ళారు. గుడ్డలు తెచ్చుకుంటానంటే వీలులేదన్నారు. పంతులుకొడుకును పంపించి, డాక్టరు పెట్టె తెప్పించి ఇచ్చాడట. ఆపన్న తుర్రున కారులో ఎక్కించుకు వెళ్ళారు. రాత్రి మీయింట ఎసరే పెట్టలేదు. "బాబాయే, బాబాయే" అని మనుమడు ఒకటే ఏడుపట. ఇక మా అత్త సంగతి చెప్పనే అక్కరలేదు. తెల్లవారైనా లేచిందో లేదో?" అట్లు వచ్చాయి. పుల్లయ్య మాట్లాడలేదు. మల్లయ్య ప్లేటు దగ్గరకులాక్కొని ముక్కలుతుంచి నోట్లో పెట్టుకుంటూ—

"పోలీసువాళ్ళపని బొత్తిగా అన్యాయంగా ఉందిమామా! రామారావును పట్టుకెళ్ళారంటే ఏమనాలి? వాడు ఒకడిజోలికి వచ్చేవాడా, పెట్టేవాడా? తనచదువేమో తానేమో, అంత మంచివాణ్ణి అంతచదువుకున్నవాణ్ణి ఈ చుట్టుప్రక్కగ్రామల్లో లేరని డాక్టరుగారుఅంటాడు. వాడు ఏమి కానిపని చేశాడు? ఇళ్ళు వాములు తగలబెట్టాడా? అలాంటి పనులు చేసినవాళ్ళంతా మహారాజుల్లాగా తిరుగుతున్నారు. వాళ్ళనేమీ చేయలేరు. నోట్లో నాలుకలేనివాళ్ళను పట్టుకుపోతున్నారు. ఇవ్వాళ వాణ్ణి పట్టుకుపోయినవాళ్ళు రేపు మనలను పట్టుకపోరని నమ్మకమేమిటి మామా!"

"వాడికర్మ అలాఉంది! అందరికర్మ అలాగే ఎందుకుంటుంది? ఐనా అందర్నీ పట్టుకుపోయి వాళ్ళుమాత్రం ఏమిచేస్తారు? లేదు. నేను మొదటి నుంచీ మొత్తుకుంటూనే ఉన్నా. 'ఒరే మనకీపనులు లాకీ కాదురా. చెట్టు కొట్టి మీద ఎందుకు వేసుకుంటావు-ఒకమూల కూచోరా. నిన్నుఅడిగే వాళ్ళుండరు' అన్నా. వింటేనా? చేతులార తెచ్చుకున్నాడు. చేసుకున్న వాళ్ళకు చేసుకున్నంత మహాదేవ. మనమేమి చేస్తాము?"

"అదేమిటి మామ! నువ్వుకూడా అలా మాట్లాడితే? ఎంతలేదన్నా కన్నకడుపుగదా! ఇవ్వాళ తెగ్గోసుకుంటే పోతుందా?"

"వాడు నాబిడ్డే అయితే అలా ఎందుకు చేస్తాడు? వట్టి భ్రమ. వాడు కొడుకు కాదు, నేను తండ్రినీ కాను. నాకడుపున పుట్టినవాడే అయితే ఇళ్ళూ వాకిళ్ళూ తగులబెట్టి లాఠీలు, హత్యలు సాగించే కమ్యూనిస్టులతో ఎందుకు చేరతాడు? వంశాన్ని, జాతిని యెందుకు అప్రతిష్ఠపాలు చేస్తాడు!"

"ఏదో కుర్రతనం. ఎరక్క ఏదో చేశాడే అనుకో. అంతమాత్రాన నువ్వుకూడా అధికార్లలాగా కోపగించుకుంటే ఎలాగ చెప్పు? ఏదో చెప్పి సర్దుకు పోవాలి గాని"

"సర్దుకుపోవటమా? కల్ల మామ్మాటికి కల్ల. ఏముఖం పెట్టుకొని నాయకుల దగ్గరకు పోయేది! నువ్వుకూడా సిఫార్సుకు వచ్చావా అంటే ప్రాణాలు ఏమవుతాయి? అనుభవించవలసిందేదో అనుభవిస్తాను. తినేఋణం, చూచే ఋణంఉంటే తిరిగివస్తాడు. లేకపోతే ఆ తటితోనే పోతాడు. చెట్టులాగా పెరిగి, చేతికి అక్కరకు వచ్చిన పెద్దవాణ్ణి దేవుడు ఎత్తుకుపోతే యేమి చేశాను? ఇదీ అంతేననుకుంటా. అనుకోక చేసేదేమున్నది? ఈశ్వరేచ్ఛ ఎలా ఉందో అలానే జరుగుతుంది. మానవుడు చేయగలిగింది ఏముంది?",

కాఫీ ముగించి ఇద్దరూ రోడ్డువైపు బయలుదేరారు. వేదాంతం చెబుతున్నాడే. ఏమిటా విశేషం? "ఓరి వెధవా నేను పట్టించాను. ఇప్పటికైనా నా సంగతి తెలిసిందా అనుకొంటావు దేనికి? ఇదంతా నా ప్రతాపమే" అని వెక్కిరింపా? నేను పట్టించానని ఎలా తెలుస్తుంది? నరమానవులకు కూడా తెలియటానికి వీల్లేదు. అనుమానించటానికైనా అవకాశం ఎక్కడఉంది? అబ్బే లేదు. నా నీడను చూచి నేను ఉలిక్కి పడుతున్నాను. ఇంతకు తన అంతుమాత్రం చిక్కనిచ్చాడు కాదు "అబ్బబ్బ! యీ ముసలాడు అంత తేలిక అయితే ఊరంతా ఒక కొలికికి తెస్తాడా? కానీ ఎప్పుడో ఒకప్పుడు చిక్కకపోతాడా," అనుకుంటూ మల్లయ్య వెనక నడిచాడు.

"మామా, చూచావా! అదుగో నీ ప్రత్యర్థి చంద్రశేఖరం. ప్రత్తి అంతా అమ్ముడుపోయింది. ముఖం పీక్కుపోయింది. నడుము వంగబడ్డది. ముసలాడి తడాఖా అంటే ఏమిటో రుచిచూపిస్తున్నావు."

"నేను చేసిందేమిటిరా? పైన ఈశ్వరుడు లేడా? క్రింద ధర్మం లేదా? ఎవడి అన్యాయం వాణ్ణే బెడిసికొడుతుంది అంతేకాని మనవల్లఅయ్యే పనులేమున్నాయి?"

పుల్లయ్య మాట్లాడకుండా పోయి కోర్టు వరండాలో ఒక ప్రక్కన కూర్చున్నాడు. అమ్మాయమ్మ కూడా అక్కడ ప్రత్యక్షమైంది. "తప్పంతా చంద్రశేఖరానిదే. శిక్ష పడక తప్పదు. పడినప్పుడు అతని కుటుంబానికి ఎలా తోడ్పడాలి?" అని ఆలోచిస్తూ ఉంది. ఆమెది నిజంగా జాలిగుండె. అందుకనేగా ఆశ్రమం పెట్టి నడుపుతున్నది. అలాంటివాళ్ళకు తోడ్పడక పోతే తన ఆశ్రమం దేనికి? శేఖరం ఇలాంటి తప్పుడుపని ఎందుకు చేశాడు? తండ్రిపుట్టుకు తండ్రి లోకుల్నికొట్టి ఆస్తి ప్రోగుచేయలేదా? ఆ చెడుబాకి గుణాలే కొడుక్కు సంక్రమించాయి. అంతకన్నా మరేమున్నది? ఏలాగైనా అతని కుటుంబానికి తోడ్పడాలి. ఎలా తోడ్పడటం? పిల్లల్లో ఒకర్ని దగ్గరకుతీసి పెంచటం ఉత్తమం. మరి వాడికి తండ్రిగుణాలు సంక్రమిస్తేనో? అమ్మాయమ్మగారికి ఆ ఆలోచనే తోచలేదు. అవును. ఆమె తప్పేముంది? ఇష్టంలేని విషయాలను మరచిపోటానికి యత్నిస్తాము.

ఇంతలోనే కోర్టు పుల్లయ్యను పిలిచింది. శేఖరం, అమ్మాయమ్మ గారు, మల్లయ్య లోపలికి వెళ్ళారు. పుల్లయ్య గుండెలు దడదడ కొట్టుకొన్నాయి. తాను 'చంద్రశేఖరానికి ఎన్నడూ ఏ విషయంలోనూ హామీ యిస్తూ ఎలాంటి పత్రంమీద సంతకంచేసి యెరగను' అని పచ్చి అబద్ధం చెప్పాలి. "ఇప్పటికైనా మించిపోయింది లేదు. నీవు పిల్లలు గలవాడివి. ఎందుకు అన్యాయానికి ఒడిగడుతా, ఇక్కడనుంచి ఇటే తిరిగిపో. చుట్టుపట్ల ఎరిగినవాళ్ళుకూడా యెవరూ లేరు. నీతి ప్రతిష్ఠ కాపాడుకో. నీ ఊరిని అరాచకం చెయ్యకు. ఎందుకు శాపనార్థాలు పెట్టించుకుంటా? బ్రతికిన నాలుగు రోజులైనా సరిగ్గా బ్రతకాలి. ఇక్కడే యెల్లకాలం ఉట్టిగట్టుకొని వ్రేలాడవు. నువ్వు నిజంగా మంచివాడివి. ఇంతవరకూ నువ్వు ఎవడికీ అపకారం చేసియెరగవు. అన్నీ తీరిన ఈ వయస్సులో ఈ నరకకూపంలో యెందుకుపడతా? అదుగో నీ కాలం వెనకాడుతూనే ఉంది. నువ్వు ఊళ్ళో నలుగురిలాంటి దుర్మార్గుడివి కావు. ఇప్పుడు ఈపనిచేశావా మల్లయ్యకూ నీకూ తేడా ఏమిఉంటుంది? నీ అయిదు వేలు కష్టార్జితమే—కాదని యెవరంటారు? కాని సమయం వచ్చిపోయింది. ఇదివరకు వ్యాపారంలో అలాంటి అయిదువేలలు యెన్ని అవతల పారేయ లేదూ? పుల్లయ్యా! ఇప్పటికైనా మించిపోలేదు. వెనక్కు తిరిగిపో." అని అంతరాత్మ మొత్తుకున్నది. "అయితే పత్రంఆస్తి కాజేశావా? మల్లయ్యవాని

తగలబెట్టించావా? శేఖరం మిల్లును నువ్వే ధ్వంసంచేశావా?" అని మనస్సు హెచ్చరించింది. అమాంతం చంద్రశేఖరాన్ని గుద్ది చంపేద్దామన్నంత కోపం వచ్చింది. "ఉండు, ఉండు అప్పుడే అయిందా నీపని. ఇల్లు అలకగానే పండగ అవుతుందా" అనుకొని కోర్టులోకి వెళ్ళాడు. అతనికి జడ్జీముఖం కనుపించింది. "వీడు ఎన్ని లంచాలు పుచ్చుకొని ఎన్ని కేసులు కొట్టివేశాడో" అని తానువిన్న కేసులను లెక్కపెట్టసాగాడు. ప్రతిపక్ష న్యాయవాదిని చూడగానే పుల్లయ్యకు జంకు పూర్తిగా దిగజారిపోయింది. బోనెక్కి ప్రమాణంచేసి ప్రశ్నలకు సమాధానం చెప్పటానికి సిద్ధమయ్యాడు.

"హోటలులో హామీపత్రంమీద సంతకంచేసి యిచ్చారని చంద్రశేఖరంగారు అంటున్నారు. నిజమే కాదూ?" ప్రతిపక్ష న్యాయవాది అడిగాడు.

"అతనికి నేనే పత్రంమీదా సంతకంచేసి ఇవ్వలేదు"

శేఖరం కోపంతో పండ్లు నూరాడు. ప్రతిపక్ష న్యాయవాది తన గుమస్తా దగ్గరనుంచి కాగితంతీసి—

"ఈ కాగితం చూడండి. ఇది మీ సంతకం కాదా? బహుశా మరచిపోయారేమో జ్ఞాపకం తెచ్చుకోండి" అన్నాడు.

"చూడ నవసరంలేదు. నేను ఏమిచేశానో నాకు తెలుసు" అంటూ కాగితం పక్కబల్లమీద పడవేశాడు.

"అన్నట్లు మీకిప్పుడు ఎంతవయస్సు?"

"మళ్ళీ పెళ్ళి చేసుకొని పిల్లల్ని కనే వయస్సు దాటిపోలేదు."

"ఇప్పుడా సంగతి దేనికిలెండి. చంద్రశేఖరంగారు తమకు హామీ ఉండవలసిందని మిమ్ము యెప్పుడైనా అడిగాడా ?"

"చాలమంది అడిగారు. ఆ పేర్లన్నీ ఎక్కడ జ్ఞాపకముంటాయి."

పుల్లయ్య బోనుదిగి వచ్చాడు. అతనికి శేఖరం వికటహాసం వినిపించింది. "ఎందుకు ఎగిరిపడతావులే ? ముందున్నది ముసళ్ళపండగ" అనుకుంటూ పక్కకుపోయి కూర్చున్నాడు. తరువాత వీరయ్య సాక్ష్యం చెప్పాడు. తాను మాధవయ్యగారివద్దకొంత కాలం జీతానికి కుదిరాననీ మాధవయ్యగారు హామీపత్రంమీద సంతకంచేసినట్లు చెప్పాడనీ చెప్పాడు.

పుల్లయ్యగారు జేబులోనుంచి కాగితంతీసి తన అడ్వకేటుకు ఇచ్చాడు. అతడుచూచి, "ఐతే హామీపత్రం ఇంకా ఆరునెల్లకు పుడుతుందనగా నీవు మాధవయ్యగారివద్ద జీతం సరిపుచ్చుకొని యెక్కడికో వెళ్ళి, ఆయన చనిపోయిన సంవత్సరానికి తిరిగి మాగ్రామానికి వచ్చావని మాధవయ్యగారి భార్య లిఖిత పూర్వకంగా చెబుతున్నది. దీనికి మీరేమంటారు?" అని ప్రశ్నించాడు.

'చూచావా నా దెబ్బ' అన్నట్లుగా పుల్లయ్య-మల్లయ్యవంక చూచాడు. మల్లయ్య ముఖం మాడుచుకు పోయింది. వీరయ్యకు మళ్ళీ నోటివెంటమాట రాలేదు. బోనుదిగి అదేపోకగా పోయాడు. కేసు వాయిదాపడ్డది. బయటికి వెళ్ళుతుండగా శేఖరం యెదురుపడ్డాడు "ఇల్లు అలకగానే పండగ కాలేదు. చూచుకో నిన్నే నేను జైలుకు పంపించకపోతే నాపేరు చంద్ర శేఖరమే కాదు." అని పండ్లు నూరాడు. దానిపై మాటమీద మాటవచ్చి కొట్లాట జరగటానికి సిద్ధమైంది. ప్రక్కన ఉన్నవాళ్ళు చంద్రశేఖరాన్ని లాక్కువెళ్ళారు. పుల్లయ్య చిరునవ్వుతో మీసాలు దువ్వుకుంటూ వెళ్ళిపోయాడు,

21

కారుచీకటి. ఇలకోళ్ళ ఈలలు. దేశంలోని నీతివృత్తంవలె ఆకాశాన అక్కడక్కడ ఒకనక్షత్రం. ధాన్యసంచయన అధికారులు వదలివచ్చిన పేద రైతుల ఇండ్లవలె రచ్చబండ, కచేరిచావడి, లైబ్రరీ అరుగులు. నిరశనబాధా పీడిత జీవాల మూలుగులవలె కుక్కల మొరుగులు. సమాజంలోని వివేకవంతులవలె అరుదుగా మినుకు మినుకు మంటున్న తిల్లీకలు, ప్రపంచ భవితవ్యమువలె అంధతమసం,

పుల్లయ్యగారిదొడ్లో మెల్లని గొంతులు వినిపిస్తున్నవి.

"ఛీ పాడుకుక్క ఇంటిముందు ఏడుస్తూఉంది. అవతలికి కొట్టిరా" అన్నాడు భార్యతో సుబ్బడు.

"అదే పోతదిలే" అన్నదికామి.

"మనిసికి అంతబయం పనికిరాదు."

"బయ్యం లేకపోతే పోయి దాన్ని అవసటుకు తోలిరారాదూ?"

"పెద్దదొర పోయినప్పుడుకూడా కుక్కలు ఇలాగే ఏడిచాయే."

"ఉసురు పొద్దని ముందుగా వాటికెట్టా తెలుసో?"

"యమలాళ్లు వాటికి కనిపిస్తారంటే."

"మనకెళ్ళకు ఎందుకు కనిపిచ్చరు?"

"పాపాలు చేసినోళ్ళకి మనకెలా కనిపిత్తారే పిచ్చిమొగమా!"

"అచ్చమ్మ అప్పుడప్పుడు నోరెట్టుకు అరిచినా మనసు చాలామంచిదే"

"ఏమోనబ్బ! బతికి బట్టకట్టిందాక నమ్మకంలేదు. పాపం పుల్లయ్య గారిని అన్నివడినుల్లు ఒకతూరే సుట్టుకొన్నందుకు చెప్పాలి. ఎద్దుఅలా చచ్చిందా! కోర్టులోకేసా! కొడుకును అట్టాపట్టుకపోయారా! పాపం పగం ఈదిగుల్తోనే మంచం పట్టింది."

"పాపం! కళ్ళారాబిడ్డల్ని చూసుకోటానికన్నా నోసుకోలా ఆతల్లి. కూతురైనా దగ్గరుంటే కొంతినయంగా ఉండేది."

"ఇయ్యాల పొద్దున్నే అమ్మాయికి దొర తంతి పంపిచ్చాట్ట. రేపో ఎల్లుండో వత్తది. అయినాఏమాటకుఆమాట చెప్పుకోవాలి. పాపంరంగమ్మ గారుందే సకలం చేత్తూఉంది. కన్నబిడ్డమాత్రం అంతకన్నా ఏమి చేత్తది. అబ్బబ్బ పాడుకుక్క, కొట్టిరావయ్యా పుస్నెముంటుంది. నేను కూడా వత్తా పద."

"వద్దులే" అంటూ సుబ్బడు కర్ర పుచ్చుకుని బయలుదేరాడు.

"దారిలో కట్టుగొయ్యలుండాయి బద్రం. పడ్డావంటే నేనుచాకిరి చెయ్యలేను" అని రామి హెచ్చరించింది.

సుబ్బడు బయటికిపోయి కుక్కను తరిమివచ్చాడు.

"డాబాలో ఏంటో తిరుగుతుండాదే. దెయ్యమేమో?"

"అమ్మో! దెయ్యమేఅయితే నేనిక్కడ పడుకోను. అక్కడే పడుకుంటాను."

"ఎర్రిమొగమా యింత బయ్యమైతే ఎలాగే? దెయ్యంకాదు దేవర కాదులే. నన్ను చంపెయ్యక."

సుబ్బడికి కనిపించింది పుల్లయ్య. అతడు ఆతురతతో డాబా వరండాలో అటుయిటూ తిరుగుతున్నాడు. ఇంతలోనే డాక్టరు బయటికి వచ్చాడు.

"ఎలావుంది?" ఆతురతతో పుల్లయ్య అడిగాడు.

"జ్వరతీవ్రత తప్ప మరే అవలక్షణాలు లేవు. భయపడకండి."

"ప్రమాదం లేదుకదా?"

"ఏమి లేదు. నేను చెబుతున్నానుగదా. అనవసరంగా ఆందోళన పడక పడుకోండి. మందు కోడలిచేతికి ఇచ్చివచ్చాను. సరే నేను వెళ్ళి వచ్చేదా?"

"అంతా మీదయ, ఆ భగవంతుడి దయ."

"అదిగో మళ్ళీ హైరానవుతారు."

"రావటం రావటమే ఇంత ఉగ్రంగా రావటం, నెత్తురు కక్కు కోవటం, కలవరింతలు, చూడగా నామనస్సు మనస్సులో లేకుండా పోతున్నది. మీరుమాత్రం ఫరవాలేదంటారు."

"పుల్లయ్యగారు నామీద మీకు నమ్మకంలేదా? ఇంతకు మీ ఆందోళన అలా అనిపిస్తున్నది తప్ప మరేమీ లేదు. జగ్గణ్ణి ఆగదిలోకి వెళ్ళనీయకండి. సరే ఉదయంవచ్చి చూచిపోతాగా."

"ఒరే సుబ్బడూ! డాక్టరుగారి సంచి తీసుకువెళ్ళి ఇంటిదగ్గర ఇచ్చిరారా."

"వాడినిద్ర చెడగొట్టటం దేనికిలే"

డాక్టరు వెళ్ళిపోయాడు. వెనుక చేతులు కట్టుకొని పుల్లయ్య వరండాలో అలానే పచార్లుచేస్తున్నాడు. "మళ్లీ పలవరిస్తూవుంది మామయ్యా" అంటూ కోడలువచ్చి హెచ్చరించింది. "ఏమీ ఫరవాలేదు. డాక్టరుగారుకూడా చెప్పివెళ్ళారు. నువ్వువెళ్ళి పండుకో. ఎంతసేపని మేలుకొంటావు? అనవసరంగా-నువ్వుకూడా ఆరోగ్యం చెడగొట్టుకోకు" అని ఆమెనుపంపివేశాడు. అతని మనస్సులో దేవుతూనే ఉంది. తాను అన్యాయంగా శేఖరంమీద కేసుపెట్టాడు. అది ఊరికేపోతుందా? ఆ అన్యాయమే బెడిసికొట్టింది. లేకపోతే తనఎద్దు చచ్చివుండదు. తనకొడుకును పోలీసువాళ్ళు

పట్టుకొని వెళ్ళి ఉండరు. భార్యకు ఇలా అమాంతము ముంచుకొని వచ్చి ఉండదు. మానవుల్ని వంచించగలం గాని దేవుణ్ణి ఎలా వంచిస్తాము? ఎప్పుడు కనిపెడుతూనే ఉంటాడు. భార్య చనిపోతే తనగతి ఏమౌతుంది? కొడుకు పిల్ల ఏమవుతారు? భార్య అండగా నిలవబట్టే సంసారం యీ స్థితికి వచ్చింది. ఆమె పోతే ఎక్కడదక్కడ చితికిపోదా? ఆమె బ్రతికితేనే సంసారం సుఖం. ఎలాగైనా ఈ గండం గడిస్తే, తన భార్య బ్రతికిస్తే తప్పకుండా తిరుపతి వెంకటేశ్వరునికి నిలువుదోపిడి ఇస్తానని మొక్కుకున్నాడు.

అసలు ఆ ముదనష్టపు కేసు లేకపోతే తాను తనకుటుంబం ఎంతసుఖముగా బ్రతికేది! మనస్సు ఎంతహాయిగా ఉండేది! అనవసరంగా ఆదరిద్రపుడికి హామీ ఉండటమే లేనిపోని చిక్కులు తెచ్చిపెట్టింది. అసలు తనభార్య ఊడుతుందేమో. ఆపాదమస్తకం కంపించిపోయాడు. ఆస్థితిని ఊహించుకోటానికే పూర్తిగా భయపడిపోయాడు. ఎలాగైనా ఆ గండం గడిచి గట్టెక్కితే!...ఎలాగడుస్తుంది? అదే అతనికి తోచలా.

22

విచారణ ప్రారంభమైన మరునాటి తెల్లవారుజామునే శేఖరంభార్య లలిత లేచింది. ఒళ్ళు విరుచుకు పోతున్నది. ఇంట్లో పనిమనిషి లేదు. నిన్నటి చాకిరి బడలిక ఇంకాపోలేదు. కళ్లు కూరుకొని పోతున్నవి. రాత్రంతా పిల్లలయేడ్పులు. ఆయన సరేసరి. కలవరించినవాడు కలవరించినట్టుగానే ఉన్నాడు. ఓపిక చేసుకొని మెల్లగా లేచివెళ్ళి లాంతరు పెద్దది చేసింది. శేఖరం ముఖం పీక్కొనిపోయి వికృతంగా ఉన్నది. ఘోరకాల పీడకలలు బాధిస్తున్నాయి కాబోలు. ఆమె జాలిగా అతని ముఖంలోకి చూచింది. ఆ మీసంలో అక్కడక్కడ తెల్ల వెంట్రుకలు కనిపించాయి. పాడుకేసు ఏ విషమఘడియల్లో వచ్చిందో మనిషిని పిల్చిపిప్పి చేస్తున్నది. పచ్చగా నున్నగా ఉండే మనిషి నల్లకప్పవేసి పీనుగులాగా అయిపోతున్నాడు. తన కర్మ కాకపోతే [illegible] వాలినీ పండువంటి సంసారం ఇలా యిందుకు కావాలి! ఒక తాగుడా, జూదమా, చెడు తిరగటమా? ఏ దురభ్యాసం ఉంటే ఇది దాపురించింది? తన నుదుటి గీత!

లాంతరుతో వంటయింట్లోకి వెళ్ళింది. లేవగానే కాఫీయిస్తే భర్త సంతోషిస్తాడని పొయ్యి రాజేసింది. అంతలోనే "ఏమేవ్" అని పెద్దకేక వినిపించింది. "ఆ అరుపుకు పిల్లలు లేస్తారని తెలియదూ? ఎందుకంత రణ కేక పెడతాడు," అని అనుకొంటూ హాల్లోకివెళ్ళి అడిగింది.

"అదికాదే, వీరయ్య మనం పిలవకుండా పెట్టకుండా తనంతటతాను సాక్ష్యంచెప్పటానికి ఎందుకు వచ్చాడో తెలుసా?"

"ఏమిటి అంటారు?" విచారణను గూర్చి మాట్లాడుతున్నాడన్న సంగతి బోధపడక అడిగింది.

"వీరయ్యవచ్చి మనకు యెందుకు సాక్ష్యం చెప్పాడో తెలుసా? తప్పుడు సాక్ష్యమని ఒకపక్క కనిపిస్తూనే ఉన్నది."

"ఎందుకు చెప్పాడంటారు?"

"పుల్లయ్య వాడ్ని మేపాడు. మల్లయ్య పుల్లయ్యతో సలీకయ్యాడు."

"మల్లయ్య సలీకయ్యాడా?"

"మరేమనుకొన్నావు? కొంపలార్పేవాడైతే. నమ్మకంతో గొంతు కొయ్యటానికి సిద్ధమయ్యాడు. నాపక్కనే ఉన్నట్టేఉండి ఇంతపని చేశాడు. నిజంగా వీరయ్య సాక్ష్యంతో నామీదఅనుమానం బలపడేటట్లు చేశాడు."

"ఇదంతా నిజమేనా?"

"ఇంకా అనుమానమా?"

"ఎంత దుర్మార్గానికి ఒడిగడుతారు!" లలిత మళ్ళీ వస్తానంటు దొడ్లోకి వెళ్ళి అయిదునిమిషాలకు కాఫీ కప్పు పట్టుకొని తిరిగి వచ్చింది. మొఖాన చిరుచెమటలు. చేయివణకి, కాఫీ సాసరులో వొలికిపోతున్నది. శేఖరం అది గమనించనే లేదు.

"గుండె గుబుక్కుమన్నది. ఇంతవరకు ఆ దడ పోలేదు," అన్నది.

"ఏమిటి?"

"దొడ్డివాకిలి తీశాను. నల్లగాకనిపిస్తే పైప్రాణాలు పైనేపోయాయి. ఇలా చూడనుగండా ఎల్లమంద. నిన్నసాయంకాలం వస్తే 'వారులేరు ఉద

యానసే ఉంటారని' చెప్పాను. వాడు అప్పటినుంచి అక్కడనే కూర్చున్నట్లున్నాడు. ఎంత చెప్పినా వదలటంలేదు. మిమ్మల్ని చూడందే వెళ్ళడట."

"రామచంద్ర! కళ్ళు సరిగా ఇంకా తెరవనేలేదు. ఈ శనేశ్వరుడు యిక్కడ దాపురించాడు! ఎలాగైనా పంపెయ్యలేవూ!" అని భార్యవంక దీనంగా చూచాడు.

ఎల్లమంద కూలీ నాలీ చేసుకుని ఎలాగైతేనేం యాభైనాలుగేళ్ళు వచ్చేటప్పటికి నాలుగువందలు వెనకేసుకున్నాడు. ఈ నాలుగేళ్ళనుంచి చలిజ్వరంతో బాధపడ్డాడు. జవసత్వాలు ఉడిగాయి. పెళ్ళాంగూడా రోగాలకొంటిది. కులాసావుంటే కూలికిపోతాడు. లేకపోతే పండుకుంటాడు. అతడు ఎక్కువవడ్డీ వస్తుందన్న ఆశతో నాలుగు వందలూ శేఖరంవద్ద పెట్టాడు. అతని జీవితసర్వస్వం ఆ నాలుగువందలే. ఇప్పుడు కాళ్ళు చేతులు పడిపోయాయి. ఆ నాలుగువందలు వస్తేకద్దు లేకపోతేలేదు. శేఖరం చితికిపోయాడన్న సంగతి తెలియగానే అతనికి శేఖరం ఇంటిచుట్టూ తిరగటమే పనిఅయింది. చిక్కి శల్యావశిష్టంగాఉన్న ఎల్లమంద కళ్ళు చూడటమంటే శేఖరానికి అమితభయం. ఒక్క ఎల్లమందేకాదు, బాకీవారు అంతా రేపుమాపు ఇంటిచుట్టూ తిరిగిపోతూనే ఉన్నారు. రూపాయికి పావలాలు తగలేస్తే చాలుగా భగవంతుడాఅని కొంతమంది చూస్తున్నారు. "తెచ్చుకుతినగానే సరా? పశువు తింటున్నది. పోగేసుకొని సుఖ్యంతింటున్నార"ని కొంతమంది తిట్టిపోతున్నారు. "డబ్బు కక్కించకపోతే మా మీసాలు గొరిగించుకోమా" అని కొందరు కాల్దికడుతున్నారు. కన్నీళ్ళ పర్యంతమై ఇంటిచుట్టూ కొంతమంది ప్రదక్షిణాలు చేసి పోతున్నారు.

ఎల్లమంద మాటవినగానే శేఖరానికి కాళ్ళుచేతులు తేలిపోయాయి. కాఫీ రుచించలేదు. త్రాగకుండానే కప్పు భార్యచేతి కిచ్చాడు.

"త్రాగలేదేం?"

"త్రాగనిచ్చేట్టున్నావా ఏమిటి?"

"నేనేం చేశానండీ?"

"వాణ్ణి నామీదికి పంపకం చెయ్యకపోతే పుల్లయ్యదగ్గరకు పంపక పోయావా?"

అతని అవస్థ కనిపెట్టి లలిత కిమ్మనకుండా కాఫీ కప్పు తీసుకుని దొడ్లోకి వెళ్ళిపోయింది.

విచారణ ప్రారంభమైనది మొదలు శేఖరానికి నిప్పులమీద దొర్లుతున్నట్లుగా ఉంది. లోకమంతా ఏకమై తనమీద కుట్ర సాగిస్తున్నదనీ, ఫోర్జరీకేసు అందులో అంగమనీ, భావించసాగాడు. కుట్ర లేకపోతే మిల్లు దెబ్బతిని ఉండేదికాదు. ఇన్ని అప్పులు అయ్యేవికావు. తనవల్ల ఆవగింజంత పొరపాటైనా లేదని, కేవలం నిర్దోషినని రుజువు చేయటానికి ప్రయత్నిస్తూ వచ్చాడు. సమయా సమయాలు, పాత్రతా పాత్రతలు చూడకుండా ఈ ప్రస్తావనే తెచ్చేవాడు. దానితో అతనిపట్ల సానుభూతి ఏర్పడటానికి మారుగా అనుమానం ఎక్కువైంది. తన పతనానికి కుట్రే కారణమని అనుకోవటం, దానిని వీలైనంతవరకు చెప్పుకోవటంవల్ల మనశ్శాంతి కలిగింది. అంతేకాని ''మిల్లునిర్వహణలో తెలివితక్కువ పనిజరిగింది. నామూలాన ఇన్ని కుటుంబాలు చితికిపోతున్నాయే; వీళ్ళకు నా ముఖం ఎలాచూపించేది?'' అన్నదిగులు, విచారం పూర్తిగా నశించాయి.

తీర్పుచెప్పే రోజులు దగ్గరకు వస్తున్నాయి. తనకు శిక్ష పడుతుందేమోనన్న దానికంటే తనపై ఎలాంటి కుట్ర దొరకలేదని రుజువవుతుందేమో నన్న భయం అధికం కాసాగింది. పొరపాటున భార్య ఎన్నడైనా అలాంటి కుట్ర జరగటం లేదని సూచనప్రాయంగా అన్నా మండి పడేవాడు. తన భార్యకూడా వాళ్ళతో సరికవుతున్నదని చికాకు పడేవాడు. ఏవ్వాళ్ళవిషయములో పుల్లయ్యకు అనుకూలంగా మాట్లాడినా సహించే వాడు కాడు. దుస్తంత్రం సాగుతున్నది అని అనుకుంటేనే తాను కార్మికుల పక్షాన పోట్లాడుతున్నాననీ, వారంతా తన పక్షమేననీ భావించటానికి వీలవుతుంది. అప్పుడు తన జీవితం మహోత్తర ఆదర్శసాధనకు ఆహుతి అవుతున్నట్లుగా ఎంచుకొని ఆనందం పొందటానికి వీలవుతుంది. కుట్ర లేదంటే ఎలా?

భార్య దొడ్లోనుంచి తిరిగి వచ్చింది.

"ఎల్లమందను పంపించివేశావా?" శేఖరం అడిగాడు.

"ఆఁ ఈ పూటకు సాగనంపేటప్పటికి పెద్దలు దిగివచ్చారు."

శేఖరం నిట్టూర్చి బల్లవద్దకూర్చుని వ్యాసం ప్రారంభించాడు. కార్మికులచేత రోజుకు ఎనిమిది గంటల చొప్పున పనిచేయించటంలో మిల్లు

యజమానిగా తనకు కలిగిన అనుభవాలు వివరించసాగాడు. "రోజుకు పది గంటలచొప్పున పని చేయిస్తే ఎక్కువ ఉత్పత్తి అవుతుంది అనుకోవటం చాల పొరపాటు. మితిమీరి పని చేయిస్తే అలసటతో కార్మికుడు అధికంగా ఉత్పత్తి చేయగలిగింది ఏమీ ఉండదు. ఉత్సాహంలేక మెల్లగా పని చేస్తాడు. ఉత్పత్తి అలాగే ఉంటుంది కాని పెరగదు. పైగా ఎక్కువ కాలం ఉండటంవల్ల అలసట ప్రమత్తత అధికమై ప్రమాదాలు అధికంగా జరగటానికి అవకాశం ఎక్కువ వున్నది. తీరికవుంటే మానవుడు చెడిపోతాడు, దురభ్యాసాలు అధికమైపోతాయి, అందువల్ల విధివిరామం లేకుండా పని చేయించటం అవసరమనేవాళ్ళకు నేను చెప్పగలిగింది ఏమీ లేదు. మా మిల్లులో పనిచేయవలసిన కాలం తగ్గించినప్పటికీ ఉత్పత్తి మిగతా మిల్లులను దేనికీ తీసిపోలేదు. అయితే ఎందుకో దెబ్బతిన్నది అంటే దానికి కారణాలు వేరు" అని వ్రాశాడు. దీనితో పెట్టుబడిదారుల కుళ్ళును బయట పెడుతున్నాననీ, కార్మిక సానుభూతి సంపాదిస్తున్నాననీ తన నిర్దోషిత్వం వ్యక్తమౌతున్నదని భావించాడు.

లలిత కుండ పట్టుకొని ప్రత్యక్షమైంది.

"ఇల్లు చూసేది ఉందా లేదా?"

"ఏమిటి చెవికింద గోల. ఈ వ్రాసేదేదో పూర్తిచేసిన తరువాత నీ భాగవతమేదో చెప్పుదువుకాని" నొసలు చిట్లించుకుని శేఖరం వ్రాస్తున్నాడు.

"మెడపట్టి గెంటించుకో దలచుకొన్నారా? అది కూడా చెప్పండి వచ్చేవారమే కదా ఇల్లు వేలంవేసేది?"

శేఖరం కలం బల్లమీద పారేశాడు. భర్త కొరగాని వ్రాతలేవో వ్రాస్తున్నాడని అనుమానిస్తున్నట్లు లలిత అతనికి కనిపించింది.

"నువ్వేపోయి చూచి రాకూడదూ వ్రాత మధ్యలో చెడగొట్టక పోతే?"

"ఏమిటో ఆ బ్రహ్మరాత."

"తప్పుడు వ్రాతలుతప్ప నావల్ల మరేమీ కాదంటావు!"

కొన్ని సెకండ్లు భర్తవంక చూచి లలిత చప్పున లోపలికి వెళ్ళి పిల్లల గుడ్డలు గుంజసాగింది. అప్పటి దారిద్ర్యావస్థలో అంత

కౌగిలిలో ఉండటం దుర్భరంగా తోచసాగింది. రేపటికి తిండి ఉంటుందో లేదో తెలియని స్థితివచ్చింది. ఇంతవరకూ ఇలాంటి ఇల్లు పోగొట్టుకొని ఇంటికోసం దేవులాడటం ఎంతకష్టం! ఏ ముఖం పెట్టుకుని మీయింట్లో అద్దెకు ఉండనిస్తారా అని అడుగుతుంది? ఇలాంటి అవస్థ వస్తుందని తన తండ్రి పెళ్ళినాడే అన్నాడు. గడుపుండదానే యోచకు ఆయన కొంప చూడడు? లలితకు భర్తమీద కష్టం కలిగింది.

రెండేళ్ళ పిల్లవాడిని చంకన వేసుకొని భర్తదగ్గరకు వెళ్ళి, "పేళ్ళు వెయ్యమంటే యింతవరకూ వెయ్యలేదు. కాస్త పిల్లవాణ్ణి తీసుకోండి నేనే వేసుకొంటాను" అన్నది. అతడు భార్యవంక ఎగాదిగా చూచాడు. భర్త ఏమంటాడు? అని కాసేపు చూచింది. అతను నిట్టూర్పు విడిచాడు.

"కష్టం కలిగించానా?" అన్నది.

"ఇలాంటి సమయంలో కాస్త ఆదుకొంటావనుకొన్నాను. రేపు వాళ్ళు వచ్చి చంపుతున్నా కొంప చూస్తావా లేదా, పేళ్ళు వేస్తావా లేదా, అంటావనుకొంటాను!"

"ఈ పనులు తప్పేనా? ఇంటిపనిలో పనిమనిషిని కూడా తీసి వేయాలిసొచ్చె." నువ్వు నాకట్టు నామకోబట్టేగదా నాకీ గతిపట్టిందని తన్ను దెత్తి పొడుస్తున్నట్లుగా తోచి శేఖరం "మళ్ళీ ప్రారంభించావా? నీకు కావలసిందేదో నీ ముఖాన పారేస్తే నాకీ అగచాట్లే ఉండవు."

చరచి ముఖాన కొట్టినట్టుగా లలిత బాధపడ్డది. ఆ బాధతో ఒక అడుగు వెనక్కి తగ్గింది.

"తప్పంతా మనదగ్గరుంచుకొని ఒకళ్ళను అనుకోవటం దేనికి? ఈ ఆదర్శాలే కొంపతీసాయి." శేఖరం ముఖం కందగడ్డ అయింది. "ఏమి వాగుతున్నావ్?"

"నా బ్రతుకుకుతోడు ఆవాగుడే ఒకటి తక్కువైంది," అంటూ లలిత పిల్లవాణ్ణి చంకన వేసుకుని "నిష్ఠదరిద్రుడివి కాకపోతే నా కడుపున యెందుకు పుడతా" అని గిరుక్కున వెళ్ళిపోయింది. శేఖరం అలాగే శిలావిగ్రహంలాగా కూర్చున్నాడు. కొంతసేపటికి దొడ్లోనుంచి పేళ్ళు వేస్తున్న చప్పుడు వినిపించింది. "ఇంతమాత్రానికే అరిగిపోదు లే" అనుకున్నాడు. "కొంపదీసి దీన్నికూడా నామీదికి తోసికొల్పటం లేదుకదా"

అన్న ఆలోచన తగిలింది. పాపిష్టి పనులు ప్రైవేటుగా చేస్తారు. పని జరగటమే కదా ప్రధానం.

లలిత పిల్లవాడిని పక్కింటి పిల్లలతో కలిసి ఆడుకోమని చెప్పి వంట మొదలెట్టింది. ఉన్న కోపమంతా పనిమీద చూపెట్టింది. శాస్త్రిని ఎలా ప్రశ్నించుకోవాలో, కష్టం ఏవిధంగా చెప్పుకోవాలో ఏమి తెలుసు? అందులో లోకజ్ఞానం ఉన్నవాటికీ కాని లేదు. శాస్త్రితో చెప్పుకోవటం సాధ్యపడటం లేదు. కష్టం చెప్పుకోడానికి మనసు ఒప్పుకున్నది. ఆమె చెమట తుడుచుకుంటూ అవస్థపడుతున్నది. తన నిరపరాధిత్వాన్ని పురస్కరించుకొని శేఖరం పెళ్ళాం బిడ్డల పట్ల ప్రవర్తిస్తున్నాడు. అసలు బాధ్యతనే విస్మరించాడు. తనకేం ఇష్టం వచ్చినట్లు చేయాలన్నట్లుగా ప్రవర్తించసాగాడు. పసిపిల్లవాడిని లక్ష్యపెట్టటం లేదు. లలిత మనస్సు ఎంత బాధపడుతున్నదో ఆలోచించటం లేదు. ఆమెకు ఊరట కల్పించాలన్న ఆలోచనే తోచటం లేదు. పైగా పరులతో కలిసినట్లు అనుమానిస్తున్నాడు. ఇది ఆమె మనస్సును కలతపెట్టసాగింది. అసలు జన్మే దుఃఖమయం. అందులో ఆడవాళ్ళ బ్రతుకులు చెప్పనవసరం లేదనుకోసాగింది. ఈ చెర ఎప్పుడు విరగడవుతుందా తన పాపాలు ఏనాటికి నశించి దేవుడు తన్ను తీసుకు వెళ్ళుతాడా అని తహతహ పడసాగింది.

తాను నిరపరాధి. లోకమంతా రాక్షసులై తన్ను పొడుచుకు తింటున్నారు. వీరుడై తాను ఏకాకిగా ఆ రాక్షసత్వాన్ని ఎదుర్కొంటున్నాడు. భార్య అలాంటి భర్తకు అండదండగా నిలబడి తోడ్పడటం విధి అని శేఖరం భావించసాగాడు. అందువల్ల శాస్త్రి ఏమాత్రం లలిత ఎదుట చెప్పినా కస్సుమంటున్నాడు.

లలిత ఇంట్లోకి వచ్చేటప్పటికి శేఖరం హాల్లో పచారు చేస్తున్నాడు. ఆమె రాగానే అడిగాడు.

"ప్రస్తుత స్థితిలో శాస్త్రి కనికరించమనటం తప్పా?"

"వంచిన నడుము ఎత్తకుండా పొద్దస్తమానం చాకిరి చేయలేక చచ్చిపోతుంటే నన్నేమి చేయమంటారు?"

"కష్టపడుతుంటే ఒక పక్కన చూస్తూ ఎవరు కాదంటారు? మా మేనత్త నాలుగు రోజులపాటు పిల్లలను దగ్గరుంచుకుంటానంటే పంపినేయక పోయావా? నీకసలైనా పని తెలిస్తే అడ్డొచ్చేది కదా?"

"ముగ్గురు పిల్లలను పంపించి వేయమంటారా ?"

"ఎందుకు పంపకూడదు ?"

"ఇవాళ వాళ్ళను పంపమంటారు. రేపు నన్ను పొమ్మంటారు." విసుక్కుంటూ లలిత లోపలికి వెళ్ళిపోయింది. శేఖరం బయటికి వెళ్ళాడు.

* * * *

ఆనాడు ఆకాశంలో మేఘాలు ఎన్నికలకు తయారవుతున్న రాజకీయ పక్షాలవలె గర్జిస్తున్నవి. లలిత పంచలో నిల్చొని బయటికి చూస్తూ ఉంది. "నేను చూస్తానే అమ్మా నేను చూస్తా." అంటూ తల్లి పైకి రుచిర పర్ణపూర్ణమైన లతలపై కన్నులు చాస్తున్న గోవత్సాలవలె ఆడపిల్ల లిద్దరు ఎగబ్రాకుతున్నారు.

ఇంతలో గేటువద్ద చిరపరిచితమైన దగ్గు వినిపించింది. ఆమె హృదయం కలతపడ్డది. ఆ వస్తున్నది తనతండ్రి. అతడు వచ్చినప్పుడల్లా ఆమె కడుపు చుమ్మలు చుట్టుకొనిపోతున్నది. అతడు దగ్గుకొంటూవస్తాడు. వచ్చినప్పుడల్లా ఆమె పంచలో అక్కడే ఉంటుంది. రాగానే ఎదురు వెళ్ళుతుంది. ఆ రాకను గమనించకుండా తన్ను కావులించుకునే మనుమరాండ్రను మెల్లగా ప్రక్కకునెట్టి అతడు అక్కడ ఉన్న కుర్చీలో కూలబడతాడు. పిల్లలకు కూడా ఆ చర్య వింతగా ఉంటుంది.

ఆనాడున ఆయాసపడుతూ చేతికర్ర కాళ్ళమధ్య పెట్టుకుని వణకుతున్న చేతులతో పిడిపట్టుకున్నాడు.

"ఇవ్వాళ కూడా ఇంటివద్ద లేడా ?"

"లేదు నాన్నా !"

"ఎప్పుడూ ఈవేళకు ఇంటివద్దనే ఉండేవాడుగా."

అతనికి డెబ్బయియేళ్ళు దాటాయి. ఆజానుబాహువు. తెల్లనిగడ్డం. నీరుకావి ఉత్తరీయం. నెరిసిన కనుబొమలు ముడిపడ్డవి.

"దగ్గు ఎలావుందినాన్నా !"

"దగ్గుకేం బాగానేఉంది. మీఆయన పుణ్యమాఅంటూ రేపో యెల్లుండో ఇల్లు వేలంవేస్తారు. మీఅన్న నైజాము పోతానంటున్నాడు. రోజులు ఎలాగడవాలో తెలియటంలేదు. వాడితోనన్నాపోవాలి, లేకపోతే బిచ్చమైనా ఎత్తుకోవాలి."

"నాన్నా, నాన్నా!"

లలిత తండ్రికాళ్ళకు చుట్టుకొని ఆవురుమన్నది. కూతురు కన్నీరు తండ్రి పాదాలు తడుపుతున్నది. తండ్రి మెల్లగా నవ్వాడు. చేతిలో కర్ర వణికింది. తల కంపించింది.

"అయితే ఇవాళ కూడా కార్మికులమీటింగు పెట్టావన్నమాట!" విషాదంగా నవ్వుతూ అడిగాడు.

"లేదు" దగ్గుత్తికతో చెప్పింది.

"ముసలివాణ్ణి నాకేమీ తెలియక అడుగుతాను. దారితెన్ను లేనివాళ్ళే ప్రపంచాన్ని ఉద్ధరిస్తారా? తానేకదా వాళ్ళడబ్బు కాజేసి దిక్కులేనిపక్షుల్ని చేసింది! వాళ్ళనుచూట్టానికి ముఖం ఎలా చెల్లింది? వాళ్ళకు ఏమని చెబుతాడు?"

లలిత మాట్లాడలేదు. ఒకనిట్టూర్పు వదలింది.

"ఆ కార్మికులతత్త్వం కూడా విచిత్రమే. ఎంతడబ్బు కాజేసినా ఇబ్బందిలేదు. తియ్యనిమాటలు నాలుగుచెబితే పరమానందం కామాలు! తిండి ఉన్నా లేకపోయినా వీధుల్లో తిరిగి అరవటానికి నాలుగు పొలికేకలు చిక్కితే చాలినట్లుంది."

"నైజాముకు పోవటంలేదుకదా?"

"కడపటిసారి యిచ్చిన వెయ్యిరూపాయలూ ఇస్తేపోను. అసలు పదిహేనురోజుల్లోనే ఇచ్చివేస్తానన్నాడు."

"ఇచ్చివేద్దామనే భావంతోనే ఆయన అలా చెప్పారు."

"అదే మా కొంప తీసింది. ఈ నాటికి మమ్మల్ని దేశమ్మ కాకుల్ని చేసింది. ఇవాళ దిక్కేమిటి? చేతిలో నాలుగు రాళ్ళు ఉన్నప్పుడు అంతా రమ్మన్నవాళ్ళే, ఇవ్వాళ ఏరీ?" లలిత మాట్లాడలేక పోయింది. గుడ్లలో నీరు గుడ్లలోనే కుక్కుకొన్నది. వృద్ధు నోరు తుడుచుకున్నాడు.

"అమ్మాయి కాస్త నామాట చెవిని పట్టించుకో. నీవు నీ పిల్లలు వచ్చివేయండి. నైజాము బయలుదేరితే దారిలోనే చచ్చిపోతాను. పొలంమీద కాస్తో కూస్తో రాకపోదు. నా అన్న వాళ్ళు దగ్గరలేకుండా పొలం పరాయి వాళ్ళకు అప్పగించి కానని గంతల్లో పడికుండేదా? వచ్చి నాదగ్గరే ఉండు. ఇంతకూ చెప్పినమాట వినబడ్డదా?"

లలిత మాట్లాడలేదు. చంద్రివంక దీనంగా చూచింది. రాలేనని శిరః కంపనలో సూచించింది. లోగదలోంచి వెంటనే అతడు ముందుపడ్డాడు. 'మళ్ళీ నీగుమ్మం తొక్కితే ఒట్టు' అని వెళ్ళాడు. తిరిగి అతని గొంతు గేటుదగ్గర వినిపించింది. లలిత లేచి చూచింది. చంద్ర గేటులో నిలబడి తిరిగి చూస్తున్నాడు.

"ఆలోచించుకొన్నావా ? ఇదే కడసారిగా చెబుతున్నా"

రాలేనని తలఊపి లలిత లోపల కుర్చీలో కూలబడి మెల్లగా ఏడ్చింది. "భర్తను వదలిపెట్టి పోవటమా? అసంభవం. కష్టమో సుఖమో అతనితో పంచుకోవాలి కాని లోకులు అన్నంతా చేయటమా!"

శేఖరం ఇంటికి వచ్చాడు. కార్మికులు వచ్చేనెల ఒకటవ తేదీన ఊరేగింపు జరుపటానికి నిర్ణయించుకొన్నారనీ, పుల్లయ్య ఇంటి మీదుగానే వెళ్ళతారేమోనని తనకు అనుమానం కలుగుతున్నదనీ భార్యకు చెప్పాడు. ఆ గొంతులో ఆమెకు ఎంతో అసంతృప్తి కనిపించింది.

"ఈ బుద్ధి మీకు పుట్టలేదుగదా!" లలిత అడిగింది,

"ఆ. నేనే వాళ్ళను రేపెట్టాను! వాళ్ళకు తలకాయలు లేవు."

"ఎలాగైనా ఆపించండి."

"ఇందులో నాకేమిటి సంబంధం? వాళ్ళకష్ట నిష్ఠూరాలు వాళ్ళు చెప్పుకుంటూ ఉంటే నేనెందుకు జోక్యం కలిగించుకోవాలి? పుల్లయ్య మొండిదైన షావుకార్లమీద వాళ్ళకున్న అక్కసును వాళ్ళు వెళ్ళబోసుకుంటూ ఉంటే నేను ఏమని మందలించేది?"

"మీరుమాత్రం తక్కువ తిన్నారని యెవరనుకుంటున్నారులే!" లలిత ఇంటి లోపలికి వెళ్ళింది.

భర్తను ఈ సమయంలో ద్వేషించటం ఆమెకుమరీ బాధకలిగించింది. లోకమంతా ఎదురై అతన్ని తూలనాడుతున్నది సర్వనాశనం చేయాలని చూస్తున్నది. అందుకు చేతులారా భర్త తోడ్పడుతున్నాడు. తానుకూడా ఆలోకంతో చేరి భర్తను అవమానిస్తుందా? . బాధ పెడుతుందా? దాని కోసమేనా తాను అతని అర్ధాంగి అయింది? కష్టకాలంలో అతనికి తాను కాకపోతే మరెవరున్నారు?

ఒకనాడు నోటీసు వచ్చింది. ఫ్యాక్టరీ ఇల్లు, జేబుసర్దవి. వారం రోజులలోగా ఇల్లు ఖాళీచేయాలి. లలిత విధిలేక అద్దె కొంపకోసం బయలు దేరింది. మా యిల్లు ఖాళీ లేదంటే మాయిల్లు ఖాళీలేదని అన్నవాళ్ళే కాని అవనివాళ్ళు లేరు. పైగా ఎలాంటి సంసారానికి ఎలాంటి చిక్కులు వచ్చిన వమ్మా అని ఎదుట సానుభూతి చూపించి ముఖం తిప్పగానే "అంతే కావాలి, ఉన్నప్పుడు జాగ్రత్తఉంటే? ఆనాడు మనం కనిపించామా, మన మాటలు వినిపించాయా!" అని కొందరన్నారు. "ఎద్దల్లే మొగుణ్ణి పెట్టుకొని ఇల్లు వెతకటానికి తను బయలుదేరిందే" అని ఒకమ్మ ప్రక్క ఆవిడతో అన్నది. "ఏరికోరి చేసుకుంది. ఆరోజున వద్దని పాపం ఆ ముసలాడు నెత్తీ నోరూ కొట్టుకొని చెబితే విన్నదీ? దానికి శాస్తి గావాలే" అని మరొకతె అన్నది. "ఈ దరిద్రులను చేరిస్తే ఆ శని మనకుకూడా చుట్టుకుంటుందేమో" అని మరొక యిల్లాలు అన్నది. ఇవన్నీ లలిత చెవిన పడుతూనే ఉన్నవి. ఆమె యింటికిపోయి కుర్చీలో కూలబడి యేడ్చింది.

ఏడ్పుమాత్రం ప్రయోజనమేమున్నది? ఆవూళ్ళోనే ఒకఆసామి చావడి ఖాళీగావుంది. ఒకప్పుడు అతనికిచ్చి తన్ను పెండ్లిచేయాలని తండ్రి అనుకొన్నాడు. కాని తాను యిష్టపడకపోవటంవల్ల ఆ సంబంధం ఆగి పోయింది. లలితపోయి అతన్ని ఆచావడి ఇమ్మని ఎలా జేవురిస్తుంది? తన ప్రాణాలు యెందుకుపోలేదో ఆమెకు అర్థంకాలేదు. చివరకి విధిలేక చావడికోసం అడిగించింది. అతడు ఒప్పుకొన్నాడు. అది ఊరు రోడ్డో చివర ఉన్నది.

ఒకరోజు తెల్లవారుజామున పెద్దలోగిలినుంచి సామానుతో బండి కదిలింది. సామానుమీద పెద్దపిల్లలు ఇద్దరూకూర్చున్నారు. మూడోవాణ్ణి చంకనెత్తుకొని లలిత బండివెనుకనే నడిచింది. శేఖరం జేబులో చేతులు పెట్టుకొని తలవంచి కొంతఎడంగా బయలుదేరాడు. బండి గమ్యస్థానానికి చేరుకొన్నది.

అది పూరిచావడి. మూడేగదులు. తలవంచుకొని లోపలికి వెళ్ళటా నికి అలవాటులేని లలిత నిటారుగా వెళ్ళింది. వాసం టంగున పొడుచుకొని చిల్లిపడ్డది. లోనబూజు. గోడలనిండా చెదలు. అదంతా బాగుచేసి వాస యోగ్యం చేసేటప్పటికి లలితకు అమ్మ జ్ఞాపకంవచ్చింది. ఇంతకంటే ఘోరం

మరొకటి జరిగింది. దినవెచ్చాలకోసం పచావడి ఆసామిని బదులు అడగ వలసివచ్చింది. భూదేవి అన్నా ఒక్కసారిగా ఎందుకు మ్రింగివేయలేదో లలితకు అర్థంకాలేదు. ఇదంతా దేనికి జరుగుతున్నది? భర్తే కదా కారణం. అతనిమీద ఆమెకు చిర్రుబుర్రులు అధికమయ్యాయి. అసలు భార్యా భర్తలు మాటాడుకోవడమే అరుదైపోయింది. పొరపాటున ఎప్పుడన్నా మాట్లాడుకున్నా ఒండొరులమీద యీష్టపడటంతప్ప మరొకటి జరగలేదు.

23

మానవతత్త్వం మరీవిచిత్రం. అణువును ఛేదించవచ్చు. చంద్రలోకానికి వెళ్ళిరావచ్చు. అచటి స్థితిగతులు ఇలా ఉన్నాయని తేల్చివేయవచ్చు. మానవ శరీరాన్ని ముక్కలుముక్కలుగా కోసి తిరిగి కుట్టి బ్రతికించవచ్చు. కాని ఈపనులన్నీ చేయగలిగిన ఆమనస్సు అంతుమాత్రం తేల్చుకోలేము. దాని శక్తిసామర్థ్యాలను ఊహించలేము. ఇంతకుతప్ప మరేమీలేదని గిరి గీసి తేల్చలేము.

ముఖ్యంగా డాక్టరుసంగతే తీసుకోండి. లక్ష్మమ్మ సంధిలో పలవరించిన మాటలువిన్నాడు. అతనికి మనస్తత్వశాస్త్రం తెలియనిదికాదు. అతనిమనస్సు ద్రోహచింత కలిగిందికాదు. అయినా "తమ్ముడూ శేఖరం నన్నేమైనాచెయ్యి. నిప్పుల్లోవేసి కాల్చు. నరకంలో త్రొయ్యి. ఆశిక్ష అనుభవిస్తా. అంతేకాని రాముడు ఏమీఎరగడు. సీత అంతకన్నా ఎరగదు" అని లక్ష్మమ్మ ఒకసారి కలవరించింది. మరొకసారి "ఎందుకు చూస్తారు, ఆసంకెళ్ళు నాకేవెయ్యండి, నన్నే జైలుకు తీసుకెళ్ళండి" అన్నది. "మీకు దణ్ణాలుపెడతాను. ఆకర్రలు అవతలపారేయండి. నాబిడ్డలు ఏమీఎరుగరు. ఆయనకుకూడ ఇది ఇష్టంలేదు." అని పెద్దగా ఏడ్చింది. "రాముణ్ణి పట్టుకెళ్ళకండి. మీకు నీతి న్యాయాలులేవు. దయాదాక్షిణ్యాలులేవు. వీడు నిజానికి నిరబద్ధాడు. నన్నేపట్టుకెళ్ళండి." అని ఒకసారి కెవ్వుమన్నది.

ఈ పలవరింతలన్నీ సమన్వయించుకొంటే డాక్టరుకు సత్యం బోధపడి వుండేది. నిజానికి ఆ తెలివితేటలు ఉన్నాయి, కాని అతనికి తెలియకుండానే తన రాజీప్రయత్నాల వైఫల్యం ఒకదోషంగా తయారై

కూర్చున్నది. నిజంగా తప్పు చేసినవాడైతే చంద్రశేఖరం పుల్లయ్య చేసిన కీడు మరచి రాజీకి ఒప్పుకొని ఉండేవాడు. కాని అతను ఒప్పుకోలేదంటే అతడు తప్పుచేసి ఉండాలి. ఈ అభిప్రాయం మనస్సులో నాటుకుపోయింది. తాను నిష్పాక్షికంగా వ్యవహరిస్తున్నాడు కాబట్టి తనమాట నెగ్గటం అవసరం, అంటే ధర్మం నెగ్గటమేనన్న భావం లోపల పని చేస్తూ ఉంది. అందువల్ల శాస్త్రి-లక్ష్మమ్మ సంచరింపులు సరిగా పసిగట్టుకోలేక పోయాడు. పైగా అలా జరుగుతుందేమోనని ఆందోళన పడుతున్నదని అతడు భావించాడు. అంతే కాదు. ఆమెమనస్సు చాలా మెత్తనిది. శత్రువులకు ఏమాత్రం నొప్పితగిలినా ఆమె మనస్సు నొచ్చుకుంటుందనుకున్నాడు. లోకమంతా ఇలా ఉంటే స్వర్గమైపోదా అని లోలోన మెచ్చుకున్నాడు.

ఆ పలవరింతలు డాక్టరు విన్నాడని తెలిసినప్పుడు పుల్లయ్యకు ముఖాన నెత్తురుచుక్క లేదు. నేరుగా అతనికి ముఖం చూపించటానికి సాహసించ లేకపోయాడు. అతడు వస్తున్నాడనగానే ఎటో ఒకటు పోయేవాడు. ఒకవేళ యింట్లో ఉండగానే వస్తే చల్లగా దొడ్లోకి జారుకొనేవాడు. ఈ ప్రవర్తనను బట్టి అయినా డాక్టరు ఊహించి ఉండవలసింది. కాని దానిని బుద్ధిలోనికే యెక్కనీయలేదు. ఒకరోజున రోగికి ఎక్కువగా ఉంది. పుల్లయ్య రోగి మంచమువద్దనే ఉన్నాడు. సరిగా ఆ సమయానికే డాక్టరు వచ్చాడు. పుల్లయ్య చిన్నపిల్లవాడివలె బావురుమన్నాడు. అప్పటికీ అతనికి అర్థం కాలేదు. భార్యకు విషమంగా ఉన్నదని దుఃఖపడుతున్నాడనుకున్నాడే కాని, తాను చేసిన తప్పునకు తనముఖం చూడలేక అవురుమంటున్నాడని ఊహించలేక పోయాడు. "పెద్దవాడివి నువ్వే అలాగైతే ఇంట్లో ఆడవాళ్ళసంగతి ఏమికావాలి ? ఏం ఫరవాలేదు. నామాట వినండి. రోగం కోర్సు ఈ రెండు రోజులే ఉంది. తరువాత జ్వరం తగ్గిపోతుంది. ఆపిల్ల చూడండి. పోయి ఓదార్చటానికి బదులు మీరే బావురుమంటే ఎలా ? యేం ప్రమాదంలేదు. నాదీ పూచి" అని ఓదార్చాడు. అప్పటినుంచి పుల్లయ్యమీద జాలి ఎక్కువైంది. జాలితో అతను నిర్దోషి అన్న దృఢనమ్మకం ఏర్పడింది. ఎలాగైనా రోగిని కాపాడ అన్న పట్టుదల కలిగింది. ఆమె మనోవ్యాధి కుదిరితేగాని శరీరవ్యాధి వెనక పట్టదు. ప్రాణరక్షణకోసమైనా ఆమె మనశ్శల్యాన్ని తీసివేయాలి. ముందు

తనకు ఆమె నిర్దోషిణి అన్న దృఢవిశ్వాసం కలగకపోతే ఆమె దిగులు ఎలా తొలగించ కలుగుతాడు ?

డాక్టరు-పుల్లయ్య, అతని భార్య, కేవలం నిరపరాధులన్న నమ్మకం ఏర్పరచుకొన్నాడు. మరునాడు ఉదయాన వచ్చినప్పుడు పుల్లయ్యను చాటుకు తీసుకువెళ్ళి "శేఖరం ఏదోషమూ ఎరగడనీ, తప్పంతా నీదేననీ, రామారావును కూడా నీవే పోలీసుకు పట్టించావనీ కోగి దిగులుపడుతున్న" దన్నాడు. డాక్టరుకు అంతా తెలుసన్నమాట. తెలిసిఉండికూడా తన్ను, తన భార్యను అంత గౌరవంగా చూస్తున్నాడు. తన ముఖాన ఎందుకు ఊయలేదు ? పుల్లయ్యకు ప్రపంచమంతా గిర్రున తిరిగిపోయింది. భూమి క్రుంగిపోతున్నట్లనిపించింది. అతడు తలవంచుకొని తన ధోరణిలోనే చెప్పు కొని పోతున్నాడు. కాని పుల్లయ్య ముఖంవంక చూడలేదు. "అదంతా ఆమె అనుమానం, భయంతప్ప మరేమీలేదు. నీవు నిర్దోషి వన్న సంగతి నాకు తెలుసు. లోకానికి తెలుసు. ఈ సంగతి ఆమెకు చెబుతాను. ఇంకా ఇతరులచేత కూడా చెప్పించటం అవసరం. లేకపోతే లోపలి దిగులుపోదు. ఆ దిగులు ఆందోళన దిగజారిపోకపోతే జ్వరం వెనకాడదు" అని చెప్పాడు.

డాక్టరు చెప్పినట్లు చేశాడు. కూతురు సీతకూడా చెప్పింది. ఒక రోజున అమ్మాయమ్మగారు చూచిపోవటానికి వచ్చి పోలీసులే వచ్చి లేని పోని అనుమానంతో రామారావును పట్టుకెళ్ళారనీ త్వరలోనే విడుదల చేస్తారని చెప్పింది. డాక్టరు అబద్ధం చెప్పేవాడుకాడు. అన్యాయం చేప్పేవాడుకాడు. అన్యాయం ఎక్కడ జరుగుతున్నా ప్రతిఘటించి తీరు తాడు. నిజంగా తన భర్త అన్యాయానికి ఒడిగడితే ఈ గడప తొక్కే వాడా ? ఈమాట చెప్పేవాడా ? తన భర్తవల్ల దోషంలేదు. పసికుంక రాముడే పొరపడ్డాడు. అనవసరంగా వాణ్ణి పోలీసులే పట్టుకెళ్ళారు. కాని తండ్రి పట్టివ్వలేదు. అమ్మాయమ్మగారు కూడా అలానే ఎందుకు చెబు తుంది ? తాను పొరపాటు పడ్డది. అన్యాయంగా తన భర్తకు లేనిపోని పాపం అంటగట్టింది. ఇంతకాలం అతనితో కాపురం చేసిన తానే అలా అపార్థం చేసుకొంటూ ఉంటే ఆయన ఎంత బాధపడుతున్నాడో !

"అమ్మా మీ నాన్న ఏడి?" హీనస్వరంతో సీతను అడిగింది. పుల్లయ్య తప్పు చేసిన పిల్లవాడిలా మెల్లగా వెళ్ళి ఆమె మంచంవద్ద కూర్చున్నాడు. సీత, రంగమ్మా ఇద్దరూ గదిలోనుంచి వెళ్ళిపోయారు.

"నేను చాల పెద్ద తప్పుచేశాను. లేనిపోని అన్యాయం మీకు అంటగట్టాను. మీరు అలాంటివాళ్ళు కాదని అనుకుంటూనే పొరపడ్డాను. క్షమించరూ!" అన్నది. కన్నులవెంట జలజల అశ్రుబిందువులు రాలాయి. పుల్లయ్యకు బాకులో పొడచినట్లయింది. మాట్లాడలేకపోయాడు. "నీకు తెలుసుగా, మీకు నామీదకోపంలేదు. వాడిమీద అంతకన్నా లేదు. వాణ్ని ఎప్పుడు విడిపించుకొస్తారు? పాడుడబ్బు. వాడు రావాలే కాని ఎంతపోతే ఏమిపోయింది? ఇంకా నేనన్నా డబ్బుపోయిందని జంకుతాగాని మీరుఏమాత్రం వెనకాడరు" అన్నది.

"అందుకోసమే చూస్తూన్నానమ్మా! వాడు అక్కడల్లాడుతుంటే నాకూ ఎలాగోఉంది. ఇదిగో తొందరలోనే విడుదలచేస్తారని చెబుతున్నారు." అన్నాడు. మెల్లగాభార్య కన్నీరు తుడిచాడు. పక్కసవరించాడు. జారిపోయిన దుప్పటి సరిగా కప్పాడు.

లక్ష్మమ్మకు తరువాత కొద్దిరోజులకే పథ్యంపెట్టారు. సరిగాలేచి తిరిగేఓపిక రాలేదు. పడకకుర్చీ కిటికీవద్ద వేయించుకొని కూర్చోగలుగుతున్నది. ఇప్పుడు జగ్గడిముకామూ ఆగదిలోనే. మనమడి ఆటపాటలతో రోజులు గడుపుతున్నది.

ఆసంవత్సరమే కొడుకు కూతురు పెళ్ళిచేయాలనీ వాళ్ళసంసారాలు వాళ్ళు దిద్దుకొంటూవుంటే చూడాలనీ లక్ష్మమ్మ కోరుకొంటున్నది. అనవసరంగా తాను గాభరాపడ్డది. దీనిఅంతకూ మూలం ఆ చంద్రశేఖరమే. ఎటుతిరిగి అతనికి శిక్షపడక తప్పదంటున్నారు. రోగం అలాగే వదరాలి. అనవసరంగా పండువంటి సంసారానికి ఎన్నిఇబ్బందులు తెచ్చిపెట్టాడు! ఇప్పుడు వాడిప్రస్తావన దేనికి? జీవితం ఎంత సుఖంగాఉన్నది. తనకు అలాంటిభర్తను బిడ్డలను, కోడలిని ప్రసాదించినందుకు లక్ష్మమ్మ లోలోన ఈశ్వరుడికి నమస్కరిస్తూ వచ్చింది. మరో జన్మలోనైనా తన కింతకన్నా సుఖం అవసరం లేదనుకున్నది.

24

లలిత తండ్రీ తమ్ముడూ ఇల్లూ వాకిళ్ళు పొలం పుట్ర అమ్మి బాకీలు తీర్చుకొని నైజాం బయలుదేరి పోయేరోజు సమీపిస్తున్నది. ఆమరునాడే తెల్లవారుజామున లేచి వెళ్ళి సర్దవలసిన వస్తువులు సర్దుదామని యథాలాపంగా పండుకొన్నది. తెల్లవారుజామున నాలుగు గంటలకు ఎవరో వచ్చి తలుపు తట్టగానే లేచింది. తమ్ముడు కనిపించాడు. బెడ్ లైట్ గ్రుడ్డి వెలుగులో వెలవెలపోతున్న ముఖం కనిపించింది.

"నాన్న నాన్న" అన్నాడు. అంతకుతప్ప అతనికి నోటివెంట మరొక మాట రాలేదు. బయట అలాగే నిలబడిపోయాడు.

"లోపలికి రావేంరా? నాన్న కేం?"

తమ్ముడు వెంటనే సమాధానం చెప్పలేక పోయాడు. కాళ్ళీడ్చుకుంటూ లోపలికి వెళ్ళి నేలమీద చతికిలబడ్డాడు. సంగతి కనుక్కోటానికి కూడా భయపడి లలిత అలాగే నిలబడి పోయింది. ఏమి చెబుతాడా అని కళ్ళు అప్పగించి చూస్తూ ఊరుకున్నది. అతడు చెప్పలేక చెప్పాడు. "నిన్నటి సాయంకాలంనుంచి నాన్న కనిపించలేదు. ఊరంతా వెదికాను. కనిపించిన వాళ్ళనల్లా అడిగాను. అంతా మాకు తెలియదంటే మాకు తెలియదన్నారు. పొలాలు పోయి వెదికాను. కనిపించలేదు. బావులు చెరువులు వెదికాను. చివరికి చావట్లో మచ్చుపైన వెన్నుగాడినుంచి వేలాడుతున్నాడు."

చంద్రశేఖరం ప్రొద్దెక్కిన తరువాత లేచి ముఖంకడుక్కొని చూస్తే లలిత పిచ్చి చూపులు చూస్తూ కూర్చునిఉంది. పొయ్యిలో పిల్లి లేవలేదు. "అలా ఉన్నావేం? ఏమి జరిగిందేమిటి?" అని అడిగాడు. "ఏమీ లేద"ని లలిత జవాబు చెప్పి ఊరుకున్నది.

ఆనాడుకూడా లలిత చచ్చినట్లు ఇంటిపనంతా చేసుకోవలసివచ్చింది. పెద్దపిల్ల బడికిపోవాలి. చిన్నవాళ్ళను ఇద్దర్నీ కనిపెట్టి ఉండాలి. తూర్పువైపుకు వెళ్ళి మజ్జిగ పోయించుకొని రావాలి. దక్షిణం వైపుకువెళ్ళి రెండు బిందెలు మంచినీళ్ళు పట్టుకురావాలి. ఈ పనులు చేస్తున్నంతసేపు లలితకు తనతండ్రి తనవెంట వస్తున్నట్లే తోచింది. తరతరాలనుంచి వస్తున్న ఊరూ,

ఇల్లూ విడిచిపెట్టి పోలేక తండ్రి నిండుప్రాణాలు తీసుకొన్నాడు. చావిట్లో వెన్నుగాడినుంచి వేలాడుతున్నట్లుగా తండ్రి కన్నులకు పొడకట్టాడు. చిన్నప్పుడు ఆచావట్లోనే తాను దాగుడుమూత లాడింది. ఆ మచ్చుమీదనే అమ్మ కొట్టినప్పుడు అయ్య కోపపడినప్పుడు అలిగి దాగుకున్నది. "ఈ తప్పంతా నీదే. వాణ్ణి కోరుకుని పెళ్ళి చేసుకున్నా? దానివల్లే ఈగతి పట్టింది," అంటున్నట్లుగా ఆమె చెవుల్లో మ్రోగింది. అనుగుఆమదైపోయింది.

ఈ వార్త శేఖరానికి తెలియగానే కుప్పన కూరగా కూలాడు. రెండు చేతులతో ముఖం కప్పుకొన్నాడు. మూగ ఎదురై "దీనికి అంతకూ నువ్వే కారణం" అన్నట్లుగా తోచింది. కెవ్వు మన్నాడు.

"లలితా, దీనికి అంతకూ కారణం నేనే. ఈభారం నేను మోయలేను. ఆదుకోవూ" ఆమె మాట్లాడలేక పోయింది. ఆ మధ్యాహ్నం అతడు ఇంటికి వచ్చి చూచేటప్పటికి లలిత నట్టింటకూర్చుని పిచ్చిచూపులు చూస్తున్నది. పిల్లవాడు పైటకొంగు పట్టుకొని 'అమ్మా, అమ్మా' అని పిలుస్తూ ఏడుస్తున్నాడు. ఆమె ఉలకలేదు, పలకలేదు. శేఖరాన్ని కూడా ఆ పిచ్చితోనే చూచింది. తన్ను చూచి భయపడుతున్నదో అసహ్యించుకొంటున్నదో అతనికి అర్థంకాలేదు. నిజానికి దీనికి తానే కారణమన్న సంగతి అతనికి తెలుసు. "ఉన్నదిచాలక ఈ నిందకూడా నా నెత్తిమీదనే వెయ్యాలనుకుంటున్నద"ని అనుకొన్నాడు. అతనికి చికాకు కలిగింది. ఈ అగచాట్లకు లలితే కొంత కారణమన్నట్లు భావించసాగాడు.

ఒకరంటే ఒకరికి భయంకలిగి ఎడమెడగా ఉంటూవచ్చారు. అన్యోన్యానురాగంతో సంవత్సరాలు గడిపిన దంపతులను నాటి దారిద్ర్యం, పాడుబడ్డ కొంప, ఆ సంఘటన, ఒండొరులను దూరం చేసింది. లలిత పిల్లవాని కోసమని పాలు పొయ్యిమీద వేసి ముందు కూర్చుని చూస్తూనే ఉన్నది. ఉరిపోసుకొని వ్రేలాడుతున్న తండ్రి కనిపించాడు. పిల్లలతో వచ్చెయ్యమన్న మాటలు ఆమె చెవులలో గింగురుమన్నవి. భయంతో కంపించిపోయి నిలువుగుడ్లు వేసింది. పొయ్యి మీద పాలు పొంగుతున్నవి. ఆమెను గూర్చే తండ్రి ఆదుర్దాపడుతూ వచ్చాడు. అలాంటితండ్రి మరణానికి తానే కారకురాలైంది.

పాలు పొంగిపోతున్నవి. లలితకు ఆపొంగులే కనిపించలేదు. క్రింద భూమి క్రుంగి పోతున్నట్లనిపించింది. ఏదో భయంకర హస్తాలు తన్ను

లాక్కొని పోవటానికి వస్తున్నట్లు కనిపించి ఆపాదమస్తకం వణికిపోయింది. ఆత్మ రక్షణకోసం తెలియకుండానే ప్రయత్నించసాగింది.

అసలు ఆస్తి పోవటమే వచ్చింది. నిజంగా తన భర్తకు ఏ పాపమూ తెలియకపోతే, తండ్రి తనవద్ద చెప్పిన ధర్మపన్నాలు ప్రత్యర్థులకు చెప్పి వుండవచ్చును. శేఖరం నిరపరాధిత్వంలో ఆమెకు రక్షణ కనిపించింది. అతడు నిర్దోషి. నిర్దోషి కాక తప్పదు.

ఆనాడు శేఖరం మామగారి యింటికి వెళ్ళాడు. వెళ్ళటానికి వాళ్లు రాక లలిత ఇంటిలోనే చతికిలబడ్డది. శేఖరం కూడా తీరా చావడివద్దకు పోయి వేలాడుతున్న మామ దేహం చూడలేక వెనకకు తిరిగివచ్చాడు. అతడు వచ్చేటప్పటికి లలిత చేతులలో ముఖం కప్పుకొని ముంజేతులు బల్లమీద ఆనించి కుర్చీలో కూలబడి ఉన్నది.

"పిల్లలెక్కడ?" క్రిందికి చూస్తూ శేఖరం అడిగాడు.

"పంపించివేశాను" ఆ గొంతులో నిస్పృహ ధ్వనించింది.

అతనికి ఘోర అనుమానం కలిగి ప్రక్కగది తడిక నెట్టి చూచాడు. అక్కడకూడా పిల్లలు కనిపించలేదు "ఎక్కడకు పంపించావు?"

"మీ మేనత్తకు కబురుచేస్తే వచ్చి ఇంతకుముందే తీసుకువెళ్ళింది"

శేఖరం భార్యవంక అలాగే చూస్తూ నిలబడ్డాడు.

"మీకైనా కొంత ఊరట కలుగుతుందని పంపించాను."

అతడు మాట్లాడలేదు.

ఆ రాత్రి పడకగది బావురుమన్నది. పిల్లల మంచాలు వాల్చకుండా అలాగే నిలవేసి ఉన్నాయి. లలిత భయంతో అభిముఖంగా తిరిగి భర్తకు దగ్గరలో వేరే పక్కమీద పండుకొన్నది. అతని నిరపరాధిత్వాన్ని ఆశ్రయించింది. అతనికి అంతగా నిలచి అతనిపట్ల తనకున్న భక్తివిశ్వాసాలు వ్యక్తంచేయాలని అభిలషించింది. అయినా మాట్లాడలేదు. నిర్దాక్షిణ్యంగా మాట్లాడటం ఇష్టంలేదు. సాంత్వన వాక్యాలు చెప్పలేకపోయింది. ఆ ప్రశాంతత అంతకంతకూ మరీ దుర్భరమై పోయింది. పిల్లల పలవరింతలు లేవు. పక్కలమీద మెదలుతున్న చప్పుడు లేదు. ఉచ్ఛ్వాస నిశ్వాసాలు లేవు. వాళ్ళు కప్పుకొనే దుప్పట్లు సవరించవలసిన అవసరం అంతకన్నా లేదు.

ఆ ప్రశాంతతవల్లను, ఇటీవల ఇరువురిమధ్య వచ్చిన పొరపొచ్చాలవల్లను ఆత్మావలోకనంలో పడ్డారు. ఇరువురకు ఉరిపోసుకొని వేలాడుతున్న వృద్ధుని శరీరంగోచరించింది.

శేఖరం మంచంమీద పండుకొని భార్యవంక చూస్తున్నాడు. అసలు పండుకోటానికే లలిత భయపడ్డది. పిల్లలకోసమని మళ్ళా ఇల్లునలుమూలలూ వెదకింది.

"కనీసం ఈసారైనా నావల్ల తప్పులేదు. అయితే ఏమి లాభం? ఈ అభాండంకూడా నానెత్తిమీదనే వేస్తుంది" అనుకొన్నాడు శేఖరం.

ఎలాగైతేనేమి చివరకి లలిత అతని ప్రక్కమీదికి చేరుకున్నది. చేతులుతలక్రింద పెట్టుకుని వెన్నగాడివంక చూస్తున్నది. తానునిద్రపోయిన తరువాత ఆమె ఎలాంటి అఘాయిత్యానికి పూనుకొంటుందో? మంచానికి దాపుననే చిన్నలాంతరు వెలుగుతున్నది. దానిని ఆర్పివేయటానికి అతడు సాహసించలేక పోయాడు.

"లాంతరు పెద్దజేయరాదూ?" ఇంకా వెన్నగాడివంక చూస్తూనే లలిత అన్నది.

చిట్టచివరికి అతడు లాంతరు పూర్తిగా తీసివేశాడు. కిటికీలోంచి వెన్నెల వస్తూఉన్నది. ఇద్దరూ ఆ వెలుతురువైపే చూస్తున్నారు. పిల్లలను సర్దవలసిన అవసరం ఎవరికీ లేదు. అందువల్ల అలాగే పండుకొని చూస్తున్నారు. లలితకు తండ్రి కడసారిగా భర్తనుగూర్చి చెప్పినమాటలు స్ఫురించాయి. "అప్పుడే నా కష్టాలు చెప్పుకొని ఉంటే బాగుండేది. చేయి జారిపోయిన తరువాత ఇప్పుడు ఏడ్చి ప్రయోజనమేమిటి? గతం తిరిగిరాదు. అసలు నేనేమి చేశాను?"

శేఖరానికి మామవద్ద తుదిసారిగా వెయ్యిరూపాయలు పుచ్చుకొన్నప్పటి ఘట్టం కన్నులకు పొడకట్టింది. తాను అబద్ధాలుచెప్పాడు. మామను ప్రోత్సహించాడు. ఆమాటలు తాను నమ్మాడు. తన ఆదర్శాలు నెగ్గేలాగే కనిపిస్తున్నవి. వాటిని ఈనాడూ నమ్ముతున్నాడు. వాటిపర్యవసానమేమిటి? అతడు కంపించిపోయాడు. అతని విచారం లలిత చూచింది. దానితో ఆమె దుఃఖం పొంగిపొరలింది. "ఇది వారితప్పా?" అపక్షంలో

తానుకూడా అపరాధినే. "కాదు తప్పు వారిది కాదు. తనదీ కాదు, ఆయన నిర్దోషి. నిర్దోషి కాక తప్పదు."

ఆమె చేయి చాచింది. అతడు పట్టుకొన్నాడు "ప్రేమించినప్పుడు పెండ్లిచేసుకోవటం తప్పా?" అనుకొన్నది. వెనుకటి సుఖజీవితం జ్ఞప్తికితెచ్చుకొన్నది. దానితో తన నిర్దోషిత్వం రుజువైపోయింది. కాని ఉరి పెట్టుకుని వ్రేలాడుతున్న తండ్రి ఆక్షేపిస్తున్నట్లు కనిపించి వణకిపోయింది. భర్త చేయి గట్టిగా పుచ్చుకున్నది. దానితో ఇరువురికీ కొంతవరకు మనస్సు దిటవు పడ్డది. ఒండొరులనుగూర్చి ఆలోచించ మొదలుపెట్టారు. ఒండొరులమీద సానుభూతి కలిగింది. తమ దుస్థితి అర్థంచేసుకోగలిగారు.

"నీస్థితి మరీ దుర్భరం," అని శేఖరం భార్యకై వాపోయాడు.

"మీస్థితి తలచుకొంటే కడుపు చెరువైపోతున్నది," అన్నది భార్య.

"నేను మగవాణ్ని. పైగా చచ్చిపోయింది మీనాన్న." అన్నాడు శేఖరం.

ఈమాటతో తండ్రిశవం కన్నులకుపొడకట్టి ఆమె కంపించిపోయింది. భర్త నిర్దోషిత్వం క్రింద తల దాచుకో తలచింది. అతనిని అనుకొన్నది. ఆమెకు అతడు తనదుప్పటికప్పాడు. "అతను ఇలా చేయకపోతే ఇదంతా జరిగిఉండేదికాదు." అన్నది. ఆమె ఉద్దేశం శేఖరానికి అర్థమైంది. పుల్లయ్య మొదలైనవాళ్ళలో అధర్మం మూర్తీభవించింది. ఆ పావుకార్లలో పాపం పలుకుతున్నది. తాము న్యాయంకోసం, సత్యంకోసం పోట్లాడుతున్నట్లు తోచింది. ముఖ్యంగా భార్యనోట ఈమాట విన్నప్పుడు శేఖరానికి ఎంతో ఉత్సాహం కలిగింది.

కొంతసేపటికి లలిత మెల్లగా అన్నది. "బహుశా మాధవయ్య భార్యను-ఒత్తిడిచేసి ఆ వాఙ్మూలం ఇప్పించి ఉంటాడు."

"అంతే" అన్నాడు శేఖరం.

"పాపం కార్మికులకు ఈ అగచాట్లు తప్పవు."

"వ్యవహారాలు ఇలా ఉంటే మరి యెలా తప్పుతాయి?" భార్య అందుకొన్నది.

శేఖరానికి ఈ మాట ఉత్సాహం కలిగించింది. లోగడ తాను ఈ మాట అంటేనే లలిత కసురుకొన్నది. నేడు ఆమె నోటిమీదుగానే యిన్ని

మాటలు వస్తున్నవి. ఆమెకుకూడా భర్త భావాలలో సంపూర్ణ విశ్వాసం కలిగింది.

"కార్మికుల క్షేమాలు పొందదగినవి ప్రవేశపెడితే బాగుండేది" అన్నది.

"అవును. ఆ అవకాశాలు ఇప్పుడు లేవు."

"మిల్లు సాగితే కార్మికులు బాగుండేవాళ్ళు కాదూ?"

"ఎంతోనా, షావుకార్లు గూడుపుఠాణీ సాగించి అంతా ధ్వంసం చేశారు."

"ఇప్పటిదాక నాకు వాళ్ళ కిరాతకత్వం తెలియలేదు. ఎంత దుర్మార్గులు! తోడివాళ్ళు పచ్చగా ఉంటే కళ్ళల్లో నిప్పులు పోసుకుంటారు. మిమ్మల్ని అర్థం చేసుకోలేక పోయాను. నన్ను క్షమించరూ?"

"క్షమించటానికేముంది! నింపాదిగా నీకే అంతా అర్థమౌతుంది." అన్నాడు.

ఒండొరులలో అపారవిశ్వాసం ఏర్పడింది. లోకమంతా తప్పుడు త్రోవనపోతున్నది. ఇద్దరూ ఏకీభవించి అన్యాయాన్ని ఎదుర్కొనితీరాలి.

25

డాక్టరు స్నానాదికం తీర్చుకొని కాఫీ తాగి మందుల సంచి సర్దుతున్నాడు. ఇంతలోనే 'డాక్టరుగారు, డాక్టరుగారు' అంటూ వగర్చుకుంటూ ఒకరిద్దరు పరుగెత్తుకు వచ్చారు. అతడు బిత్తరపోయి అలాగే నిలబడ్డాడు. ఆలసటతో రొప్పుతూ "మరే, మరే" అంటున్నాడు తప్ప మరొకమాట చెప్పలేదు. రెండవవాడు అసలే మాట్లాడలేకపోయాడు. "ఏమిటిరా సంగతి, చెప్పవేరా!" డాక్టరు—మల్లయ్య కొడుకు భుజం పట్టుకొని ఊపాడు. ఎలాగో తెమల్చుకొని మొదలుపెట్టాడు. "పాటక జనమంతా జండాలు పుచ్చుకొని అరుచుకుంటూ ఊళ్ళోకి వచ్చారు. పుల్లయ్యగారి చావడిదగ్గరకు రాగానే నిలబడి పెద్దకేకలు పెట్టారు. వాళ్ళ గిత్త బెదిరి తాడు తెంపుకొని జనంమీద పడ్డది. ఒకకుర్రాణ్ణి డొక్కలో కుమ్మింది. ఆ కుమ్మటం కుమ్మటం పేగులు బయటికొచ్చాయి. మరొక ముసలాణ్ణి తొక్కింది. ఇంతలోనే పోలయ్య బాణాకర్ర తీసుకొని గిత్తను

ఎక్కడ కొట్టాడో ఏమో గింగిరాలు తిరిగి పడ్డది. అన్ని వందలమందిలో ఒక్కడుంటే ఒట్టు. ఎక్కడాళ్ళు అక్కడ పారిపోయారు."

సత్యనారాయణను కేకవేసి డాక్టరు పిల్లలతో పుల్లయ్య చావడి వద్దకు పరిగెత్తాడు. పిల్లవాడు స్పృహతప్పి పడి ఉన్నాడు. రక్తంకారుతూ ఉంది. ముసలివాడు కూర్చుని లేవలేక మూలుగుతున్నాడు. గిత్తవద్ద పెద్ద బడితె పుచ్చుకొని పుల్లయ్య ఆపాదమస్తకంకోపంతో వణికిపోతూ ఎవడు వచ్చినా చంపివేద్దామన్న దృష్టితో అటూ యిటూ పచారులు చేస్తున్నాడు. డాక్టరు పిల్లవాణ్ని సరియైన పాటున ఎత్తుకొని ముసలి వాణ్ని ఎలాగైనా ఇంటివద్దకు తీసుకు రండని హెచ్చరించి బయలుదేరాడు.

సత్యనారాయణకు పుల్లయ్య దగ్గరకు పోవటానికి భయం కలిగింది. అతడు ఈజగత్తులో లేడు. ఎవరు దగ్గరకు వెళ్ళినా ఆ బడితె నెత్తిమీద పడక తప్పదు. పుల్లయ్య తత్వం అతనికి తెలుసు. సత్యనారాయణ కూడా గిత్తవైపు తిరిగిచూస్తూ అలాగే నిలబడ్డాడు. అదేమి చిత్రమో ఆప్రాంతంలో మానవ సంచారం లేదు. రెండుబార్ల ప్రొద్దెక్కింది. ఇంతలో కట్టగారు పెయ్య కట్టుత్రాడుతో పరుగెత్తుకొని వస్తున్నది. సత్యనారాయణ నడి వీధిలో అలాగే నిలబడి ఉన్నాడు. వెనక కుశాలయ్య అరుచుకుంటూ వస్తున్నాడు.

"పెయ్య వస్తున్నది పంతులుగారు తప్పుకోండి" అని పుల్లయ్య అన్నాడు. సత్యనారాయణ ప్రక్కకు తప్పుకొంటున్నాడు. "తల ఇసిరేది కాదు. పట్టుకోండి, పంతులుగారూ పట్టుకోండి" అనికుశాలయ్య కేక వేసి చెప్పాడు. పంతులు పెయ్యతాడు పట్టుకున్నాడు. ఇంతలోనే కుశాలయ్య దగ్గరకు వచ్చి పెయ్యతాడు పట్టుకొని చచ్చిపడిఉన్న గిత్తవంకచూస్తూ "దుర్మార్గులు ఎంతపని చేశారు! చూస్తూ చూస్తూ నిండు జీవం తీశారే" అన్నాడు.

"అవును కుశాలయ్యా మానవుడు చెయ్యరాని పని చేశారు" అన్నాడు.

"ఎంతసేపు దాన్ని ఇక్కడ ఉంచటం. ఇప్పుడే యీ పెయ్యను కట్టేసి మనుషుల్ని పిల్చుకొస్తాను," అని చెప్పి కుశాలయ్య తన పెయ్యను ఇంటిముందు కట్టివేసి రామయ్యను ఇంకా నలుగురి రైతులను పిలుచుకు

వచ్చాడు. దొడ్లోకి తీసుకువెళ్ళి మాత్రం ప్రయోజనమేముంది? వెంటనే తీసుకువెళ్ళి పాతివేసిరావటం అవసరమని నిర్ణయించారు. చావిట్లోనుంచి పుల్లయ్యగారి పెద్దప జట కట్టుకుని బండి తోలుకు వచ్చారు. ఇంతలోనే ఊళ్లో జనం పోగైంది. గిత్తశవాన్ని బండిమీదకియెక్కించి బయలుదేరారు. ఇంతలో రామయ్య గిత్తను ఊళ్ళోఊరేగించి పొలంతీసుకెళ్ళదామన్నాడు. క్రమంగా దానితో అంతా ఊరేగించాలంటే ఊరేగించా లన్నారు. మరొకాయన ఊళ్ళో సన్నాయిమేళం పిల్చుకొనివచ్చాడు.

బండి బయలుదేరేటప్పటికి ఒకమల్లయ్య, బ్రాహ్మణులు, కోమట్లు తప్ప మిగతా వారంతా పోగయ్యారు. వాకిలి వాకిలి ముందు బండిఆగుతూ వచ్చింది. ప్రతింటిలో బండిముందు కడవ రెండు కడవల వారపోసి పసుపు కుంకుమ తెచ్చి గిత్తమీద పోశారు. ఉన్నవాళ్ళు పత్తిగింజలు పోశారు. ఊరేగింపు సాంతమై అంత్యక్రియ ముగిసేటప్పటికి సాయంకాలమైంది. అంతవరకు పుల్లయ్య అక్కడే ఉన్నాడు. సత్యనారాయణ మాత్రం బండి బయలుదేరగానే ఇంటికి వచ్చి స్నానం చేసి పడుకొన్నాడు.

ఆ సంఘటనతో ఊళ్ళో వాళ్ళంతా పాటక జనంమీద మండి పడ్డారు. పుల్లయ్యమీద అందరికీ సానుభూతి కలిగింది. "మాల మాదిగలు శ్రుతిమించి రాగాన పడుతున్నారు. అలుసు దొరకబట్టేకదా దొమ్మీగా ఊళ్ళోకి వచ్చిపడ్డది! ఈనాడు ఈపని చేసినవాళ్ళు రేపు యేపని చెయ్యరు? ఊళ్ళో కట్టడి లేకపోబట్టే ఇలాంటిది జరుగుతున్నద"ని కొందరన్నారు. "అసలు మాతరంలో మాలాడు కాని, మాదిగాడు కాని రోహిణీ కార్తె మిట్ట మధ్యాహ్నమప్పుడైనా చెప్పులు తొడుక్కొని వీధిలో పోవటానికి దమ్ము లుండేయా? పిదప కాలం వచ్చింది. పిదప బుద్ధులు పుడుతున్నా"యని ముసలివాళ్ళు అన్నారు. అంతేకాని పిల్లవాడు బ్రతికాడా చచ్చాడా అని కాని, ముసలివాడు ఏమయ్యాడా అని కాని అడిగినవాళ్ళు లేరు. పోయి డాక్టర్ని కనుక్కొన్నవాళ్ళు అంతకన్నా లేరు.

ఆనాటి రాత్రి ప్రొద్దు పోయిన తరువాత డాక్టరు ఇంటి తలుపు తట్టారు. "ఎవరది?" అంటూ శాస్త్రి తలుపు తెరిచాడు. ఆ చీకట్లో నిలబడ్డ వ్యక్తిని పరకాయించి చూచాడు.

"నువ్వా!—ఎంత దుర్మార్గుడివిరా!"

"నేను బ్రతకటమే పాపంగా ఉంది దొరగారు. లేకపోతే ఇలా జరగదు. నిజంగా ఇలా జరగదు. అసలు ఊరేగింపు వద్దురా మొంర్రో అని మొత్తుకోవటమేమిటి? పాట్లో వాళ్ళంతా పట్టుపట్టి నన్ను లాక్కురావటమేమిటి? పుల్లయ్యదొరగారి చావడివద్దకు రాగానే శివమెక్కి గల్లంతుగా అరవటమేమిటి? తాడు తెంచుకొని అది జనంమీద పడటమేమిటి? అది నా పిల్లోడి డొక్కలోనే కుమ్మటమేమిటి? రక్తం నా కళ్ళబడటమేమిటి? అంతమంది ఉంటే నే బోయి కొట్టటమేమిటి? అది చావటమేమిటి? నాకర్మ దొరగారు. నేను బ్రతకటమే తప్పు... అసలు నాకు చావెందుకురాలేదు? మీరన్నట్టుగా నేను నిజంగా దుర్మార్గుణ్ని బాబు."

పోలయ్య ఇలా అంటాడని డాక్టరు ఎప్పుడూ అనుకోలేదు. నిజానికి ఈ పరిస్థితులన్ని అతని మనస్సుకే తట్టలేదు. ఇంతవరకూ పిల్లవాడికి అంత ప్రమాదమైన గాయం తగిలి మేజర్ ఆపరేషన్ చేస్తూ ఉంటే-వాడు రాకపోయ్యాడని కోపగించుకొన్నాడు. అతని మాటలవల్ల ఇప్పుడు బోధపడింది. ఊళ్ళోవాళ్ళు పోలయ్య కనిపిస్తే ప్రాణాలతో వదలరు.

"ఇక్కడ దేనికి ఇటు లోపలికి రా" అందోళనతో పోలయ్యను లోపలికి లాక్కెళ్ళాడు.

"ఎలా ఉంది దొరగారు!"

శాస్త్రి పోలయ్యకు నిద్రపోతున్న కొడుకును చూపించాడు. "ప్రమాదము మాత్రం గడిచింది. ఈ ఇరవైరోజులు జాగ్రత్తగా చూడాలి. కదలనివ్వగూడదు" అని చెప్పాడు.

"ఆ ముసలాడో?"

"కొద్దిగా దెబ్బలు తగిలాయి. పెద్ద ప్రమాదమేమీ జరగలేదు. ఉదయాననే పంపించి వేశానే! చూడలేదా?"

"అసలు నేను పాటిలోకే వెళ్ళలేదు."

"ఇక జరగవలసిందేమిటి?"

"అదే తోచటంలేదు."

"నిన్న ఊరేగింపు ప్రారంభించిన పెద్దల్ని అడగకపోయావా?"

"అన్నీ తెలిసిన మీలాంటివారలే అలాఅంటే మాలాంటిబీదోళ్ళు ఏం కావాలి?" పోలయ్యగొంతు జీరపోయింది.

"చాలా తెలివితక్కువపని జరిగింది. ప్రశాంతంగాపోతే పోయేది. ఇప్పుడు చూడు యెలా ముంచుకువచ్చిందో! మాట్లాడటానికి యెక్కడైనా సందున్నదీ!"

"కాస్త మీలాంటి దొరలుండబట్టే మాలాంటోళ్ళకు బతుకులు తెల్లారుతున్నాయ్."

"ఇంతకూ నన్నేమి చెయ్యమంటావ్? ఆ ఊరేగింపు సాగించేటప్పుడే ఈమాత్రం ఆలోచనఉంటే!"

"అప్పుడే వద్దని చెప్పాను దొరగారు. వింటేనా! నలుగుర్నీ కాదని ఎలాబతికేట్టు చెప్పండి. మళ్ళీ పాట్లోవుంటానికి వీలవుద్దా దొరా?"

డాక్టరు ఆలోచించాడు. కుర్చీలోనుంచి లేచి ఒకటిరెండుసార్లు అటు ఇటూ పచారుచేశాడు.

"అయితే నువ్వు వెంటనే ఆయనవద్దకువెళ్ళి కాళ్ళుపుచ్చుకో."

"పుల్లయ్యగారివద్దకా?" విస్తుపోయి అడిగాడు పోలయ్య.

"అవును అతనివద్దకే. అంతకుతప్ప మార్గం కనిపించటంలేదు. ఈ తగాదా ఇంతటితో సమసిపోవాలంటే అంతే. అయితే అతను యెంతవరకు ఒప్పుకుంటాడా అన్నదికూడా సందేహమే. ఊళ్లో ఇంతఅల్లరిచేశారు. అతనిఎద్దును చంపివేశారు. అతడుమాత్రం ఊరుకుంటాడా?"

పోలయ్య మాట్లాడలేదు, "నువ్వు ఇక్కడేఉండు. నేను ఇప్పుడే వస్తాను" అని చెప్పి డాక్టరు ఉత్తరీయం వేసుకొనివెళ్ళాడు. అతడుఅక్కడే కూర్చున్నాడు. మనస్సుమాత్రం ఆలోచిస్తూనే ఉన్నది. భవితవ్యం అంధకార బంధురంగా కనిపించింది. తానుఒక్కడే అయితే ఫరవాలేదు. పెళ్ళాము పిల్లలు. అది రోగాలకొంపికి. పిల్లలు ఎక్కివచ్చిన వాళ్ళు కారు. ఇప్పుడిప్పుడే కాస్త చేతికి కాలికి అందివస్తున్న పెద్దవాడికి ఈగతి పట్టింది. ఇలాంటిసంసారం ఎలా ఒడ్డుపడుతుందీ? తన్ను జైలుకుపంపితే వాళ్ళగతి ఏమవుతుంది? ఆలోచిస్తున్నకొలది మతిపోయేటట్లు కనిపించింది. అందుకని కళ్ళుగట్టిగామూసుకొన్నాడు. చచ్చిపడ్డ గిత్త ఒకవైపు, ప్రేగులు వెళ్ళుకొచ్చిన పెద్దకొడుకు కనిపించారు. ఒళ్ళంతా చెమటలు పోసుకొచ్చాయి. లాభంలేదనికళ్ళు తెరచాడు. "భగవంతుడా ఎంతగతివచ్చిపడ్డది" అనుకున్నాడు. లేచి ఆహాల్లో ఒకటి రెండుసార్లు పచార్లుచేశాడు. ఇంతలో

కొడుకు మూలుగులు పలవరింతలు వినిపించాయి. ఉలిక్కిపడి అంతలోనే తెప్పరిల్లుకొన్నాడు. "తెల్లవారు జామునకైనా డాక్టరుగారు వచ్చేనా?" అనుకొంటూ ఆవలించాడు. ఇంతలోనే తలుపులు నెట్టుకుని శాస్త్రి తిరిగి వచ్చాడు.

"ఏమైంది దొరగారు?"

"ఏముంది కావటానికి. తన గిత్త యెటులేదన్నా ఆరు వందలు చేస్తుంది. ఆ ఆరువందలు ఇవ్వాలట, లేదా నువ్వు ఈఊళ్ళో మళ్ళీ కనిపించ గూడదట" డాక్టరు నిట్టూర్చాడు.

"ఆరు వందలుంటే ఈసంఘాలు, ఈఊరేగింపులు దేనికిదొరగారు?"

"అదే నేనూ చెప్పాను."

"ఇక నా సంగతి అంటారా? ఈ ఊళ్ళోపుట్టాను. ఈ ఊళ్ళో పెరిగాను. మంచిగా పొట్టకోసం యాడ కెళ్ళినా పరవాలేదు. ఊళ్ళో ఇంత జరిగిన తరువాత యాడ ఉండనిస్తారు దొరగారు? ఎద్దులమారి పోలిగాడని తరిమి కొట్టరా? ఏ ఆసామి నన్ను మళ్ళీ జీతానికి పెట్టుకుంటాడు? నాకు చేతనైంది ఎగసాయంతప్ప మరోటి తెలీదు. ఇంత నింద నెత్తినేసుకొని, పనిపాటలు లేక ఏదేశం తిరిగేది బాబు. మీరే చెప్పండి న్యాయం!"

"ఏమని చెప్పమంటూ, విశ్వాసం కూడా ఉంచకుండా ఆ ఆసామి అంత ఖండితంగా మాట్లాడుతుంటే. లాభంలేదు. నాశక్తికొలది ప్రయత్నం చేశాను. విననప్పుడు నేనేంచేసేది?"

పోలయ్య కాసేపు మాట్లాడలేదు.

"ఇక ఏమి జరగాల దొరగారు?"

"ఆదే పాలుపోవటం లేదు...సరే నువ్వోఒకసారి పుల్లయ్యనుచూడు. అప్పటికీ కాదంటే జరగవలసిందేదో జరుగుతుంది. నీ పిల్లవాడికి వచ్చిన ఇబ్బంది ఏమీలేదు. వాడికోసం దిగులుపెట్టుకోకు."

"మీబాటి మారాజులు నూటికి కోటికి ఒకరు ఉండటంవల్లే మాలాంటోళ్ళు ఇలా బతుకుతున్నాం బాబు. వస్తా" అంటూ రెండు చేతులెత్తి నమస్కరించి పోలయ్య వెళ్ళిపోయాడు

"జంతువులనైనా దేవునిలాగ కొలుచుకుంటాడు కాని మానవుడు తోటిమానవుణ్ని కనికరించలేడు!"అని డాక్టరు నిట్టూర్చాడు.

మరునాడు డాక్టరు నిద్రమంచంనుంచి లేచీ లేవకముందే ఒక కుర్ర వాడు వచ్చి పున్నయ్య చావు బ్రతుకుల్లో వున్నాడనీ, రోగి యెలాగైనా డాక్టరును చూడాలని కోరుతున్నాడనీ చెప్పాడు. ఆవరాబాదరా అతడు మందు పంచి పట్టుకొని బయలు దేరాడు.

పున్నయ్య మూడు నెలలనుంచి మంచాన తీసుకొంటున్నాడు. అతని రోగం నయంకాదని డాక్టరుకు తెలుసు. ఆ సంగతి బయటికి చెప్పలేదు. పున్నయ్య భార్య అది ఊహించుకోలేదు. వయసు మీరింది, చేతిలో ఎర్రని ఏగానిలేదు. డాక్టరు ఉచితంగా చికిత్స చేయగలడేగాని మందులు కూడా ఎక్కడ కొనివ్వగలడు? అందువల్ల తాను చేయగలిగినంత వరకూ సపర్యచేస్తూ దేవుడిమీద భారంవేసి ఊరివెలుపుల ఉన్న పుల్లయ్యగారి పూరి చావట్లో రోజులు గడుపుతూ ఉంది.

డాక్టరు పుల్లయ్య ఊరిలోని చావడి మీదుగానే పోవాలి. అతడు పోతూ దొడ్డివైపు చూచాడు. పుల్లయ్య పడిపోయిన కూరగాయ పాదులు లేవనెత్తి తిన్నగా కడుతున్నాడు.

"ఇవాళ మీరు శ్రమపడుతున్నారే జీతగాడు రాలేదా ఏమిటి?"

"ఆ, శ్రమేమి ఉన్నది. రైతుఅన్న తరువాత నిక్కులుపోతే వ్యవసాయం ఏంచేస్తాడు? మట్టి పేడ పిసక గలిగితేనే వ్యవసాయం."

"అందుకే కులవృత్తికి సాటిలేదు నువ్వాలచెప్పా అన్నాడు" శాస్త్రి నవ్వుతూ వెళ్ళాడు.

పున్నయ్య ఇంటిదగ్గరకు వెళ్ళగానే ఏడుపు వినిపించింది. చెప్పులు అలికిడివిని పున్నయ్య భార్య పైటకొంగుతో కళ్ళు తుడుచుకొని వచ్చి డాక్టర్ను లోపలికి తీసుకువెళ్ళింది. మంచంప్రక్కనే వేసిఉన్న పీట మీద కూర్చుని అతను రోగినిచూచాడు. హంస ఇంకా యెంతోసేపు నిలవదు. రోగి ఇంకా తెలివిలోనే ఉన్నాడు. డాక్టర్ను గుర్తుపట్టి ఎక్కడో నూతిలోనుండి మాట్లాడుతున్నట్లుగా ప్రారంభించాడు. అతడు చెవి దగ్గర పెట్టి వింటున్నాడు.

"డాక్టరుగారు ఎటుతిరిగి చచ్చిపోతున్నాను. ఇప్పుడుకూడ అబద్ధం చెప్పలేను. ఈ ఒక్కమాట మీ చెవిని వేయటానికి ప్రాణాలు కొట్టుకొం టున్నాయి. నిజంగా పుల్లయ్యగారు శేఖరానికి హామీఉన్నాడు. సాక్షి

సంతకాలు జరుగుతుంటే నేను పక్కనే ఉన్నాను. తీరా ఇవాళ నిజం చెప్పవలసివస్తే నోరు మూసుకు కూర్చున్నాను. నాకు మళ్ళీ పుట్టగతులుంటాయా? లేవు. ఇంతపాపిని భగవంతుడు కనికరించడు."

శాస్త్రి స్తబ్ధుడై అంతలోనే తెప్పరిల్లుకొన్నాడు.

"ఏమీ దిగులుపడకు. భగవంతునికి తెలియనివి ఏమున్నాయిగనుక! అయినా ఇప్పుడుమాత్రం మించుకొనిపోయిన దేమున్నది? మీముసలిది ఈ సంగతి రేపు కోర్టులో చెప్పవచ్చునే!"

పున్నయ్య దగ్గుతెరలోనుంచి యెలాగో సంపుచేసుకొని "చచ్చితే తల దాచుకోటానికి నీడగూడా దొరకదు డాక్టరుబాబూ!" అన్నాడు. శాస్త్రికి ఏమీతోచలేదు. ఎలాగో తనచేతనైనట్లు రోగికి ఊరటకల్పించి ఇన్నితులసి నీరుపోసి ఇంటికి బయలుదేరాడు.

అతనికి అంతా అయోమయంగా కనిపించింది. ప్రపంచమంతా పాప భూయిష్ఠమేనా? ప్రతివాడు అధర్మంచేయక బతకలేడా? అయితే ఈ జీవితం ఈ ప్రపంచం దేనికి? ఎవరు తరించటానికి? ఎందుకేర్పడ్డది? దీనికి అర్థమేమిటి? ఇలా నేనుండటం జగత్తుధర్మమా? ఇదే లక్షణమైతే బ్రతుకు నిరర్థకం. అసలు యెందుకు బ్రతికాలి?

అసలు పొరపడుతున్నానేమో. పున్నయ్య చెప్పింది కేవలంపలవరింత మాత్రమేమో? కాదు. స్పృహలో ఉండే చెప్పాడు. అందులో సందేహం లేదు. అయితే పున్నయ్య కేవలం అన్యాయానికి ఒడికట్టాడా? ధర్మా ధర్మాలు నిర్ణయం మానవునికి ఆదర్శం అయినా ఇతరుల తప్పొప్పులను నిర్ణయించటానికి నేనెవణ్ని? అలాంటిపనికి దిగితే నరకకూపంలో పడక తప్పదు. ఎంతవరకు ఇతరులు చెప్పేది సావకాశంగా విని నా అంతఃకరణ చెప్పినట్లు నడుచుకోవటం కంటె మార్గమేముంది? అంతే—అనుకొంటూ నిట్టూర్చాడు.

26

ఊళ్ళో ఇళ్ళు వాకిళ్ళు వాములు తగలబెట్టటం ప్రారంభమైన దగ్గర నుంచి మల్లయ్యకు బెదురు ప్రారంభమైంది. అతడెన్నడూ కష్టాలు అలా పర్యవసిస్తాయనుకోలేదు. దహనక్రియసాగిపోతే విపరీతంగా నష్టపడేది

అతనేకాని మరొకడు కాదు. త్రాడు బొంగరం లేనివాళ్ళ గుడిసెలు ఎన్ని తగలబడితే తన వామికి సాటిఅవుతుందని అతడు అంచనాలు కట్టి ప్రారంభించాడు. దీనితో అది గిట్టుబాటు కాని వ్యవహారమని బోధపడ సాగింది. దీనికితోడు చంద్రశేఖరం పాటకజనాన్ని షావుకార్ల మీదికి రెచ్చగొట్ట సాగాడు. షావుకారంటే ఆ ఊళ్ళో తాను, పుల్లయ్యే కదా! పరోక్షంగా అంత తోడ్పడుతున్నా ఆ దుర్మార్గుడికి ఏకోశానా విశ్వాసం లేక పోతున్నది. అయినప్పుడు తాను అతనికి యెందుకు తోడ్పడాలి ?

ఇది ఇలా ఉంటే కూలీ పెంచాలంటూ పాటిలో జనమంతా ఊరి మీద వచ్చి పడ్డది. ఏనాడైనా మాలమాదిగ మందిగ ఊరి నడిబొడ్డుకు రావడానికి అసలు దమ్ములున్నాయా! వచ్చి గిత్త నిండుప్రాణాలు తీస్తారా ? ఇవాళ ఈపని చేసినవాళ్లు రేపు ఏపని చేయరు ? ఊరుకుని లాభంలేదు. పైగా నిన్నటి సంఘటనతో ఊరంతా ఏకమైపోయింది. తమకు కూలివల్ల నష్టం అలా ఉంచి ఊళ్ళో మళ్ళీ పలికేవాడు ఉండడు. కాబట్టి కూలినాలి జనాన్ని అణగగొట్టాలన్నా, ఊళ్ళో ప్రాపకం సంపాదించుకోవాలన్నా తాను మెదలకుండా ఊరుకోవటానికి వీల్లేదు.

మల్లయ్య నేరుగా హరిజనాశ్రమానికి వెళ్ళాడు. అమ్మాయమ్మగారు కూడా ఇలాంటిస్థితిలోనే ఉన్నది. క్రిందటిరోజున జరిగిన సంఘటనతో అదిరిపోయింది. కూలివాళ్లను యెక్కడ వుంచాలో అక్కడ ఉంచితేకాని తనకూ తన ఆశ్రమానికి రక్షణలేదని భావిస్తున్నది. ఇద్దరూ కూడబలుక్కుకొన్నారు. అమ్మాయమ్మగారు మల్లయ్యను వెంటబెట్టుకొని మంత్రిని సందర్శించి కమ్యూనిస్టులవల్ల ఊరెలా ఆకులు మేస్తున్నదో చెప్పి పోలీసు బలాన్ని వెంటనే పంపించకపోతే తమ ప్రాణాలు దక్కవని చెప్పింది. మల్లయ్య అదంతా అక్షరాల నిజమని చెప్పాడు.

తరువాత మలబారు స్పెషల్ పోలీసుబలం ఊళ్ళో దిగటానికి యెన్నో రోజులు పట్టలేదు. దిగుతున్నదని కొంత ముందుగానే పొక్కింది. ఆ సాయంకాలానికి పాట్లో రెండుకాళ్ళజీవి ఒక్కటీ మిగలలేదు. ఎక్కడివక్కడ వదలి పొరుగూళ్లకు పారిపోయారు. పోలీసుబలం వచ్చిరావటంతోనే మాలమాదిగ పల్లెలరెంటిని చుట్టివేసి ఇల్లిల్లూ గాలించింది. ఎక్కడా ఏమీ కనిపించలేదు. కనిపించలేదన్న కక్ష కనిపించిన బానలమీద చట్లమీద

విజృంభించింది. ఒకఇంటివద్ద చూడావు అధికారాన్ని గుర్తించక ఎగిరిపడితే కాల్చివేశారు. పోలీసు అధికారాన్ని ధిక్కరించినప్పుడు శిక్షపడక యెలా ఉంటుంది! పోలయ్య ఇంటివద్దకు బందోబస్తుతో వెళ్ళారు. తలుపు గడేసి వుంది. బయట గొళ్లెం పెట్టలేదు. పెట్టినా తెరుచుకోవటం లేదు.

"ఎవరో లోపల ఉంటారురా!"

"లేకపోతే తలుపు యెందుకు రాదు?"

"అదే నేనూ అనేది! పోయి యీసారి గట్టిగా నెట్టు!"

"ఇందాక నేను నెట్టాను. ఈసారి నువ్వునెట్టు. నాకన్న బలవంతుడివి గా."

"అంత బ.మ్యంవుంటే స్పెషల్ పోలీసు వెట్టా అయ్యావంట! ఇంతకూ ఈ చేర్చుకునే వాయాళ్లను అనాలి."

పోలీసు నెట్టాడు. తలుపు కదలలేదు. అనుమానం మరీ యెక్కువైంది. తప్పకుండా ఎవడో లోపల గొళ్లెం పెట్టుకొని ఉండాలి.

"తలుపులు తీస్తారా లేదా? వన్...టూ...త్రీ" గాలిలో తుపాకి పేలింది. తలుపుమాత్రం కదలలేదు. మరీ నలుగురు పోలీసులు గుమిగూడారు. నూపులు మోటించి బలవంతాన నెట్టి బొక్కబోరలు గాపడ్డారు. తీరాచూస్తే తలుపుకు అడ్డంపడ్డ మంచపుపట్టె విరిగి ఊరుకొన్నది. మచ్చు మీద అలికిడి వినిపించింది. దానిమీదకూడ గాలిస్తే పది కమ్మ్యూనిష్టు ఎలుక పిల్లలు బయటికి పారిపోయాయి.

ఆ రాత్రి పోలీసుబలం పల్లెలోనే మకాము వేసింది. దొరికిన ఒకటి రెండు గొర్రెపొట్టేళ్లతో రాత్రి భోజనాలు పూర్తి అయ్యాయి. పల్లె నలు ప్రక్కల తగిన కాపలాలు నియమించి అధికారి అనువుగావున్న యింట్లో పండుకొన్నాడు. సన్నపాటి తుంపర. ఈదర గాలి.

"ఈ గొడవ లేకపోతే హాయిగా బారకాసుల్లో వెచ్చగా పండుకొని వుండును గదా!"

"ఏ గొడవ లేకపోతే నిన్ను మేపటం దేనికిరా?"

"సరే కాని తొత్తు కొడుకులు ఒక్క అడ పురుగునన్నా వదలిపెట్టి పోలేదేమిరా!"

"ఆదేరా విచిత్రంగా ఉంది. అసలు మనం వత్తుండామని ఈళ్ళకు యెలా తెలిసింది అంట!"

"అరె నిప్పదగ్గర కొత్తుంటే ఏమాద్ది సెగకొట్టమా? అంతే మన వశం ఒత్తుందదంటే అసలే!"

"ఎవరో పోతుండారురా!"

"ఆడదిరా. మనవాడికోపమే బయలుదేరింది" నవ్వాలు.

నాట్ సిక్స్ వందగజాలు వెళ్ళింతరువాత పోతున్నది ఆవుపెయ్య అని గుర్తుపట్టి నాలుగు బండబూతులు తిట్టాడు. కోపంకొందికీ దాన్ని ఊరి వైపు మరలా వందగజాలు తరిమికొట్టాడు. ఇంతలోనే రోడ్డుప్రక్కన గాజులు చప్పుడు విన్నట్లయింది. చీకట్లోకి తేరిపార జూస్తూ నిలబడ్డాడు. నీళ్ళు గుమ్మరించి ఎవరో రోడ్డు ఎక్కుతున్నట్లు కనిపించింది. అతడు వెనగ్గా వెళ్ళి అమాంతం మీదపడ్డాడు. ఆ వేగానికి ఇద్దరూ క్రిందపడ్డారు. రెండవ వ్యక్తి అరవటానికి ప్రయత్నించింది. అతడు నోరుమాత్రం గట్టిగా మూశాడు. ఇంతలో తళుక్కుమని ఒక్క మెరుపు మెరిసింది. ఒకరి ముఖం ఒకరికి కనిపించింది. లాభంలేదని టోపీనిబట్టి తెలుసుకొని చేతులెత్తి దణ్ణం పెట్టి ఊరుకొన్నది. పశువు విజృంభించి కక్కుర్తి తీర్చుకొని తతిమ్మా వాళ్ళను పిల్చాడు. పైశాచికకృత్యం అన్యాయంగా జరిగిపోయింది. ఆవ్యక్తి కదలలేదు. వాళ్లలో ఒకడికి అనుమానం కలిగింది. నిదానంగా పరికిస్తే చచ్చి పోయినట్లు తేలింది. ఒండొరుల ముఖం చూచుకొన్నారు. చివరికి నలుగురు కలసి మోసుకువెళ్లి ప్రక్కన ఉన్న చెరువులో పారవేశారు.

తెల్లవారిన తరువాత ఊరంతా గప్పుచున్నది. అయితే బయటికి అనటానికి చెప్పుకోటానికి యెవరికీ దమ్ములులేవు. శవాన్ని డాక్టరు పరీక్ష చేసిన తరువాత బంధువులు దహనసంస్కారం చేశారు. శాస్త్రి పళ్ళు పటపట కొరకగలగడం తప్ప మరేమీ చేయలేక పోయాడు. ఆమధ్యాహ్నం మశాలయ్య డాక్టరు వద్దకువచ్చి "పాట్లోని పశువులు నీరు మేత లేక అల్లాడిపోతున్నాయి. వాటిని ఏడిపించుకొని తింటే గ్రామానికి ఏమాత్రం మంచిదికాదు. ఎలాగైనా పోలీసువాళ్లకు చెప్పి-విప్పి తరమటానికైనా అవకాశం ఇప్పించండి" అని జంకుతూ జంకుతూ అడిగాడు.

"అయితే కుశాలయ్యా, ఇంతకూ వాళ్లను నేను వూళ్ళోకి పిలుచుకు వచ్చావంటావా ఏమిటి?"

"రామ, రామ! అన్నం తినేవాడెవడంటాడండి ఆమాట, పెద్దలు మీలాంటివాళ్ళు చెబితే వీలవుతుందేమోనని, అంతకు తప్ప మరేమీ లేదు"

కుశాలయ్యమీద చిరాకుపడ్డందుకు డాక్టరు నొచ్చుకొన్నాడు.

"పెద్దల పెద్దరికం మీలాంటి పెద్ద మనుష్యుల దగ్గర కాని అడవి జంతువుల దగ్గర ఏమిపనికొస్తుందయ్యా!"

కుశాలయ్య మాట్లాడలేకపోయాడు. దిగులుపడి అలాగే నిలుచున్నాడు.

"అయినా పుల్లయ్య మల్లయ్యగార్ల చేత అమ్మాయమ్మగారిచేత ఏమన్నా చెప్పిస్తే ప్రయోజనముంటుందేమో చూడరాదు?"

"చెబితే వాళ్లయూగ్గురిలో ఎవరూ మాట్లాడలేదు. ఏమంటే ఏమి తమ కొంప మునిగివస్తుందోనన్నట్టు ఊరుకొన్నారు. ఎలాగైనా పశువుల్ని పులుపులిప్ప తగిలేసినా బాగుండును. ఏదీ చీమదూరేసందైనా కనిపిస్తేనా?"

డాక్టరు అప్పుడే వెళ్లి మిలిటరీ పోలీసు ఉద్యోగితో మాట్లాడటానికి ప్రయత్నించాడు. కాని లాభంలేక తిరిగి వచ్చాడు. ఆరాత్రి రామయ్య గవరయ్య ఇంకా పదిమంది కుర్రకారును వెంటవేసుకొని కుశాలయ్య దొడ్లోనో మిగిలిఉన్న పశువులను విప్పి తగిలారు. అది పసికట్టి పోలీసులు వెంటబడితే ఎలాగో ఊళ్ళోకచ్చిపడ్డారు. ఆ సంఘటనతో ఉద్యోగికోపం ఊరుమీదికి మళ్ళింది. మరునాడు ఉదయం బలగాన్ని ఊరిమీదికి పంపకం చేశాడు. దొరికినవాళ్లను దొరికినట్లుగా ఆడ మగ భేదంలేకుండా దిసమొలలతో వీధులవెంట నడిపించుకొని వెళ్ళి ఊరినడిగడ్డనఉన్న గాంధివిగ్రహానికి వెంక్కించారు. ఊళ్ళో అందరికీ భగ్గున మండింది. అవతల తుపాకులున్నాయి. ఏమిచేయాలో బోధపడలేదు.

శాస్త్రి మాత్రం సహించలేక పోయాడు. శంతులు, పద్మ, బతిమాలుతున్నా విదిలించుకొని వీధిలోకి వచ్చాడు. అతని వెనుక మరో కరు వస్తున్నారో లేదో అని చూడలేదు. చకచకా గాంధీజీ విగ్రహం దాపులలో నిలబడిఉన్న ఉద్యోగిని చెడబడ తిట్టాడు. "మీరు మనుషులా పశువులా? అన్నం పున్నం తెలియని ప్రజలను ఫీకుల్చ తినమన్నా

మిమ్మల్ని ఇక్కడికి తోలింది ? గాంధీజీని గౌరవించేపద్ధతి ఇదేనా? ప్రభుత్వానికి తెలిస్తే మీ ఉద్యోగాలేమౌతాయ్?" అని ఇంగ్లీషు మొదలెట్టాడు. "షటప్ యూ ఫూల్" అంటూ చేతికొంకికి లాగి కొట్టబోయి అధికారి గింగిరాలు తిరిగి అవతల పడ్డాడు. డాక్టరు బిత్తరపోయి ప్రక్కకు తిరిగి చూస్తే పోలయ్య కనిపించాడు. అతడు అలా చూస్తూఉండగానే పోలీసులు పైన బడ్డారు. తరువాత ఏమి జరిగిందో తెలియదు. తిరిగి తెలివివచ్చి చూచేటప్పటికి తన యింట్లో ఉన్నాడు. ఎంతోమంది జనం కనిపిస్తున్నారు. కన్ను చెదిరిందా లేక కలగంటున్నానా అని పరిశీలించాడు. కల కాదు, కన్ను చెదరటం కాదు. తలమీద కట్టుతగిలింది. వెంటనే ఉద్యోగి వద్దజరిగిన సంఘటన జ్ఞప్తికివొచ్చి, "పోలయ్యా!" అన్నాడు. "దుర్మార్గులు చంపివేశారు!" అన్నాడు పంతులు.

"చంపివేశారు!"

డాక్టరు కంటినుంచి రెండు అశ్రుబిందువులు రాలాయి. అంతా తలలు వంచుకున్నారు. కొంతసేపటికి మల్లయ్యకొడుకు లేచి "చూస్తూ ఉంటే ఈ కొంటెకొడుకులు ఇలాగే చేస్తూఉంటారు. ఇవ్వాళవాళ్ళ అంతు తేల్చాలిసిందే. మీ పెద్దాళ్ళకు అంత మగసిరిలేకపోతే చూస్తూఊరుకోండి. మాకు ప్రాణమే అయినా పయినా తేలుస్తాము" అన్నాడు "బాగ అన్నావురా అబ్బాయి. చిన్నాడివి అయితేయేం-నీచంక నాకినా మీనాన్నకి నీ బుద్ధిరాదు. ఇంకా చూస్తారుదేనికిరా బయలుదేరక" అన్నాడుకుశాలయ్య.

అంతా లేచి బయలుదేరటానికి సిద్ధమవుతున్నారు.

"ఆగండి! ఏమి చేదామని? మీకు బొత్తిగా మతుల్లేవు. అందుకనే ప్రభుత్వం వేపుకతింటున్నది. ఆ కనిపిస్తున్న పందమందేకదా అని భ్రాంతి పడుతున్నారేమో? వాళ్ళకేమైనా జరిగిందా రేప్రొద్దున రెజిమెంటు దిగుతుంది. ఇక్కడ ఇళ్ళుకాదుగదా బూడిదగూడా మిగలదు. ఇంకా పిచ్చి బ్రిటిష్ప్రభుత్వం ఉందనుకుంటున్నారేమో ? పొరపాటు. కష్టమో నిష్టురమో ఈ నాలుగురోజులంటే నాలుగురోజులు కళ్ళుమూసుకోండి. అప్పటికీ కాకపోతే ఆతరువాతసంగతి చూచుకుందాము. అరే మల్లయ్యగారి అబ్బాయి నీకేరా చెప్పేది. అప్పుడే నీకు మీసాలుగూడా వస్తున్నాయే! నేనుచూడలేదు. కుశాలయ్యా కాస్త దీపం పైకెత్తు."

మల్లయ్యకొడుకు సిగ్గుతో తలవంచుకున్నాడు.

"చెప్పిందేదో తెలిసిందా? మీ పిల్లలు ఏమన్నా చేసేరు. ఈ నాలుగు రోజులు కాస్త జాగ్రత్తగా బ్రతకండి. ఎక్కడవాళ్ళు అక్కడ జాగ్రత్తగా సర్దుకోండి."

చప్పుడు కాకుండా సర్దుకున్నారు. భార్య ఒకటి రెండుసార్లు హెచ్చరించగా సత్యనారాయణగూడా వెళ్ళి పండుకొన్నాడు. పద్మ చూస్తూ ఉండగానే డాక్టరు చెక్కిళ్ళమీద కన్నీరు కారుతున్నది. పద్మ అతని నొసలు తాకి చూచింది. జ్వరం కనిపించలేదు.

"బాధగా ఉన్నదా?"

లేదని తల ఊపాడు.

"మరేమిటి?"

"ఏమీ లేదు. కులం ఏదైనా గుణం ప్రధానం. ఆ పోలయ్య ఉన్నాడే వాడు నన్ను ఎప్పుడూ దొరగారూ, దొరగారూ అని పిలుస్తూవుండేవాడు. నేను కోపగించుకునేవాణ్ని. ఆ కాసేపు సరిగా నేపిల్చి మళ్ళీ వచ్చినప్పుడు దొరగారుఅంటూ ఉండేవాడు. ఎప్పుడో ఒకసారి వాడిభార్యకి రోగంవస్తే నాలుగుమాత్రలిచ్చాను. అప్పటినుంచి నామీద యెంతో గురి. ఈమధ్య ఊళ్ళో తగలబెట్టుకోటాలు ప్రారంభమై వూరంతా గల్లంతుగా ఉన్న రోజుల్లో, తన పెళ్ళామూ బిడ్డలను వదలి నాయింటికి కాపలా కాయటం మొదలెట్టాడు వద్దుపోరా అని పట్టుపట్టినా వినలా. వాడికోసమే ఆరోజుల్లో నేను వీధిఅరుగుమీద పండుకొన్నాను."

"మా కెవ్వరికీ తెలియదు."

"ఎలా తెలుస్తుంది? అలాంటివాడు మొన్న వూరేగింపులో విధిలేక పాల్గొన్నాడు. కూలి పెంచమని కోరటం తప్పని ఎవరనగలరు? వాడికర్మం మూడి పుల్లయ్య గిత్త బెదరి, పేగులు వెళ్ళకొచ్చేట్టు కుమ్మింది వాడునిండు ప్రాణం తీస్తావుంటే ఊరుకోలేకపోయాడు. దెబ్బతో గిత్త గింగరాలు తిరిగిపడ్డది. వాడు దానికి ఎంతో నొచ్చుకొన్నాడు. నాడు వూళ్ళోవారికి గిత్తచావు కనిపించిందే కాని పిల్లవాడుపాటు కనిపించలా. ఈనాడు అన్ని పశువుల్ని, అంతమంది మానవుల్ని ఏడిపిస్తున్నారే, ఎలా చూస్తువూరుకొన్నారు? పోలయ్యమాత్రం వూరుకోలేదు. గ్రామం కనిపెట్టుకొనే

ఉన్నారు. నన్ను కొడితేమాత్రం వాడికేమిపోయింది? పైగా గిత్తను చంపి నందుకు కోపపడ్డ నన్ను రక్షించవలసిన పని అతనికేమున్నది! నాకోసం. తాను నమ్మిన వ్యక్తికోసం తన నిండుప్రాణాలు బలియిచ్చాడు. అతడే లేకపోతే నిజంగా నేనుయిక్కడ ఉండేవాణ్ని! నిజంగా దొర ఎవరు! తాను దొర అనుపించుకోటానికే కాబోలు చీటికీమాటికీ దొరగారు దొర గారు అని పిల్చేవాడు. ఈ సంగతి నాకేమి తెలుసు? పిచ్చివాణ్ణయి అప్పుడు చీవాట్లు పెట్టాను."

"ఊరుకోండి, తలచుకొని ఏమిప్రయోజనం మీరిద్దరూ దొరలే."

"లేదు, పద్మా! అతడే దొరై నన్ను సేవకుణ్ని చేసి వెళాడు. వాణ్ణి ఈ జన్మలో మరచిపోలేను."

"ఇక నిద్రపొండి."

డాక్టరు ముఖంమీద రెండు కన్నీటిబొట్లు పడ్డాయి. అతడు విస్తుపోయి పద్మ ముఖంలోకి చూచాడు. ఆమె చప్పున ముఖం తిప్పుకొన్నది.

తెల్లవారుఝామున డాక్టరు "సత్యనారాయణ, సత్యనారాయణ!" అని పిలిచాడు. గాఢనిద్రలో ఉన్న సత్యనారాయణ పలకలేదు, ఇప్పుడే పిలుస్తానని పద్మ కుర్చీలోనుంచి లేచివెళ్లింది. అయితే పద్మ నిద్రపోలేదు. ఆశ్చర్యచకితుడయ్యాడు. తనకోసం ఆమె ఎందుకు మేలుకోవాలి! తన మూలంగా ఇతరులు యెందుకు కష్టపడాలి! పాపం ఇతరులకు కష్టాలువస్తే పద్మ సహించలేదు. అసలు సాధారణంగా ఆడవాళ్ళ హృదయమే అలాంటిది! తాము చూస్తుండగా ఏ కాస్త నొప్పి తగిలినా చప్పున కంట తడి పెడతారు.

"పిల్చారా" అంటూ సత్యనారాయణ వచ్చాడు.

"అఁ పని ఉంది. ఆ డ్రాయరు తీసి నాలెటర్ పేడ్ అందుకొని నేను చెప్పేది వ్రాయి. గొలుసుకట్టు వ్రాసేవు. నేనే వ్రాస్తే బాగుండును, కాని చేయి కదలనీయటం లేదు."

"లేవకండి. ఇక చెప్పండి" కాగితం కలం పుచ్చుకొని సత్యనారాయణ డాక్టరు వంక చూస్తున్నాడు. అతడు ప్రారంభించాడు.

"మాననీయులైన మంత్రిగారికి,

1942 లో డిటెన్యూగా ఉంటున్నప్పుడు మీకు ఒక సెల్ మేట్ అంటూ ఉండేవాడు—బహుశా జ్ఞాపకం లేదేమో? కొంచెం పొడుగ్గా ఉంటాడు. పలకరించినా అట్టే పలకకుండా ఎప్పుడూ ఏదో ఆలోచిస్తూ ఉండేవాడు. ఆరోజుల్లో మీరు ఉబ్బసంతో బాధపడుతూ ఉండేవాడు. ఆ మూగనోమే మీకు మందిచ్చింది. ఇప్పుడైనా జ్ఞాపకం వస్తున్నాడా? పోనీ బయటికి విడుదలై వచ్చింతరువాత అతన్ని యం.యల్.ఏ.గా నిలబడవలసిందని ఎంతగానో చెప్పారు. మీ మాట వినలేదన్న కారణంతో అతనితో మాట్లాడటం కూడ మానివేశారు. ఇప్పుడయినా గుర్తుకు వచ్చిందా? రాకపోతేపోనీ ఆశక్తతో దేనికి?

మీరు మావూరికి మలబార్ పోలీసుదళాన్ని పంపించారు. కారణం లేకుండానే పంపించి ఉండరని నా నమ్మకం. మీ హృదయం ఎలాంటిదో నాకు తెలుసు. ఇక్కడనుంచి మీకు రిపోర్టు వచ్చిఉంటుంది. అందులో సందేహం లేదు. కాని ముందు కాస్త విచారణ జరిపి ఉండవలసింది. అల్లరికి బాధ్యులని తోచినవాళ్ళను అరెస్టుచేసి కోర్టులో విచారించి నిజంగా నేరస్థులైతే శిక్షించవలసింది. అలాంటిది ఇంతవరకు ఏమీ జరగలేదు. జరిగిన పొరపాటుకు నాలుగువేల జనాభాను హింసించటం అన్యాయం. ఎప్పుడో జలియన్ వాలాబాగ్ దురంతాలు జరిగినవని విన్నంత మాత్రాననే భారతదేశం అట్టుడికినట్టు ఉడికి పోయింది. ఇప్పుడు ఈనాడు మా కళ్ళముందు జరుగుతున్నది చూస్తున్నప్పుడు అదంతా అబద్ధమనిపిస్తున్నది. బహుశః ఈ వ్రాస్తున్నది కమ్యూనిస్టని అనుమానం కలుగుతున్నదేమో! దీనికి నేనేమి చేయగలను? నేనే కమ్యూనిస్టునైతే ఈ వూళ్లో నాలుగు వేల జనాభాయే కాదు గ్రామాలలోని ప్రజానీకమంతా కమ్యూనిస్టులేమో! ఆ లెక్కలో మీరుకూడా ఈ మధ్యలో మారకుండావుంటే—కమ్యూనిస్టు లేమో.

అసలు ఈ కమ్యూనిస్టులు ఎక్కడనుంచి వూడిపడ్డారు? వాళ్లకు ఎన్నెన్ని తలలు ఉంటాయి? ఎన్ని గజాల కోరలుంటాయి? బహుశః మీకు కోపం కలగవచ్చును. సత్యమెప్పుడూ శ్రవణకఠోరమే. తెలియక అడుగుతాను. పశువులను నీరు మేతలకు విడవకుండా రోజులతరబడి ఉంచటం, గుడ్డలు విప్పించి తిసమొలతో గాంధీ విగ్రహానికి వెంక్కించటం, ఒంటరిగా చిక్కిన ఆడదాన్ని మానభంగంచేసి చంపి జలాశయంలో పడ

వేయటం, ఇంట్లో పండుకొన్నవాళ్ళను లేపుకెళ్ళి ఊరిబయట కాల్చి వేయటం, అసమ్మతి సూచించిన వాళ్ళను ఎముకలలో సున్నం లేకుండా విరగదన్నటం కమ్యూనిస్టు చర్యలు కావా? ఇంతవరకు ఇలాంటివే కమ్యూనిస్టుచర్య అనుకుంటున్నాను, పొరపాటుపడ్డానా?

అరాజకం, అధర్మం, హింసా దౌర్జన్యాలు, ప్రతివాడు ద్వేషిస్తాడు. నిరోధనకు శాయశక్తులా తోడ్పడుతాను. కాని వాటిని నిర్మూలించటానికి అవే మార్గాలు కావు. మార్గాలన్న పక్షంలో కమ్యూనిస్టులకూ ప్రస్తుత ప్రభుత్వానికి తేడాఉండదు. అంతమాత్రంచేత అరాజకత్వం మొదలైనవాటిని చూస్తూ ఊరుకోవాలని ఎవరూ చెప్పరు. కావాలసిన సిబ్బందివుంది. న్యాయస్థానాలు ఉన్నవి. చట్టం ఉన్నది. దోషులని దృఢంగా తేలినప్పుడు వాళ్ళను కోర్టుముందు పెట్టండి. అదే తేలుస్తుంది. అదే ప్రజాస్వామికం. అదే న్యాయం.

ఇంతకూ ఈ ఊళ్ళో నాకు తెలిసినంతలో కమ్యూనిస్టులేరు. ఊళ్ళో బయలుదేరిన కలతలవల్లనే ఇటీవల కొన్ని దౌర్జన్యాలు జరిగినవి. వీటిని ప్రభుత్వం విచారించి కోర్టుద్వారా వెంటనే తగినచర్య తీసుకొనివుంటే స్థితిగతులు ఇంతవరకు వచ్చిఉండేవి కావు. ఇప్పుడైనా అలాంటి దానికి అవకాశం ఉన్నది. వెంటనే మీరు స్వయంగా వచ్చి విచారించి పోవటం మేలు. తీరికలేనిపక్షంలో పెద్దఅధికారిని పంపించి ముందుగా స్పెషల్ పోలీసుబలాన్ని ఇక్కడనుంచి తరలించటం అవసరం. మీరు జోక్యం కలిగించుకోవటానికి వీలులేదు అంటే ఆమాట చెప్పండి. ప్రజలున్నారు. పత్రికలున్నవి. అనవసరంగా స్థితిగతులను విషమింపచేసి పార్టీప్రాపకం సంపాదించటం నాఉద్దేశం కాదు.

ఈ ఉత్తరం స్వయంగా వ్రాయలేకపోతున్నానంటే స్థితిగతులు మీకు అర్థంకావచ్చును.

చిత్తగించవలెను."

సత్యనారాయణ వ్రాత ముగించి కాగితం కలం డాక్టరు చేతికిచ్చాడు. అతడు రొలాగో సంతకం చేశాడు.

ఆనాటి సాయంకాలంలోగా ఆ మహాజర్‌పైన వెయ్యిసంతకాలు చేయించుకొని పట్టణం బయలుదేరి వెళ్ళిపోయాడు. పోతూపోతూ బస్తీనుంచి శాస్త్రికి ఆప్తమిత్రుడైన డాక్టరును పంపించాడు.

అతడువచ్చి శాస్త్రిని బస్తీకి తనకారులో తీసుకొనివెళ్ళటానికి ప్రయత్నించాడు. కాని శాస్త్రి ఒప్పుకోలేదు. విధిలేక అక్కడనే కట్టు కట్టి ఇయ్యవలసినమందులు పద్మకు ఇచ్చాడు. కాస్త స్వస్థతచిక్కేదాక అక్కడే కొత్తడాక్టరుఉండాలని చూచినా బస్తీప్రాక్టీసు దెబ్బతింటుంది. అది అలాఉంచి రోగులను ఇబ్బందిపెట్టటం ఏమాత్రం మంచిదికాదు. పొమ్మని శాస్త్రి బలవంతపెట్టాడు. 'కాయన్నదిగా అంతగా అయితే నాలుగు రోజులకొకసారివచ్చి చూచిపొమ్మ'ని హెచ్చరించాడు.

తరువాత కొలదిరోజుల్లోనే స్పెషల్ పోలీసుదళం అక్కడనుంచి మకాము ఎత్తివేసింది. శాస్త్రి మెల్లగా ఇంట్లో కాస్త ఇటు అటు తిరుగుతున్నాడు.

27

మాలబారు స్పెషల్ పోలీసులతో పాటు వేసంగి వెళ్ళిపోయింది. అసలు ఊరికి తిప్పలుతెచ్చింది చంద్రశేఖరమేనని, అతడు లేవగొట్టటం వల్లనే పాటకజనం ఊళ్ళోకిరావటం, గిత్త చావటం, స్పెషల్ పోలీసు దిగటం జరిగిందనీ దానివల్ల అందరికీ కష్టాలువచ్చినవనీ, ఎప్పుడైనా మూక ఉమ్మడిగా కక్షలుబయలుదేరితే ఇలాంటిఘోరాలే జరుగుతాయనీ ఊళ్ళో రైతులు భావించ మొదలుపెట్టారు. "పుల్లయ్య చంద్రశేఖరంకేసు వాళ్ళ ఉభయులకు సంబంధించిందే. ముఖ్యంగా చంద్రశేఖరం ప్రవర్తన ఊరికి శ్రేయస్కరంకాదు" అని అతనిపట్ల సానుభూతిచూపటం మానుకొన్నారు. చంద్రశేఖరానికి తోడ్పడటమంటే కూలీలతో తగాదా కొనుక్కు తెచ్చుకోవటమేనని భయపడ్డారు. ఇక మాలమాదిగలు తదితరమైన పాటకజనం పోలీసుదెబ్బతో హడలిపోయింది. శేఖరం మాటలువింటే అసలుకే మోసం తప్ప ప్రయోజనం లేదని జారుకొన్నది. ఈవిధంగా శేఖరం ఒంటరి వాడయ్యాడు.

మళ్ళీ విచారణకు గడువు సమీపిస్తున్నది. శేఖరానికి మరొకసాయం లేదే అన్నభీతి పెరుగుతూవచ్చింది. అతనికి సాక్ష్యంకావాలి. ఊళ్ళోని సాక్షులమీద ఆధారపడి లాభంలేదు. అందరూ తనమీద కక్షకట్టారన్న అనుమానం అతనికి బలపడిపోయింది.

రాత్రి పండుకొన్నప్పుడు ఆలోచించాడు. ఆలోచించినకొలది హామీపత్రంమీద సంతకం హోటల్లోనేజరిగిందని రూఢిఅయిపోయింది. హోటలు గదిలో తాను పుల్లయ్యా మాధవయ్యా కూర్చుని కాఫీ తాగుతూ చుట్టలు ముట్టించినట్లు జ్ఞాపకం వచ్చింది. జ్ఞాపకం రావటమేమిటి కన్నులముందు ఈనాడు జరుగుతున్నట్లు కనిపిస్తూంటే. అవిగో గొంతులు. పుల్లయ్య మిల్లు గొట్టంవలె పొగ వదులుతున్నాడు. అప్పుడున్నది మూగ్గురేనా? కాదు మరొకరుకూడా అక్కడ ఉండి ఉండాలి. శేఖరానికి అది అవసరం అందువల్ల ఉన్నాడని గట్టిగా నమ్మాడు. ఆ నాలుగో మనిషి యెవరు? ఒకరోజున ఈ సంగతి లలితకు చెప్పాడు ఆమెకు ఎక్కడలేని సంతోషం వచ్చింది. గట్టిగా ఆలోచించండని ప్రోత్సహించింది. శేఖరం ఆదేయావలో ఉన్నాడు. చివరికి నాగేంద్రం ఉన్నాడేమోనన్న అనుమానం కలిగింది. తప్పకుండా ఆనాలుగో మనిషి అతడే. భార్యకు చెప్పాడు. ఆమె పరమానందం పొందింది. చచ్చిపోయిన మనిషి తిరిగి బ్రతికి వచ్చినట్లయింది. "ఆయనది ఏ ఊరు? ఏమి చేస్తున్నాడు?" అని అడిగింది. తనకు మొదటి నుంచీ అతడు సహాధ్యాయి, అతడు పొగాకు వ్యాపారంలో ఉన్నాడని చెప్పాడు. "అయితే ఇంకా తటపటాయింపులు దేనికి? సాక్ష్యం వేసుకోండి," అని చెప్పింది. "ఇప్పుడు ఇంగ్లాండులో ఉన్నాడు. ఎలా వస్తాడు" అని భార్యకు వినిపించేటట్లు అనుకొన్నాడు. ఈ సంగతి తనకు వ్రాసినఉత్తరాలలో పేర్కొని ఉండాలి ఉత్తరాల కట్టలువిప్పిచూచాడు. భార్యనుకూడ చూడమన్నాడు. ఆమెకుకూడా కనిపించలేదు. "ఇదిగో చాలవరకు ఈకట్టలోనే ఉంటుంది. అనవసరంగా నీకు శ్రమయిచ్చాను. నువ్వు పోయి పనిచూచుకో నేనువెదుకుతాలే," అని ఆ ఉత్తరాలకట్టతో రెండవగదిలోకివెళ్ళి తలుపువేసుకొని శేఖరం కూర్చున్నాడు. ఆఉత్తరాలు చూడటంలోనే నిమగ్నుడయ్యాడు.

అన్ని పనులకూ లలితే తిరుగుతూవచ్చింది. చివరికి ఒకరోజున సాయంకాలం "లలితా, లలితా!" అంటూ శేఖరం గది తలుపు తెరచుకొని బయటికివచ్చాడు. "దొరికిందా" అన్నది. "ఇదిగో, ఇదిగో-అతడు వ్రాసిందే, స్వహస్తంగా వ్రాశాడు. ఇదిగో సంతకం చూడు," అంటూ ఉత్తరం ఒకటి భార్య చేతికి ఇచ్చాడు. ఆతురతతో కంపిస్తున్న చేతులతో కాగితంపట్టుకొని తీరపోతున్న గొంతుతో గబగబా చదివింది. రెండు సంవత్సరాలనాడు

హోటలుగదిలో జరిగిన సంగతులు సవిస్తరంగా చెప్పి ఉన్నాయి. లలిత సంతోషం పట్టలేకపోయింది. దగ్గిరలో ఉన్న పిల్లవాణ్ణి గట్టిగా ముద్దు పెట్టుకున్నది. "నా దొరబాబు. ఆస్తి లేకపోతేయేం ? పేరుప్రతిష్ఠలు ఉంటేచాలు," అన్నది. కాని ఎందుకో ఉత్తరం మళ్ళీ ఒకసారి తెరచి చూచింది. ఆపాదమస్తకం కంపించిపోయింది. ఆ దస్తూరిలో భర్త వ్రాత పోలిక కొంత పొడకట్టి అతనివంక చూచిందికాని మాట్లాడలేకపోయింది. "ఇది కోర్టులో దాఖలుచేస్తే చాలు. ఇక వేరే సాక్ష్యాలు గీక్ష్యాలు అవసరం లేద"ని అతడు అన్నాడు. నిజమేనంటూ లలిత కూలబడి పోయింది. "భగవంతుడా! ఎన్నికష్టాలు తెచ్చిపెట్టావురా" అనుకొన్నది. జగత్తంతా ఆమె కన్నులముందు గిర్రున తిరుగుతూ ఉంది. భర్త ప్రతిచర్య అనుమానాస్పదంగా పాపపంకిలంగా కనిపించసాగింది. అది దుర్భరం. అతడు నిరపరాధి. నిరపరాధి అయితీరాలి. ఆమె ఉత్తరం తిరిగి చూడ దలచలేదు. చూడవలసిన పనేలేదు. చూడదు. మెల్లగా నవ్వుతూ ఆ కాగితం భర్తకు అందించింది. అత్యంత భద్రంగా దాచమన్నది. కేసులో కొంతవరకు తోడ్పడవచ్చునన్నది.

ఆరాత్రి భర్తతో ప్రాధేయపడ్డది. "పత్రికలకు వ్రాయకండి. అమ్మాయమ్మగారు శాస్త్రిగారు మనపట్ల ఎలా ప్రవర్తించారో ఎందుకు వ్రాస్తారు ? దానివల్ల మనలకు మనం లోకువచేసుకోవటమే. కాని మరి ప్రయోజనమేముంది?" అన్నది. "అని కాదు అందరికీ తెలియటం అవసరం. ముఖ్యంగా న్యాయాధికారికి తెలియటం ఎందుకైనా మంచిద"ని శేఖరం భార్యకు సర్దిచెప్పాడు. లలిత మళ్ళీ ఆవిషయం యెత్తలేదు.

28

రామారావును ప్రభుత్వం నేరుగా డెహ్రాడూన్ క్యాంపుకు పంపించింది. వచ్చి రావటంతోనే సెల్ ఇట్ అతని పుస్తకాలు తిరగవేశాడు. జాన్ డ్యూయీ, బెర్ట్రాండ్ రస్సెల్, వైట్ హెడ్, అరవిందుడు, [illegible]పర్, మానహీం, లాస్కీ, క్రోచే మొదలైనవాళ్ళ పుస్తకాలు కనిపించాయి.

"మీరు కమ్యూనిస్టు సభ్యులా?" అతడు అడిగాడు.

"కాదు." రామారావు ముక్తసరిగా సమాధానం చెప్పాడు. [illegible]

"ఆసంగతి మీ పుస్తకాల్లో చెబుతున్నారు. అలాగే మిమ్మల్ని ఇక్కడకు యెందుకు తీసుకువచ్చారో?"

"అదే నాకు తెలియటంలేదు. బహుశః పీడ వదులుతుందన్న కోపంతో నన్నిక్కడకు పంపుతారేమో?"

"మీ పేరు రామారావేనా?"

"అవును. మీకెలా తెలుసు?"

"తిమ్మన్న పేరు ఒకళ్లు చెప్పాలా?"

రామారావు దిగ్భ్రాంతుడయ్యాడు. తానువచ్చి యెంతోసేపు కాలేదు. తనమీద ఆవ్యక్తికి అంత అసాధారణాసక్తి ఎందుకు కలిగిందో ఆశ్చర్యం కలిగించింది. అతడు ఎరిగిన వ్యక్తేమోనని జాగ్రతగా చూచాడు. జ్ఞాపకం రాలేదు. అసలు ఎన్నడూ చూచినట్లేలేదు. ఆప్రవర్తన అంతకన్నా బోధ పడలేదు. అయినా మనిషి తరహాయే అంతేనేమో! అనవసరంగా కోపం తెప్పించటం దేనికి? తరువాత నొచ్చుకోవటం దేనికి? అని ఊరుకున్నాడు. అతడు కొంచెంసేపు ఉండి మళ్ళీ అందుకొన్నాడు.

"మీవాళ్ళు అధికారులకు ఎంత ముట్టచెప్పారు?"

రామారావుకు తల తోక అంతుపట్టలేదు.

"అంటే?"

"డెపెన్యూగా పట్టుకెళ్ళటానికి - ఇప్పుడుకూడా-అర్థం కాలేదా?"

"లేదు. నాది పట్టి నల్లరేగడిమట్టి. మరికొంచెం వివరంగా అడిగితే మీ కుతూహలాన్ని తీర్చగలనేమో."

"క్రిమినల్ కేసు మానివేసి డెపెన్యూగా పట్టు కెళ్ళటానికి?"

"మరి అలా అడిగితే మీకీ శ్రమ లేకుండా చెప్పేవాణ్ణిగా!" రామా రావు పెద్దగా నవ్వాడు.

"ఇప్పుడు చెప్పవచ్చునుగా."

"పదివేలు"

"పదివేలా! నవ్వులాటలు కాదు. నిజం చెప్పు."

"ఉరిశిక్ష తప్పించుకోటానికి పదివేలు పోతేనేమాత్రం ఏంపోయింది, అందులో మా నాన్నకు మిగిలివున్న కొడుకును నేనొక్కణ్ణే. రెండు లక్షల రూపాయల ఆస్తి ఉంది. పదివేలు ఒక లెక్కా!"

"ఏమి చేశా వేమిటి?"

"ఓ, ఒక భారతం ఉంది. వినటానికి ఓపికఉంటే చెబుతా."

"వినాలనే కదా అడుగుతున్నది?"

రామారావు ప్రారంభించాడు:—

నేను పట్నంలో చదువుతున్నాను. మరి కథా ప్రారంభంనాటి సంగతి. ట్రిప్లికేన్‌లో ఉంటూ ఉండేవాణ్ణి. ఏవీధి, ఏనెంబరు అనిఅడిగితే ప్రయోజనంలేదు. నాగదికి ఎదురుగా రెండంతస్తుల పెద్దమేడఒకటిఉంది. అది ఒక చెట్టియారుది. అతడూ అతనికొడుకూ కోడలు, ఒక పనిమనిషి మాత్రం ఆమేడలో ఉంటున్నారు. మేడ అంత పెద్దదైనా రెండోవాళ్ళకు అద్దెకివ్వలేదు.

తండ్రికి 70 సం. దాకా ఉంటాయి. కొడుక్కి 50 సంవత్సరాలు రెండోపెండ్లి చేసుకొన్నాడు. అతనిది ఏ వ్యాపారమో తెలియదు. కాని నెలకు ఇరవైరోజులు ప్రయాణంలో ఉండేవాడు. తండ్రి ఇల్లుకనిపెట్టుకొని ఉండేవాడు. కాదు కోడలిని భద్రంగా చూస్తూ ఉండేవాడు.

అమ్మాయి చిన్నది, ఇరవై, ఇరవైరెండేళ్ళు దాటీ దాటకుండా ఉంటాయి. వెనక ఎలాంటి బాదర బందర, చీకు చింత, పిల్లా పీచులేదు. నాకంటె ఇంకొక బెత్తెడు ఎత్తుగా, ఎత్తుకుదగ్గ పుష్టిగా ఉంటుంది. అప్సరస అని చెప్పను గాని అందంగా ఉంటుంది. కనీసం నా కళ్ళకైనా ఆమె అందకత్తె. ఆమెను ఒకసారి చూడటం తటస్థించింది. నా మనస్సులో కొంతకలత బయలుదేరింది అనుకొన్నా - ఎందుకంటే, ముందు వేసుకొన్న పుస్తకంలో అక్షరాలు కనిపించటం మానివేశాయి, బజారుకు వెళ్ళితే చాలసార్లు కారుక్రింద పడిపోయే ప్రమాదం తటస్థించింది. కాని ప్రతిసారి రవ్వంతలో తప్పించుకోవటం జరిగింది. ఎంత కాలం ఇలా ప్రమాదాలకు గురికాను! స్థితిగతులు ఇలా సాగకూడ దనుకొన్నాను. కాని ఏమి ప్రయోజనం? ఆమెతో పరిచయం ఎలా ఏర్పడుతుంది? ముసలిదయ్యం కన్నార్పకుండా ఎప్పుడూ కాచుకొనే కూర్చుంటున్నాడు. ఏ గూటిలో పక్షి ఆ గూటిలోనే ఉండవలసి వచ్చింది.

ఆరాత్రి నిద్రపట్టలేదు. రెండవ ఆట సినిమాకు వెళ్ళాను. వెళ్ళాన్న మాటే కాని తెరమీద బొమ్మలు కనిపించలేదు. ఎలాగో ఆట పూర్తి

అయిన తరువాత కాలినడకనే రూమువద్ద చేరాను. కాని లోపలికి పోవటం ఇష్టంలేదు. కాళ్ళు అమ్మాళ్ ఇంటివైపు చేరవేశాయి. మెల్లగా గేటుతీసి మళ్ళా యథాప్రకారంగా చేరవేసి దొడ్డిప్రక్కను చేరాను. మూందు బాల్కనీ ఉన్నది. బాల్కనీ ప్రక్కనే ఆమె గది. అదిమాత్రం తెలుసు. బాల్కనీమీదకు స్తంభానికి అంటిపట్టుకొని పూలతీగ దృఢంగా అల్లుకొని ఉన్నది. ఆతీగ సాయంతో ఎలాగో బాల్కనీమీదికి చేరి మెల్లగా గది వద్దకు వెళ్ళాను. అదృష్టమో, దురదృష్టమో బాగుండి తలుపు ఓరగ చేర వేసి ఉంది. మెల్లగా నెట్టుకొని లోపల ప్రవేశించాను.

అది మొదలు మా యిద్దరకు సంబంధం ఏర్పడింది. చెట్టియార్ టూరులో ఉన్నప్పుడు రాత్రులు నాకు ఆ గదిలోనే గడిచేవి. ఒకసారి నే నాగదిలో ఉండగా ముసలివాడికి ఎందుకు అనుమానం తట్టిందో వచ్చాడు. నన్ను చూడగానే ఎక్కడలేని కోపం వచ్చింది. నాకు భయంతో కాళ్ళు వణకిపోతున్నవి. అయోమయ స్థితిలోపడి అలాగే నిలబడ్డాను. అతడు చేతి కర్రతో నెత్తిమీద ఒకటి పెట్టాడు. తరువాత ఎప్పుడో మెలకువ వచ్చి నప్పుడు చూస్తే గదిలో పడిఉన్నాను. తప్పించుకొనే మార్గం ఏమీ కని పించలేదు. నేను పట్నం యెందుకు వచ్చాను? ఈ దుస్థితి ఏమిటి? రేపు నలుగురిలో ఎలా తిరిగేది? ఇంటివద్ద అడిగితే ఏమి చెప్పాలి? ఆలోచిస్తూ అక్కడేపండుకొన్నాను. ఒకరాత్రివేళ తలుపుతెరుస్తున్న చప్పుడు వినిపించి లేచి కూర్చున్నాను. అమ్మాళ్ చీకట్లో తడుముకొంటూ వచ్చి నా ప్రక్కన కూర్చున్నది. నా ఆశ్చర్యానికి మితి లేదు. తెప్పరిల్లుకొని అడిగాను. నదురు బెదురు లేకుండా చెప్పింది. ముసలివాడు చనిపోయాడట. కావలసి వచ్చినప్పుడు కావలసిన మనిషి చనిపోతే ఎంత తేలిక! ఎలా చచ్చాడని అడిగాను. చచ్చాడు అంతేనన్నది. నేను ఊహించుకున్నాను. భయంతో 'ఇక జరగవలసింది ఏమిటి' అని అడిగాను. "అంత్యక్రియలు. అవికూడా అతడు రాకముందే జరగాలి" అన్నది. 'ఊళ్ళో బంధువులు కాని, మిత్రులు కాని లేరా?' అని ఆతురత కొలదిఅడిగాను. "ఆభయమేమీ అవసరంలేదు" అని అభయమిచ్చింది.

మరునాటి ప్రొద్దున ముసలివాడికి దహనసంస్కారం యథోచితంగా జరిగిపోయింది. వయసు మీరినవాడు కావటంచేత, బంధువులు కాని, మిత్రులు కాని, శత్రువులు కాని లేకపోవటంచేత ఎవరికీ ఎలాంటి అనుమానం

తగులలేదు. చెట్టియార్ ఎంతదూరంలో ఉన్నాడో ఏమిచేస్తున్నాడో తెలియదు. అతడు రాకుండానే అమ్మాళ్ జరపవలసిన క్రియలన్నీ జరిపించింది. నాకు ఆశ్చర్యం కలిగి అలాగే కళ్ళు పెట్టుకొని చూస్తూవచ్చాను.

కర్మ పూర్తి అయిన తరువాత నా మకాము ఆ పెద్ద మేడలోనే. నా ఆహారవిహార పానీయాలన్నీ అక్కడే. ఇరుగు పొరుగులు గుసగుసలు ప్రారంభించారు. అయినా మహాపట్టణంలో ఎవరిజోలి ఎవరికి కావాలి? నెలరోజులు అంతలోనే దొర్లి పోయాయి.

ఆ రోజున రాత్రి మహానందంలో ఉన్నాము. ఇంతలోనే పైకివచ్చే మెట్లమీద జోడు చప్పుడు వినిపించింది.

"తలుపులు వేయలేదా?"

"అన్నిటి తాళాలు అతనిదగ్గర ఉన్నవి."

ఉలిక్కిపడి లేచి గబగబ ధోవతికట్టుకున్నాను. వంకకు తగిలించిన చొక్కావేసుకున్నాను. నా హడావుడిచూచి అమ్మాళ్ నెమ్మదిగానవ్వింది. తలుపుగడియ చప్పుడు కాకుండా వేసింది. బాల్కనీపైపునవున్న తలుపు మెల్లగా తెరచి నన్ను పూలకుండీల వెనకాతల గుబురుమాటున కూర్చోబెట్టి పోయి మంచంమీద పడుకొన్నది. గదిలో చీమ చిటుక్కుమన్నా నాకు వినిపిస్తూనేఉన్నది.

అతడు తలుపుదగ్గరకువచ్చి ఆగాడు. అతడు బిగపట్టి బిగబట్టి పీల్చే గాలిచప్పుడుకూడా వినిపిస్తున్నది. కొంతసేపున్న తరువాత అతడు తలుపు తట్టాడు.

"ఎవరు?" అమ్మాళ్ అప్పుడే నిద్రనుంచి మేలుకున్నట్లుగా అడిగింది.

"నేను. తలుపు తియ్యి!"

"నేనంటే?"

"నేను. తెలియటంలేదా? తలుపుతియ్యవే!"

అమ్మాళ్ లేచి గట్టిగా ఆవలించి ఒళ్ళు పెటపెట విరుచుకొన్నది. అదికూడా నాకు వినిపిస్తున్నది. ఆమె తలుపు తెరిచింది. అతడుబహుళ గది నలుమూలలా చూచి ఉంటాడు. దక్షిణపు వైపునవున్న కిటికీ తలుపులు తీసి బయటికిచూచాడు.

"ఎందుకు కిటికీవెనక చూస్తావ్? ఎవరినీ తీసుకొచ్చి అక్కడ దాయలేదు."

"ఏమిటి అంటున్నావ్?"

"ఏమీలేదు."

"ముసలాడు ఎన్నిరోజులైంది చనిపోయి?"

"ఇరవై రోజులు"

"ఏమిటి జబ్బు?"

"ఏమీ లేదు. ఉదయాన లేచిచూస్తే మంచానపడిఉన్నాడు."

"అలాగా. విచిత్రంగాఉందే!"

"ఏమిటివిచిత్రం? ముసలివాళ్ళు ఎంతకాలం బ్రతుకుతారు?"

"ఓహో! వ్యవహారం మీరినట్లుంది. కాస్త ఒళ్ళు దగ్గరపెట్టుకొని మాట్లాడు. పోయి కాళ్ళు కడుక్కోను నీళ్ళు తీసుకురా."

"ఒళ్ళు ఎవరు దగ్గరుంచుకోవాలో తెలుస్తూనే ఉన్నది."

అమ్మాళ్ లోపలి వాకిలిగుండా బయటుదేరి వచ్చి నన్ను హెచ్చరించి తిరిగి వెళ్ళి నీళ్ళు తెచ్చింది

"ఈ రెండో ప్రక్క ఎవరికి?" అతడు రూక్షణంగా అడిగాడు.

"ఎవరికేముంది? తమరికే. దొరలు ఎప్పుడు దిగుతారోమరి?" నిబ్బరంగా సమాధానం చెబుతున్నది.

"ఇదేమిటి?"

"కనిపించటం లేదా? అండర్ వేర్. నాదే."

"దాని సంగతే ఇరుగు పొరుగు లంటున్నది."

"ఏమి అంటున్నారేమిటి?"

"ఎందుకు అంత తొందరపడతావు? ఏది యెప్పటికి తేలాలో అప్పుడే తేలుతాయి."

"ఎప్పుడో దేనికి, ఇప్పుడే తేల్చి వేస్తే సరిపోతుంది. ఎవరితో ఉంటున్నానని చెవి కొరికారేమిటి?"

"ఇల్లు అలకగానే పండగ అవుతుందా? కాస్త సుగ్రాన్ని కట్టివేయి."

“ఎప్పుడో దేనికి ఇప్పుడే తేల్చు. రామూ రామూ.”

నన్ను చేయిపట్టుకొని లాక్కొని వెళ్ళింది. అతడు స్తంభించి మంచం దగ్గరలో ఉన్న కుర్చీలో కూలబడ్డాడు. ఇంత తెగిస్తుందని అతడు అనుకోలేదు. నిర్ఘాంతపోయి చూస్తూ ఉన్నాడు.

“ఇదిగో వచ్చాడు. ఇంకేపరు కావాలి? అతన్నే అడుగు. చూస్తావెందుకు?” అతడు మాట్లాడలేదు. అమ్మాళ్ మంచంమీద వ్రాలి దొర్లుతూ కడుపుబ్బ నవ్వుతూవుంది. కాసేపటికి తెప్పరిల్లుకొని “రామూ రా. అక్కడ దేనికి? ఎవరో ఏమిటో అనుకొంటే విన్నాడట. వినటం దేనికి! కళ్లార చూస్తేపోతుంది రా” అంటూ చేతులు చాచింది. తుపాను రేగినప్పటి సొన్న వలె ఉన్నది. నాకు రెండో ప్రపంచమే కనిపించలేదు. గాఢాలింగనంలో పొదివి ప్రక్కకు తిప్పివున్న చెక్కిలి ముద్దు పెట్టుకొన్నాను. ఇంతలో ఆమె రెండో చెంప ఛెళ్ళుమన్నది. నన్ను మెల్లగా ప్రక్కకు నెట్టింది. ఆమెముఖం జేవురించింది. పెదవులు చలిస్తున్నవి. కన్నులు నిప్పులు గక్కుతున్నవి. గాఢనిశ్వాసాలతో రొమ్ము ఉబుకుతున్నది. చువ్వవలె చివుక్కున మంచం మీదనుంచిలేచి పైటకొంగుతిప్పి గట్టిగా రెంటదోపింది.

“ఏది మళ్ళీ!”

అతడు అదరిపోయాడు. స్థితిగతులు రెప్పపాటులో అర్థంచేసుకున్నాడు. లోపలి వాకిలివైపుకు వెళ్ళబోయేలోపున అమ్మాళ్ తలుపులు మూసి గడియవేసింది. అతడు బాల్కనీ వాకిలివైపుపోయి గడియ తీస్తున్నాడు. ఆమె అమాంతం రొయిగిరి రెండు చేతులతో గొంతు గట్టిగా పట్టుకొని నొక్కుతూవుంది. భార్య అలాచేస్తుందని కలలోకూడ అతడు ఊహించలేదు. చేతులు పిడికిలిస్తున్నవేతప్ప ఆత్మరక్షణకు యత్నించలేదు. ఆమె అతన్ని క్రిందపడవైచి గొంతునొక్కుతూ నన్నుపిలిచింది. నేను ఎగిరి అతని రొమ్ముమీద కూర్చుని రెండుమోకాళ్ళతో అతని రెండుచేతులు నొక్కిపట్టా. నన్ను చూడగానే ముంజేతులతో నా జుట్టుపట్టుకొని పళ్ళతో నా గొంతు నొక్కివేస్తున్నాడు. రెండు నిముషాలుంటే ఈకథ ఎవరుచెప్పేవాళ్ళో? కాని అమ్మాళ్ ఇనుపసుత్తితో మాడుమీద పెట్టినదెబ్బతో నా గొంతువదలి అతనితల క్రిందకువాలిపోయింది. నేనులేచాను. ఆఆయాసం నుంచి తెప్పరిల్లుకొనేటప్పటికి స్థితిగతులు బోధపడ్డవి. వణకుతూ ఆమె

వంక చూచాను. ఆ శస్త్రచికిత్స గాయాలతో నా శరీరం మొద్దుబారిపోయింది. ఇరువురము ఆ శవాన్ని జాగ్రత్తగా తీసుకువెళ్ళి దొడ్లో వెంటపోగు ప్రక్కన పూడ్చివేశాము. చెత్త చెదారము తవ్వినచోట్ల కనపడకుండా కప్పాము. గాలికి లేచిపోకుండా రాళ్లురప్పలు పడవేశాము.

తిరిగివచ్చిన తరువాత గదిలోను, మెట్లమీద ఇంట్లోను పడ్డ రక్తపు మరకలు కనిపించకుండా నీళ్ళుపోసికడిగి గుడ్డతో తుడిచివేసింది. అప్పటికి నాలుగు కావస్తున్నది. పోయి పండుకొన్నాము. నాలుగురోజులు గడిచిపోయాయి. తరువాత పోలీసులు ఎలా పసికట్టారో పసికట్టారు. తరువాత ఇక్కడికి వచ్చాను.

"ఇదంతా నిజమే?" ఆశ్చర్యపడుతూ సెల్ మేట్ రామారావును అడిగాడు.

"రష్యన్ రచయితలు వ్రాసేది నిజమైతే ఇదీ నిజమే?"

"అయితే నువ్వు మాతో ఉండటానికి వీలులేదు. తెలిసిందా?"

"అలాగా! ప్రభుత్వం ఇక్కడ తెచ్చి పడవేసిందే మరి!"

"ఆ పప్పులేమీ ఉడకవు. క్రిమినల్ మాతో ఉండటానికి వీలులేదు, మేము రాజకీయనిర్బంధితులము. ముందుగా చెప్పటం బెటర్ సర్దుకో."

"అలాగే. ఎక్కడకుపొమ్మంటే అక్కడికేపోతాను. నాదేముంది?"

సెల్ మేట్ తతిమ్మా డెటెన్యూలతో మంతనాలు జరిపాడు. ఆ కేంద్రంలో అలజడి బయలుదేరింది. రామారావు అది గమనించి నవ్వుకొన్నాడు. అతన్ని ఎవరూ పలకరించటంలేదు. ఎవరివల్ల ఎలాంటిసహాయం జరగటంలేదు. అతనుకూడా అలాగే ఉంటున్నాడు. ఈ ప్రవర్తన తతిమ్మా వాళ్ళకి మరీకోపం కలిగించింది. పైఅధికారికి మహజరు పెట్టారు. రామారావు క్రిమినల్ కాని, పొలిటికల్ ప్రిజనరే కాదు. అలాంటివాణ్ని తమలో ఉంచటమంటే తమ్ము అగౌరవించటమే. అతన్నిమరొక జైలుకు పంపితేతప్ప తాము హంగర్ స్ట్రైక్ ప్రారంభిస్తామని విస్పష్టంగా చెప్పివేశారు. జైలులో అల్లరి ప్రారంభమయ్యేట్లు కనిపించింది. జైలుఅధికారి ఒకరోజున రామారావుగదికి పరుగెత్తుకువచ్చాడు.

"అయితే నువ్వు క్రిమినల్ వా?"

"అయితే ప్రభుత్వం విచారించి శిక్ష వేయవచ్చునుగదా! ఈ చర్చంతా దేనికి ?"

"మీ రాజకీయ ఖైదీలతో వచ్చిన చిక్కేయిది. మీమాట వినక పోతే మీతో పేచీ, వింటే పైఅధికారులతో పేచీ. ఎందుకువచ్చినబాధ. నిన్ను ప్రత్యేకపు బ్లాకుకు పంపుతాను."

"అక్కడ ఈ గొడవరాదా?"

"అక్కడ ఎవరూ ఉండరు."

"అంటే సాలిటరీ కన్ఫైన్‌మెంటు ఇస్తారా?"

"ఇన్ని వందల మంది గోలచేస్తుంటే ఏమిచేయాలి?"

"అయితే ధర్మం తలకాయల సంఖ్యమీద ఆధారపడి ఉన్న దన్న మాట !"

"నీతో వాదించి లాభంలేదు. సర్దుకోవలసిన వేవన్నా ఉంటే ముందు గానే సర్దుకో" అధికారి వెళ్ళిపోయాడు. రామారావుకు ఏకాంతవాస శిక్ష ప్రాప్తించింది. ఒకటి రెండు రోజులు తోటి డెటెన్యూల బారినుండి బయట పడ్డానని సంతోషించాడు. కాని ఒంటరిగా మాట్లాడకుండా ఎంతకాలం ఉండేటట్లు? కొన్ని రోజులు పుస్తకాలతో గడిపాడు కాని తరువాత గడియ ఒక యుగంగా కనిపించ సాగింది. ఎలాగైనా ఆ నరకంనుంచి బయటపడాలన్న వాంఛ అతనికి తెలియకుండానే మనస్సులో మెదులుతూ వచ్చింది. దీనితో అతని సంకల్పం కొంత సడలింది. నిజంగా తనతండ్రి శేఖ రానికి హామీ ఉండలేదేమో! తండ్రి తనతో ఆనాడు చెప్పినది అబద్ధ మేమో ! అసలు తనతో తండ్రి ఆమాట అన్నట్లు తానే కలవరిస్తున్నా డేమో. తాను కలవరిస్తున్నా డని సీత అన్నది. లక్ష్మమ్మ అన్నది. నిజానికి అబద్ధమాడవలసిన పనేమున్నది? తండ్రికోసమని ఇతరులకు అబద్ధం చెబితే చెప్పవచ్చును. కాని తనకు చెప్పవలసిన అవసరమేమి కున్నది. తండ్రి కోసమైతే "ఎక్కడా ఈ సంగతి ఎత్తకు" అని చెప్పి ఉండవచ్చునుగదా! అలా చేయలేదు. "కలవరిస్తున్నావు," అని సీత అన్నది. ఆమాట అనమని ఆమెతల్లికి చెప్పటానికి అవకాశంలేదు. తాను ఇలా అంటాడని సీతకు ఎలా తెలుసు? తల్లికి అంతకన్నా వీలులేదు. అయినా ఆమె కూడ సరిగా అదే మాట అన్నది. తండ్రికూడా తూచా తప్పకుండా అలానే అన్నాడు.

ఇంతమంది కూడ బలుకుకోని అనటానికి అవకాశమేది? తానే పొర పడ్డాడేమో!

రామారావు కంపించిపోయాడు. తనది పొరపాటే. ఇంతవరకు తాను చేసినదంతా కుటుంబ ద్రోహం. తన పాట్లన్నీ నిరర్థకం. ఈపికాంత పాప శిక్ష వేనికి? అయితే తానింతవరకు ఏదో ఊహించుకొని ఏమో చేస్తున్నాడా? ఇది ఒప్పుకోటానికి అతని మనస్సు సమ్మతించలేదు. అతనికి సత్యనారాయణ సంగతి అప్పుడే స్ఫురించింది. ఇంటి లెక్కలన్నీ అతనికి తెలుసు. చంద్రశేఖరం విషయం కూడా అతనికి తెలియకుండా ఉండదు. అతన్ని కనుక్కొంటే ఎప్పుడో తేలిఉండేది! ఈ సంగతి అప్పుడు ఎందుకు స్ఫురించలేదు? అతనికి ఆశ్చర్యం కలిగింది.

ఇప్పుడైనా తేల్చుకోవచ్చును గదా అనుకొన్నాడు. వెంటనే తనకు ఆ విషయాన్ని గూర్చి తెలియచేయవలసినదని కోరుతూ ఉత్తరం వ్రాసి పోస్టులో వేయించగలిగాడు. ఉత్తరం చేయి దాటిపోయిన తరువాత అతనికి అనుమానం కలిగింది. సత్యనారాయణ తండ్రివద్ద గుమాస్తా. నిజం తెలిసి ఉన్నా చెప్పాలని నియమమేమిటి? చెప్పాడని తెలిస్తే తండ్రి ఉద్యోగములో ఉండనిస్తాడా? లేదు, లాభంలేదు. చెల్లెలు తల్లికూడ తండ్రిపైగల పక్షపాతంతో అలా చెప్పారు. స్పష్టంగా కనిపిస్తూనే ఉంది. మానవహృదయము ఎంత దుర్బలం. ఎలాంటి అబద్ధమైనా ఒకటికి పదిసార్లు ఒకరికి ఇద్దరు చెబితే నిజమని నమ్ముతుంది. రేప్ ఆఫ్ ది మాసెస్‌లో చకోట్కిన్ ఇదేగదా వివరించింది. ఒకవేళ ఇందరు చెబుతున్నదీ నిజమనుకొన్నా తండ్రి తనతో అలాగే చెప్పినట్లు ఎందుకు జ్ఞాపకమున్నది? ఆయనమీద తనకేమి పగ? తండ్రి తనతో ఆనాడు అబద్ధం చెప్పాడా? చెప్పవలసిన అవసరం లేదు. ఇంతకూ సత్యనారాయణగారికి ఉత్తరం వ్రాయకుండా ఉంటేనే బాగుండేది. అనవసరంగా కుటుంబవ్యవహారాలు పొరుగరితో పడవేయటం ఏమంత బాగున్నది? అయినా చేయి జారిపోయిన తరువాత అనుకొని ప్రయోజనమేమిటి? అయినా ఆయన ఏమి వ్రాస్తాడో చూడాలి అనుకొన్నాడు.

29

డాక్టరు ఆసుపత్రిలో జనసంఖ్య ఎక్కువగానే వున్నది. విసుక్కోనకుండా ఆతడు అందరికీ మందులిచ్చి పంపివేశాడు. మల్లయ్య కొడుకు ఒక మూల మునగదీసుకొని కూర్చుని ఉన్నాడు. శాస్త్రి గమనించకుండా పడక కుర్చీలో పండుకొని సిగరెట్టు వెలిగించాడు.

"ఏమండోయ్ డాక్టరుగారు! నన్ను మరచి పోయినట్లున్నారే! ఏమిటండి న్యాయం? ముందు వచ్చినవాణ్ణి నేను. నన్ను ఇలాగే అట్టిపెట్టారు!"

"నిన్ను కనపడకుండా ఆ బీరువామూల కూర్చోమన్నానురా! సరే ఇటురా. ఏమిటిరా రోగం?"

ఇంతలోనే పద్మ చిన్నపిల్లవాణ్ణి చంకనవేసుకు వచ్చింది. డాక్టరు వెంటనే లేచి ప్రక్కన ఉన్న బల్ల చూపించాడు, ఆమె నలువైపులా చూస్తూ సందేహించింది. ఎవరూ లేరులే కూర్చోమని హెచ్చరించాడు. "నన్ను పంపరా" అంటూ మల్లయ్య కొడుకు తన్ను జ్ఞాపకం చేసుకొన్నాడు. అతన్ని ప్రక్క గదిలోకితీసుకువెళ్ళాడు. గదిలో జరుగుతున్న సంభాషణ పద్మకు వినిపిస్తూనే ఉన్నది.

"అసలు మనుషులు ఎందుకు పుడతారండి!"

"మాటలు మహావస్తున్నాయ్, ఏమిటిరా సంగతి?"

"నిన్న శేఖరంగారికి మూడేళ్ళు శిక్ష వేశారట!"

"ఎవరూ అనుకున్నవాళ్ళు లేరే" అని డాక్టరు విస్తుపోయాడు. అంతలోనే అందుకొని "ఇప్పుడు ఆసంగతి నీకెందుకు? నీబాధ ఏమిటో చెప్పరాదా." అతని గొంతులో కర్కశత్వం కనిపించింది.

"రాత్రిళ్ళు దగ్గుతో ఊపిరి సలపటం లేదు. ప్రాణాలుపోతే బాగుండుననిపిస్తున్నది డాక్టరుగారు!"

"ఛా, అవాచ్యాలు పేలుతావు. లాడితెడులేవు. ఎన్నో చూడవలసి ఉంది. ఈ బుద్ధి ఏమిటిరా?"

"బ్రతికి మాత్రం చేసే దేమున్నది?"

"నోరు ముయ్యి సుఖంగా తిని చదువుకో. హాయిగా ఆడుకో. పిచ్చి పిచ్చి వేషాలు వేయకు. మానవుడు సాధించలేనిది ఈ ప్రపంచంలో ఏదీ లేదు. పెద్దవాడివైన తరువాత అన్నీ నీకే తెలుస్తాయి. చొక్కా పైకెత్తి. గాలి గట్టిగా పీల్చి విడువు...వెనక్కు తిరుగు...సరే రేపువస్తూ నీరుడు సీసాలో పట్టుకురా...రక్తం పరీక్షకు పంపించాలి. మీ నాన్ననడిగి నేను చెప్పానని పది రూపాయలు పట్టుకురా. రేపుఎల్లుండి అంటాడేమో-గట్టిగా చెప్పి తీసుకురా. ఈ మాత్ర రాత్రికి వేసుకో. దిగులుపడకు. నేను ఉన్నాగా పో."

తలుపు తెరచుకొని మల్లయ్య కొడుకు బయటికి వచ్చాడు. పద్మ పిల్లవాణి తీసుకొని లోనికి వెళ్ళింది.

"కొత్త యిల్లు ఎలా ఉంది?" డాక్టరు అడిగాడు.

"ఎలా ఉంటుంది, బాగానే ఉంది" తలవంచి ఆమె జవాబు చెప్పింది.

"సత్యనారాయణ ఎక్కడా కనిపించటంలేదే."

"ఇంట్లోనుంచి కదలటం లేదు."

"ఏం? ఒంట్లో బాగుండలేదా? అయితే నాకు ఎందుకు కబురుచేయ లేదు!" డాక్టరు విసుగుకొన్నాడు.

"ఏమో. చెప్పినా వినిపించుకొన్నట్లు లేదు."

"ఎప్పుడూ ఇంతే. తీరా రోగం ముదరబెట్టుకొని వచ్చి నన్ను వేధిస్తుంటారు" డాక్టరు పిల్లవాణ్ణి అందుకొని టేబిలుమీద కూర్చోబెట్టి పొట్ట ఒత్తిచూచాడు. స్టెతస్కోపుతో గుండె పరీక్షించాడు. డాక్టరు కుర్రవాణ్ణి వెక్కిరించాడు. వాడు మళ్ళీ వెక్కిరించాడు. పద్మ చూస్తూ ఉంది.

"వీడికేమీ జబ్బులేదు. ఎందుకు తీసుకువచ్చావు?"

"వాడికి కాదు." తలవంచుకొని కాలిబొటనవ్రేలితో నేల గీరు తున్నది.

"నీకా?" ఆశ్చర్యపడి అడిగాడు.

పద్మకు కొంచెం ఒళ్ళు వచ్చింది. అరిచేతులూ, పాదాలూ మనోజ్ఞమైన అరుణిమ ఒలకబోస్తున్నవి. శరీరం సజీవ సువర్ణచ్ఛాయలు విరజిమ్ముతున్నది. కన్నులలో ఒక అపూర్వ కాంతి గోచరిస్తున్నది.

"ఏమిటి జబ్బు?" అతడు అడిగాడు.

"తిండి సహించటం లేదు. నోట ఒకటే నీరు."

డాక్టరు హెచ్చరికమీద ఆమె బల్లమీద పండుకున్నది. అతడు పరీక్ష చేసి నవ్వుతూ, "మందు అవసరం లేదు. రెండు మూడు నెలలుపోతే అవే సర్దుకొంటవి" అన్నాడు.

"అంతేనా?" నిస్పృహతో అడిగింది.

"అరే కిష్టాయ్ నీకు చెల్లెలు కావాలా తమ్ముడు కావాలా?"

"నాకు మా అమ్మే కావాలి" అన్నాడు కుర్రాడు.

"అరే భడవా, మీ అమ్మ ఉంటుందిలే చెల్లెలు కావాలా? తమ్ముడు కావాలా?"

"ఇంకెవరూ వద్దు. మాఅమ్మే కావాలి."

"ఛా తప్పు." డాక్టరు నవ్వుతూ మెల్లగా పిల్లవాడి బుగ్గమీద చిటిక వేశాడు.

పద్మ ముఖం ప్రక్కకు తిప్పుకున్నది. డాక్టరుకు దుష్యంతుణ్ణి స్మరిస్తున్న శకుంతల జ్ఞాపకం వచ్చింది. బహుశః ఆమె ఇంత అందంగా ఉండదేమో ననుకొన్నాడు. శకుంతలకు గడ్డంమీద ఆ చిన్న పుట్టుమచ్చ లేదు. ఉంటే కాళిదాసు వదలి పెడతాడా?

"నిజమే నంటారు!"

"సందేహ మేమున్నది?"

"డాక్టరుగారు... ఇది నిజం కావటానికి వీల్లేదు. నిజం కాకూడదు." పద్మ టేబిలుమీదనుంచి దిగింది.

డాక్టరు మాట్లాడ లేకపోయాడు.

"నా కిష్టంలేదు. ఆమాత్రం సహాయం చేయలేరు? అసలే లేని సంసారం. పైగా మరొక కానుపా?"

"సత్యనారాయణను కూడా కనుక్కొని తరువాత ఆలోచిస్తాను."

"వారికి తెలియదు. తెలియగూడదు."

డాక్టరు ఉలిక్కిపడ్డాడు. పద్మను నఖశిఖపర్యంతం తేరిపార జూచాడు. ఆమె ముఖం ఎర్రబడ్డది. కన్నుల వెంట అశ్రుబిందువులు రాలుతున్నాయి. అతడు కలగంటున్నా ననుకొన్నాడు. పద్మ అలా చేస్తుందని అతడు ఊహించలేదు. ఆనాడు తన్ను చురచుర చూచిన కళ్ళు జ్ఞాపకం వచ్చాయి. అలాంటి పద్మ చేస్తుందా? అసంభవం. తన నిదానం తప్పుకావాలి. అది తప్పైతే తన శాస్త్రం బూటకం. తానింతకాలంనుంచి చేస్తున్నది వైద్యం కాదు. గారడి. లోకవంచన. ఇందులో దేనిని నమ్మాలి?

కృష్ణుడు డాక్టరు స్టెతస్కోపు ఈడ్చుకుంటూ ముందరి హాల్లోకి వెళ్ళాడు. పద్మ అమాంతం శాస్త్రికాళ్ళమీద పడ్డది. "డాక్టరుగారు పెద్ద పొరపాటు జరిగింది. చేయరాని తప్పు చేసిన మాట వాస్తవం. నిజంగా ఆయనముఖం కాని మీ ముఖంకాని చూడవలసింది కాదు. కాని నిజంగా నాది మొండిప్రాణం. కాకపోతే పదిహేనురోజుల క్రితమే పోవలసింది. ఇంత అవమానంపాలు కావలసి ఉంటే, మీకు ఇంత నీచంగా కనిపించవలసి ఉంటే ఎందుకు పోతుంది. రాత్రి బావివద్దకు వెళ్ళాను, కాని అమ్మాఅమ్మా అంటూ ఇద్దరు పిల్లలూ ఆవురుమంటున్నట్లు తోచింది. వాళ్ళకోసం తిరిగి రావాలనిపించింది. కాని హృదయం ఇష్టపడలేదు. గట్టుమీదికి ఎక్కాను. బావిలో మీ ముఖం కనిపించింది. "వద్దు పో. అతడున్నాడు. అతని హృదయము మెత్తనిది. తప్పకుండా ఆదుకుంటాడు. మార్గం చూపిస్తాడు" అని వినిపించింది. అప్పుడే సందేహం కలిగింది. అతడు నిప్పు. నిప్పు ఒకటే అతని వద్ద ఆగుతుంది. ప్రజ్వలిస్తుంది. ఈ పాప కూపం ప్రయోజనం లేదనుకొన్నాను. కాని ఆ నీళ్ళలో కనిపించిన బింబం మోసంచేసింది. ఇంతజరుగుతుందని అనుకోలేదు డాక్టరుగారు, నాకు మీరేమీ చేయవద్దు, చేయాలని అంతకన్నా కోరను. కాని ఇదిమాత్రం ఈ రోజుకు మరచిపోండి. అసలు నేనిక్కడకి రాలేదనే అనుకోండి. ఈ ఒక్కటిచాలు. ఈ మాట మాత్రం ఇవ్వండి. అంతకన్న నాకిక కావలసింది లేదు. డాక్టరుగారు, డాక్టరుగారు మాట్లాడరేమి! ఈ మాత్రంకూడా చేయలేరా?"

డాక్టరు మాట్లాడలేదు. ఆమె లేచింది. ముఖం పైటకొంగుతో కంటే టట్లు తుడుచుకొన్నది. "అరే కృష్ణా వెళ్ళుదామూ రారా" అని గబగబా గది వాకిటి వైపు వద్దకు బయలుదేరింది.

"ఏ పద్మ, ఆగు!"

ఆమె వినిపించుకోకుండా పోతున్నది. అతడు ఒక్క గంతులో తలుపుకు అడ్డంగా నిలబడ్డాడు. ఆమె చురచుర చూచింది.

"ఏమిటి మీ ఉద్దేశం?" అన్నది.

"నీ ఉద్దేశం?"

"ఏమున్నది, "ఏయ్ నీ పెళ్ళాం చూడు ఏమిచేసిందో!" అని ఆయనను పిల్చుకువచ్చి అప్పగించటమే కదా నేను చేయగలిగిన ఘనకార్యం. నేను ఎంత ధర్మాత్ముణ్ని! నిండు సంసారం ధ్వంసమైపోతే యేం, నిండు ప్రాణాలు బలియైతేనేం, ధర్మం నెగ్గుతుంది. నలుగురిలో నా గొప్పతనం చాటుకోవచ్చు. వీరుడిలాగా రొమ్ము విరుచుక తిరగవచ్చు. అంతకన్నా ఏమి కావాలి! ఇంతవరకు చేసినమేలు చాలు. దారిలో లెండి. మీకే చెబుతున్నది."

"మాటలు జాగ్రత్తగా రానీయ్. ఎవరితో మాట్లాడుతున్నావో తెలుసా?"

"తెలియకేం, తెలుసు. సంసారాలు తీసేవాడితో మాట్లాడుతున్నాను."

"ఎవరి సంసారం తీసాను?" అతడు పండ్లు పటపట కొరికాడు.

"నా సంసారం తీసింది ఎవరు? నువ్వు కాదూ? లేకపోతే ఈగతి ఎందుకు వచ్చింది?"

డాక్టరు సత్తువకొద్దీ చెంపపెట్టు పెట్టాడు. ఆమె ప్రక్కనఉన్న తలుపునకు కరచుకొన్నది. చెంప చురచురపొంగింది. అతనికోపం ఆ ప్రయత్నమూతో దిగజారిపోయింది. కూలబడ్డాడు.

"నిజమేనా?" దీనంగా అడిగాడు.

పద్మ తలుపు దగ్గరకు వేచి వెళ్ళి కుర్చీలో కూర్చున్నది.

"నన్ను ఇంతకంటె కత్తితో పొడిచేస్తే ఎంత బాగుంటుంది? ఇదంతా అబద్ధం. నన్నుచూస్తే నీకు అసూయ. నిర్మలంగా ఉండటం నీ కిష్టంలేదు. అందుకనే నీతోపాటు నన్ను నరకానికి లాగుతున్నావు. అంతేకాదు. ఇంతకు ముందన్నది అబద్ధం. నన్ను ఉడికించటానికి అన్నావు.

నేనేమంటానో అని చూస్తున్నావు. అంతే. మరేమీ లేదు. అసలు ఏగొడవ లేదు. అంతే కాదు, అంతేకాదు.'' డాక్టరు చేతులు ఆమె పాదాలు స్పృశిస్తున్నవి. ఆమె చేతులు అతని క్రాపు దువ్వుతున్నవి.

''ఇదంతా కలే అయితే యెంత బాగుంటును!''

''కల కాదా? నేనేనా దీనికంతకూ కారణం?''

''ఇంకా మీకు నామీద అనుమానమే. ఎలా నమ్మించేది? పోనీ నేనే మీమీద అభాండాలు వేస్తున్నాను. మీరన్నట్లు నాతోపాటు మిమ్మ కూడా నరకానికి ఈడుస్తున్నాను. నేను చెప్పిందంతా అబద్ధం. సరే మరచిపోండి. నాబ్రతుకు ఎటు తిరిగి బ్రద్దలైంది. మీ బ్రతుకుకూడా ఎందుకు పాడు చేయాలి? మీ సుఖాన్ని యెందుకు ధ్వంసంచేయాలి? నలుగురిలో మిమ్మ యెందుకు ఈడవాలి? నాదే తప్పు. నేనే పొరపాటు చేశాను. మీరేమీ ఎరుగరు. నిజంగా ఎరుగరు. డాక్టరుగారు మీరైనా సుఖంగా బ్రతకండి. మీధర్మం వర్ధిల్లుతుంది. సరే పోయివస్తాను. పులిపిరిమాత్రం క్షేమకారి కాదు. ఎప్పటికైనా ఇలానే ముప్పు తెస్తుంది.'' డాక్టరుకు గది కనిపించలేదు. పద్మ అంతకన్నా కనిపించలేదు. నిలబడపోయి ప్రక్కకు తూలాడు. పద్మ పట్టుకొనకపోతే పడిపోయేవాడే. ఆమె మెల్లగా క్రింద కుండుకో బెట్టింది.

"అయితే నీతో చెప్పిన కాఫీకప్పు కలవట్టిగి కాదు."

"కాదు."

అయిదు నిమిషాలు గడచిపోయాయి. పద్మ బయలుదేరటానికి ఆయత్తమైంది.

"పద్మా! పద్మా!" అతడు మెల్లగాలేచి ఆమెచేతులు పట్టుకొన్నాడు. ఆమె తలవంచుకొని అలాగే నిలబడ్డది.

"తొందరపడకు. నన్ను ఆలోచించుకోనీ. ఇవాళ రేపుఆగు. రేపు సాయంకాలానికి ఏదోమార్గంచూస్తాను. ఆమాత్రం మాటఇవ్వు చాలు. నాకుఇంకా ఏమీఅవసరంలేదు. అంతకన్నా నిన్నుఏమీఅడగను. మరెప్పటికీ అడగను. మాట్లాడవేం! అవును. ఈ నీచునితో మాట్లాడటంతప్పు. ఇంతవరకూ జరిగిందిచాలు. ఇంకా దేనికి? అలా కాదు. ఈ ఒక్కసారికి మన్నించు. చేతిలో చెయ్యి వేయి'' అతను దీనంగా చూస్తూ చేయిచాచాడు,

ఆమె చేతిలో చేయి వేసి ముఖం చూడకుండా తిన్నగా పిల్లవాణ్ని తీసుకొని వెళ్ళిపోయింది.

డాక్టరు మెల్లిగా వచ్చి హాల్లో కుర్చీలో కూలబడ్డాడు. అతని కన్నులకు సత్యనారాయణరూపం పొడకట్టింది. "నమ్మినందుకు ఇంత మిత్ర ద్రోహం చేస్తావా? నన్ను నా పిల్లల్ని, నా భార్యను సంసారాన్ని ధ్వంసం చేస్తావా" అని అంటున్నట్లు కనిపించింది. ఊరంతా నవ్వుతున్నట్లు తోచింది. అమ్మాయమ్మ బొరలుచాస్తూ "ఎప్పుడైనా వీళ్ళు ఇంతే. పైవేషాలకు నోటిమాటలకు ప్రజలు మోసపోతారు. ఇలాంటివాళ్ళను జాగ్రత్తగా కనిపెట్టి ఉండాలి. ఆ పద్మ ఏమో అనుకొన్నా. కొవ్వు యెక్కి చేతులారా పండువంటి సంసారం పాడు చేసింది. ఇద్దరు పిల్లలున్నారే - దానికి ఈ పుండు పుట్టినందుకు అనుకోవాలి. ఇంతకూ ఆ పంతులు కొంప నిలువునా తీసింది. డాక్టర్ దీనికేనా పంతుల్ని యింటికి తెందీసింది? ఇలాంటివాడివి అనుకొంటే నీ కొంపలో అడుగు పెట్టేవాడా?" అంటున్నట్లు కనిపించింది. పుల్లయ్య వ్యవహారం మెరుపు మెరసినట్లయింది. అతడు ముసిముసి నవ్వులు నవుతున్నాడు. "ఏమిటి డాక్టరు? ఏమిటి విశేషాలు? నన్నేదో అనుమానిస్తుంటివే? శేఖరాన్ని అతని కుటుంబాన్ని అన్యాయము చేసి అయిదు వేలు అపహరించి అతన్ని జైలుకు పంపానని అనుకొంటూ ఉంటివే. నీవు మాత్రం ఏమి చేశా. పద్మ ప్రాణాలు తీస్తున్నావు. పంతులు పిల్లలకు తల్లి లేకుండా చేస్తున్నావు. అతని గౌరవమర్యాదలు ఊచముట్టుగా హరిస్తున్నావు. అతడు కూడా ఈ అవమానం పట్టలేక చచ్చిపోతాడేమో? అంటే రెండు నిండు ప్రణాలు తీస్తున్నావు. నువ్వు మాత్రం నాకన్న తక్కువ చేసింది ఏమున్నది? నేనెన్నడూ నీలాగా ధర్మమూర్తినని చెప్పుకోలేదు. అలాంటి ఉద్దేశ్యం నా కెన్నడూ లేదు. అయితే నేను తెలిసి చేశానా అంటావు. అంతేగా? తెలిసి చేసినా, తెలియక చేసినా పర్యవసాన మేమిటో చెప్పరాదా? నాకన్నా నీవల్ల తక్కువ జరిగిన దేమున్నది?" పకపక నవ్వులు వినిపించినట్లయింది. డాక్టరు కుర్చీలోనుంచి ఎగిరిపడ్డాడు.

అతనికి లోకమంతా అంధకారబంధురంగా కనిపించింది. తాను సంకల్పించిన తపస్సు భగ్నమైపోయింది. తన ఆశయాలు నిర్మూలమైనవి. ఇంకా తను బ్రతుకుతుండేనికి? పుల్లయ్య కొడుకు అన్నమాట ఎంత నిజం!

ఈ నీచపు బ్రతుకుకన్నా మరణం మేలుకదా ? అతడు మెల్లగాలేచి వెళ్ళి తలవాకిలి తలుపు గడియవేశాడు. బీరువామీద ఉన్న నూలుతాడు ఉచ్చు వేసి దూలానికి బిగించాడు. వీథి అరుగుమీదికి ఉన్న కిటికీలు రెండూ తెరచి వున్నాయి. చప్పుడు కాకుండా వెళ్ళి ఆ రెండు తలుపులు వేశాడు. దొడ్డి వైపు కిటికీలు తలుపులు వేసి వుండటంవల్ల హాలంతా కటిక చీకటి కోవ అయింది. త్రాడు ఎక్కడున్నదో కనిపించటంలేదు. పైగా తనుచనిపోయిన తరువాత దాన్ని తీసివేయటానికి మార్గమేమిటి? చచ్చికూడా పొరుగు వాళ్ళకు హానిచేయటం దేనికి? అతడు దొడ్డివాకిలి తీసివచ్చాడు. కుర్చీ తెచ్చి ఉచ్చు క్రిందవేసి దాని మీదికి ఎక్కి ఉరి సరిపోతుందో లేదో చూచాడు. సరిగా సరిపోతుంది. అంతలోనే జ్ఞాపకం వచ్చింది. ఉరిపోసుకొని చావటం దారుణం. ప్రాణాలు వెంటనే పోవు. గంటలు పట్టవచ్చును పైగా చూచిన వాళ్ళకు ఆరూపం ఘోరంగా ఉంటుంది. తాను డాక్టరైఉండి ఆవికృతపు చావు ఎందుకు చావాలి? అంతకన్న అతిసులభతరమైన మార్గమున్నదిగా. అతడు గబగబ దూలానికి వేసిన ఉరిత్రాడు ఊడతీసి ఎప్పటిచోట వేశాడు. కుర్చీ యథాస్థానంలో ఉంచి సింహద్వారం వీథివైపు కిటికీలు తీశాడు, తిరిగి వచ్చి బీరువాలో ఎక్కడో లోపల భద్రంగా దాచిన సైనేడ్ పట్టుకొని వచ్చి కుర్చీలో కూర్చున్నాడు. నోట్లో వేసుకుందామని పైకెత్తాడు. మనో వీథిలో పరుగెత్తుకొని వస్తున్న పద్మ ప్రత్యక్షమైంది. పిల్లలు ఇద్దరూ చెరి యొక చేయి పట్టుకొని ఈడిగిలబడి ఏడుస్తున్నారు. ఆమె వినిపించుకొనటం లేదు. "డాక్టర్, డాక్టర్ నాగతిఏమిటి? నీదారి నువ్వు చూచుకుంటున్నావా ! ఇంటికి ముందు ఏమి చెప్పావు? నన్ను నమ్మించిపంపి ఇప్పుడు ఈపని చేస్తున్నావా? అంతా ద్రోహమేనా? ఇలాంటి వాడివని కలలో కూడా అనుకోలేదు." అన్నట్లు వినిపించింది. అతడు వణకిపోయాడు. మెల్లగాలేచి సైనేడ్ ఎప్పటిచోట పెట్టి దాచాడు. తలుపు తాళంవేసి బయలుదేరాడు.

అతని కాళ్ళు నడుస్తున్నవి. పైగా మాఁగఎండ కాస్తున్నది. దారిలో ఎవరో పలకరించారు.

"ఏమండి డాక్టరుగారు, ఈ ఎండలో బయలుదేరారు? బండి దొరకలేదా? అప్పలసామి బండి ఇప్పుడే ఊళ్ళోకి వెళ్ళింది. ఈ నీడన కూర్చోండి ఇప్పుడే పంపిస్తాను."

శాస్త్రి మళ్ళీ ప్రపంచంలో పడ్డాడు. ఆ పలకరించిన కళాలయ్యే చెమటోడ్చుకుంటూ ఆ ఎండలోపడి బస్తీనుంచి ఏదో సరుకు తెచ్చుకుంటున్నాడు. ఆజీవితం ఎంత అమాయకం! ఎంత నిర్మలం! ఎంతధన్యం! తానింత చదివి, ఇంత జ్ఞానం సంపాదించి చేస్తున్న దేమిటి? పాప పంకంలో దొర్లుతున్నాడు. ఛీ ఛీ. ఈ చదువులు, ఈవిజ్ఞానం ఇందుకే పనికివస్తున్నాయా? అతని పాదధూళి దాల్చటానికి కూడా తనకు అర్హత లేదు. ఎంత డబ్బు ఉంటే ఏం, ఎంత అధికారంఉంటే ఏం, ఎంత సంస్కారంఉంటే ఏం తన లాంటివాళ్ళు అతని పాదోదకానికికూడా యోగ్యులు కారు.

“వద్దులే కుశాలం! అప్పలస్వామిని పంపించకు,” అని తలవంచుకుని పోతున్నాడు. తాను బస్తీవైపు పోతున్నానని అతనికి అప్పుడు తెలిసింది. ఎందుకుపోతున్నాడు? అక్కడ చేసేదిఏమిటి? అతనికి అర్థం కాలేదు. అలాగే పోతున్నాడు.

తాను చనిపోతేనో? ఇంతవరకూ ఏమీఎరుగని పంతులుకు అంతా విప్పిచెప్పడమౌతుంది. తెలిస్తే పద్మను బ్రతకనిస్తాడా? అతని సంస్కారము వేరు. ఆతప్పు క్షమించలేడు. ఆమెను నిలువునా చీల్చివేస్తాడు. ఆత్మహత్యకుగూడా పాల్పడవచ్చు. అప్పుడు ఆపిల్లలగతి ఏమౌతుంది? ఆ స్థితిగతులను ఊహించలేకపోయాడు. అతడు అంతకు పాల్పడకపోవచ్చును. కాని ఇకమీదైనా సుఖంగా ఉంటారనటానికి అవకాశం కనిపించలేదు. పద్మకు జీవితమంతా దుర్భరమైపోతుంది. అలా జరగరాదు. బ్రతికిఉండగా అది సహించలేడు.

నేరుగా సత్యనారాయణ దగ్గరకువెళ్ళి జరిగినదంతా చెప్పి క్షమించమని కోరితేనో, అతడు క్షమించగలడా? తన్ను ఏమీ చేయలేడు. తాను ఆ ఊరినుంచి వెళ్ళిపోతానని చెప్పినా పద్మను క్షమించలేడు. ఆమె జీవితమంతా నరకకూపమైపోతుంది. అలా కాక ఆమెను వివాహంచేసుకుంటేనో? ఆపక్షంలో తాను ఊళ్లోఉండటానికి వీలులేదు, మిగిలిన పిల్లలను ఇద్దర్నీ కూడా తీసుకొని వెళ్ళవలసి వస్తుంది. అప్పుడు తనకింతవరకు అత్యంగా ఉన్న సాంఘికసేవకు స్వస్తిచెప్పాలి. కొత్తరకమైన జీవయాత్రకు అలవడాలి. అది ఐనా కొంతవరకు నయమే కదా! ఊళ్ళోవాళ్ళు ఏమైనా అనుకోనీ. ఒకటిచెప్పి మరొకటిచేసే కపటకలుషిత జీవితంకన్న మేలుకదా. అంతే! అంతకన్నా వేరు మార్గంలేదు.

అతనినడక మందగించింది.

అయితే తప్పుఒప్పుకోవాలి. సాహసించాలి. ఆపని చేస్తుందా? ఆ ఉద్దేశమే ఉంటే భ్రూణహత్యకు సిద్ధమౌతుందా? లేదు. తన్ను ప్రేమించటంలేదు. ఆరాత్రి ఉద్రేకంలో ఏదో పొరపాటు చేసింది. అందుకనే తన చాయలకన్నా రాలేదు. మరునాడు అలా చేసింది. తరువాత కాదు. తన్ను పోలీసులు కొట్టిననాడు ఏడ్చింది. నిజంగా తనమీద ప్రేమ లేకపోతే యెందుకు యేడుస్తుంది? జాలి కావచ్చును. కాదనటానికి కారణమేమిటి? లేదు. తనమీద ఆమెకు అభిమానం లేదు. ఆశ, అనురాగం ఉన్నవి. లేకపోతే తనవద్దకు వచ్చిఉండదు. స్థితిగతులు వివరించి తన సహాయం అపేక్షించి ఉండదు.

అతడు చెట్టు నీడను నిల్చాడు. దిగజారుతున్న చెమటను తుడుచుకున్నాడు. ఫర్లాంగురాయి ఉంటే దానిమీద కూర్చున్నాడు.

ఆమె తనతో రావటానికి ఇష్టపడదేమో. అప్పుడేమి చెయ్యాలి? ఆమె కోరినట్లే చేయాలి. తాను మాత్రం ఆ ఊళ్ళో ఉండటానికి వీలు లేదు. తాను తిరిగి గ్రామస్థుల ముఖం చూడలేడు. అది దుర్భరమనిపించింది. ముందుగానే ఎలా తేలుతుంది? ఆమెతో తేల్చుకొనే-జరుగవలసినది నిర్ణయించుకోవచ్చు.

డాక్టరు ఇంటికి తిరిగి వచ్చాడు. ఆ యెండ దెబ్బకు సొమ్మసిల్లి పండుకొన్నాడు. ఆ సాయంకాలం మందుకొచ్చినవాళ్ళు రిక్త హస్తాలతో తిరిగిపోయారు. డాక్టరుకు సుస్తీగా ఉండటం అన్నేండ్లలోను అది మూడోసారి. కుశలప్రశ్నలను వేయటానికి వచ్చినవాళ్ళను ఎలాగో వదల్చుకొని తలుపు వేసుకొని పండుకొన్నాడు. ఆరాత్రి నిద్రలేదు.

మరునాడు యథాప్రకారం అతడు రోగులకు మందిచ్చాడు. వారికి కళ్ళలో ఎరుపుతప్ప మరేమీ కనిపించలేదు. రోగులు వెళ్ళిపోయిన తరువాత నాలుగు మెతుకులు ఎంగిలిపడి లేచి పుస్తకం ముందువేసుకొని కూర్చున్నాడు. మనస్సుమాత్రం చదువుతున్న విషయంమీద నిలవటంలేదు. అతనికి శేఖరం కుటుంబం జ్ఞాపకం వచ్చింది. తాను నిన్ననే వెళ్లి చూచి రావలసింది. ఎంత పొరపాటు జరిగింది. ఆమెకు ఆవూళ్ళో తనకుమల్లేనా అన్నవాళ్ళు లేరు. తండ్రిఉంటే అలా చనిపోయాడు. తమ్ముడుంటే

పైజామా వెళ్ళాడు. ఎవరు పలకరిస్తారు ? ఎవరు ఓదారుస్తారు? లలిత
చేసిన పాపమేమిటి ? నిజానికి శేఖరం కూడా తప్పు చేయలేదేమోనని
పిస్తున్నది. ప్రపంచంలో ఏనాటికైనా ధర్మం గెలుస్తుందని నమ్మకమేమిటి ?
లేదు. కేవలం అంధవిశ్వాసం. కేవలం బలమే గెలుస్తుంది. ఆబలం దేహ
బలమో, ధనబలమో, సంఘబలమో తప్ప ధర్మబలం కాదు. ఈ ప్రపంచం
కంటే మరొక నరకం ఉన్నదనుకోవడం పొరపాటు.

అతడు ఆ యెండలోనే నేరుగా శేఖరం యింటికి వెళ్ళాడు. లలిత
మంచంలో పడుకున్నది. కూతురు మంచంవద్ద కూర్చున్నది. అతడు వెళ్ళ
గానే లలిత వెక్కి వెక్కి ఏడ్చింది. అతనికి కూడా కళ్ళవెంట నీళ్ళు తిరిగి
నాయి. కాని ముఖం తిప్పుకున్నాడు. ఎలాగో ఆమెను ఓదార్చటానికి
ప్రయత్నించాడు. వస్తూవస్తూ "అమ్మాయి, నీకు ఏమి అవసరమైనా పిల్లను
పంపించు. సందేహించకు. నీ తండ్రి వేరు నేను వేరు కాదు. అయినా నేను
ఊళ్లో ఉన్నంతవరకు తప్పక వచ్చిపోతూ వుంటాలే." అని బయలుదేరాడు.
మానవులు ఒండొరులను ఇలా ఎందుకు పొడుచుకుంటారో అర్థం కాలేదు.
ఇలాంటి ప్రపంచంలో తను చేయగలిగింది ఏమున్నది ! చేసినా అది ఎంత
వరకు ఫలిస్తుంది? ఏనాటికైనా మానవులు విముక్తి పొందుతారా?

తనసంగతి మరచిపోవటం డాక్టరుకు అవసరం. ఈ అవకాశాన్ని
వినియోగించుకొని తన ఆందోళనను విచారాన్ని విస్మరించటానికి ప్రయ
త్నించాడు. దానికి ఈ స్వాంతనక్రియ కొంత తోడ్పడిందనే చెప్పాలి.
మళ్ళీ నాలుగింటికి హాస్పిటల్లో కూర్చున్నాడు. ఒంటరిగా కూర్చోవ
టముఅతనికి దుర్భరమైనందున వచ్చినవాళ్ళతోటి బాతాఖానీ సాగించాడు.
అదంతా రోగులకు సహజంగానే కనిపించింది. కాని కొత్తదనమేమీ కని
పించలేదు.

చీకటిపడింది. లాంతరు వెలిగించి హాలులో కొక్కానికితగిలించాడు.
పద్మకు పెట్టినగడువు ఆపూటతో సరి. తానువస్తానని కాని, ఆమెను రమ్మని
కాని చెప్పినట్లు గుర్తులేదు. ఎంత పొరపాటుజరిగింది. తాను సత్యనారా
యణ ఇంటికిపోతేనో? ఆవవసరంగా అనుమానానికి హేతువవుతుంది.
ఆమె వస్తుందా? ఏమో! అతనికి ఎటూతోచలేదు. చీమ చిటుక్కుమన్నా
ఉలిక్కిపడి తలుపువైపు చూస్తూ కూర్చున్నాడు. ఎప్పుడు నిద్రపట్టిందో
తెలియదు. ఉలికిపడిచూస్తే ఎదుట పద్మకనిపించింది.

"ఎంతసేపయింది వచ్చి?"

"ఇప్పుడే"

"నిలుచున్నావే అటుకూర్చో" డాక్టరు కుర్చీలోనుంచి లేచాడు. ఆమెను అక్కడ కూర్చోబెట్టాడు. రెండునిముషాలు ఎవరూ మాట్లాడలేదు. చివరికి శాస్త్రి గొంకుతూ ప్రారంభించాడు.

"సత్యనారాయణ దగ్గరకు నేనే స్వయంగా వెళ్ళి తప్పుచేశానని చెబుతాను. ఎందుకు భయపడతావు? నేనుచెప్పేదంతా విను. 'పద్మ నీతో ఉండటం అసంభవం, నన్ను ప్రేమిస్తూ ఉంది. అలాంటప్పుడు పద్మవల్ల నీవు పొందే సుఖమేమిటి? నీవు ఒప్పుకుంటే మేమిద్దరం ఏపట్టణానికో వెళ్ళిపోతాము. నీకు సుఖంగానే ఉంటుంది. పద్మకు సుఖంగా వుంటుంది.' అంటాను ఏమంటావు?"

పద్మ మాట్లాడలేదు. చిత్తరపోయి చూస్తూ ఉన్నది.

"అయితే నామీద నీకేమాత్రం ప్రేమలేదు. కేవలం నిమిత్త మాత్రంగా ఉపయోగపడ్డాను. అంతేగా?"

"లేదు. మీమీద ఎంతగౌరవమున్నదో ఎంతఇష్టమో ఎలా చూపించగలను! వట్టి మాటలతో యెలా తేలుతుంది?" ఆమె కంట తడిపెట్టింది.

"ఉంటే దీనికి అభ్యంతరమేమిటి?"

"ఆయన ఒప్పుకోలేదు. గొంతులో ఊపిరిఉండగా అంగీకరించడు. అమాంతం గొంతు నులిమివేస్తారు. అదికూడా బాధలేదు. కాని ఆయన కూడా చనిపోతాడు. అదిసహించలేను. పిల్లలుదిక్కులేనివాళ్ళుఅవుతారు"

"అయితే అసలు చెప్పనేవద్దు. ఈరాత్రికి బయలుదేరు. వెళ్ళిపోయింతరువాత ఉత్తరంవ్రాస్తాను."

"పిల్లలో!"

"పిల్లలతోసహా బయలుదేరు."

పద్మ మాట్లాడలేదు. ఆ మౌనంలోని ప్రతిలిప్త డాక్టరుకు బ్రహ్మకల్పంగా కనిపించింది. చివరికి అన్నది—

"వద్దు. నేను ఆ పని చేయలేను. తలచుకొంటే గుండెలు పగిలిపోతున్నాయి. నేనువస్తే ఆయన బ్రతుకు ఏమౌతుంది? చీకటి గుయ్యార

పోతుంది. నలుగురిలోనూ నావల్ల ఆయన నగుబాటు పాలవుతారు. ముందు పొనిచ్చి వెనుక అమ్మలక్కలు ఆడిపోసుకుంటారు. ఆయన మనస్సు నాకు తెలుసు. ఆ అవమానం ఆయన భరించలేరు. ఏ నుయ్యో గొయ్యో చూచుకుంటారు. నన్ను మాత్రం లోకం ఊరుకుంటుందా? 'ఇద్దరిని కన్న తరవాత కూడా ఆ పంతుల్ని అన్యాయంచేసి లేచిపోయింది. దాని బ్రతుకు బొగ్గులుకాను-సిగ్గా సెరమా? అంటుంది. వెళ్ళినచోట మాత్రం ఏమంటారు? లేచివచ్చిందిగా అంటారు. అప్పుడు నా బ్రతుకు బజారు పాలేకదా. డాక్టరు! నన్నిలాగే బ్రతకనీ. నాకా సాహసం లేదు.''

శాస్త్రి కనుబొమలు ముడిపడ్డాయి. నిశితంగా పద్మ వంక చూచాడు. చప్పున లేచి మందుల బీరువావద్దకు వెళ్ళి ఏదో మందు తీసుకువచ్చి మాట్లాడకుండా ఆమెకు ఇచ్చాడు. ఆమె అలాగే నిలబడ్డది.

''కావలసినది వచ్చిందిగా. పో. త్వరగా పో'' అతడు గిరుక్కున మళ్ళాడు.

''కోపమా?''

''ఎందుకూ? అసలు కోపగించుకోటానికి నాకేమి అధికారమున్నది? నీ జీవితాన్ని నీయిష్టం వచ్చినట్లు మలచుకొంటున్నావు. కాదనటానికి నే నెవణ్ణి? పో పద్మా, పో. నీ మగడు నీవు నీ పిల్లలూ సుఖంగా ఉండండి. అంతకన్నా నేను చేయగలిగింది ఏమున్నది? ఆశించగలిగిన దేమున్నది. మిమ్మల్నికన్న భరతవర్షం ధన్యం, మీకు మార్గదర్శకులైన సీతారాములు ధన్యులు! పో, పద్మా! పో. నా ఇల్లు నరకకూపం. నా హృదయం పాపపంకిలం. ఇంక ఇక్కడ ఉండవద్దు. పో.''

అతని కన్నులు నిప్పులు కురుస్తున్నాయి. అతని పలుకుల్లో కత్తులు ఎగురుతున్నవి. పద్మ నిలబడలేకపోయింది. ఆమెను నెట్టివేసి దభేలున తలుపు వేసుకొన్నాడు. కస్తూరి పేరు చెప్పుకొని గబ్బిలాల పెంటల్లో పొరలాడే జాతికా తానింతకాలం హృదయం పిండిపోస్తున్నది! తన్ను తాను అసహ్యించుకొన్నాడు. ఆ కూపంలో తాను మరొక క్షణం ఉండటం దుర్భరమనిపించింది. వెంటనే అతడు గబగబ హోల్డాలుసర్దాడు. స్వామి బండి పిలిపించి ఆ రాత్రికిరాత్రే అతడు వెళ్ళిపోయాడు.

మరునాడు మందుకు వచ్చినవారు ఆసుపత్రి తాళంవేసి ఉంటే చూచి ఆశ్చర్యపోయారు. డాక్టరు ఎక్కడికి వెళ్ళాడంటే ఎక్కడకు వెళ్లాడని ఒకరిని ఒకరు అడిగారు. చివరికి పట్టణం బండికి వెళ్ళాడని అప్పలస్వామి చెప్పాడు. ఊరంతా ఈ సంగతే చెప్పుకొన్నది. అయితే డాక్టరు ఎందుకు వెళ్ళాడో ఒక్కడికీ అర్థం కాలేదు. అసలు అర్థంకూడా కాదు.

30

సత్యనారాయణ చంద్రశేఖరానికి శిక్ష పడేటంత వరకు పుల్లయ్య అలాంటి దురాగతానికి ఒడికడతాడని అనుకోలేదు. తుది నిమిషం వరకూ కేసు ఎత్తివేసుకొంటాడనే అనుకొన్నాడు కాని యిలా జరుగుతుందని కలలోకూడా ఊహించలేక పోయాడు. ఆనాడు చంద్రశేఖరం వచ్చి తన్ను బ్రతిమాలినప్పుడు పుల్లయ్యమీద ఉన్న విశ్వాసంకొలదీ బూకరించడంతప్ప అతనికి వేరే దురుద్దేశం లేదు. తీరా కోర్టు శిక్ష చెప్పి పోలీసులు అతన్ని తీసుకొని పోతున్నప్పుడు లోలోన కుమిలిపోయాడు. తెలిసి తెలిసి అన్యాయముగా అతనికి సంకెళ్ళు వేస్తున్నాననీ అతని కుటుంబాన్ని ఘోరయాతనల పాలు చేస్తున్నాననీ ఆందోళనపడ్డాడు.

అప్పటిదాకా పుల్లయ్య చంద్రశేఖరాల తగాదా భారతయుద్ధం లాంటిది అనుకొన్నాడు. తనది ద్రోణాచార్యుల పాత్రకు సాదృశ్యంగా ఉంటుంది అనుకొన్నాడు. అయితే కేవలం అధర్మం నెగ్గుతుందని ఊహించలేక పోయాడు. అసలు ద్రోణుడు పర్యవసానం చూడకుండా గతించాడు. తానో కేవలం అధర్మ విజయం చూస్తున్నాడు. ఇలాంటి అవస్థ వస్తుందని అనుమానించలేక పోయాడు. దానితో తను బ్రతికి ఉండటమే అసహ్యంగా కనిపించింది. ఇంకా ఉండిమాత్రం తాను సాధించగలిగిన పురుషార్థమేమి ఉంది? కాకపోతే ఇలాంటి పాపకార్యాలకు మరికొన్నిటికి తోడ్పడటమౌతుంది.

అతడు పుల్లయ్య యింటివద్దకు వెళ్ళటం మానివేశాడు. ఎందుకు రావటంలేదని పుల్లయ్యకూడా కబురు చేయలేదు. దానితో కాల్చిన నారసం గుండెలో దిగినట్లయింది. బజారులో ఏవరు నవ్వుతూ కనిపించినా తన్ను జూచి నవ్వుతున్నారనే అనుకొన్నాడు. నలుగురు కూడి రచ్చబండవద్ద కాని, లైబ్రరీవద్ద కాని ఏమి చెప్పుకొంటున్నా తన అన్యా

యాన్ని గూర్చే అనుకుంటున్నారనుకొన్నాడు. ఎప్పుడు కాస్త కునుకు పట్టినా శేఖరం కనిపించి "ఏం పంతులూ ఇంత పనిచేస్తావా? బ్రాహ్మణివి ఇంత అన్యాయానికి ఒడికడతావా? ఈ సంకెళ్ళు నువ్వు వేయించినవి. జైలు అధికారులు నడుమూ విరగదంతున్నారే. ఇదీ నీ పుణ్యమే. ఇటు చూడు లలిత మంచం పట్టింది. పిల్లలు జీబురుతలలతో ఏడుస్తూ ఇంటింట బిచ్చమెత్తుకొంటున్నారు. ఇది నీనోటి చలవ కాదూ?" పంతులు ఆదిరిపడి లేచేవాడు. పద్మ అడిగేది. అతడు ఏమీ లేదనేవాడు.

యాభైఏళ్ళు నిండీనిండని పంతులు తలనెరిసిపోవ మొదలెట్టింది. అతనికి డాక్టరు నాటిరాత్రి చెప్పిన మాటలు జ్ఞాపకం వచ్చాయి. "పంతులూ కాలం మారింది. వివేకవిహీనంగా నడచుకొన్నప్పుడే మన సంఘంలో బ్రతకగలం. లేకపోతే నామరూపాలు లేకుండా నాశనం కావలసివస్తుంది. పుల్లయ్యపక్షాన చేరినందుకే తనకొంప తగల బెట్టారు. తాను డాక్టరు ఆశ్రయాన బ్రతకవలసి వచ్చింది. పుల్లయ్య ఇల్లు కట్టించి పెట్టి తాను తీర్చుకోవలసిన ఋణాన్ని అధికం చేశాడు. అంటే అతని పాపపుణ్యాలలో తనభాగం తన యిష్టం లేకుండా పంచుకున్నాడు. ఎప్పుడు ఈబంధవిముక్తి? పుల్లయ్యవద్ద గుమాస్తాగిరి మానుకొంటాడు. తరువాత ఏమిచేయాలి? ఊళ్లో ధనికులు అంతకన్నా తక్కువ చేస్తున్నది ఏమున్నది? ఒకపక్షంలో పుల్లయ్యే మెరుగు. అసలు ఈ పాపకూపంలో నుంచి బయటపడాలంటే ఊళ్ళో ఉద్యోగం మానివేయాలి. మానివేస్తే కుటుంబం ఎలా గడుస్తుంది? ఊళ్ళోనుంచి లేచి బస్తీకి వెళ్ళితేనో! అక్కడకు వెళ్ళి తాను చేయగలిగింది ఏమున్నది? తనకు డిగ్రీలేదు. ఈ కాలానికి తగిన వృత్తులు ఏవీ తెలియవు. ఎలా బ్రతకటం? అతనికి మార్గం తోచలేదు. నారు పోసినవాడు నీరుపోయక పోడన్న సామెత అర్థరహితంగా కనిపించసాగింది.

భర్త దిగులు పద్మ గుర్తించకపోలేదు. కాని తన దురవస్థలో తాను కొట్టుకుపోతూ సాయపడలేకపోయింది. అసలు సమంగా ఉన్నవాడు కష్టపడుతున్నవారిపట్ల సానుభూతిచూపించగలడు కాని కష్టంలో ఉన్నవాడు కష్టపడుతున్నవానిని కనికరించలేడు. పైపెచ్చు పరస్పర ద్వేషం పెరుగుతుంది. పద్మ సత్యనారాయణల విషయంలో కూడా ఈ సంఘటనలే జరుగుతూవచ్చాయి. "వద్దు మరకు వేయించుకొని రాకపోతే ఏమీలా జరుగు

తుందని'' అని పద్మ భర్త వినేటట్లుగా ఒకసారి పెద్దకుర్రవాడితో అన్నది. "ఆ చెప్పేదేదో నాతో చెప్పరాదా'' అని పంతులు విసుగుకొన్నాడు.

మరొక రోజున పెద్దకుర్రవాడు జీతం కట్టకపోతే స్కూల్లో తన పేరు తీసివేస్తారని తల్లితో చెప్పాడు. "ఏమి మునిగిపోలేదు. నువ్వు కూడ చేతులు ముడిచేసుకొని మహారాజులాగా కూర్చోవచ్చు'' అన్నది. అరుగుమీద కూర్చుని ఉన్న సత్యనారాయణ ఈమాట విని భార్యవంక కొరకొర చూచాడు. ఇంకొక రోజున కూరగాయల మనిషి బాకీ ఉన్న అర్థరూపాయి ఇస్తేగాని వీలులేదని కూర్చున్నాడు. "రేపు వచ్చినప్పుడిస్తానులే బాబులూ!'' అని అతన్ని సాగనంపి "ఈపిల్లల్ని చూచి ఈ కాపురములో నిప్పు పెట్టవలసివస్తున్నది. లేకపోతే ఊళ్ళో బావో నుయ్యో లేకపోలేదు'' అని భర్తకు వినపడేటట్లు విసుగుకొన్నది.

పంతులు ఇంట్లో కూర్చోలేక లైబ్రరీవద్దకు బయలుదేరాడు. దారిలో పోస్టుమన్ ఎదురై ఉత్తరం ఇచ్చాడు. అతడు ఆతురతతో విప్పి చూచాడు. రామారావు వ్రాశాడు. ఒకటికి రెండుసార్లు ఆఉత్తరం చదువుకొన్నాడు. ఇంతవరకూ శేఖరం వ్యవహారంలో యథార్థం శేఖరానికి, పుల్లయ్యకు, తనకూ తప్ప మరొకరికి తెలియదనుకొన్నాడు. ఇప్పుడు ఉత్తరాన్నిబట్టి చూస్తే రామారావుకు కూడా తెలిసి ఉన్నట్లు కనిపిస్తున్నది. వాస్తవం తెలుపవలసినదని వ్రాస్తున్నాడంటే తాను నిజంగా అన్యాయానికి ఒడికట్టాడని తెలిసే వ్రాస్తున్నాడు. తాను నలుగురికి ఇలా తేలిక అవుతానని అతడు ఇంతవరకూ ఊహించుకోలేదు. ఇక తన బ్రతుకు ఏమిటి? నిజంగా రామారావు తనకంటే పదేళ్ళు చిన్నవాడు. ఆ కేసు నెగ్గటంవల్ల లాభించేది అతని తండ్రి, అతడు. అయినా మమకారంలేకుండా ధర్మం పక్షపాతంతో ఏకైకంగా నిలబడ్డాడు. శేఖరానికి సాక్ష్యం చెబుతాడన్న భయంతోనే పుల్లయ్య కొడుకును పోలీసులకు అప్పగించి ఉంటాడు. లేకపోతే ఊళ్ళో అతన్ని అరెస్టు చేయించవలసిన అవసరం ఎవరికి ఉన్నది. పైగా ఒకరి జోలికివచ్చే మనిషి కాడే! తప్పకుండా పుల్లయ్య పనే అయి ఉండాలి. ఎంత దుర్మార్గానికి ఒడికట్టాడు. అలాంటి వ్యక్తికి తాను తోడ్పడ్డాడు. తాను గట్టిగా నిలబడివుంటే పుల్లయ్య ఆ పని చేసి ఉండేవాడేనా? లేదు. ఎన్నడూ అలా జరిగి వుండేది కాదు. తాను కేవలం పూర్వపు మైత్రిని, పొట్టనుచూచుకొని మూగనోము పట్టాడు. కాని నిరపరాధికి దారుణ

శిక్ష పడుతూవుంటే, అతని కుటుంబం నానా దురవస్థల పాలవుతూ ఉంటే చూస్తూ ఊరుకొన్నాను. ఇక ఇప్పుడు చేయగలిగినది ఏమున్నది? ఇంతకూ రామారావుకు ఏమని జవాబు వ్రాయాలి? శేఖరానికి పుల్లయ్య హామీ ఉన్నమాట నిజమేనని వ్రాయాలా? వట్టిదే నని వ్రాయాలా? ఆ విషయము తనకు తెలియదని వ్రాయాలా? అసలు మొదలకుండా ఊరుకోవాలా? తండ్రికే వ్రాసి తెలుసుకోమనాలా? పుల్లయ్యకే ఉత్తరం ఇచ్చి సమాధానమిచ్చేభారం అతనిమీదే వేయాలా? ఈ ఆరింటిలో కర్తవ్యమేది-అని ఆలోచించటంతో లైబ్రరీవద్దనే అతనికి ప్రొద్దు కుంకింది. చీకటి పడ్డ తరువాత పెద్ద కొడుకు వెతుకు కొంటూ వచ్చి సత్యనారాయణను ఇంటికిపిల్చుకొని వెళ్ళాడు.

తన మాటవల్లనే మనస్సు నొచ్చుకొని భర్త నాటిఉదయం భోజనం మానుకొన్నాడని పద్మ బాధపడ్డది. అనవసరంగా చీకాకుపరచానే అని తన్నుతాను తిట్టుకొన్నది. ప్రొద్దుపోయినతరువాత అతనిదగ్గరకువెళ్ళి చేతితో తల నిమురుతూ "జుట్టుఅంతా తెల్లబడి పోతున్నది. చెక్కిళ్ళు గుంటలు పడ్డాయి. కళ్ళు పీక్కుని పోతున్నవి. ఏదో పాడుదిగులు పట్టుకొన్నట్లుంది. నాకు చెప్పరూ?" అని అడిగింది.

"నాకా దిగులు! ఎందుకూ, హాయిగాతిని తిరగలేకనా?" వాసాల వంకచూస్తూ మెల్లగానవ్వాడు.

"ఈ మాటలు నిజంగా గుండెల్లోనుంచి వస్తున్నవా? లేదు. ఇక్కణ్నుంచే. నాకు తెలుసు."

"ఊఁ వదలు."

"పుల్లయ్యగారివద్ద మానుకొన్నారా ఏమిటి?"

"ఎవరన్నారు?"

"ఈ పదిరోజులనుంచి వెళ్ళకపోతే అనుకొంటున్నా. ఆయన వద్దన్నాడా, లేక మీరే మానివేశారా?"

"రెండూ జరగలేదు."

"అమ్మయ్య!" పద్మ నిట్టూర్చింది.

"నోరుమట్టికంపుకొడుతున్నదే...ఇలా రా! నీకే చెప్పేది...ఏమిటది"

"ఏమున్నది?" పద్మముఖం వెలవెలపోయింది.

"నిజం చెప్పు" అతడు పళ్ళు పటపట కొరికాడు.

"ఇంత అనుమానమైతే..."

"అనుమానమే తప్ప నిజం కాదంటావు."

పద్మను జుట్టుపట్టుకుని గబగబా దొడ్లోకి ఈడ్చుకువెళ్ళాడు. దొడ్లో చేంతాడు కనిపిస్తే మడతవేసి సత్తువకొలది బాదుతున్నాడు. ఆమె కుయ్యి కయ్యి మనక దెబ్బలు తింటూనే ఉంది. ఆమె ఏడవకపోవటం అతని కోపాన్ని మరీ రెచ్చకొట్టింది. అతడు అలాగే కొట్టాడు. క్రింద పడిపోయి నది కాని పల్లెత్తుమాట అనలేదు. చేయిపడిపోయేదాకా అలానే బాదాడు. రొప్పుతూ అలానే పదినిమిషాలు చూస్తూ నిలబడ్డాడు. తనమీద తనకే అసహ్యంవేసి అతడు తుప్పున ఉమ్మివేసి ఇంట్లోనుంచి వెళ్ళిపోయాడు.

తరువాత కొన్ని గంటలకు పద్మకు స్పృహ వచ్చింది. లేవబోయి తూలిపడింది. ఇంతవరకు వస్తుందని అనుకోలేదు. డాక్టరు అన్నమాటలు జ్ఞప్తికివచ్చి కన్నీరు కార్చింది. ఇప్పుడు ఆమెకొకటే దిగులు. భర్త ఎలాంటి అఘాయిత్యానికి పాల్పడతాడో! అప్పుడు తన పిల్లలగతి ఏమౌతుంది? తానేమౌతుంది? తన్ను తన పిల్లలనూ పురుగులను చూచినట్లు చూడరా? ఆ స్థితిగతులను ఊహించుకోటానికే భయపడ్డది. ఎలాగో లేచి వెళ్ళి దాచి ఉంచిన మందుత్రాగి చాపమీద పడుకున్నది. ప్రాణాలుపోతేఎంతబాగుండు ననుకొన్నది! ప్రక్క కుదరక అలానే దొర్లుతున్నది.

పంతులు తిన్నగా రోడ్డున బడ్డాడు. ఎక్కడికి పోవాలో ఏమి చేయాలో అతనికి తెలియదు. అలాగేపోతున్నాడు. కాలవ తగిలింది. పడవలమీద లాంతర్లు మినుకు మినుకు మంటున్నాయి. అవి కూడా తన పాలిట శత్రువులై కూర్చున్నవి. ప్రకృతి అంతా తన్ను హింసించటానికి కుట్రపన్ను తున్నదనుకున్నాడు. కాలవప్రక్క రోడ్డువెంట గబగబ నడిచాడు. అదేమి చిత్రమో ప్రతిఫర్లాంగుకు ఒక పడవ కనిపించింది. అతని కళ్ళకే అలా కని పిస్తున్నవో లేక నిజంగా అలాగే ఉన్నవో అతనికి తెలియలేదు. అతడు పరుగెత్తసాగాడు. కొంతదూరం పోయినతరువాత ఆయాసంవచ్చిఆగాడు. "పంతులూ, పంతులు! నీవంటి పిచ్చివాడు మరొకడుండడు. శాస్త్రిచూడు. ఈ బాధ అంటవనే పెండ్లి మానుకున్నాడు. ఎంత సుఖపడుతున్నాడో చూడు. నలుగురికీ చేతనైనమేలు చేస్తున్నాడు. ఊళ్ళోవాళ్ళంతా నెత్తిన

పెట్టి కొట్టుకుంటున్నారు. జన్మ అంటే అతనిది జన్మ!" అతడు ఉలిక్కిపడి చూచాడు. ఎవరూ కనిపించలేదు. చుట్టూ తిరిగిచూచాడు. పైనున్న చెట్టు కొమ్మ మీదికి చూచాడు. ఎవరూ కనిపించలేదు. "ఆ యేడుపేదో ఎదుటికొచ్చి యేడిస్తే బాగుండును. ఎవరు పిచ్చివాళ్ళో తేలుతుంది? శాస్త్రిగాడు కూడా ఒక మనిషేనా. థూ"ఆ మాటలే తన్ను అంటునట్లు తోచింది. అతడు మండిపడ్డాడు. కంకర గుట్టలోనుంచి రాయి తీసుకొని గిరాటు పెట్టాడు. అది చెట్టు మొదలకొత్తాకి టాప్పుమన్నది. వెక్కిరిస్తున్నట్లు వినిపించింది. అతనికి యెక్కడ లేనిభయం కలిగి మళ్ళీ పరుగెత్తాడు. ఆయాసం వచ్చి మళ్ళీ ఆగాడు. "నిజంగా నీవు పిచ్చివాడవే. సందేహంలేదు, పంతులూ" అన్న వికటహాసం తిరిగి వినిపించింది. "నన్ను పిచ్చివాడనే వాళ్ళే పిచ్చి వాళ్ళు. ఇలాగైనా పిచ్చివాణ్ణి చేయాలనుకుంటున్నారేమో. చాలా పొరపడుతున్నారు. అలాంటిది యెన్నడూ జరుగదు. సత్యనారాయణ అంటే అంత తేలికకాదు,"అని గద్దించి చెప్పాడు. మళ్ళీ వికటహాసం వినిపించింది. "వాగండి, వాగడి! ఇష్టంవచ్చినట్లు వాగండి. నేను పిచ్చివాణ్ణయితేగా ఉలికి పడటానికి?" అంటూ మెల్లగా సాగారాడు.

ఆరాత్రే బస్తీకి చేరాడు. తెల్లవార్లూ వీథులన్నీ తిరిగి తిరిగి ఒక ఇంటి గుమ్మంలో గోడకు చేరగిల బడ్డాడు. తెల్లవారుతుండగా ఆ ఇంటి పనిమనిషి అతను ఊడుస్తూఉంది. అతడు గుడ్డలు దులుపుకుంటూ ఐయలు దేరాడు. ఆరోజంతా బజార్లు పట్టుకొని తిరుగుతూనే ఉన్నాడు.

ఆ సాయంకాలం ఖాళీ బండి తోలుకొనిపోతూ ఉన్న అప్పల స్వామి పంతుల్ని బజారులో చూచి "ఇంటికివస్తారా?" అని అడిగాడు. అతడు తల ఊపాడు. ఆరాత్రి అతన్ని లైబ్రరీవద్ద దించి అప్పలస్వామి బండి ఇంటికి తోలుకు వెళ్ళాడు. పంతులు నేరుగా పంచలోకి వెళ్ళి చీకటి కోవలో ఒక ప్రక్కన తలక్రింద చేయిపెట్టుకొని పండుకొన్నాడు. ఎప్పుడు కునుకు పట్టిందో తెలియదు. అతనికి మెలకువ వచ్చేటప్పటికి భోజనాలు చేసివచ్చి మాట్లాడుకొంటున్నారు.

"డాక్టరుగారు ఏమైనట్లు?"

"ఏమో విచిత్రంగా ఉంది. ఈ పదిరోజులనుంచి కనిపించటంలేదు. ఆసుపత్రిచుట్టూ ఊరంతా తిరిగిపోతూ ఉంది."

"ఆయన యెక్కడికీ వెళ్ళేవాడు కాదే? వెళ్ళినా ఆ సాయంకాలానికో మరునాటి ప్రొద్దుటికో తిరిగి వచ్చేవాడు. పంతులుకేమైనా చెప్పాడేమో కనుక్కోలేదా?"

"ఆ పంతులుకూడా ఇవాళ అయిపులేడు. ఆయనకోసం పెద్ద కొడుకు తిరుగుతున్నాడు."

"ఇదంతా మాయగా ఉన్నదే. పంతులుకూడా పోయాడా?"

"ఏదైనా పనిమీద వెళ్ళాడేమో?"

"పనిమీద వెళ్ళితే కొడుకు వెదకవలసిన పనేముంది?"

"విడ్డూరంగానే ఉంది. ముందు డాక్టరు, తరవాత పంతులు. ఐనా పాపం పండిందిలే, అమ్మకు అబ్బకు పుట్టినవాడెవ్వడూ ఈ ఊళ్ళో ఉండడు, అంత పచ్చికలి అయిపోయింది."

"నీకు ఎప్పుడు ఉన్నరోగమేరా. తాతలనాడుతప్ప ఇప్పుడు ధర్మమే లేదంటావు. అసలు పంతులు ఎందుకుపోయాడో తెలుసా?"

"తెలిస్తే చెప్పరాదా?"

"పెళ్ళాంతో పోట్లాడి పోయాడంటున్నారు."

"వట్టిది. వట్టిది. మామాటికి వట్టిది, పంతులు పంతులుభార్య చాల మంచివాళ్ళు. ఇంతప్పటినుంచి పంతుల్ని యెరుగుదును. ఆమెనూ యెరుగుదును. ఆ సంసారం చూస్తూఉంటే ముద్దొస్తుంటుంది."

"అయితే యెందుకు వెళ్ళాడు?"

"ఊళ్ళో పాపం బ్రద్దలైతే ఎవడుంటాడు?"

"ఇంతకు నువ్వు యెప్పుడు బయలుదేరుతున్నావ్? ముందుగాచెబితే మావదినె జాగ్రతపడుతుంది.

"పోరా యెదవ సన్నాసి!"

"నువ్వు వెయ్యిచెప్పు. లక్ష చెప్పు. ఏదో జరిగింది. అందుకే డాక్టరు వెళ్ళిపోయాడు. పంతులు కనిపించటంలేదు. ఏది ఎలాఉన్నా పాపం పంతులు పిల్లలు భార్యా ఏమికావాలి?"

"మన మనస్సులు యెలాఉంటే లోకంకూడా అలాగే కనిపిస్తుంది. అంతకుతప్ప మరేమీ లేదు."

అర్ధరాత్రివేళ సన్నగొంతుకలో—

అంతా సంశయమే శరీర ఘటనంబంతా విచారంబె లో
నంతా దుఃఖపరంపరార్జితమె మే నంతా భయభ్రాంతమే
యంతా నాంత శరీరశోషణమె దుర్వ్యాపారమే దేహికిన్
జింతన్నిన్ను దలంచి పొందరు నరుల్ శ్రీ కాళహస్తీశ్వరా !

రోసిం చేటిది రోతలేటివి మనోరోగస్థుడై దేహి తా
బూసిం చేటిది పూతలేటివి మదాపూతంబు లీ దేహముల్
మూసిం చేటిది మూతలేటివి సదా మూఢత్వమే కాని
తా జేసిం చేటిది చేత లేటివి వృథా శ్రీ కాళహస్తీశ్వరా !

ఆలంచుస్మెడగట్టి దానికి నపత్యశ్రేణిగల్పించి త
ద్బాలవ్రాతము నిచ్చి పుచ్చుకొను సంబంధంబు గావించి యా
మాలార్కంబున బాంధవం బనెడి ప్రేమం గొందరం ద్రిప్పగా
సీలన్సీల యమర్చిన ట్లొసగితో శ్రీ కాళహస్తీశ్వరా !

అన్న పద్యాలు లైబ్రరీ ప్రక్క యిళ్ళవాళ్ళకు వినిపించాయి. మరు
నాడు ప్రొద్దున సత్యనారాయణ పెద్దకొడుకువచ్చి తండ్రిదగ్గర నిలబడ్డాడు.

అంతామిథ్యతలంచి చూచిన నరుండట్లౌటెఱింగిన్ సదా
కాంతల్ పుత్త్రులు నర్థమున్ తనువు నిక్కంబంచు మోహార్ణవ
భ్రాంతిం జెంది చరించు గాని పరమార్థంబైన నీయందు దా
జింతాకంతయు జింత నిల్పడుగదా శ్రీ కాళహస్తీశ్వరా !

అని రాగయుక్తంగా పంతులు చదివాడు. కుర్రవాడు బిత్తరపోయి
చూస్తున్నాడు.

“ఎందుకురా అలా చూస్తావు. నీలాగానే నాకు రెండు కాళ్ళు, రెండుచేతులు, ఒక ముక్కూ ఉన్నాయి. నీకు జుట్టుఉంది నాకు జుట్టుఉంది. అంతేకదా, మరెందుకు అలాచూస్తావు? పో. పో.”

“నాన్నా, నాన్నా!” కుర్రవాడికళ్ళల్లో గిర్రున నీళ్ళు తిరిగినాయి.

“ఎవరు నాన్న! ప్చ్ప్చ్ప్చ్. మాయలో పడుతున్నావు. అది కాదు. ఈకార్య ప్రపంచమంతా మిథ్య. కేవలం మిథ్య.”

పటవ ద్రజ్జు భుజంగవ ద్రజత విభ్రాంతి స్ఫురచ్ఛుక్తి వ
ద్ఘటవ చ్చంద్రశిలా జపాకుసుమ రుక్కాంగత్వ వ త్తించు వా
క్పటిమల్ నేర్తురు చిత్సుఖం బనుభవింపన్ లేక దుర్మేధసుల్
చిటుకన్నం దలపోయ జాతు రథముల్ శ్రీ కాళహస్తీశ్వరా !

చోప్ప వేస్తున్న కుశాలయ్య ఆగి "నిజమేనండి పంతులుగారు నిజమే. పాపం పిల్లవాడు మీకోసం అలాగే నిలుచున్నాడు. ఇక ఇంటికి పదండి" అన్నాడు. చీట్లఆటకూడ మధ్యలో ఆగింది. వాళ్ళుకూడ అదే మాట అన్నారు.

"అదిగో మళ్ళీ మాయలో పడుతున్నారు. ఇల్లనీ, వాకిలనీ, పాదనీ నీడనీ, అనుకోవటం ఉన్నదే, వట్టి మోహం. ఈ మోహంలో చిక్కుకున్న వాడికి మోక్షం ఎక్కడిది ? ముందు దానిని మొదలంట కోసివేస్తే కాని లాభంలేదు" అన్నాడు పంతులు. ఇంతలోనే పుల్లయ్య వచ్చాడు. అతన్ని చూచీచూడకముందే.

ఒకరిం జంపి పదస్థులై బ్రతుక దామెక్కొక్క రూహింతురే
లోకొ తామెన్నడు జావరో తమకు బోవో సంపదల్ పుత్ర మి
త్ర కళత్రాదులతోడ నిత్య సుఖ మందం గందురో యున్న వా
రికి లేదో మృతియెన్నడుం గటకటా శ్రీ కాళహస్తీశ్వరా !

అని సత్యనారాయణ పాడాడు. పుల్లయ్య నవ్వుతూ "ఏమయ్యా పంతులు! నీవు చాలా మంచివాడవు కాని లేలే, ఇంటివద్ద అల్లాడిపోతున్నారు. ఎందుకు ఏడిపిస్తావు. వెళుదాముర" అని చేయిపట్టుకొన్నాడు. సత్యనారాయణ అలాగే కూర్చున్నాడు. కుశాలయ్య చోప్ప వార ప్రక్కనే వదలివచ్చి రెండవరెక్క పట్టుకొన్నాడు. పంతులు విధిలేక ఇంటికి వెళ్ళాడు.

ఆనాడు తైబరివద్ద పంతుల్నిగూర్చి, డాక్టర్నిగూర్చి చర్చించారు. డాక్టరు ఎందుకు వెళ్ళిపోయాడో, పంతులు మన స్తిమితత్వం ఎందుకు పోయిందో ఏమాత్రం తేలలేదు. కాని అందరి మనసులు నొచ్చుకొన్నవి.

31

అమ్మాయమ్మగారు రొప్పుకొంటూ మెల్లగా తన స్థూలకాయాన్ని హరిజనాశ్రమం నుంచి ఆ సాయంకాలం మల్లయ్యగారింటికి చేర వేసే టప్పటికి పెద్దలు తలుపునకు వచ్చారు. ఇంట్లో మల్లయ్య కొడుకు కనిపించి తీసుకువెళ్ళి గదిలో కుర్చీ చూపించాడు. చెమట కొంగుతో తుడుచుకొంటూ "మీ నాన్న లోపల ఏమి చేస్తున్నాడురా" అన్నది. ఇటీవల ఆమె అంటే అతనికి మంట. ఏలాగైనా తన తండ్రిని చూడనీయకుండా ఆమెను వచ్చినదారి పట్టిస్తే రోగం కుదురుతుందనుకొన్నాడు. అంతకన్న తాను ఆమెను ఏమి సాధించగలడు ?

"అయ్యో ఇంతకుముందే పొలం వెళ్లాడే!" అన్నాడు.

అమ్మాయమ్మగారు నిలువునా నీరైంది. ఆమె ముఖం చూచి అతడు లోలోన సంతోషించాడు.

"ఒక గంటలో రాడూ?" ఆమె లేవటానికి బద్ధకిస్తూ అడిగింది.

"వచ్చేటప్పటికి ఏ ఎనిమిదో తొమ్మిదో కాకుండా ఉంటుందా ? ఇంకా ఏదో పనికూడా ఉందన్నాడు."

ఆమె అతనివంక చూచింది. ఇంతలోనే మల్లయ్య వచ్చాడు.

"ఏమిరా, మీ నాన్న పొలం వెళ్ళాడంటివే?"

మల్లయ్య తన కొడుకుచేసిన ఆటకాయతనం వెంటనే గ్రహించాడు.

"బయలుదేరినవాణ్ణే. కొడవలి పట్టుకువెళ్ళుదామని తిరిగివచ్చాను. నీవుపోయి జీతగాణ్ణి ఆవుకు కుడితిపెట్టమని చెప్పి దగ్గరుండి ఎడ్లకు మేత వేయించు."

ఆవు కుడితి తాగింది. ఎడ్లను బయటకట్టివేసి మేతవేసింది అంతకు ముందే. తన్ను అక్కడనుంచి తరిమివేయటానికి అలా చెబుతున్నాడని అతను ముఖం ముడుచుకొని వెళ్ళిపోయాడు.

"దారితప్పి వచ్చినట్లుందే ?" మల్లయ్య పలకరించాడు.

"కాదు. పనుండే వచ్చాను." అతడు 'ఏమిటాపని చెప్పరాదా' అన్నట్లుగా చూచాడు.

"ఆఁ ఏమున్నది ! ఇటీవల జరిగిన సంఘటనలు, వీటితో మన ఊరు శాశ్వతకీర్తి సంపాదించింది."

"ఏరోజుకు యెలా రాసిపెట్టిఉందో అలా జరుగుతుంది. మనం వద్దన్నా కావాలన్నా మానుతుందా ?" మల్లయ్య నిట్టూర్చాడు.

"నిజానికి అంతే అనుకో. చంద్రశేఖరం అలాచేస్తాడని అనుకొన్నామా ? పిల్లలను ఆశ్రమానికి పంపించమన్న నేరానికేగదా సామీద, నా ఆశ్రమంమీద పత్రికల్లో అన్ని అవాకులు-చెవాకులు వ్రాసింది. కేసులో తటస్థంగా ఉన్నారనేకదా మీమీద అలా వ్రాసింది ?"

"ఇంతకూ చంద్రశేఖరం దురదృష్టవంతుడే. కాకుంటే యిన్ని కడగళ్ళు రావు."

ఇంకా పుల్లయ్యమీద కక్ష పోలేదు. లేకపోతే యిలా మాట్లాడదని అమ్మాయమ్మగారు పసికట్టింది.

"నిజమే మాగ్గురు పిల్లలు-ఆవిడ, నా అనేవాళ్ళు మరెవరూ లేరు. చేతిలో డబ్బున్నా ఉన్నదా అంటే అదీలేదు. ఆ సంసారం ఎలా గడవాలో ఆ భగవంతుడికే తెలియాలి. అసలు శేఖరం మంచి చెడ్డలను నిర్ణయించటానికి మనమెవ్వరం ? కాని సమాజం అన్నతరువాత చిన్నా పెద్దా పరువు మర్యాదా ఉండాలి. అలా కాక అతనిలాగా వ్యవహరిస్తే ఎలా ? మనబోటి వాళ్ళకు తలయెత్తుకొని తిరగటానికి వీలవుతుందా ? మీ సంగతి మట్టుకు మీసంగతేచూడండి. ఆకేసులో పాపపుణ్యాలు ఏమైనా ఎరుగుదురా ? మీపాక తగలబెట్టించారు. నలుగురికీ కావలసిన నా ఆశ్రమాన్ని తగలబెట్టించారు. అంతతో ఆగారా? పాటకజనాన్ని రెచ్చగొట్టి ఊరిమీదకి పంపించారు. ఇంత అన్యాయం ఎక్కడైనాఉందా? ఆపోలీసులు వచ్చారుకాబట్టి సరిపోయింది కాని లేకపోతే మనం ఊళ్ళో ఉండేవనా? కాస్త మనలో పొరపొచ్చాలు ఉండబట్టేకదా ఇంతపనిజరిగింది? మల్లయ్యగారూ!వేరే అనుకోవద్దు. మీరుకూడా ఆలోచించిచూడండి. పుల్లయ్యగారి బ్రతుకు బజారులో పెట్టారు కాని తక్కువచేశారా? ఆయన గుమాస్తా యిల్లు తగలబెట్టారు. గిత్తను చంపివేశారు. ఎన్ని అభాండాలువేయాలో అన్నివేశారు. ఆ యిల్లాలు లక్ష్మమ్మ మంచంపట్టింది అందుకేగా! నిజానికి అన్నివిధాలనష్టపడ్డది పుల్లయ్యగారే! ఆయన మంచివాడు అయినా కాక

పోయినా ఊళ్ళో పెద్దతలకాయలు రెండూ కలవకపోతేమాత్రం ఆస్తులు దక్కవు. ప్రాణాలు అంతకన్నా దక్కవు. మీరే ఆలోచించండి."

మల్లయ్య ఊకొడుతూ మీసం ఎడమచేత్తో సవరించుకొన్నాడు. అమ్మాయమ్మ మళ్ళీ అందుకున్నది.

"పాతకక్షలు మరచిపోయి రాజీపడటానికి ఇంతకంటె మంచి అవకాశం మరొకప్పుడు దొరకదు. ఊళ్ళో మీ గౌరవప్రతిష్ఠలు నిలబెట్టుకోవాలన్నా ఆయన మర్యాద కాపాడుకోవాలన్నా ఇదే అదను."

"మీ ఉద్దేశమేమిటో తెలియటంలేదు." మల్లయ్య అమ్మాయమ్మగారివంక ఎగాదిగా చూచాడు.

తన ప్రయత్నాలకు ఆటంకమేదన్నావస్తే మల్లయ్యవల్లనే వస్తుందని ఆమెకు తెలుసు. అందుకనే ముందుగా అతనిదగ్గరకు వచ్చింది.

"నేను చెప్పేది సాంతంవిని తరువాతచెప్పండి. ఇవాళ ఊళ్ళో అల్లరిపాలైఉన్నది పుల్లయ్యగారు. ఇవాళ మనం నలుగురంకలసి గౌరవిస్తే ఆయన మనమాట త్రోసిపారవేయలేడు. దానితో ఎన్నిపనులైనా జరుగుతాయి. ఇంతవరకు మిడిసిపడుతున్న పాటకజనం తదితరులకు పాఠం నేర్పినట్టవుతుంది. అది అలాఉండగా త్వరలోనే ఎన్నికలు రాబోతున్నవి. మన గ్రామస్థుడే రేపు శాసనసభ్యుడైతే ఎంత బాగుంటుందో చూడండి. ఏ పనులైనా చేయించుకోవచ్చును. అప్పుడు చుట్టుపట్ల గ్రామాలలో మన గ్రామం మిన్నగా ఉండటానికి వీలవుతుంది. అలా జరగాలంటే అలాంటి పెద్దవ్యక్తి మనలో ఉండాలి. అది మనం సాధిస్తే వచ్చేది కాని దానంతకు అది రాదు. ఈ సన్మానం అందుకు తోడ్పడుతుంది. పుల్లయ్యగారు శాసన సభ్యులైతే మీరు పంచాయితీబోర్డు ప్రెసిడెంటు, స్కూలు సెక్రెటరీ కావచ్చును. దీనికి పుల్లయ్యగారు ఒప్పుకొనక ఏమిచేస్తారు? ఈ పద్ధతి బాగుండలేదా?"

మల్లయ్య ఆలోచించాడు. ఊళ్ళో తనశక్తికి ఎదురు లేకపోవటమే తనకు కావలసినది. పుల్లయ్యను శాసనసభకు పంపిస్తే ఊరి వ్యవహారాలన్నీ తనకు వదలివేయక తప్పదు. దానికన్నా పాటక జనాన్ని కట్టుదిట్టంలో ఉంచటం అవసరం. ఊళ్ళో పార్టీలు ఉంటే అది అసంభవం. అది అలాఉంచి ఇవాళ తాను పుల్లయ్యను సాధించగలిగినది ఏమున్నది? కోర్టులో కేసు నెగ్గి

కూర్చున్నది. ఊరంతా అతన్ని ధర్మాత్ముడంటున్నది. కూలినాలి జనంకూడా అతడంటే భయభక్తులతో ప్రవర్తిస్తున్నది. తన సంగతి ఏమిటి? వామికి వామి పోయింది. దాదాపు రెండువేలదాక అమ్మాయమ్మకు దర్శించుకొన్నాడు. పైగావచ్చిన యిద్దరులకు అన్నిటికీ తానే కారణమన్నట్లుగా గ్రామం చూస్తున్నది. ఇలాంటి సమయంలో తాను చేయగలిగినది మాత్రమేమున్నది? పుల్లయ్య సన్మానంలో పాల్గొంటే తనవంక తేరిచూడటానికి ఎవడికీ మళ్ళీ దమ్ములుండవు.

"ఇంతకూ మీరేమి తలపెట్టారో చెప్పలేదు" అన్నాడు మల్లయ్య.

"ఆఁ ఏమున్నది? ఆశ్రమ వార్షికోత్సవం జరుపుతూ ఆ సందర్భంలోనే పుల్లయ్యగారి ఛాయాచిత్రం మంత్రిగారిచేత ఆవిష్కరింపజేసి టీపార్టీ ఏర్పాటు చేదామని ఉంది."

అమ్మవారి జాతరలో అధ్యక్షుని ఊరేగింపు తెమ్మనుకొని "బాగానే ఉంది. కాని డబ్బో?" అన్నాడు.

"మీలాంటివాళ్ళు నలుగురూ నాలుగు చేతులు వేస్తే చాలదా?"

"ఓహో నా మెడకే మళ్ళీ కడుతున్నావా? అయితే ఇక నావల్ల దమ్మిడీకూడ మట్టదు."

"అంత భయపడతారు దేనికి? అయినా పాకలకు రెండువేలదాకా మట్టజెప్పినప్పుడు కాస్తాకూస్తను మిమ్మల్ని అడుగుతానటండీ!" అమ్మాయమ్మగారు నవ్వింది. అంతటితో రక్షించావనుకొన్నాడు. "మరి మంత్రిగారికి ఎవరు దండవేసి సన్మానపత్రం సమర్పిస్తారు?"

"మంత్రిగారికి, పుల్లయ్యగారికి మీరే దండలువేసి సన్మాన పత్రాలు సమర్పించాలి."

"నేను కాదులే. మరెవ్వరినైనా చూడండి."

"అలా కాదు. మీరే చెయ్యాలి. లేకపోతే చేసే ప్రయత్నమంతా వ్యర్థమే."

కాసేపు బ్రతిమాలించుకొని మల్లయ్య ఒప్పుకున్నాడు. అమ్మాయమ్మకు గుండె బరువు దించి వేసినట్లయినది. మల్లయ్య ఒప్పుకొన్న తరువాత అడ్డేమున్నది?

ఆ రోజున పుల్లయ్య ఇంట్లోకూర్చుని పేరు కొనిఉన్న లెక్కలు సరిచూచుకొంటున్నాడు. పంతులు వస్తూఉంటే ఆ బాధ ఉండేదికాదు, కాని అతనికి పూర్తిగా మనస్సు చెడిపోయింది. దానికి కారణమేమిటో బోధపడలేదు. చంద్రశేఖరం వ్యవహారం అయితే ఆపని ఎప్పుడో జరిగి ఉండవలసిందికదా! ఇంటో ఏమైనా జరిగిందీ అంటే అదీ అతనికి కనిపించలేదు. పద్మలాంటి అనుకూలవతియైన ఇల్లాలు మరొకతె ఉండదు. మరి యీ మనశ్చాంచల్యం ఎందుకు కలిగింది? డాక్టరు ఊళ్ళో ఉంటే ఎంత బాగుండేది. అతడు సమయానికి లేకుండాపోవాలా? ఎన్నడూ బయటికికదలే వాడుకాదు. ఎందుకు వెళ్ళాడు? ఎక్కడికి వెళ్ళాడు? ఊర వ్యవహారాలు గిట్టక జే పరమేశ్వరా అన్నాడా? బహుశా అంతే కావచ్చునేమో! అదే నిజమైతే తానేకాదు, ఊరంత చచ్చి గీపెడుతున్నా మందు దొరకదు. డబ్బు పోతేమాత్రం ఆ శ్రద్ధ ఆసక్తులు ఎక్కడనుంచి వస్తవి! పదకొండూ నాలుగు పదిహేను, పదిహేను ఏడు ఇరవై రెండు. పాపం పంతులు పని అన్యాయమై పోయింది. కాస్త ఆదుకొనకపోతే ఆ కుటుంబానికి దిక్కేమిటి?

పుల్లయ్యకు ఆ కొలది మాసాలకు జుట్టు పూర్తిగా నెరిసిపోయింది. గదిలోనుంచి లోపలికి వెళ్ళిరాగానే రత్తిమింగుడు చచ్చిపోయాడని రంగమ్మ చెప్పింది.

"ఏమిటి రోగం"

"రోగమేమున్నది! అన్నం తింటూతింటూనే పడిపోయాడుపాపం"

అతడు దొడ్లోకిపోయి చచ్చి పడివున్న సుబ్బణ్ణిచూచి కంపించి పోయాడు. పాడుఘటాలు ఇంతేకదాఅనుకొన్నాడు. దహన సంస్కారానికి ఏర్పాటుచేసి అక్కడనుంచి తిన్నగా పున్నయ్య పెళ్ళాము వుంటున్న పాకదగ్గరకువెళ్ళాడు. ఆమె తల దాచుకోటానికి నీడకూడా పోతున్నదని భయపడ్డది, కాని అతడు ఆమెను లేచిపొమ్మనలేదు. పైగా 'ఊరుబయట ఎందుకు అవస్థపడతావు? సుబ్బడు ఉంటున్నగది ఖాళీఅయింది. ఈ పది రోజులు పోనిచ్చి అందులోకివచ్చి ఉండ'మన్నాడు. ఆమె బిత్తరపోయి చూచింది. లోలోన తిరుపతివెంకన్నకు మొక్కింది.

పుల్లయ్య తానిప్పుడేదో ఘనకార్యం చేశాననుకోలేదు, తాను చేయ గలిగినపని చేశాననుకొన్నాడు. అంతమాత్రాన పున్నయ్యసంగతి అతనికి తెలియలేదనుకోటానికి వీలులేదు. కాస్త చంద్రశేఖరంవైపు ఊగిసలాడా డన్నసంగతి గ్రహించకపోలేదు. బహుశా డబ్బుకు ఆశపడిఉంటాడు. ఇంతకు ప్రలోభం అలాంటిది లెమ్మనుకున్నాడు. అయినా చచ్చిన వాడి మీద పగదేనికి? అసలు ఆ ప్రస్తావనే అనవసరమని భావించాడు.

అతడు అక్కడనుంచివెళ్ళి కాలవగట్టుమీద కూర్చున్నాడు. గట్టు మీది గడ్డిలోనుంచి కప్పొకటి కాలవలోకిదూకింది. తానిప్పుడు గండం గడచి బయటపడ్డాడు. అప్పుడు కంటినిండ నిద్రయెరగడు. ఇక రొమ్ము మీద చేయివేసుకొని నిద్రపోవచ్చును. తన్ను మరి కదలించేవాడే ఉండడు. పరులు తనకు అన్నివిధాలా అపకారంచేయాలని చూచారు. పత్రికలలో ఇష్టంవచ్చినట్లు వ్రాశారు. కొడుకును తనమీదికి ఉసికొల్ప జూచారు. ఇవన్నీ వాడికి తెలియవు. నల్లనివన్నీ నీళ్ళు తెల్లనివన్నీ పాలు అనుకుం టాడు. ఈ సంగతులన్నీ వాడిచెవిని పడకపోవడమే మంచిది. అన్నట్లు డాక్టరు వాడి విడుదలకోసం యత్నించాడే! ఇంతవరకు యెందుకురాలేదు? అదే విచిత్రంగాఉంది. మరోకసారి వాడి సంగతి కనుక్కోవాలి. ముసలది కూడా వాణ్ణి చూట్టానికి ఆరాటపడుతున్నది.

అయితే ఇప్పటికీ ఒకటి తలచుకొంటే నవ్వువస్తున్నది. ఒకప్పుడు తాను నిర్దోషి కాడేమోనన్న శంకఉండేది. ఎంత విచిత్రం! ఇప్పుడు జ్ఞప్తికి వస్తున్నది. హోటలు గదిలో ఉండగా తనకు హామీ ఉండవలసినదని శేఖరం అడిగాడు. అయితే సంతకాలు హోటల్లో జరిగాయా? అంత కన్నా పచ్చి అబద్ధం యేమిఉంటుంది? ముసలిది మొదటినుంచి మొత్తు కుంటూనే ఉన్నది. తనది మెత్తని మనస్సు. అందువల్లనే తాను హామీ ఉన్నానని శేఖరం చెబితే నమ్మాడు. అతడు అంత దుర్మార్గుడని తనకు తెలియలేదు.

ఇన్నాళ్ళకు గ్రామంలో తిరిగి శాంతి నెలకొన్నది. మళ్ళీ కార్మికుల ఎద్దడి ఉండదు. తనమీద బయలుదేరిన అపవాదుల్లో కొన్నైనా ఇరుగు పొరుగులు నమ్ముతుండాలి. నమ్మనీ. తాను ఉన్నాడు, తనపొలం ఉన్నది. ఎవరేమనుకొంటే తనకేమి?

శేఖరం కుటుంబానికి ఇక్కట్లు వచ్చాయి. తీర్పు చెప్పినప్పటినుంచీ భార్య మంచం పట్టిందంటున్నారు. పట్టకేమి చేస్తుంది? భర్త నట్టేట ముంచి పోతే? ఎవరి కర్మకు ఎవరు కర్తలు?

పుల్లయ్య ఇంటికి తిరిగివచ్చేటప్పటికి అమ్మాయమ్మగారు హాల్లో కూర్చుని ఉంది. గ్రామం తనకు టీ పార్టీ ఇవ్వటానికి సంకల్పించిందనీ, హరిజనాశ్రమం వార్షికోత్సవ సందర్భంలో మంత్రిగారు తన ఛాయా చిత్రాన్ని ఆవిష్కరించటానికి అంగీకరించారని ఆమె చెప్పింది.

"నాకా, టీపార్టీయా?" పుల్లయ్య నవ్వాడు. తన చెవులను తాను నమ్మలేకపోయాడు.

"మీకు ఎప్పుడు వీలు పడుతుంది?" అమ్మాయమ్మ అడిగింది.

అయితే నిజమే నన్నమాట! పుల్లయ్య ఆలోచించాడు.

"దొడ్లో శవం బయటికి వెళ్ళిందో లేదో టీ పార్టీలకు వచ్చేదా?" అతడు అన్నాడు. అమ్మమ్మకు ఆశ్చర్యం కలిగింది. కావాలని సన్మానం చేయబోతుంటే యిదేమిటనుకున్నది. అప్పుడు పట్టుబట్టీ లాభంలేదని ఆమెకు తెలుసు.

అమ్మాయమ్మగారు వెళ్ళిపోతూ ఆశ్చర్యపడ్డది. ఇంత గౌరవం తలపెడితే కృతజ్ఞతన్నా సూచించలేదు. ఎంత గర్వమో మనిషికని విస్తుపోయింది.

32

హరిజనాశ్రం కోలాహలంగా ఉన్నది. ఆవరణ మంతటా పందిరి. ఒక ప్రక్కన పెద్దవేదిక. హైస్కూలు విద్యార్థులు, ఆశ్రమ విద్యార్థులు గ్రామంలోని యువకులు అలంకరణ క్రియలో నిమగ్నులైయున్నారు. మరొక ప్రక్కన నియుక్తులైన కూలీలు కొబ్బరిమట్టలు, అరటి స్తంభాలు పాతి పాదులకు అంటుగడుతున్నారు. పాకలన్నిటికీ వెల్లవేయిస్తున్నారు. అమ్మాయమ్మకు గడియ తీరిక దొరకటంలేదు. ఒకప్రక్క వసూలు కావలసిన చందాలకు కుర్రవాళ్ళను పంపిస్తున్నది. మరొకప్రక్క నృత్య, నాటక రిహార్సలుకు హాజరై 'అది అలా ఉండాలి. ఇది ఇలా ఉండాలి, ఇక్కడ ఇలాచేస్తే బాగుంటుంది' అని సలహా యిస్తున్నది. మరొక ప్రక్కన

తేవటానికి మరచిపోయి వచ్చిన దండలు వగైరాలకు మనిషిని బస్తీకి పంపిస్తున్నది. అన్నట్లు ఊరేగింపు ఉన్నాదికదా మేళము లేకుండా ఎలా జరుగుతుంది ? కోటప్పను వచ్చి ఒకసారి చూడాడి పోవలిసిందని దగ్గరలో నిలుచున్న కుర్రాలయ్యకు పురమాయించింది. మైక్ లౌడ్ స్పీకర్లు కూడా కావాలి. మరొకరిని అందుకోసం బస్తీకి తరిమింది.

ఎవరో ప్రక్కవాళ్ళతో మాట్లాడుతూ, లలితమ్మ ఇంకా కోలుకోలేదని చెబుతూఉంటే ఆమె విన్నది. ఎంత మతిమరుపు! లలితమ్మ స్థితి కనుక్కొని పరామర్శించకుండా ఉత్సవాలలో పాల్గొనటానికి మనస్కరించలేదు. ఇష్టపడితే కొన్నిరోజులు ఆమెను, ఆమె పిల్లలను ఆశ్రమంలో ఉంచుకుందామన్న మహాశయంతో అమ్మాయమ్మ మెల్లగా లలితఉంటున్న పూరి చావడివైపు బయలుదేరింది.

తీరా అక్కడికి పోయేటప్పటికి తలుపువేసిఉన్నది. బయట బావి దగ్గర ఒకపిల్ల నీళ్ళతోడుతున్నది. బహుశః లలితమ్మ పెద్దకూతురై ఉంటుంది.

"లలితమ్మ ఎక్కడ?"

"ఇంట్లో" ముక్తసరిగా ఆపిల్ల జవాబు చెప్పింది.

"నేను వచ్చానని చెబుతావా?"

"నేనంటే?"

"పోయి అమ్మాయమ్మగారు వచ్చిందని చెప్పు. ఆమెకు తెలుసులే."

పిల్ల లోపలికివెళ్ళి కాసేపటికి తిరిగివచ్చి "మాట్లాడే స్థితిలో లేను. మీమేలు మరచిపోలేను" అని చెప్పమన్నదని చెప్పింది.

"ఇక ఏమి చేయదలచుకొన్నది?"

"ఏమో మరి."

అమ్మాయమ్మకు కన్నీళ్ళపర్యంతమైనది. "ఈ టీ పార్టీ సన్మానాలు బహుశా లలితకు కష్టంకలిగించి ఉంటుంది. కష్టంకలిగిస్తే ఏమిచేస్తాం? తప్పు తప్పే. న్యాయాన్ని గౌరవించవద్దా?" అనుకుంటూ తిరిగి ఆశ్రమానికి వెళ్ళింది.

మరునాటి ఉదయాన ఆనందభైరవి వినిపిస్తున్నది. ఆశ్రమంవైపు వచ్చేకార్లకు వెళ్ళేకార్లకు యెడతెరిపి లేదు. లలిత మెల్లగావచ్చి కుటీరం

ముంగిట కటికినేల చతికిలబడ్డది. సంస్కారశూన్యమైన కురులు రేగి గాలికి ఊగులాడుతున్నవి. ప్రక్క బావివద్ద అంట్లు ముందువేసుకుని పెద్దకూతురు తోముతున్నది.

"అమ్మా! అక్కడ ఇవాళ ఉత్సవమటే?"

లలిత మాట్లాడలేదు. శూన్యదృష్టితో చూస్తున్నది.

"అంట్లు తోమినతరువాత చెల్లాయిని తీసుకుని అక్కడికి వెళ్ళి వస్తానే."

"అయ్యో పిచ్చితల్లి! మనకు ఆరాతకూడానా?" పైటకొంగుచాటు చేసుకొని కన్నీరు తుడుచుకోవాలని ప్రయత్నించింది. ఎంత దిగమింగా లనుకున్నా ఏడుపుఆగలేదు. పిల్ల బిత్తరపోయి ఆ వెలిబూడిద చేతుల తోనేవచ్చి తల్లిని కావలించుకొంది.

"అమ్మా పోనులే. నిజంగా పోనుగా. తెలియక అన్నాలే. ఎందుకు ఏడుస్తావ్?" పిల్ల బ్రతిమాలింది. ఎలాగో కొంతసేపటికి తెప్ప రిల్లుకొన్నది.

"ఆశ్రమంలో ఇవాళ ఏమిజరుగుతున్నదే?" పిల్ల కాసేపుఉన్న తరువాత అడిగింది.

"ధర్మానికి పట్టంగడుతున్నారు."

పిల్లకు అర్థంకాలేదు. తల్లివంక అలాగేచూస్తూ నిలబడ్డది. ఆమె మోచేయి తొడమీదమోపి అరచేత చెక్కిలిచేర్చి ఆలోచిస్తున్నది. అనారోగ్యంతో చిక్కిపోయినశరీరం, దిగులుతో వెలవెలపోతున్న ముఖం, పీక్కొని పోయినకళ్ళు. "ఈపిల్లలను ఎలా యీడుకురావాలి? ఏమి చేయాలి? నాలుగుపొట్టలు ఎలా నిండుతాయి? ఇప్పుడు ఆసంగతివిచారించి ప్రయోజనంలేదు. మతికూడా పోతుంది. ఆకర్మగూడా చుట్టుకుంటే పిల్లలను చూచుకునే అవకాశంగూడా ఉండదు."

ఆ క్రిందటిరోజే భర్త దగ్గరనుంచి ఉత్తరంవచ్చింది. హైకోర్టుకు అపీలుచేయటానికి ప్రయత్నిస్తున్నానని వ్రాశాడు. లలితకు అతనిలో ఇక యేమాత్రం నమ్మకంలేదు. భర్త నిర్దోషి కాడు. తనకాసంగతి ముందుగానే చెప్పిఉంటే! తన్నుకూడా అతడు నమ్మలేదు. తనతండ్రి మొదటినుంచి

మొత్తుకొంటూనే ఉన్నాడు. అనంతా అక్షరాలా నిజం. మానవప్రకృతికి ఎంత దుర్గతి పట్టింది!

‘‘అలా నిలుచున్నావేమే. తొందరగా అక్షింతలు కానివ్వు. కొంచెం గింజలుపోస్తే తమ్ముడికి పెట్టవచ్చు.’’

పిల్ల అంట్లుపూర్తిచేస్తున్నది. ఇంతలోనే వూరేగింపు దగ్గరకు వస్తున్నది. హైస్కూలు విద్యార్థులు, ఆశ్రమవాసులు, కాంగ్రెసు జండాలు పట్టుకొని ‘మహాత్మా గాంధీకి జై, జవహర్‌లాల్ నెహ్రూకు జై, మంత్రి గారికిజై, పుల్లయ్యగారికి జై’ అంటూ నినాదాలిచ్చుకుంటూ వస్తున్నారు. ముందు వెనక పోలీసు ఉద్యోగస్థుల కారు. మధ్య మంత్రి కారు. మంత్రి గారి ప్రక్కన పుల్లయ్య కూర్చుని ఉన్నాడు. ఆ యిద్దరి మెడలలో నూలు దండలు, పూలదండలు, నిండిఉన్నాయి. కుటీరం దగ్గరకు కారు రాగానే లలిత నిలబడ్డది. ఆమెకు పుల్లయ్య నిండు విగ్రహము కనిపించగానే చటుక్కున లేచి రెండు చేతులెత్తి నమస్కరిస్తూ నిలబడ్డది. తల్లిని చూచి పిల్లకూడా చిట్టిచేతులతో నమస్కరించింది. ఆ కోలాహలంలో ఆ రెండు ప్రాణుల భంగిమలు ఎవరుచూచారో ఎవరు చూడలేదో తెలియదు. కాని పుల్లయ్య మాత్రం చూచాడు. ముఖం తిప్పుకొన్నాడు. మంత్రిగారికి కూడా ఆదృశ్యం కంటబడ్డది. ‘పుల్లయ్యగారు నిజంగా ధర్మమూర్తి - ధన్యజీవి’ అనుకొన్నాడు. సిగ్గుపడి ముఖం తిప్పుకొని ఉంటాడని నిశ్చయించుకొన్నాడు.

కార్లు సాగిపోతున్నవి. పుల్లయ్యలో మాత్రం అంత ఉత్సాహం కనిపించలేదు. తనకు గౌరవం తలపెట్టటంలో ఉద్దేశం అర్థంకాలేదు. మల్లయ్య కూడా ఇందుకు పూనుకోవటం విచిత్రంగా ఉన్నది. అతని కడుపులో ఏమున్నదో ఆ బ్రహ్మదేవుడికే తెలియాలి. ఏది ఎలావున్నా ఇది వేళాకోళం కావటానికివీల్లేదు. మంత్రిగారిని వేళాకోళం చేయటానికి ఎవరికి దమ్ములున్నవి ? అతిడు ఆశ్రమం గేటువైపు చూచాడు. ఎన్ని కార్లు! ఎన్ని కార్లు ! ఎన్ని నూళ్లు ! ఎన్ని గాంధిటోపీలు ! ఇందరిలో సన్మానం పొందటం సామాన్యమా ! తనలో ఏదో విశేషం ఉండాలి. లేకపోతే ఇలా గౌరవించటానికి లోకం గ్రుడ్డిదా ? చంద్రశేఖరం విషయములో తప్పు తనదేమోనన్న శంక ఉండేది. నిజంగా తప్పు తనదే అయితే ఇలా సత్కరిస్తారా ? లేదు. అతనిదే తప్పు. తాను వీసంకూడా

ధర్మం తప్పలేదు. ఆ సంగతి కోర్టు తెలుసుకొన్నది. ప్రజలు నేడు తనకు జేజేలు కొడుతున్నారు.

కార్లు ఆశ్రమ ఆవరణం ప్రవేశించాయి. అమ్మాయమ్మ మల్లయ్య, మొదలైన పెద్దలు ఎదుర్కొలిచ్చి మంత్రిని, పుల్లయ్యను వేదిక మీదికి తీసుకువెళ్ళారు. జయజయ ధ్వానులతో పందిరి దద్దరిల్లింది. జాతీయ పతాకాలు రెపరెపలాడుతున్నవి. లౌడ్ స్పీకర్లు జనగణ మన అధినాయక అన్న జాతీయగీతాన్ని దిక్కుల నింపుతున్నవి. సోడాలు కిళ్లీలు రాలేదని అమ్మాయమ్మ చిరాకుతో షర్రవాణ్ణి ఊళ్ళో కొట్టువద్దకు తరిమింది. ఎక్కడ ఏ పొరపాటు జరుగుతుందోనన్న ఆందోళనతో పందిరి నలుమూలల తిరిగింది తిరిగినట్లుగానే ఉంది. వస్తున్న పెద్దలకు ఎవ్వరిని ఎక్కడ కూర్చోబెట్టాలో హైస్కూలు అధ్యాపకులకు హెచ్చరించి పంపుతున్నది. ఇంకా ఏమైనా మరచిపోలేదు గదా అని ఆలోచించింది. అన్నట్లు ఆశ్రమం వార్షిక నివేదిక కాపీలు ఎక్కడున్నవి? ఆఫీసుగదిలో ఎక్కడో ఉండాలి చూడమని విద్యార్థిని పంపించి చెమట తుడుచుకుంటూ వేదిక వద్దకు వెళ్లింది.

33

పొద్దున్నే రైలు దిగి బండి కట్టించుకొని రామారావు స్వగ్రామం బయలుదేరాడు. బండివాడు గుర్రాన్ని ఉషారుగా పోనిస్తున్నాడు. ఇంతలోనే పేవుమెంటుమీద తీరికగా ఆలోచించుకొంటూ పోతున్న డాక్టరు కనిపించాడు. బండివాణ్ణి గుర్రాన్ని ఆపమని చెప్పి డాక్టరుకోసం కేక వేశాడు. అతడు వినిపించుకోకుండానే పోతున్నాడు.

"డాక్టరుగారు, డాక్టరుగారు!" రామారావు చప్పట్లు చరిచాడు.

శాస్త్రి తలవంచుకొని నడుస్తూనే ఉన్నాడు. అతడు చరచర నడిచి వెళ్ళి భుజంమీద చేయివేశాడు. శాస్త్రి ఉలిక్కిపడి చూచాడు.

"నువ్వటయ్యా! ఎప్పుడు వచ్చావేమిటి?"

"ఇప్పుడే బండి దిగి వస్తున్నా. ఇక్కడున్నారేం?"

"వెనకటి రోజుల్లో వానప్రస్థ సన్యాస ఆశ్రమాలు పుచ్చుకొంటే ఎక్కడబడితే అక్కడ అరణ్యాలు ఉండేవి. ఇప్పటి సన్యాసులు మరేమి చెయ్యాలి? ఇలాంటి బస్తీలే శరణ్యాలుగా కనిపిస్తున్నవి."

"అంటే?... ఊళ్ళో ఇప్పుడు ఉండటంలేదా ఏమిటి?"

లేదనట్లు డాక్టరు తల ఊపాడు.

"ఎంతకాలంనుంచి?" విస్తుపోయి అడిగాడు.

"పదిహేను ఇరవై రోజులు అవుతున్నది"

"ఎందుకని అక్కడ నుంచి వచ్చేశారు? ఇప్పుడు ఎక్కడుంటున్నారు? ఏమి చేస్తున్నారు?"

"కేర్ ఆఫ్ రోడ్స్ అంటే షేప్ మెంట్స్. చేసేఉద్యోగమంటావా- చూస్తూనే ఉన్నావుగా."

"నన్ను వెక్కిరిస్తున్నారా ఏమిటి?"

"వాస్తవం చెబుతున్నా వేళాకోళమే నటయ్యా!"

రామారావు ఆశ్చర్యపడ్డాడు. డాక్టరు ఇలా రావటానికి కారణం బోధపడలేదు.

"ఇంతకూ నేను నక్కను తొక్కి వచ్చాను. ఇక్కడ మీరు కనిపించారు కాబట్టి సరిపోయింది. లేకపోతే ఇన్నివందల మైళ్ళప్రయాణం దండగ అయ్యేది."

"అదేమిటి?"

"మీకోసమనే వస్తున్నాను. లేకపోతే ఆ ఊళ్ళో నాకేమి పని?"

డాక్టరు రామారావు వంక తేరిపార జూచాడు. "పుట్టింది ఆ ఊళ్ళో. పెరిగింది ఆ ఊళ్ళో. ఆస్తిపాస్తులు ఉన్నవి అక్కడ. ఇవాళ మీ నాన్నగారికి సన్మానం జరుగుతున్నది. ఇక పనిలేక ఎలా పోతుంది?"

"మా నాన్నకు సన్మానమా? ఎవరు? ఎందుకు?"

"అవును. మీ నాన్నగారికే. మంత్రిగారు ఇవాళ ఆయన చిత్రపటావిష్కరణ జరుపుతున్నారు. గ్రామమంతా తలపెట్టి చేయిస్తున్నది. అలా చూస్తావేం?"

రామారావు తెల్లబోయాడు. కొంత సేపటివరకూ నోటివెంట మాట లేదు.

"అయితే డాక్టరుగారు, మీలాంటివాళ్ళుఉండే ఇలాంటివి జరుపుతున్నారన్న మాట!"

ఇంతలో బండివాడు రామారావును కేక వేశాడు. బండిని దగ్గరలో ఉన్న స్టాండు వద్ద ఆపి ఉంచమని హెచ్చరించి డాక్టరు తాను దాపులో ఉన్న కాఫీహోటలులోకి వెళ్ళి ఒక మూల కూర్చొని కాఫీకి ఆర్డరిచ్చాడు.

"పెరోల్ మీద వస్తున్నావా?" డాక్టరు అడిగాడు.

"లేదు. నిర్నిబంధంగానే వదిలిపెట్టారు. నేరుగా మీదగ్గరకు వస్తున్నాను."

"నా దగ్గరకా? ఏమిటీ విశేషం?"

"ఇంతకూ చంద్రశేఖరం కేసు ఏమైంది?"

"ఏమైనది ఏమున్నది? మూడు సంవత్సరాలు శిక్ష పడ్డది."

"చంద్రశేఖరానికే?"

"ఆం!"

"డాక్టరుగారు, డాక్టరుగారు! అతన్ని ఎలాగైనా విడిపించాలి. తప్పదు ఏమైనాసరే. నా మాటవినండి. లేండి" రామారావులేచి డాక్టరు చేయిపట్టుకొన్నాడు.

"అసంభవం. ఎప్పుడో చేయి దాటిపోయింది. ఇప్పుడుఎవరుఎంతగా కాళ్ళు తొక్కుకొన్నా ప్రయోజనం లేదు."

"అంతేనా, అంతేనా, నిర్దోషి మూడేళ్ళు ఆ కారాగారవాసం అనుభవించవలసిందేనా? అభమూ శుభమూ ఎరగని ఒక అమాయక కుటుంబము సమూలనాశనం కావలసిందేనా? ఇంత అన్యాయం జరుగుతూ ఉంటే చూస్తూ ఊరుకొంటారా? శేఖరం జైల్లో అల్లాడుతూంటే, తిండికోసం అతని భార్య పిల్లలు అలమటిస్తూ ఉంటే ముప్పూటల తింటూ త్రేపుతూ ఉంటారా? దోషిని మూపుల కెత్తుకొని ఓంబోబోలు కొడుతూ ఉంటారా? డాక్టర్, డాక్టర్ సత్యంకోసం ధర్మంకోసం నిలబడుతా వనుకొన్నాను. అన్యాయాన్ని రొమ్ము ఒడ్డి ప్రతిఘటిస్తావను కొన్నాను. ఇలాంటి పాపపు కూటికి ఆశపడతావనుకోలేదు. డాక్టరు జాజ్వల్యమానమైన శిఖిశిఖ అనుకొన్నాను. అవును తప్పంతా నాదే. నీవల్ల తప్పేమున్నది? నేను ధర్మమూర్తినని చెప్పుకొన్నావా? సత్యన్యాయాల కోసం ప్రాణాలనైనా బలియిస్తానని చెప్పుకొన్నావా? లేదు. నీవు నలుగురులాంటి వాడివే. బురదలో పొర్లుతూ

స్వర్గంలో ఉంటున్నావనుకుంటున్నాను. అంతే. నాదే తప్పు. అపర మూర్తివనీ, సత్యసంధుడవనీ, అనన్య నిరాసక్తుడవనీ ఆశించటం నాదే తప్పు. లోకానుభవం లేక పొరపడ్డాను. క్షమించండి డాక్టరుగారూ. క్షమించండి. పొరపాటున ఏమైనా దురుసుమాటలన్నానేమో మరచిపోండి. వస్తాను."

రామారావు తెచ్చి కాఫీ టేబులుమీదనే వదలి గబగబా బిల్లు చెల్లించి బయటికి బయలుదేరాడు. డాక్టరు వెంటవెళ్ళి బలవంతాన తిరిగి తీసుకుని వచ్చి ఎప్పటిచోట కూర్చోబెట్టాడు. కాఫీ హోటల్లో జనం ఈ ప్రవర్తనను వింతగా చూస్తున్నది.

"ఉట్టి ఆవేశాలవల్ల ఏమిటి ప్రయోజనం, నలుగురూ చూచి నవ్వటం తప్ప? అప్పుడే నలుగురూ చూస్తున్నారు. ఆ కాఫీ తాగు. బయటికి వెళ్ళిం తరువాత ఏమైనా మాటాడుకోవచ్చు" అని మెల్లగా హెచ్చరించాడు. రామారావు ఒక గుక్కలో కాఫీ తాగి మూతి తుడుచుకొన్నాడు. డాక్టరు కూడ తన పని ముగించుకొన్నాడు. ఇద్దరూ బయటికి వచ్చారు.

"దోషమంతా మా నాన్నదే. చంద్రశేఖరం ఫోర్జరీ చేయలేదు. అతని వల్ల తప్పులేదు. మా నాన్నే దురాగతానికి ఒడికట్టాడు. నేను ఎదురు తిరిగాను. చంద్రశేఖరానికి సాక్ష్యం చెబుతానని పోలీసులకు పట్టించాడు."

"అంతా నిజమేనన్నమాట!" డాక్టరు విచారంతో నిట్టూర్చాడు.

రామారావుకు ఆశ్చర్యం కలిగింది.

"మీకెలా తెలుసు?"

లక్ష్మమ్మకు సన్నిపాత జ్వరంవచ్చిన సంగతి, సంధిలో ఆమె పలవరింతలు వివరించాడు. నాడు నిజం ఊహించుకోలేక ఆమెనుండె దిగులు ఎలా నూనాన్నాడో చెప్పాడు. తరువాత పున్నయ్య చనిపోతూ అన్న మాటలు చెప్పాడు. "అప్పుడు మీ నాన్నే దోషి అనిగట్టిగా నమ్మలేదు. కాని అనుమానం మాత్రం ఉన్నది. ఇప్పుడది రూఢి అవుతున్నది."

"ఇప్పుడిక ఏమీ చేయటానికి వీలులేదా?" ఆతురతో రామారావు అడిగాడు.

"ఏమీ లాభంలేదు. అప్పీలు గడువు కూడా దాటిపోయి ఉంటుంది. అసలు నువ్వు ఆనాడే నాకీ సంగతి ఎందుకు చెప్పలేదు?"

ఈ ప్రశ్నకు ఏమి జవాబు చెప్పాలో రామారావుకు అర్థం కాలేదు. నిజంగా డాక్టరుకే చెప్పి ఉంటే శేఖరానికి యీ శిక్ష పడకపోను. నిజంగా దోషి తానే. తనమీద తనకే అసహ్యం వేసింది. దుర్బలత తలచుకొనగానే కళ్ళల్లో గిర్రున నీళ్ళు తిరిగాయి.

"ఎలాగైనా మా నాన్నను ఒప్పించి కేసు ఎత్తివేయించాలని చూశా. కాని ఆయన ఇలా చేస్తాడని అనుకోలేదు. పోలీసులు వచ్చినప్పుడైనా మీతో చెప్పిఉంటే ఇంతఅన్యాయం జరిగిఉండేది కాదు. ముమ్మాటికి జరిగి ఉండేది కాదు."

"తరువాతనైనా ఎందుకు ఉత్తరం రాయలేదు?"

"వ్రాశాను ప్రయోజనం లేకపోయింది."

"ఎవరికి? నాకా?"

"కాదు. సత్యనారాయణగారికి వ్రాశాను. అతనివద్దనుంచి జవాబయినా లేదు."

డాక్టరు మాట్లాడలేదు. కొంతసేపటికి నిట్టూర్చి "అరయంగా కర్ణుడీల్గె నార్వురచేతన్" అన్నాడు. రామారావు మాట్లాడలేదు. ఆ ప్రశాంతత దుర్భరమనిపించింది.

"ఇక జరగవలసిందేమిటి?" అని శాస్త్రి అడిగాడు.

"డాక్టరుబాబు ఈసన్మానం జరగటానికి వీలులేదు. నా గొంతులో ప్రాణాలుండగా జరగనీను. చూస్తూచూస్తూ హృదయంలేని రాక్షసుడికి, ధర్మమంటే లెక్కించని పాపికి జేజేలుకొట్టి సత్కరిస్తూఉంటే ఆమోదించుట మేనా? దుర్భరం. ముక్కుమూసుకొంటే మూడుగడియలు పట్టదు. లేదు. ఇప్పుడేవెళ్ళి ఆ నిండుసభలో బతుకంతా కడిగిపెడతాను. ఊరుకోను. కొడితేకొట్టనీ చంపితే చంపనీ నేనుమాత్రం ఇక సహించను. ఇదివరకేకుటుంబగౌరవ రక్షణకోసమని చాలఅన్యాయంచేశాను. నిజంచెబితే సహించలేని తలితండ్రులను వాత్సల్యంలేకుండా పోలీసులకు పట్టిచ్చిన తండ్రిని ఎందుకు గౌరవించాలి? లేదు. తప్పు ఎవడుచేసినా తప్పే. తండ్రిచేయనీ, నాయకుడు చేయనీ, దేవుడుచేయనీ తప్పే. అంతఃకరణం చెప్పినట్లు నడచుకోలేనప్పుడు ఈ ఆస్తిపాస్తులు, భోగభాగ్యాలు దేనికి? ఈ జీవితం దేనికి?"

డాక్టరు ఆపినా ఆగకుండా రామారావు చకచకా నడిచివెళ్ళి బండి ఎక్కి పోనిమ్మన్నాడు. తుది నిమిషంలో ఏమనుకున్నాడో ఏమో డాక్టరుకూడ పోతున్న బండిలోకి ఎగిరి దుమికాడు.

బండి బస్తీదాటి రోడ్డున జోరుగా పోతున్నది. కొంతసేపటికి డాక్టరు మెల్లగా ప్రారంభించాడు.

"ఏం రామూ! నేను చెప్పేదికూడా కొంత విని నీ యిష్టంవచ్చినట్లు చేయి. నా కిప్పుడు ఎన్నేళ్ళు ఉన్నాయి? ముప్పైఅయిదు దాటింది. అంటే ఈ ముప్పై అయిదేళ్ళలో ఏ కొలది సంవత్సరాలో మినహాయిస్తే మిగతాదంతా పల్లెటూరి సంపర్కంతోనే గడిచింది. ముఖ్యంగా ప్రాక్టీసు పెట్టిన ఈ పది సంవత్సరాలలోను గ్రామజీవనంలో మునిగి తేలుతున్నాను. డాక్టరును అయి అంతో యింతో ప్రాక్టీసు సంపాదించిన తరువాత గ్రామస్థులు నలుగురితో కొంత పరిచయం ఏర్పడకుండా ఉండదు. ఇవ్వాళ నువ్వుపోయి సభలో జరిగిందంతా చెబుతానంటావు. చెబితే ఏమి జరుగుతుందో తెలుసా? అసలు ఆలోచించావా? మధ్యలోనే దించివేస్తారు. పిచ్చివాడికింద జమకడతారు. అప్పుడు నీ సత్యంవల్ల ప్రయోజనమేమిటి? అలాంటి అప్పుడు నీ సత్యం చెప్పి ఒకటే చెప్పకా ఒకటే. నీ అంతఃకరణం నీకు ఎలా చెబుతున్నదో వాళ్ళ అంతఃకరణం వాళ్లకు అలాగే చెప్పుతున్నది. ఇన్నేళ్ళు వాళ్ళలో పడి కొట్టుకున్నానే నే నెందుకు అక్కణ్ణుంచి పారిపోయి వచ్చాను? ఆలోచించావా?"

"మీరు అక్కడనుంచి పారిపోయివచ్చారా? ఎవరా దుర్మార్గులు. మిమ్మ తరిమివేసింది?"

"అవును నేనే పారిపోయి వచ్చాను. ప్రత్యేకంగా ఏ ఒక్కరూ తరిమారని చెప్పలేను. అక్కడి స్థితిగతులన్నీ అలా చేశాయి. క్షణంబ్రతకటం కష్టమనిపించి నేనే వచ్చేశాను."

"ఏమి జరిగిందేమిటి?" రామారావు డాక్టరువంక చూచాడు. అతడు మాట్లాడలేదు.

"చెప్పరూ, నామీద అంతనమ్మకం లేదా" అంటూ ప్రాధేయ పడ్డాడు. అతని మనస్సు నొప్పించటం డాక్టరుకు ఇష్టం లేకపోయింది.

"చంద్రశేఖరం కేసు లాంటిదే మరొకటి జరిగింది. తప్పు సవరించు కొని జీవితాలు సక్రమంగా నడపటానికి ప్రయత్నించాను. లాభం లేక

పోయింది. దానితో విరక్తి కలిగింది. ఇన్ని సంవత్సరాలనుంచి ఏ ఆదర్శం కోసం పల్లెటూళ్ళో పడిఉన్నానో ఆ ఆదర్శం ధ్వంసమై పోయింది. ఇన్నేళ్లనుంచి పడ్డశ్రమంతా వృథా అయిపోయింది. ఇంకా ఎందుకు బ్రతకాలో అర్థంకాలేదు. ఈ పదిహేనురోజులనుంచి అదే ఆలోచిస్తున్నాను. రామూ నీలోకూడా నా తత్త్వమే కనిపిస్తున్నది. అందువల్లనే అంత దూరం చెప్పవలసివస్తున్నది. నా అనుభవం నీకేమైనా పనికివస్తుందేమో ఆలోచించు. ఈనాటి గ్రామాలు కేవలం మురికి కూపాలు. అసత్యం అధర్మం వాటికి ఆలంబనాలు. డబ్బు, అధికారం, అజ్ఞానం వాటి కులదేవతలు. ప్రాచీన ధర్మాల పేరుచెప్పుకొని పాపపంకంలో పొరలాడటం వాటికి సరదా! ఆ సంగతి వాటికి తెలుసు. అదే మరీఘోరం. తెలియకపోతే ఏనాటికైనా తెలపటానికి అవకాశం ఉన్నది. కాని తెలిసి తెలిసి చేస్తున్నప్పుడు ఎన్ని జీవితాలు ధ్వంసమై ఏమిటి ప్రయోజనం? ఆ అంటురోగానికి నిజంగా మందులేదు. నయం చేయటానికి పోయిన డాక్టరు కూడా దానికి బలి కావాలి. లేదా అక్కడనుంచి పారిపోయి రావాలి. ఇందులో అతిశయోక్తి ఏమీలేదన్న సంగతి నీకూ తెలుసు. బస్తీలు మాత్రం అలాంటివి కావా అంటావేమో? వాటికి కూడా ఈనాడు డబ్బు, అధికారం, అజ్ఞానం ఆరాధ్యదేవతలే. కాదనను. కాని ఒకటి ఉన్నది. నీవుకూడా అలా చేస్తే కాని వీలులేదని అనుశాసించటం లేదు. ఆ మాత్రం స్వాతంత్ర్యం ఈనాటికీ ఇస్తున్నవి. రేపటి సంగతి ఎలా ఉంటుందో చెప్పలేను. కాని ఇవాళ నీ ఆదర్శాల ప్రకారం బస్తీలో నడుచుకోనవచ్చు. అవి ఇతర జీవితాలకు ప్రతిబంధకాలైతే తప్ప యెలాంటి ఆటంకాలు కల్పించవు. మాస్ హిస్టీరియా, మూకతత్త్వం అంతలేదు. సహేతుకంగా స్థితిగతులను వివరించి చెబితే వింటారు. ఆచరించక పోవచ్చును. అది వేరేసంగతి. ఇవాళ కాకపోతే రేపైనా ఆచరణకు రావచ్చునన్న ఆశ అయినా ఉంటున్నది. అది మేలు కాదా? అందుకోసమే బస్తీలోనే ఉండామనుకొంటున్నాను."

"ఏబండీ ఆపు! డాక్టరు దిగి వెళ్ళుతారట. ఆపవయ్యా ఆపు. నీకే చెప్పేది!" రామారావు బండివాణ్ణి కసురుకొన్నాడు. బండి ఆగింది.

"పోనీవయ్యా, పోనీ, ఊళ్ళో కాస్త పనిఉన్నదిలే" డాక్టరు హెచ్చరికమీద బండి మళ్ళీ సాగింది.

"అవును. నీకు కోపంరావటం సహజమే. గ్రామంలోపుట్టి గ్రామములో పెరిగి గ్రామండబ్బుతో విద్యాబుద్ధులు సంపాదించి గ్రామాలను క్రిమి పురుగులుగా చూస్తూవుంటే ఏ గ్రామస్థుడికి కోపంరాదు? రామూ నిన్నేమీ అనలేను. నీవు చదువుకొన్నవాడివి. అర్థంచేసుకోగలవన్న ఉద్దేశంతో అలా అన్నా. ముప్పైఅయిదు సంవత్సరాల జీవితంతో నాకుకలిగిన అనుభవాన్ని చెప్పాను. నా అంతఃకరణ చెప్పినట్లు నేను నడుచుకోవచ్చా, నాకుకూడా అధికారం లేదంటావా? నిన్ను గ్రామంనుంచి వచ్చివేయమని చెప్పటం లేదు. నీ అనుభవం యెలా ఉండబోతున్నదో ముందుగానే ఎలాచెప్పగలను? నీయిష్టంవచ్చినట్లు చెయ్యి. నేనూ కాదు కూడదంటే అప్పుడను."

"వెనక ఒకరాజు పాలు కావాలంటే నేనొక్కణ్ణేకదా నీళ్ళుపోస్తున్నది, ఇబ్బంది ఏమిటి అనుకొన్నాడట ఒకవర్తకుడు!"

"నా అనుభవాన్ని కాదని నన్ను నమ్మించలేవు. వితండానికి ఎప్పుడు అది మార్గంకాదు. నిజంగా నన్నునమ్మించటమే నీఉద్దేశంఅయితే నా అనుభవాన్ని ఒప్పుకొని ఏయే కారణాలవల్ల అలాకలిగిందో వివరించి అది నీవు చెప్పే విశాలఅనుభవంతో ఎలా సమన్వయం పొందుతుందో చూపాలి."

"అది మీకుకూడా అన్వయిస్తుంది."

"అందుకేగదా నిన్ను అనుశాసించనిది. లేకపోతే కత్తి గొంతుమీద పెట్టి చేయించకపోయానా?"

రామారావు మాట్లాడలేదు. ఇష్టంలేక చిట్లించుకొన్నాడు. ఒకప్పుడు డాక్టరును అర్థంచేసుకొన్నాను అనుకొన్నాడు. కాని ఇప్పుడు అతనితత్వం బోధపడలేదని అర్థంచేసుకొన్నాడు.

34

ఉదయం వార్షికోత్సవం ముగిసిన తరువాత సాయంకాలం మళ్ళీమూడు గంటలకు సన్మానసభ ప్రారంభమైంది. వేదికమీద మంత్రిగారు, పుల్లయ్య ఆసీనులయ్యారు. వేదిక ప్రక్కన గోడలమీద ప్రముఖ రాజకీయనాయకుల చిత్రపటాలు వేలాడుతున్నవి. వేదికకు రెండుప్రక్కల జాతీయ పతాకాలు ఎగురుతున్నవి. ముందున్న మైక్, జాతీయగీతం, ఆంధ్రదేశ సంకీర్తనం ఆలాపిస్తూఉంది. ముందువరుసలో జిల్లా అధికారులు, ఇరుగు పొరుగు ఊళ్ళ

నుంచి వచ్చిన పెద్దలు, ఆ వెనుక ఊళ్ళోని పెద్దలు, రైతులు, వారివెనుక
బాలబాలికలు, మరో ప్రక్కన హైస్కూలు ఆశ్రమ విద్యార్థినులు, పది
మంది లోపుగా స్త్రీలు కూర్చున్నారు. అమ్మాయమ్మగారి హెచ్చరికపై
పుల్లయ్య వేదిక మీద పెద్దలనిద్దరినీ పుష్పమాలాలంకృతులను చేశాడు. కర
తాళ ధ్వనులు చెలరేగాయి. అమ్మాయమ్మగారు ఒక ప్రక్కనుంచి వేదిక
మీదికి ఎక్కి నాటి సభా ప్రాముఖ్యాన్ని వివరిస్తూ ప్రారంభించింది:
"అధ్యక్ష, సోదరీ సోదరులారా!

ఇవాళ ఒక అపూర్వ శుభదిన మనటంలో సందేహం ఏమాత్రంలేదు.
ఎందుకంటే ఇంతకాలం మనమధ్య నిగూఢ నిక్షిప్తమైఉన్న ఒక మహా
తేజాన్ని దర్శించి అర్చించే మహాభాగ్యం లభిస్తూఉంది. సాధారణంగా
మనకు ముఖ్యంగా గ్రామస్థులకు ఒక నమ్మకం ఉన్నది. మహావ్యక్తి పుట్టి
నప్పుడు ఒక నూతన తార కనిపించటమో, ఇతర శుభనిమిత్తాలు గోచరించ
టమో జరుగుతుందని మన విశ్వాసం. అయితే ఇది కలియుగం కావటం వల్ల
నేమి, మరే యితర కారణంవల్లనైతేనేమి అలాంటి శుభనిమిత్తాలు
కనిపించటంలేదు. అంతమాత్రంచేతనే గొప్పవ్యక్తులు త్యాగధనులు దేశ
భక్తులు ఉద్భవించటం లేదనుకోవటం పొరపాటు. ఇందుకు మనజాతీయ
ఉద్యమమే తార్కాణం. చరిత్రలో మున్నెన్నడూ ఎరుగని మహాత్యాగాలు
చేసినవారు, అహింసా వీరధనులు బయలుదేరారు. వారివల్లనే ఈనాడు
సంపూర్ణ స్వాతంత్ర్యం అనుభవిస్తున్నాము. కాబట్టి అలాంటి మహావ్యక్తు
లను గుర్తించి వారి అడుగుజాడలను నడవటం మనవిధి. మామూలుగా మన
మధ్య నిత్యం కలసి మెలసి తిరిగే మహావ్యక్తిని గమనించటం గౌరవించటం
మహాకష్టం అనకతప్పదు. కొండలు దూరంగా ఉంటేగాని నున్నగా కని
పించవు. మన పుల్లయ్యగారినే తీసుకోండి. మనిషి కాస్త పొడగరి. నెరి
సిన మీసాలు, మామూలు ఖద్దరు దుస్తులు, ఇలాంటివాళ్ళు ఎంతమందిలేరు?
ఏమిటి వీరిలో విశేషం? ఈ ప్రశ్నలు కలగటం సహజం. ఊళ్ళోవాళ్ళంద
రికీ ఆయన గుణగణాలు కొంతవరకు తెలిసేఉండాలి. కాని బయటవారికి
తెలియక పోవచ్చును. ఈయన పైకి ఎంతమామూలుగా కనిపించినా ధర్మ
మూర్తి. ధర్మంకోసం ఎన్ని అవాంతరాలు రానీ ఎన్నికష్టాలు ఎదు
ర్కొనీ అణుమాత్రంకూడా వెనుకంజవేయడు. ఇందుకు చంద్రశేఖరం వ్యవ
హారమే నిదర్శనం. అయిదువేలు వీరికి ఒక లెక్కలోనివి కావు. కాని

ఫోర్జరీ క్షంతవ్యం కాదు. అందుకోసం ఏకాకిగా ఎదుర్కొని పోరాడారు. ఏది ధర్మమో కోర్టు నిరూపించింది. పశువులమీది ప్రీతి యెంతగొప్పదో పాటకజనం ఊళ్ళోగోల చేసి గిత్తను చంపినప్పుడు స్పష్టంగా వ్యక్తమైంది. ఏకాకిఅయినా బాణాకర్ర పట్టుకొని బజారులోకిరాకారు. ఎక్కడ దుండగీండ్రు అక్కడ గప్‌చిప్. కన్నెర్రచేసి కర్రపట్టుకొని నిలబడ్డ ఆనాటి పుల్లయ్యగారిని చూచి ఉండవలసినది. ఈ పుల్లయ్యగారే సాహిత్యపాత్రాంత రించింది అనిపిస్తుంది. అంతమాత్రంచేత పశుసాదులమీద పాటకజనంమీద ఆయనకు ద్వేషమని కాని, కూలీ పెంచటం ఇష్టంలేదని కాని భావించరాదు. చావడి ఊరక ఉండటం దేనికని కార్మికదంపతులను ఇరువురిని ఉచితంగా ఉండనిచ్చారు. వాళ్ళ కష్టనిష్ఠూరాలకు ఆదుకొంటూవచ్చారు. వాళ్లు అతని పనిపాటలలో తిరుగుతూఉన్నారు కనుక ఉండనిచ్చారనుకోవటం పొరపాటు. వాళ్ళిద్దరూ అవిటివాళ్ళుఅయినా పోషిస్తూవచ్చారు. నిన్నగాక మొన్ననే సుబ్బడు చనిపోతే తన సొంతఖర్చుమీద అంత్యక్రియలు జరిపించారు. ఆనాడే "మీకు సన్మానంఏర్పాటుచేస్తున్నాము. మీకుఎప్పుడువీలవుతుంది?" అని నేనడిగితే ఏమన్నారో తెలుసునా? "దొడ్లో శవాన్ని పెట్టుకొని సన్మానాలకు తయారయ్యేదా?" అన్నారు.

అంతకన్నా మరీచిత్రమైనసంఘటన ఒకటిఉన్నది. కొడుకు రామారావు కమ్యూనిస్టుఅన్న అనుమానంతో ప్రభుత్వం పట్టుకోటానికి పోలీసులను పంపిస్తున్నదని వీరికితెలిసింది. వీరు ఏమిచేశారో తెలుసా? "ఛీవాడు నాకడుపున చెడబుట్టాడు. దేశానికి కానికొడుకు కొడుకుకాడు, వాడు ఇవాళరేపు ఊళ్ళోనేఉంటాడు. తప్పకుండాపట్టుకొని వెళ్ళమనండి. పల్లె నలుగురిలో ముఖం ఎలాఎత్తుకొనేది?" అన్నారు. ఇది ఆంధ్రదేశానికేకాదు. యావద్భారతానికి ఆదర్శప్రాయం. అందరూ ఇలాంటి తండ్రులే ఐతే దేశద్రోహులకు చోటెక్కడది? అరాజకానికి తావెక్కడది? ఇలాంటి దేశభక్తి త్యాగం ఎందరిలోఉన్నాయి? వీరినికాక నేడు భారతం ఎవరిని గౌరవించగలదు? ఇలాటి మహాధర్మస్వరూపుని, దయార్ద్రహృదయుని, మహాదేశభక్తుని గౌరవించటానికి అవకాశం లభించినందుకు మనమెంతోధన్యులం. ఈ ఉదాత్తచరిత్రులు పూర్ణాయుషం జీవించి మనకు మార్గదర్శకులుగా ఉండాలని మా అందరితరఫున పరమేశ్వరుని ప్రార్థిస్తూ వీరి ఛాయాచిత్రాన్ని అమాత్యశేఖరులు ఆవిష్కరించాలని కోరుతున్నాను."

అమ్మాయమ్మగారు ఉపన్యాసం ముగించగానే కరతాళధ్వనులు చెలరేగాయి. ఊళ్ళోని రైతులు యువకులు 'సర్దార్ పుల్లయ్యగారికి జై' అని పెద్ద పెట్టున జయజయ ధ్వనులు చేశారు. హర్షధ్వనుల మధ్య మంత్రిగారు లేచారు. వెంటనే ప్రశాంతత నెలకొన్నది.

“మహాజనులారా! ఈ పుల్లయ్యగారినిగూర్చి తెలుసుకొనే భాగ్యం, ఛాయాచిత్ర పటాన్ని ఆవిష్కరించే అదృష్టం, మిమ్మ సందర్శించే అవకాశం లభించినందుకు ఎంతో సంతోషిస్తున్నాను. ఈనాడు దేశాన్ని ఎన్నో క్లిష్టసమస్యలు యెదుర్కొంటున్నవి. ఒకప్రక్క కార్మికుల సమ్మెలు, మరొకప్రక్క క్షామభీతి, మరొకప్రక్క దేశద్రోహులైన కమ్యూనిస్టుల దురాగతాలు సాగుతున్నవి. ఇవన్నీ పరిష్కారమై అభ్యుదయం సిద్ధించాలంటే ప్రభుత్వానికి ప్రజా సహకారం అవసరం. ప్రభుత్వమే సర్వం చక్కబెట్టుకొంటుంది. సుఖించటమే మనవంతు అనుకోవటం పొరపాటు. యథా రాజా తథా ప్రజా అన్న సామెత మనకు ఒకటి ఉన్నది. అది రాచరికం ఉన్న రోజుల్లో మాట. ఇది ప్రజాస్వామిక యుగం. అందువల్ల యథా ప్రజా తథా రాజా అంటే సరిపోతుంది. అంటే ప్రజలు యెలా ఉంటే ప్రభుత్వము అలాగే ఉంటుంది. కాబట్టి ఈనాడు మనకు పుల్లయ్యగారిలాంటి ధర్మవీరులు, కర్మవీరులు, దేశభక్తిప్రపూర్ణులు కావాలి. మీలో ప్రతి ఒక్కరు వీరిలాగా వ్యవహరిస్తూ భారతాభ్యుదయానికి తోడ్పడతారని ఆశిస్తున్నాను. మీ జయజయ ధ్వానులబట్టిచూస్తే సర్దార్ బిరుదం పుల్లయ్యగారికి ఇవ్వటం అభిమతమైనట్లు కనిపిస్తున్నది. మీ యిష్టప్రకారం వీరు ఇకనుంచి సర్దార్ బిరుదాంకితులు.” మంత్రిగారు ఇలా ప్రసంగించి చిత్రపటాన్ని ఆవిష్కరించారు.

'మళ్ళీ మంత్రిగారికి జై, సర్దార్ పుల్లయ్యగారికి జై' అన్న జేజేధ్వనులు మిన్నుముట్టాయి. కలకల ధ్వనులమధ్య అందుకొని “ఇంకా ఈ సందర్భంలో మాట్లాడదలచుకొన్న వారు మాట్లాడవచ్చును” అని మంత్రి అధ్యక్షుని హోదాలో హెచ్చరించారు. సందడి తగ్గింది. మీరు మాట్లాడాలంటే మీరు మాట్లాడాలన్న గుసగుసలు బయలుదేరాయి. ఆసమయంలో కుంటుకుంటూ డాక్టరు వేదిక వద్దకు వచ్చాడు. గ్రామస్థులు మరొకసారి “డాక్టర్ గారికి జై డాక్టర్ గారికి జై” అని కేకలు పెట్టారు.

"ఏమయ్యా. ఊళ్ళో లేవటగా ఎక్కడనుంచి ఊడిపడ్డావ్?" అని మెల్లగా మంత్రి ప్రశ్నించాడు. "ఇంతకుముందే వచ్చా"నని చెబుతూ అతడు వేదిక ఎక్కి ప్రారంభించాడు.

"మహాశయులారా, ఇంతకు పూర్వం మాట్లాడిన పెద్దలకంటే నేను చెప్పగలిగిన విశేషం ఏమీ లేదు. అయినా నుందులిచ్చి పొట్ట పోసుకొనే నాబోటివాడికి రోగలక్షణాలు చికిత్సా విధానం తెలియటానికి వీలున్నదే గాని ధర్మాధర్మాలు, మంచి చెడ్డలు, ఉదాత్తతానుదాత్తతలు నాకేమి తెలుసు? అయితే పుల్లయ్యగారిని చాల సంవత్సరాలనుంచి ఎరుగుదును. ఆయనసంగతి ఈ గ్రామస్థులందరికీ తెలిసిందే! అయితే నేను చెప్పదలచింది ఒకటే ముక్క. ఈనాడు ఆయనకు సన్మానం చేస్తున్నారంటే సంతోషిస్తున్న వాళ్లలో నేనుఒకణ్ణి. ఎందుకంటే ప్రజలు మంచి చెడ్డలేవో పరిశీలిస్తున్నారు. ఇది శుభావహమే. అది అలా ఉంచి మరొక చిన్న విషయం పేర్కొనవలసి ఉన్నది. మానవుడు అన్నతరువాత మానవుడే కాని దివ్య పురుషుడు కాడు. పొరపడటం, తప్పుచేయటం ఎలాంటి వాడికైనా తప్పదు. ఇది అనుభవంమీద చెబుతున్నమాట. ఎందుకంటే వెనక బ్రిటిషుప్రభుత్వం ఎడమకాలు విరగగొట్టింది. ఇటీవల కుడికాలును మంత్రిగారు విరగగొట్టారు. క్షమించాలి. కాదు ప్రభుత్వం విరగగొట్టింది. ఏదో నేను తప్పు చేసి ఉంటాను. అందుకోసమే ఈ పని జరిగింది. ఇలాంటి పొరపాటులు తప్పవు. ఇటీవల జరిగిన ఊరి కేసులో చంద్రశేఖరానిది తప్పని కోర్టు నిర్ణయించింది. అంతే కాని అతనిభార్య పిల్లలు దోషులని నిర్ణయించలేదు. నేడు ఆకుటుంబం దిక్కులేనిదైపోయింది. అతని ఇల్లు వెడలని ఇల్లాలు. ముగ్గురు పిల్లలు కసుగందులు. పొట్టపోసుకోగలిగిన శక్తి వారిలో ఎవరికీ లేదు. కాబట్టి ఆ కుటుంబానికి తోడ్పడటం మానవధర్మం. సర్దార్ పుల్లయ్య గారు తదితరులు విశాలహృదయులనే నా నమ్మకం.

మరొక విషయం. అది నిజంగా కేవలం నాకు సంబంధించినదే అయినా అందులో సామాజిక సంబంధం ఉన్నదేమోనన్న అనుమానంతో ఇందరిమధ్య చెప్పవలసి వస్తున్నది. నేడు ఈ ఊళ్ళోనుంచి ప్రాక్టీసు మానుకొనిపోతున్నాను. ఇక్కడ పిత్రార్జితమైన ఇల్లు ఒకటి ఉంది. నా అనేవాళ్ళు మరెవరూ నాకులేరన్న సంగతి ఊరిపెద్దలకు అందరికీ తెలుసు. అది అలా ఉంచి కీర్తిశేషుడైన పోలయ్య ఇటీవల తన ప్రాణాలొడ్డి నన్ను

కాపాడాడు. అత డాపని చేయకుంటే నేను ఇప్పుడు ఎక్కడ ఉండే
వాణ్ణి! ఆస్తిపాస్తులు, గౌరవమర్యాదలు ఒలివ్వవచ్చును. కాని మరొక
వ్యక్తి రక్షణకు ప్రాణాలు అర్పించటం సామాన్యంకాదు. అతడు అలాంటి
మహాత్యాగంచేశాడు. అతని ఋణాన్ని ఎలా తీర్చుకొంటాను? అసంభవం.
ఈనాడు అతని కుటుంబం ఆశ్రయం లేక అల్లాడుతున్నది. అందువల్ల
నాయిల్లు అతని పుత్ర పౌత్రాదికి చెందాలని కోరుతున్నాను. ఇదిగో
రిజిస్టర్డు దస్తావేజు. హరిజనోద్యమంలో కృషిచేస్తున్న అమ్మాయమ్మగారు,
గ్రామ జనోద్ధరణానికి కంకణం కట్టుకొన్న చిరంజీవి రామారావు ఈదస్తా
వేజుతో సంక్రమిస్తున్న హక్కులను పోలయ్యకుటుంబం అనుభవించటానికి
తోడ్పడాలని అర్థిస్తున్నాను. ఈ గ్రామస్థులందరికీ ఇదే నమస్కారం."

కేకలు వేస్తున్నా డాక్టరు వేదిక దిగి చేతిలో ఉన్న దస్తావేజును
ముందు వరుసలో కూర్చున్న అమ్మాయమ్మగారిచేతికిచ్చి కుంటుకుంటూ వెళ్ళు
తున్నాడు. కుశాలయ్య ఎక్కడనుంచో గబగబా వచ్చి డాక్టరు చేయి
పుచ్చుకొన్నాడు. సభలో కొంత అలజడి బయలుదేరింది. అధ్యక్షుడు లేచి
ఆ మాట్లాడేదేమిటో ఒకరి తరువాత ఒకరు వేదికనుంచి మాట్లాడితే
బాగుంటుందని హెచ్చరించాడు. కుశాలయ్య జంకుతూ జంకుతూ వేదిక
ఎక్కి "డాక్టరుగారు తమ యిల్లు ఎవరి కిచ్చుకొన్నా ఇబ్బందిలేదు. కాని
వారుమాత్రం వెళ్లటానికి వీలులేదు. వారు ఈఊళ్ళోనే ఉండాలని గ్రామ
స్థులు కోరుతున్నారు. డాక్టరుగారు మాకోరిక మన్నించాలి" అని దిగాడు.
డాక్టరు మళ్ళీ వేదికఎక్కి తనపట్ల గ్రామస్థులకున్న ఆదరాభిమానాలకు
కృతజ్ఞత వెల్లడించి తాను కారణాంతరాలవల్ల ఊళ్ళో ఉండటానికి వీల్లేదని
కచ్చితంగా చెప్పి వెళ్లాడు.

మళ్ళా సభలో గుసగుసలు బయలుదేరాయి. అధ్యక్షుని హెచ్చరిక
మీద అవన్నీ త్వరలో సమసిపోయాయి. పుల్లయ్య లేచి సన్మానానికి
కృతజ్ఞత వెల్లడించి ఇలా అన్నాడు: "డాక్టరుగారిసేవ అనన్యం, ఆయన
అహోరాత్రాల కృషికి గ్రామం ఎంతోఋణపడ్డది. వారు ఊళ్ళో ఉండా
లని గ్రామస్థులంతా ఏకగ్రీవంగా కోరుతున్నారు. వారు తమ ఇప్పటి
ఇంటిలోనే ఉంటూ గ్రామానికి తోడ్పడడం అందరికీ అభీష్టం. అంచేత
పోలయ్య కుటుంబానికి వేరే యిల్లూ స్థలం గ్రామస్థులంతా ఇవ్వటానికి

సిద్ధంగా ఉన్నారు. ఇప్పుడైనా వచ్చి వారు తమ సత్కృతి స్వీకరించాలని కోరుతున్నాను."

అనగానే డాక్టరు వెనకనుంచి తాను వెళ్ళిపోతే తప్పుపని తేల్చి చేసి చెప్పాడు. మళ్ళీ పుల్లయ్య ప్రారంభించాడు:—

"డాక్టరు గారు అలా సంకల్పించుకొన్నప్పుడు చేయగలిగినదేమున్నది. అవంతా మన దురదృష్టం. పోతే వారు పరోక్ష నుంచి విషయం చేస్తున్నారు. తప్పు చేసింది చంద్రశేఖరం కాని అతని కుటుంబం కాదు. పాపం ఆ ఇల్లాలు నేడు దిక్కులేక అల్లాడుతున్నది. ఆ నాలుగు జీవితాలు ఎలా తెల్లవారాలి? కాబట్టి మనమంతా చందా వేసుకొని ఆ కుటుంబానికి తోడ్పడటం అవసరం. నా మట్టుకు నేను అయిదు వందల రూపాయలు ఇస్తున్నాను."

సభ అంతా హర్షధ్వనులతో నిండిపోయింది. కొంతమంది పుల్లయ్య దాతృత్వాన్ని మెచ్చుకొన్నారు. మరికొందరు "మనిషి అంటే అలా ఉండాలి. ఎన్ని పగలున్నా అంతలో మరచిపోయి తోడ్పడగలిగే వాళ్ళు ఎంతమంది ఉన్నారు" అని ప్రశంసించారు. దానికి అమ్మాయమ్మగారు కూడా సంతోషించి చందాలకు విజ్ఞప్తి చేసింది. మొత్తంమీద వెయ్యి రూపాయలదాకా చందాలు పడ్డాయి.

తరువాత ఫలహార కార్యక్రమం ముగిసింది. ఆ పిమ్మట కార్యక్రమం ప్రకారం ఆశ్రమ విద్యార్థుల నృత్యనాటిక ప్రారంభమైనది. అందులో నిద్రాణుడైన కర్షకుడు నాయిక ప్రబోధంతో మేల్కొని అజ్ఞానబంధాలు తెంచుకొని భీష్మించుకొన్న ప్రకృతిని ప్రసన్నం చేసుకొని ప్రతిఘటిస్తున్న మరు భూమిని సాధించి పైరులు పెంచి పంటలు పండించి ధాన్యం ప్రజలకు పంచిపెట్టటం అభినీతమైంది. సభ్యుల హర్షధ్వానాలతో సభ సమాప్తమైనది. విజయ సంతోషాన్ని పట్టలేక అమ్మాయమ్మగారు ఆనందాశ్రువులు రాల్చింది.

డాక్టరు ఇంటితలుపు తెరచి లాంతరు వెలిగించి ఒక్కటొక్కటే సర్దసాగాడు. దేవతార్చన పేటిక, సగం పగిలి మాసిపోయిన చెక్కద్దం చూడగానే తల్లిదండ్రులు జ్ఞాపకం వచ్చారు. "ఎంత గారాబంగా పెంచితే ఏమి లాభం? ఎలా జరగాలో అలాగే జరుగుతుం"దని అంటున్నట్లు కనిపిం

చారు. "నాకేమి, హాయిగా బ్రతుకుతున్నాను" అని లోలోన సమాధానం చెప్పుకొన్నాను. పెట్టె తెరవగానే పట్టుచీరల్లో రెండి గలగలమంటున్న వెంగలి రేకులు కనిపించాయి. అతడు కళ్ళకు అద్దుకొన్నాడు. "వసూ, క్షమించు. నేనెన్నడూ నీకు ద్రోహం చేస్తా ననుకోలేదు. చేయాలన్న దుర్బుద్ధి లేకుండానే అది జరిగిపోయింది ఆ సంగతి నీకూ తెలుసు. నీవు నన్ను తప్పక క్షమిస్తావని నాకు తెలుసు. నీ హృదయమే కదా నాకీ వ్రతం ఉపదేశించింది?" అనుకొన్నాడు. అన్నీ పెట్టెలోకి సర్ది తాళం వేశాడు. తరువాత మందు సీసాలు జాజి పెట్టెలోకి ఎక్కించి బిగించాడు. శస్త్ర చికిత్సా పరికరాలు ఒక పెట్టెలోను పుస్తకాలను మరి నాలుగు పెట్టెల లోను సర్దించాడు. వంటసామగ్రి గోతానికి ఎత్తి కుట్టివేశాడు. పరుపు చుట్ట చుట్టి త్రాటితో బిగించాడు, ఇంతలో అలికిడి వినిపించింది. లేని ఉత్సాహం తెచ్చుకొని ప్రక్కకు తిరిగి చూచాడు.

"ఏమిరా ఏంపనిమీదవచ్చావు? మీ నాన్నకు మందులో విషమేమైనా కలిపిఇవ్వాలా ఏమిటి?" డాక్టరు నవ్వాడు.

"మీరు ఊళ్ళోనుంచి వెళ్ళిపోతున్నారటగా!" దగ్గుత్తికతో మల్లయ్య కొడుకు అడిగాడు.

"ఎవరు చెప్పారురా పచ్చిఅబద్ధాలు?"

"అదేం, అన్నీ సర్దుతూఉంటే!"

డాక్టరు మాట్లాడక తనపని సాగిస్తున్నాడు.

"డాక్టరుగారు వెళ్ళకండి మేమేమి పాపంచేశాము? మీరుంటారనీ, ఊరంతా బాగుపడుతుందనీ, ఏవేవో జరుగుతాయనీ అనుకుంటూఉంటే వెళ్ళిపోతారా? మాకలలన్నీ ధ్వంసం చేసిమమ్మల్ని చీకట్లో వదలిపోతారా? ఇలా చేసేవాళ్ళు అసలు ఇక్కడ ఎందుకుండాలి? ఆనాడే బస్తీకి వెళ్ళితే కాకపోయిందా!" ముక్కు చీదుకొని అతడు గబగబా వెళ్ళిపోతున్న అలికిడి వినిపించింది. అతడు ఒకగంతునపోయి మల్లయ్యకొడుకును పట్టుకొని ఇంట్లోకి తీసుకువచ్చాడు.

"అరే ఇటుచూడు. నీకుగూడా నామీదకోపమైతే ఎలాగురా! నీవు చెప్పినట్లే ఉంటానికి నిశ్చయించుకుంటాననుకో, రేపు ప్రొద్దుటికి దైవ

వశాత్తు చచ్చిపోతాను. అప్పుడుకూడా చావవద్దని గొంతుమీద కూర్చుంటావా ఏమిటి?"

"అంతేనా?"

"ఇక్కడ ఉండటమంటే మానసికంగా చావటమేఅవుతుంది అప్పుడు ఉండీఒకటే, ఊడీఒకటే. నీవే చెప్పు. జీవచ్ఛవంలాగా ఇక్కడేపడి ఉండమంటావా లేక మరోకచోటికివెళ్ళి బ్రతకమంటావా?"

"అయితే వెళ్ళిపోండి. మీరు బ్రతికిఉండటంకన్నా మాకేమి కావాలి?"

"నాకుతెలుసుగా నీహృదయం బంగారం. అయితే ఏళ్ళు వచ్చిన కొందికి మారిమారి యీ విషవాతావరణంలో మనిబాగ్గుకావచ్చు. అప్రమాదమూ తప్పించుకోవాలంటే నాకు తెలిసినంతలో రెండేవిషయాలున్నాయి. సత్యాన్వేషణ స్వాతంత్ర్య సముపార్జన. ఈ రెండేముఖ్యాలు. ఏనాడు ఇవి అంతరిస్తాయో ఆనాడు మానవుడు మానవుడుకాడు, పశువు అవుతాడు. నామీద గౌరవముంటే ఇది జ్ఞాపకముంచుకో. నేనిక చెప్పగలిగింద ఏమీ లేదు. చేయగలిగింది అంతకన్నా లేదు."

"వస్తాను డాక్టరుగారు" అంటూ అతడు నమస్కరించి వెళ్ళిపోయాడు. డాక్టరు కాసేపు ఆలోచిస్తూ కూర్చుని తిరిగి మిగిలిన వస్తువులు సర్దసాగాడు. గోడగడియారం టంగున తొమ్మిద కొట్టింది. ఎత్తుపీట వేసుకుని అతడు ఆ గడియారం తీసి పెట్టెలో సర్దుతున్నాడు. ఇంతలో తలవాకిలి తలుపు కిర్రు మన్నది. అతను తిరిగి చూడకుండానే "ఎవరది ?" అన్నాడు.

"నేను."

"నేనంటే ?"

"చచ్చి పడివున్నవాళ్ళను తన్నటం మీవంటి పెద్దలకు యోగ్యం కాదేమో !"

"గర్భస్రావానికి ఒడికట్టినప్పుడే మా పెద్దరికం పోయింది. ఇప్పుడెలా వస్తుంది ?"

"అయితేయమధర్మరాజుపతితుల కన్నటికీనివృత్తి కల్పించదన్న మాట!"

"ఏమో ఆ సంగతి సత్యనారాయణగారిని అడిగి తెలుసుకోవాలి."

"అడిగి చెబితే మీ మేలు జన్మజన్మాల మరచిపోలేను."

"ఇంట్లో ఉన్నవారిని అడిగి తెలుసుకోవటం కష్టమా ?"

"ఆ భాగ్యానికినోచుకుంటే మీచేత ఇన్ని అనిపించుకోవటం దేనికి?"

"అతడు యింటికి రావటం లేదా ?"

"అప్పుడప్పుడు వస్తున్నారు."

"అయితే మాట్లాడటం లేదా ?"

....

"ఇప్పుడెక్కడున్నాడు ?"

"బహుశా లైబ్రరీ అరుగుమీద పాడుతూ ఉండాలి."

డాక్టరు చప్పున అభిముఖంగా తిరిగి "అయితే పద్మా అతనికి మనస్సు సరిలేదా" అని అడిగాడు. లేదని ఆమె శిరఃకంపంతో సూచించింది."

"ఎన్నాళ్ళనుంచి?"

"మీరు వెళ్ళినప్పటినుంచి"

అతడు మాట్లాడలేదు.

"మీరు ఈ ఊరినుంచి వెళ్ళిపోతున్నారటగా ?"

"అఁ"

"నామీది కోపమేకదా కారణం ?"

"నీమీదనా ? కోపమా ?"

"మరి దేనికి వెళ్ళిపోతున్నారు ?"

"నీమీద కోపంవల్లనే వెళ్ళిపోతున్నాను. పోవద్దని చెప్పటానికేన వచ్చింది !"

"లేదు. మీతో లేచి వస్తానని చెప్పటానికి.నన్ను తీసుకువెళ్లరూ?"

"పద్మా, నాతత్త్వమేమిటో నీకు తెలుసు. నీతత్త్వమేమిటో నాకు తెలుసు. బెబ్బులుల స్వభావం మారుతుందేమో కాని మనయిద్దరి స్వభావ మారదు. అది తెలిసి ఉండికూడా ఒకరి మనస్సు నొకరు నొప్పించుకోవట

వల్ల ప్రయోజనమేమిటో బోధపడటంలేదు. నీకేమి కావాలో తేల్చి చెప్పరాదా? చేతనైతే చేస్తాను లేకపోతే నావల్ల కాదని చెబుతాను. పైన ఇంకా ఎన్నో సర్దుకోవలసి ఉన్నాయి."

"మీకంత కష్టం కలిగించటం దేనికి? వస్తాను. సెలవు. ఎప్పుడైనా మనస్సు ప్రశాంతంగా ఉన్నప్పుడు పద్మలాంటి ఒకవ్యక్తి సాంఘికాచారాగ్నులలో శిక్ష అనుభవిస్తున్నదని మాత్రం జ్ఞాపకముంచుకోండి. ఇక నేనంటారా? పతితురాలను. మీలాంటి ఉత్తమపుత్రులను స్మరించటానికి యోగ్యతలేదు" ఆమె బయలు దేరింది.

"పద్మా! కాస్త ఆగు. అసలు రాకుండావుంటేనే సంతోషించేవాణ్ణి కాని వచ్చావు. వచ్చినదానివి వచ్చినపని చెప్పకుండాపోవటం కేవలం మనస్సును క్షోభపెట్టటమే. అదే నీఇష్టమైతే వెళ్లు. లేదా ఉద్దేశమేమిటో చెప్పు."

"చెప్పమంటారా?"

"చెప్పమనేకదా కోరుతున్నది!"

"వారి మనస్తిమితత్వానికి ఏదైనా మార్గంచెప్పండి. లేకపోతే ఎవరి దగ్గర చికిత్సపొందమంటారో చెబితేచాలు. ఇంతకంటే మరేమీ నాకవసరములేదు."

డాక్టరు కాసేపు ఆలోచించాడు. చెవి నులుపుకొన్నాడు.

"రెండుమూడునెల్లు చూడు. ఏమందూఇవ్వవద్దు. నయమైతే దానంతట అదే నయమౌతుంది. ముప్పాతిక మూడుపాళ్ళు నయమౌతుందనే నానమ్మిక. నీవుమాత్రం చాలశాంతంగా ఎలాంటికష్టం కలిగించకుండా కొన్నిఇబ్బందులకైనా ఓర్చుకోవాలి. ఆతరువాతకూడ నయంకాకపోతే ఏచికిత్సవల్ల ప్రయోజనంలేదు."

తలుపువద్దనే అతనికి ఎదురుగా సాష్టాంగపడి నమస్కరించి చటుక్కునలేచి వెళ్ళింది. డాక్టరు కాసేపు నిర్విణ్ణుడైచూచాడు. అతడులేచి తలుపు తాళంవేసి తిన్నగా కుశాలయ్య ఇంటికివెళ్ళాడు. ఆరాత్రివేళనే అతన్నిలేపి సామాను బస్తీకితోలటానికి రెండు బాడుగబండ్లు మాట్లాడి అప్పుడే తోలించుకొనిరమ్మన్నాడు. అప్పలస్వామినిలేపి ఊరికిపోవాలి.

బండి తోలుకురమ్మని తిరిగి ఇంటికివచ్చాడు. వీధి అరుగుమీద ఎవరో కనుపించారు.

"ఎవరది? రామారావ్!"

"అవును, నేనేనండి డాక్టరుగారూ!"

"ఇంటికి వెళ్ళావా లేదా?"

"ఇల్లా? ఎక్కడిది ఇల్లు?"

"ఏమిటి అలా మాటాడుతున్నావు? ఇంతలోనే యేమి మునిగిపోయిందు రాలేదుగదా?"

"డాక్టరుగారు, ఇంతాక బండిలో ఏమోఅనుకున్నాను. క్షమించండి. మీరు చెప్పింది అక్షరాలనిజం. ఈ పాపకూపంలో క్షణంకూడ బ్రతకటం కష్టం"

"ఏమి జరిగిందేమిటి?" డాక్టరు కుతూహలంతో అడిగాడు.

"మీరు పోలయ్యకుటుంబానికి వ్రాసియిచ్చినయిల్లు తిరిగి అయిదు వేలిచ్చి వ్రాయించుకున్నారు. యింకా ఈ ఊళ్ళో ఎవడేమి చేస్తాడు? ఎక్కడో అమెరికాలో నీగ్రోలను ఏదో చేస్తున్నారని, దక్షిణాఫ్రికాలో భారతీయులమీద వెలివాడచట్టం రుద్దుతున్నారని ఏడుస్తారు దేనికో? ఇవ్వాళ ఇక్కడ జరిగిందేమిటి? భారత పవిత్రధర్మం సెలకొల్పారు!"

"అమ్మయ్య అంతేగదా, బ్రతికాను. ఇంకా ఎవరి ప్రాణాలమీదికి వచ్చిందోనని భయపడ్డాను."

"ఇంత జరిగిన తరువాత ప్రాణాలు మాత్రం దేనికి డాక్టరుగారు. ఇలా చేయటానికేనా మీరు ఇల్లు వ్రాసి యిచ్చినది?"

"దానికేమిగాని, వ్రాయించుకొన్న దెవరు?"

"సర్దార్ పుల్లయ్య."

"ఇంకా నయం. పోలయ్య గుడిసెమీదపడి ఆ నిర్భాగ్యులను చావమోదలేదు. అందుకు సంతోషించు, అయితే ఇంతవరకూ ఈ అమాకిలోనే ఉన్నావన్నమాట, ఇక ఇంటికి వెళ్ళు. పడితేచిన మీ అమ్మ కలవరిస్తుంటుంది. నా మాట విను."

"ఆ బాంధవ్యమంతా యీ వ్రాతకోతలతోనే అంతరించింది. ఒకసారి మీకు కనిపించి పోదామని వచ్చాను. మరి సెలవు."

రామారావు రణపెంక అని తెలుసు. చేసేదిలేక "ఇదిగో రామారావు తీసుకువస్తున్నా" అని ఆపాడు. ఇంతలో అప్పలసామి, సకాలయ్య బళ్ళు తోలుకువచ్చారు. ప్రక్క, మట్టిపాత్రలు బట్ట బండిలో డాక్టరు పెట్టించాడు. ఇంట్లో ఉన్న సామాను రెండెడ్లబండి కెత్తుకొని తాళంవేసి చెవులు అన్నామయ్యగారికి అప్పగించి బస్తీకి రావలసినదని సకాలయ్యకు చెప్పాడు. రామారావు, డాక్టరు గుర్రపు బండిలో ఎక్కి ఆ రాత్రే పనులు జేరారు.

సర్దార్ పుల్లయ్య సన్మానం స్వీకరించి పనులు తెముల్చుకొని ఇంటికి చేరుకొనేటప్పటికి పదిగంటలైంది. రంగమ్మ, రామారావు నిద్రపోతున్నారు. లక్ష్మమ్మ మాత్రం మేలుకొని ఉంది. అతను కాళ్ళు కడుక్కొని పండు కొన్నాడు. రామారావు ఊళ్ళోకి వచ్చిన సంగతి ఆవిడకు తెలియదు. అతడూ చెప్పలేదు. జరిగిన సన్మానానికి సంతోషిస్తూ "ధర్మమే జయిస్తుంది. ఇది లోకానికి ఆదర్శప్రాయం" అన్నది. "నిజమే; సత్యం ధర్మం కాకపోతే మరేమి జయిస్తుంది?" అన్నాడు.

ఆ రాత్రి తైబకీ అరుగుమీద పడుకొని ఉన్న సత్యనారాయణ మధుర కంఠంవిప్పి పాడాడు:—

యదా యదాహి ధర్మస్య గ్లానిర్భవతి భారత !
అభ్యుత్థాన మధర్మస్య తదాఽత్మానం సృజామ్యహమ్.

పరిత్రాణాయ సాధూనాం వినాశాయచ దుష్కృతామ్
ధర్మ సంస్థాపనార్థాయ సంభవామి యుగేయుగే.

నూతన గ్రంథాలు

సంఘనాయకులు	1	8	0
రాజధాని	1	0	0
దివ్యభవనం	1	0	0
అంతా మానవులం	1	0	0
కావ్యజగత్తు	1	0	0
సునీథ	0	8	0
జేగంటలు - ప్లేటో	3	0	0
శాస్త్రము-విజ్ఞానము-నాగరికత	1	4	0
విశ్వాన్వేషణ	1	0	0
జీవమంటే యేమిటి ?	1	0	0
పిచ్చివాండ్ల పంచాయతి	1	8	0
అపశ్రుతులు	1	0	0

ప్రతులకు :—

ప్రజాసాహిత్య పరిషత్తు, తెనాలి.